

DEBRECENI EGYETEM

Mezőgazdaság-, Élelmiszertudományi és Környezetgazdálkodási Kar

**KERPELY KÁLMÁN NÖVÉNYTERMESZTÉSI, KERTÉSZETI ÉS
REGIONÁLIS TUDOMÁNYOK DOKTORI ISKOLA**

Doktori iskola vezető:

Prof. dr. Nagy János
az MTA doktora

Témavezetők:

Prof. Dr. Baranyi Béla
az MTA doktora

Dr. habil. Csoba Judit, PhD

**A FELNŐTTKÉPZÉS INTEGRÁCIÓS SZEREPE AZ ALACSONY
KÉPZETTSÉGŰEK KÖRÉBEN AZ ÉSZAK-ALFÖLDI RÉGIÓBAN**

Készítette:

dr. jur. Ábrahám Katalin
doktorjelölt

Debrecen
2014

A FELNŐTTKÉPZÉS INTEGRÁCIÓS SZEREPE AZ ALACSONY KÉPZETTSÉGŰEK KÖRÉBEN AZ ÉSZAK-ALFÖLDI RÉGIÓBAN

Értekezés a doktori (PhD) fokozat megszerzése érdekében
Regionális tudományágban

Írta: dr. Ábrahám Katalin okleveles szociálpolitikus, jogász

Készült a Debreceni Egyetem **Kerpely Kálmán Doktori Iskolája**
Regionális tudományok programja keretében

Témavezetők: Dr. Baranyi Béla DSc, egyetemi tanár
Dr. habil. Csoba Judit, PhD, egyetemi docens

A doktori szigorlati bizottság:

	név	tud. fokozat
elnök:	Prof. Dr. Sinóros-Szabó Botond	DSc
tagok:	Dr. Sallai János	PhD
	Dr. Szabó Gyula	PhD

A doktori szigorlat időpontja: 2014. 07. 10.

Az értekezés bírálói:

név	tud. fokozat	aláírás
.....	.....	.....
.....	.....	.....

A bírálóbizottság:

	név	tud. fokozat	aláírás
elnök:	.....	.....	.....
tagok:	.....	.....	.....
	.....	.....	.....
titkár:	.....	.....	.....

Az értekezés védésének időpontja: 20... ..

TARTALOMJEGYZÉK

1. BEVEZETÉS	4
1.1. A témaválasztás indoklása	4
1.2. A kutatás célja.....	6
1.3. Hipotézisek	8
2. SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS.....	12
2.1. Regionális egyenlőtlenségek Magyarországon.....	12
2.1.1. A centrum-periféria viszonyrendszer	12
2.1.2. Területi különbségek és egyenlőtlenségek Magyarországon	17
2.2. Az Észak-alföldi régió összefüggései témaspecifikus megközelítésben	21
2.2.1. Az Észak-alföldi régió általános jellemzői.....	21
2.2.2. Iskolai végzettség	22
2.2.3. Munkaerő-piaci helyzet.....	23
2.3. Képzés szerepe a foglalkoztatási helyzet javításában.....	28
2.3.1. Versenyképesség	28
2.3.2. Az alacsony végzettséget valószínűsítő társadalmi meghatározottságok ...	29
2.3.3. Oktatási expanzió és alacsony végzettség.....	33
2.3.4. Iskolai végzettség és foglalkoztatás	34
2.3.5. Az iskolai végzettség „értéke”: a kompetenciák.....	38
2.4. Felnőttképzés	41
2.4.1. Fogalmak értelmezése.....	42
2.4.2. Változások a '90-es évektől.....	44
2.4.3. A felnőttképzés formái, funkciói	47
2.4.4. Felnőttképzéssel kapcsolatos problémák	50
3. ANYAG ÉS MÓDSZER	54
3.1. Az empirikus vizsgálat kerete.....	55
3.2. A kutatási program részei, módszerei	56
3.2.1. A munkavállalók vizsgálata	56
3.2.2. Munkavállalók kérdőíves vizsgálata	57
3.2.3. Mintavétel	59
4. EREDMÉNYEK	61
4.1. A felnőttképzésben résztvevők bemutatása	61

4.1.1. Szocio-demográfiai, szocio-kulturális háttér	61
4.1.2. Iskolarendszerű képzés	70
4.1.3. Kompetenciák.....	77
4.1.4. Munkaerő-piaci státusz	82
4.1.5. Kapcsolatok	86
4.1.6. Felnőttképzésben való részvételt befolyásoló tényezők	88
4.2. A felnőttképzésben való részvétel jellemzői	90
4.2.1. Végzettség, képzési forma	91
4.2.2. Képzésbe kerülés	94
4.2.3. Motiváció	97
4.2.4. A felnőttképzésben résztvevő személyek összetétele.....	100
4.3. A felnőttképzés eredményei.....	101
4.3.1. Szakmai kompetenciák	102
4.3.2. Célcsoport megítélése	103
4.3.3. A képzések hatékonysága az elhelyezkedés szempontjából.....	104
4.3.4. A képzettséggel elhelyezkedők csoportja	107
5. KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK	110
6. ÚJ ÉS ÚJSZERŰ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK	117
7. ÖSSZEFOGLALÁS.....	119
8. SUMMARY	122
9. HIVATKOZÁSOK	125
10. NYILATKOZAT	135
11. PUBLIKÁCIÓK AZ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRÉBEN	136
12. MELLÉKLET	139
12.1. Melléklet: Kérdőív	139
12.2. Melléklet: Elvégzett képzések megnevezése	182
12.3. Melléklet: Logisztikus regresszió	187
12.4. Melléklet: Klaszterelemzés.....	191
KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS.....	193

1. BEVEZETÉS

1.1. A témaválasztás indoklása

A tudás, a tanulás, továbbá az oktatás és képzés elérhetősége, az oktatás minősége hatással van a régiók versenyképességére, a gazdasági növekedésre (*Enyedi, 1996; Lengyel, 2012*). Ezért fogalmazódik meg napjainkban kiemelt célként a tudásalapú gazdaság és társadalom feltételeinek megteremtése. Felértékelődik az emberi tőkébe történő beruházás (*Becker, 1964; Schultz, 1961*), prioritásként jelenik meg az élethosszig tartó tanulás és az ehhez szükséges kompetenciák fejlesztése (*Commission, 2008; Kálmán, 2010*). Mindezekkel összefüggésben középpontba kerül a felnőttek képzésének szükségessége és szerepe is. A felnőttképzés biztosíthatja az iskolarendszerű képzés hiányosságainak korrekcióját, pótolhatja a nem megfelelő tudást, továbbá átképzést, továbbképzést nyújthat (*Benő, 1996; Mayer, 2000*), amely a gyorsan változó gazdasági és technológiai feltételekhez való alkalmazkodás elengedhetetlen feltétele. Mindezek eredményeként hozzájárul az egyének munkaerő-piaci pozíciójának, társadalmi státuszának javításához (*Varga, 2006*), s hatással van az érintett régió gazdasági és társadalmi folyamataira (*Commission, 2008; Csoma, 2005*).

A tudásalapú gazdaság fejlesztése, a versenyképesség növelése prioritássá vált Magyarországon is, különösen a hátrányos helyzetű régiókban. Az egyenlőtlenségek átörökítésének egyik legfőbb okaként tartják számon ma is, ha az oktatás szűk körben és alacsony színvonalon valósul meg (*Havas, 2008*). Az egyes régiók között jelentős különbségek tapasztalhatók az oktatás színvonalát, hatékonyságát tekintve, és a regionális egyenlőtlenségeket a jelenlegi oktatási rendszer inkább konzerválja, mintsem csökkenti.

Az ország régiói közül az Észak-alföldi régió sok szempontból hátrányos helyzetűnek tekinthető, de a régión belül is jelentős különbségek találhatók többek között az iskolázottság tekintetében. A régióban élők iskolázottsági szintje nem éri el az országos átlagot (*KSH, 2013a; KSH, 2013f*), s – jelenős mértékben ennek következményeként – a munkaerő-piaci státuszt illetően az országos átlagnál jóval kedvezőtlenebb foglalkoztatási, munkanélküliségi mutatók jellemzik az itt élőket

(Baranyi, 2002; Csoba- Jász, 2011; Fazekas- Scharle, 2012; Horváth- Szaló, 2003; Kertesi-Köllő, 1998; Kovách, 2012; KSH, 2012c; KSH 2012d; Lőcsei, 2010).

A társadalmi státust alapvetően meghatározza a munkaerő-piaci pozíció, melynek háttérében – mint az egyik legfontosabb tényező – az iskolai végzettség, a szakképzettség áll. A képzettség általános emelkedésével változnak a munkaadók elvárásai, a korábban képzettséget nem igénylő állásokat is iskolázottabb munkavállalókkal töltik be. Ezzel is összefügg, hogy Magyarországon alacsony a foglalkoztatottsági ráta, de az érettségivel nem rendelkezők foglalkoztatása különösen alacsony nemzetközi összehasonlításban. Míg a középfokúnál alacsonyabb (ISCED 2) végzettségű személyek foglalkoztatottsági rátája hazánkban 37,7%, addig az európai uniós átlag 53% feletti (Eurostat, 2012).

Emellett a képzetlenség csoportjának összetétele is átalakul. Egyre többen vannak köztük azok az előnytelen származású munkavállalók, akik a munkaadók által megkövetelt minimális kompetenciával sem rendelkeznek, így gyakorlatilag kiszorulnak a munkaerőpiacról (Köllő, 2009; Óry, 2005; Varga, 2006). A munkaerőpiac változásaival összefügg a kompetenciák szerepének növekedése. A munkakörök betöltéséhez ugyanis ma már nem elég a megfelelő végzettség, szakképzettség, gyakorlat. A fejlődés következtében gyorsan változó munkakörülmények miatt a szakképzettség elvárása mellett megjelent a folyamatosan átképezhető, fejleszthető, változásokhoz gyorsan alkalmazkodó, megújulásra képes munkaerő iránti igény is.

A peremhelyzetű társadalmi csoportok esetében azonban a képzettség megszerzése, a kompetenciák fejlesztése nem egyenes ívű tanulói pálya eredménye, több töréspont, kisebb-nagyobb szünet iktatódik be e „karrierbe”. Az elmulasztott lehetőségek pótlására az elmúlt évek során a felnőttképzésnek számos formája alakult ki/át, melyek lehetőséget biztosíthatnak a munkaerő-piaci és társadalmi integrációhoz szükséges „tőkeformák” megszerzésére. Problémát jelent ugyanakkor az érintettek számára, hogy a hátrányos helyzetű térségekben e képzési lehetőségek – a szükségletekhez mérten – csak korlátozottan állnak rendelkezésre (ÁSz, 2010; Halmos, 2005).

Az iskolázottsági helyzetek kialakulásában éppúgy szerepet játszanak egyéni választások, preferenciák, döntések, mint az egyéni cselekvéseket befolyásoló környezet társadalmi adottságai, hátrányai is. A társadalmi struktúrák, az azokba ágyazódó intézmények és az egyes egyének ugyanis egymással összekapcsolódva tekinthetők a társadalmi viszonyokat alakító szereplőknek (Giddens, 1984). A felnőttképzésbe való

bekapcsolódás lehet egyfelől kényszer, másfelől jövőt ígérő lehetőség a peremre sodródott fiatalok, felnőttek számára. Eltérő mintákat követve ítélik meg a felnőttképzés esélyteremtő funkcióját, munkaerő-piaci és társadalmi integrációban betöltött szerepét, különböző motivációval indulnak a felnőttképzés felé és választanak képzési formákat. Sokszor – motiváció vagy lehetőség híján – épp azokban a régiókban, társadalmi csoportokban maradnak távol az érintettek a felnőttképzéstől, ahol a legnagyobb szükség lenne rá (*Commission, 2008; Köllő, 2009; Varga, 2006*). Valószínű, ez magyarázza azt is, hogy Magyarországon, s ezen belül is a hátrányos helyzetű régiókban nagyon alacsony a felnőttképzésbe bekapcsolódók aránya, s ez hosszú távon behozhatatlan hátrányokhoz vezethet.

A szükségletekhez viszonyítva szűk körben biztosított képzési formák sem egységesen valószínűsítik a sikert. A felnőttképzés eredményességét, hatékonyságát elemző vizsgálatok számos esetben fogalmazzák meg kritikaként, hogy egyes képzési programok minimális mértékben járulnak hozzá a munkaerő-piaci/társadalmi integrációhoz, s többnyire csupán „parkolópályát” vagy képzési támogatás formájában biztosított kiegészítő jövedelemszerzési lehetőséget jelentenek a nagyarányú munkanélküliséggel küzdő régiókban (*Csoba 2010; Csoba- Nagy- Szabó, 2010; Halmos, 2005*).

1.2. A kutatás célja

A disszertációban a felnőttképzés munkaerő-piaci és társadalmi integrációban betöltött szerepének, a regionális gazdasági fejlődéshez való hozzájárulás lehetőségének elemzésével foglalkozunk. Érdeklődésünk középpontjában az alacsony képzettséggel (vagyis érettséggel nem) rendelkező munkavállalói csoport áll, amelynek foglalkoztatása különös nehézséget jelent egy magas képzettséget igénylő posztindusztriális társadalomban. A felnőttképzés természetesen nem csupán gazdasági, munkaerő-piaci kérdés, de hatással van a társadalmi esélyegyenlőségre, a kulturális beilleszkedésre és az egyén személyiségfejlődésére is. A végzettségben, képzettségben, képességekben, készségekben lemaradók kirekesztődhetnek a társadalomból. A felnőttképzés a kirekesztődés ellenszere, a társadalmi befogadás eszköze lehet, ugyanis egy eredményes felnőttképzési program nemcsak a jóléti, foglalkoztatási mutatókra hathat pozitívan, hanem például az egészségügyiekre is. A munkaerő-piacon (is)

jellemző, hogy külső beavatkozás nélkül a hátrányok halmozódhatnak, az alulképzettek és egyéb hátrányos helyzetűek a felnőttképzésben is alulreprezentáltak (*Pulay, 2009*).

A disszertáció célja, regionális dimenzióban megvizsgálni, hogy az érettségivel nem rendelkezők milyen mértékig vesznek részt a felnőttképzésben, és van-e előnye a különféle képzési formákban való részvételnek. Amennyiben az előnyök kimutathatóak, azt is keressük, hogy ezek milyen területeken mérhetőek, milyen rövid és hosszútávon igazolható pozitív hatása van a képzésnek. Alkalmas-e a hátrányok leküzdésére, hozzájárul-e a munkaerő-piaci integrációhoz, azaz kompenzálja-e az iskolarendszeren kívüli felnőttképzés az alacsony végzettséget (kimeneti indikátor: nő-e a képzettek száma) és az ebből fakadó hátrányokat (eredmény indikátor: használható-e a megszerzett új képzettség).

A felnőttképzés kapcsán széleskörű ismeretekkel rendelkezünk a bemeneti oldalról, a képzések tartalmáról és mennyiségéről, az akkreditált képző intézményekről és oktatókról, a képzésbe kerülőkről, viszont kevesebbet tudunk például a lemorzsolódókról, a távolmaradókról, a felnőttképzésben való alacsony részvételi arány okairól: megélhetési, szakmai, emberi vagy egyéb okok, konfliktusok húzódnak-e a háttérben. Az eddigi adatbázisokat elemezve csak részleges információval rendelkezünk arra vonatkozóan is, hogy mi történik a felnőttképzési programok sikeres befejezését követően (a munkaerő-piaci képzésekről született hatásvizsgálatokról lásd *Galasi et al., 2007*, idézi *Galasi-Nagy, 2012*; illetve *Csoba-Nagy, 2011*), többnyire csak az oklevelet szerzők számát ismerjük. Kevésbé lehet tudni, hogy sikerült-e elhelyezkedni az új képzettséggel vagy sem, illetve hogy a végzettséget szerzettek mennyivel kerültek jobb helyzetbe ahhoz képest, mint mikor még nem vettek részt a képzésen és nem szereztek oklevelet. Kérdés továbbá, hogy a felnőttképzés mely formái, milyen célcsoport esetében, milyen képzési program mellett tűnnek a leghatékonyabbnak.

A kutatási eredmények gyakran azt sejtetik, hogy a kimenetekről, eredményekről azért nem tudhatunk, mert nem biztos, hogy vannak egyáltalán ilyenek. Számos adat azt mutatja, hogy ahol nincsen munkaerő-kereslet, ott a képzésnek nincs kimutatható pozitív hatása a munkavállalásra. Mivel a kutatás területe az Észak-alföldi régió, amely a humán fejlettségi indexet¹ tekintve az ország második legelmaradottabb régiója

---

¹ Nemzetközi szinten, az egyes országok humán fejlettségének mérésére és összehasonlítására alkalmazzák az Emberi Fejlettség Indexet (Human Development Index, HDI), amelynek tartalma és használhatósága folyamatosan vita tárgyát képezi. Az ENSZ Fejlesztési Programja 1990 óta évente publikálja a HDI-t azzal a céllal, hogy a világ országainak humán fejlettségét mérjék és összehasonlítsák. Az országokra, országcsoportokra az emberi fejlettség indexei az alábbi tényezők alapján készülnek:

(Smahó, 2010), s amely a munkaerőpiac keresleti és kínálati oldala között talán a legnagyobb szakadékot mutatja (Polonkai, 2004), a térség kontextuális hatására kiemelt figyelmet fordítunk.

Az eddigi szociológiai elemzések leginkább csak a képzésben résztvevőkből vett mintán zajlottak, inkább „belülről”, az oktatási, képzési rendszer és a pedagógia szemüvegén keresztül vizsgálták a felnőttképzést. Mi viszont egy alacsony iskolai végzettségűek körében folyt, munkakörülményeket, jövedelmet, fogyasztást, életkörülményeket vizsgáló kutatás alapján elemezzük, hogy mit jelent a felnőttképzés azok számára, akik ilyenben részt vettek, azokkal szemben, akik nem.

Mivel a legtöbb vizsgálat a képzésre és nem a képzésben résztvevőkre koncentrál, kutatásunk újszerűsége, hogy – a résztvevőkre fókuszálva – alkalmas a különböző képzések, végzettségek kumulatív módon történő elemzésére, mérni tudja a képzési formák együtt járását is. Vizsgálatunk fontos eleme továbbá, hogy nemcsak bizonyos felnőttképzési formákra (mint például a munkaerő-piaci képzések) koncentrál, hanem minden elkezdett általános és speciális tanfolyam bekerült a felmérésbe. A felnőttképzés tartalmának ez a széleskörű megközelítése más vizsgálatokból sokszor kimarad, s az elemzések a legtöbb esetben csak a szakmai képzésekre fókuszálnak.

1.3. Hipotézisek

Számos tényező szükséges ahhoz, hogy a felnőttképzés betöltse integrációs szerepét a hátrányos helyzetű csoportok körében. Dolgozatunkban a szakirodalmi háttér elemzésén túl az érintettek, azaz az Észak-alföldi régióban élő, érettségivel nem rendelkező felnőtt lakosság véleményének elemzésére vállalkozunk. Az empirikus vizsgálat tehát az egyént helyezi a középpontba. A felnőttképzésbe kerülés kapcsán vizsgáljuk, hogy kik azok, akik részt vesznek a képzésekben, összehasonlítjuk a felnőttképzésben részt vevők és részt nem vevők szocio-demográfiai és szocio-kulturális hátterét, valamint végzettségét, kompetenciáit. Elemezzük továbbá a képzésben való részvétel jellemzőit (képzési forma, a részvétel oka, célja stb.), illetve a felnőttképzéssel megszerzett végzettségek előnyeit az érintettek szempontjából.

---

hosszú és egészséges élet (a születéskor várható átlagos élettartam), a tudás szintje (a felnőtt lakosság írás-olvasás tudása, valamint az iskolák három típusába, alsó, közép, felsőfokú oktatásba bekapcsolódottaknak a megfelelő korosztályhoz mért aránya, rendre kétharmad-egyharmad súllyal), az életszínvonal (az egy lakosra jutó GDP vásárlóerő-paritáson vett nagysága USD-ben kifejezve) (Smahó, 2010).

A képzésben való részvételt befolyásoló feltételrendszerek közül egyfelől az egyén oldaláról felmerülő tényezőket vizsgáljuk (például tanulással, munkával töltött idő, korábbi tapasztalatok a felnőttképzéssel kapcsolatban). Hangsúlyt fektetünk továbbá a megkérdezettek iskolai végzettségének vizsgálatára, hiszen egyrészt a végzettség hatással van az egyén munkaerő-piaci státuszára, társadalmi pozíciójára, másrészt a felnőttképzésbe való bekapcsolódást is meghatározhatja, hogy az érintett rendelkezik-e a belépéshez esetlegesen szükséges előképzettséggel, tudással. Mindemellett, a belső tényezők között vizsgáljuk az egyén képzésben való részvételére vonatkozó külső és belső motivációit.

Másfelől a külső tényezőket is figyelembe vesszük (például a szülők iskolai végzettsége), hiszen az iskolai esélyegyenlőtlenséggel foglalkozó hazai kutatások már a hetvenes években kimutatták, hogy a képzettség szempontjából meghatározó szerepe lehet a családi háttérnek, a szülők iskolai végzettségének (*Csákó-Liskó, 1978; Ferge, 1976; Gázsó, 1971*). A külső meghatározó tényezők között, mivel a hazai településszerkezet az iskolázás minden szintjén erőteljesen differenciálja a képzés során elérhető esélyeket (*Gázsó, 1999*), kiemelt figyelmet fordítunk a lakóhely (településtípus, település nagyság, kistérségi fejlettségi szint) és a felnőttképzésben való részvétel kapcsolatára.

A szakirodalmak valamint tapasztalataink alapján az alábbi hipotéziseket fogalmaztuk meg az érettségivel nem rendelkező, Észak-alföldi régióban élő személyek felnőttképzésben való részvételére vonatkozóan:

H1: Feltételezzük, hogy az érintettek iskolai végzettsége és munkaerő-piaci státusza hatással van a felnőttképzésben való részvételre. Úgy véljük, hogy a magasabb (szakmunkás) végzettségűek nagyobb arányban tanulnak felnőttként, mint a legfeljebb általános iskolai végzettséggel bírók. Feltételezésünk szerint a felnőttképzés esetében ezért kontraszelekció érvényesül, nem a leghátrányosabb helyzetűek, legalacsonyabb végzettségűek tanulnak felnőttképzésben, az iskolarendszerben kialakult képzettségi egyenlőtlenségeket tehát a felnőttképzések tovább erősítik. Úgy véljük továbbá, hogy az inaktív személyek kisebb arányban vesznek részt felnőttképzésben, mint a foglalkoztatottak és álláskeresők.

Mivel a leghátrányosabb helyzetű személyek jelentős része nem kerül be felnőttképzésbe, a vizsgált régióban jelenleg szervezett felnőttképzés a

különböző társadalmi csoportok között lévő hátrányokat nem csökkenti, hanem növeli.

H2: Az érintettek nagyobbik részét a jövedelemszerzés motiválja a felnőttképzésben való részvételre, egy kisebb részét pedig az, hogy a munkaerőpiacon előnyösebb pozícióba kerüljön.

Azt gondoljuk, hogy a képzésekbe kapcsolódó felnőttek egy része tudatosan választ tanfolyamot annak érdekében, hogy munkahelyet tudjon szerezni vagy váltani. Feltételezzük továbbá, hogy a régióban élő munkanélküliek nagy arányban vesznek részt munkaügyi központon keresztül szervezett képzéseken. Az e képzésben résztvevők számára a felnőttképzés többnyire egyfajta munkanélküli ellátás, azaz a jövedelemszerzés egy formája (átképzési támogatás), a szociális biztonsági rendszer része. Körükben vélhetően nagyobb számú a képzéshalmozó, akik válogatás nélkül végeznek el bármilyen képzést. Mivel kontraszelektált a rendszer, azaz az aktív munkaerő-piaci eszközöket – így a képzést – azokra célozzák, akiknél a sikeres kimenet valószínűsíthető, feltételezhetően az e csoportba tartozók magasabb végzettséggel rendelkeznek.

H3: A felnőttképzés kevésbé járul hozzá a munkaerő-piaci integrációhoz, ezáltal csak részben segíti a társadalmi integrációt, a kirekesztődés csökkentését.

Úgy véljük, hogy mivel egyrészt az elvégzett tanfolyamok, megszerzett képzettségek nem kompenzálják a hiányzó képzettségből adódó hátrányokat, másrészt a felnőttképzés kínálata nem veszi figyelembe a munkaerőpiac igényeit, az alacsony iskolázottságú, felnőttképzésben képzettséget szerzett személyek csak nagyon kis arányban tudnak elhelyezkedni. A megszerzett végzettség nem jelent hatékony segítséget az elhelyezkedés során, a képzettséget szerzők munkaerő-piaci szempontból nem kerülnek előnyösebb helyzetbe. Azt feltételezzük tehát, hogy a felnőttképzés a résztvevők egy széles csoportja számára „parkolópálya”, nem jelent valódi munkaerő-piaci integrációt, és csak egy szűk, egyébként is kedvezőbb helyzetben lévő csoport esetében eredményez társadalmi mobilitást.

Feltevésünk szerint a „parkolópályára” állt résztvevők olyan munkanélküli személyek, akik a felnőttképzés során megszerzett képzettséget a későbbiekben nem használják.

H4: A felnőttképzés jelenlegi rendszere nem kiegyenlíti, hanem elmélyíti a régiók közötti különbségeket.

Azt feltételezzük, hogy minél kedvezőbb helyzetű egy térség (egy főre eső GDP, foglalkoztatási és munkanélküliségi arányok tekintetében), annál szélesebb a képzési kínálat, és minél jobb állapotú a munkaerő (végzettség, készségek, munkatapasztalat tekintetében), annál aktívabb a képzésekben való részvétel. Kedvezőtlen munkaerő-piaci helyzetben viszont nem kellően motivált a résztvevői kör. Egy hátrányos helyzetű régióban ugyanis a külső feltételek nem motiválóak, mert a felnőttképzésbe való befektetések kevésbé érik meg, hiszen kevesebb a munkalehetőség, kisebbek a távolságok a képzettek és az alacsonyán képzettek elérhető jövedelmei között, továbbá nagyobb a megélhetési kényszer, több munkaórát kell dolgozni egységnyi jövedelemért, ezáltal kevesebb a szabadidő is. Úgy véljük, egy hátrányos helyzetű térség alacsony képzettségű lakosainak köréből is a leginkább hátrányos helyzetűek maradnak ki a felnőttképzésből. Véleményünk szerint tehát az Észak-alföldi régióban a fejlettebb kistérségekben, illetve a nagyobb településeken élőknek több lehetőségük van bekapcsolódni a különböző tanfolyamokba, ezért körükben nagyobb arányban vannak azok, aki részt vettek felnőttképzésben. Ezáltal a regionális hátrányok kiegyenlítésére irányuló eszközök a rendszer belső logikájából adódóan diszfunkcionálisak.

2. SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

2.1. Regionális egyenlőtlenségek Magyarországon

2.1.1. A centrum-periféria viszonyrendszer

Immanuel Wallerstein (1983) elmélete szerint a modern világgazdasági rendszer kialakulásának kezdete a XVI. századhoz köthető, amikor a világ különböző részeinek gazdaságai egy nemzetközi munkamegosztásba kapcsolódtak, és a XIX. századra alakult ki teljesen. Az általa világrendszernek nevezett rendszerben minden résztvevő működését a tőkefelhalmozás logikája határozza meg, az egységbe olvadt gazdaság folyamatait a munka és a tőke szembenállása, valamint a fokozódó tőkefelhalmozás mozgatják. A modellben a világrendszer perifériára, félperifériára és centrumra osztható a nemzetközi munkamegosztásban elfoglalt hely alapján.

A centrumokban a kapitalista gazdaság profitábilis termékeinek gyártása van túlsúlyban. Az elmélet szerint a centrumon kívüli területek először perifériaként léptek be a rendszerbe, a centrum gazdasági és politikai igényeinek alávetve, kezdetben nyersanyaggal és olcsó munkaerővel látják el a centrum fejlett iparát. A centrum-periféria viszonyban az egyenlőtlen csere, kizsákmányolás valósul meg (Wallerstein, 1983). A regionális tudomány főbb irányzataihoz köthetően a fejlődéselméleteknek újabb szakaszai jelentek meg, de e viszonyrendszer kategóriái továbbra is az elemzések tárgyát képezik, mivel a klasszikus centrum-periféria viszonyok újratermelődnek (Rechnitzer, 2008b). Fejlettségi, gazdasági oldalról megközelítve, hatékonyság, illetve jövedelmezőség alapján a centrumok a fejlett, a perifériák az elmaradott térségekkel azonosíthatók (Nemes Nagy, 2009), ahol periféria és centrum egy földrajzi egységen belül is létezhet.

A tőkés termelési mód alapján létrejött európai világgazdaság új helyzetet teremtett az európai munkamegosztás korábban kialakult rendjében is, és eltérő módon érintette Európa különböző részeit. Az idők folyamán egyre élesebben kirajzolódó ellentét szorosan összefügg az Európa nyugati és keleti fele közötti fejlődési irányvonal és sajátosságok elkülönülésével, az európai munkamegosztásban betöltött szerep megváltozásával. A keleti régiók kimaradtak a földrajzi felfedezések előnyeiből, miközben ennek következményeként elszenvedték a kereskedelmi útvonalak

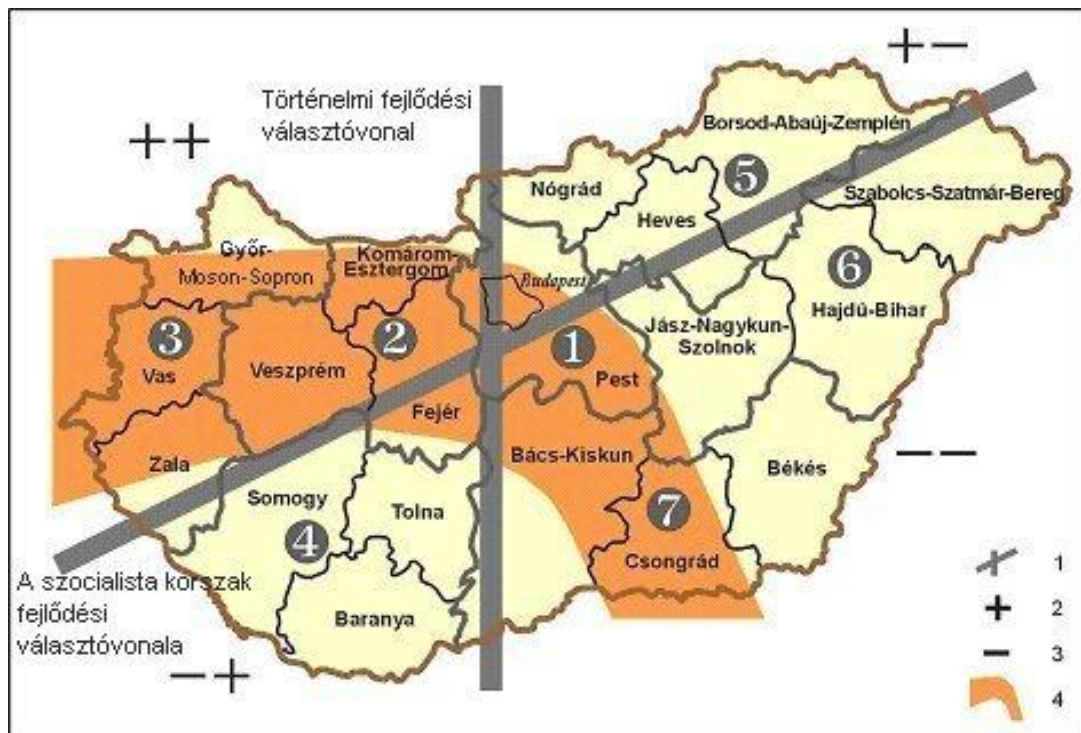
megváltozásával járó hátrányokat. Kelet-Európában megrekedtek az addigi modernizációs folyamatok, a feudalizmus újfent megerősödött. Magyarország is a periferezálódó kelet-európai térség részévé vált, és a XVI. században lejátszódott folyamatok máig ható következménnyel jártak az ország számára. A centrum-periféria viszonyrendszer komplex formában Magyarországon is kibontakozott (*Baranyi, 2013*).

A kiegyezést követően az ország kezdett felzárkózni Nyugat-Európaéhoz, de a felzárkózási folyamat az első világháborút követően ismét megtört. A trianoni békeszerződés a keleti határokon szervesen összetartozó, egymásra épült gazdasági egységeket bomlasztott fel, amelynek következménye a gazdasági-társadalmi viszonyrendszereket meghatározó térszerkezet széttöredezése, a határ menti kettős perifériszerkezet (egyrésről az új határ menti települések az államhatár szélére szorultak, másrésről elveszítették a határ túloldalára szakadt természetes vonzáscentrumukat), a határmentiség és a halmozottan hátrányos helyzet egymást erősítő hatásmechanizmusának a kialakulása volt (*Baranyi, 2004; Beluszky, 2002; Rechnitzer, 1999*). Egy terület határ menti fekvése nem jelent szükségszerűen periféria-jelleget, ugyanakkor például Kelet-Magyarország esetében a határmentiség Trianon óta a mai napig általában elmaradottságot jelent. Ezen a tájon a határok elválasztó szerepe erőteljesebben érvényesül, mint a nemzeti érdekeket szolgáló összekötő szerep (*Tóth – Csatári, 1983*).

Magyarország tehát tulajdonképpen évszázadokon át az európai fejlődés főáramának perifériájára szorult, Nyugat-Európa félperifériájának tekinthető, emellett az országon belül is megfigyelhetők ún. belső perifériák, „*olyan jelentékenyebb kiterjedésű térségek, amelyek ... az átlagosnál koncentráltabban viselik magukon a hátrányos helyzet következményeit*” (*Baranyi, 2013: 119*). Így például Trianon következtében az Alföldön jóval nagyobb területek veszítették el korábbi vonzásközpontjukat, mint az ország más részein (*Baranyi, 2004*).

A szocialista korszak gyökeres változásokat eredményezett a centrum-periféria viszonyrendszer alakulása szempontjából is. Elsősorban tehát két tényező gyakorolt mély és hosszú távú hatást a gazdasági társadalmi folyamatokra. Egyrésről a történelmi fejlődési választóvonal az országot máig két részre osztja a területi fejlettséget illetően: az elmaradottabb kelet-magyarországi és a nyugat-magyarországi térségre. Másrésről a szocialista korszakban meghúzható választóvonal mentén is két részre osztható az ország: az északra és a délre eső területekre. Az északi területek (Észak-Magyarország, valamint Észak- és Közép-Dunántúl) az iparosítási politika során négy évtizedig előnyt

élveztek, így ezek a területek a „nyertesek” közé sorolhatók. Észak-Magyarország számára ezen az előnyök valamelyest ellensúlyozták a történelmi hátrányokból eredő kedvezőtlen hatásokat. A gazdasági-társadalmi modernizáció nyomán Észak-Dunántúl felől a Sopron–Győr–Veszprém–Székesfehérvár–Esztergom–Kecskemét–Szeged vonal mentén egy innovatív fejlődési övezet húzódik végig, mely az évek folyamán fokozatosan szélesedő sávban fedi le az alföldi területeket is (1. ábra) (Baranyi, 2013; Bugovics, 2007; Rechnitzer, 2002).

1. ábra: A fejlődési tengelyek változása az ország térszerkezetében
Forrás: Faragó, 1999.

Hazánk területi folyamatai a rendszerváltozás után alapvetően megváltoztak. A gazdasági, társadalmi átalakulás tartósan érvényesülő új területi konfliktusokat hozott, melyek következtében jelentősen növekedtek a térbeli különbségek, bizonyos szférákban (gazdaság, település, társadalom) tartós és egymásra is ható válságjelenségeket eredményeztek, és bizonyos fokig átalakították a centrum - periféria viszonyokat is (Csatári, 2002). Súlyosbította a helyzetet a budapesti agglomeráció kiemelkedése, az agrárövezetek gazdasági hanyatlása és a vidéki ipari körzetek leépülése. Míg az ipari körzetek egy részén csak átmeneti visszaesés volt tapasztalható (például Székesfehérvár, Dunaújváros), addig más területek (főként Észak-Magyarországon) ipari depressziós válságterületté váltak (Enyedi, 1996). A szocialista

fejlődés időszakában jelentős iparágak leépülésével kialakultak az akut munkanélküliséggel járó ún. rozsdáövezetek (*Baranyi, 2013*).

A földrajzi periféria összefügg a társadalmi perifériával, a földrajzi periféria-helyzet („peremi fekvés”) ugyanis gyakran eredményez társadalmi periférikus pozíciót, függést, elmaradottságot, ahol a földrajzi periféria maga is tényezője lehet e társadalmi peremhelyzetnek. Így tulajdonképpen a területi konfliktusok révén is meghatározható perifériákhoz három tartalom kapcsolható: a helyzeti (földrajzi), a fejlettségi (gazdasági) és a hatalmi (társadalmi) centrum-periféria. A helyzeti perifériát elsősorban a távolság, az alacsony fokú (ritka és alacsony színvonalú) infrastrukturális ellátottság, a közlekedési és kommunikációs feltártság gyengesége és a kedvezőtlen elérhetőség határozza meg. Mindez kihat az életminőségre, a települések életképességére, illetve a gazdaság és települések hálózati együttműködésére. A gazdasági perifériát a gazdasági erőcentrumok meghatározó erejének térbeli hatáscsökkenése mellett a gazdasági függőség, az elmaradottság, a jövedelmezőség alacsony színvonala, valamint a perifériák strukturális különbözősége határozza meg. A hatalmi perifériát pedig a hatalmi elit és a kiszolgáltatott tömegek egyenlőtlen viszonya, továbbá a függés, a kiszolgáltatottság, az egyensúlytalanság, sokszor a döntésképtelenség vagy a megújulás képességének hiánya jellemzi. (*Csatári, 2002; Nemes Nagy, 1998: 110*).

A centrum-periféria fogalom pár közép-európai kontextusban történő történelmi-szociológiai adaptációját többen Szűcs Jenő nevéhez kötik (*Miszlivetz, 2010*). Szűcs – Hajnal István, Bibó István és Erdei Ferenc nyomán – folytatta a Kelet- és Nyugat-Európa közti különbségek okainak vizsgálatát. Megállapította, hogy az expanziók következtében az újkorban kialakult Nyugat-Európa, valamint a teljes Kelet-Európa, és a kettő közé szorult Közép-Kelet-Európa, mely régió része Magyarország is. A közép-kelet-európai régió minden tekintetben átmenetet jelent Kelet és Nyugat között (köztes régió). A közép-kelet-európai, így a magyar fejlődés egyikéhez sem kapcsolható egyértelműen, bizonyos értelemben mindkettőhöz tartozik. A nyugati hűbériséggel ellentétben a középkori Magyarországon inkább vazallus rendszer jött létre, amelyben gyengén alakult ki a piaci kultúra előzményeit jelentő, jövőre irányuló szerződéses viszonyok, hiányzott a szerződéses jelleg, a kölcsönösség. Ezt a köztes jelleget írta le Erdei a parasztság kettősségével kapcsolatban, akik jogi státuszukban nem jobbágyok, de a társadalmi beilleszkedésüket továbbra is középkorias kiszolgáltatottság, rendies megkötöttségek jellemzik. Ennek következtében a munkaerőpiacon később is megfigyelhetők az erősebb személyes függőségek, a patrónus-kliens jellegű viszony,

mely különösen az alacsony végzettségű munkavállalók esetében jellemző. A centrum-periféria viszonyt ugyanis nemcsak mennyiségi különbségek jellemzik, hanem másfajta szokásrendek, másfajta társadalomszervezési elvek érvényesülnek mindmáig (*Erdei, 1973; Krémer-Szabó, 2013; Szűcs, 1983*).

Magyarország különböző területein nagy számban találhatóak belső perifériák, többek között a Dunántúl déli felében, illetve Nyugat-Dunántúlon, a Dél-alföldi régió néhány kistérségében, de leggyakoribb és legkiterjedtebb előfordulásuk általában az Alföld nagyrégióban, főként az Észak-alföldi és Észak-magyarországi régió összesen hat megyét magában foglaló, északkelet-magyarországi térségben tapasztalható. Tulajdonképpen Magyarországon belül az egész kelet-magyarországi térség, különösen pedig Északkelet-Magyarország gazdasági-társadalmi helyzete ma is periférikusnak minősül, s területén nagy számban fordulnak elő halmozottan hátrányos helyzetű belső, illetve – részben az előbbiekből kikerülő – külső (határ menti) perifériák. Bár belső perifériák találhatóak Tolna és Somogy találkozásánál, valamint Baranya északi felében is, az ország egyik legkiterjedtebb válságövezeteit a Szeged–Szolnok–Balassagyarmat képzeletbeli vonal fölött elhelyezkedő területek jelentős része foglalja magában. A belső perifériák nagyon gyakran érintkeznek, sőt egybeolvadnak a határ menti, ún. külső perifériákkal. E szigetszerűen elhelyezkedő válságterületeket általában tartós gazdasági recesszió, akut foglalkoztatási válság, magas, az országos átlagot jóval meghaladó nagyságrendű munkanélküliség, rossz infrastrukturális ellátottság, a centrumtelepülésektől és az egyéb decentrumoktól való nagy távolság, nehéz megközelíthetőség, elvándorlás, elnéptelenedés, szegénység, a roma népesség koncentrációja jellemzi (*Baranyi, 2007; Baranyi, 2013*).

Mindezek alapján megállapítható, hogy a hátrányos helyzet az Alföld nagyrégióban halmozódott fel mind a történelmi, mind a szocialista fejlődés okán, továbbá ezt a területet a fejlődési övezet is alig érinti. Ahogyan a térképen (1. ábra) is kirajzolódik, az Észak-alföldi régió megyéi azok, amelyek minden említett szempont alapján a „vesztések” közé sorolhatók. Belső és külső perifériák számos helyen találhatóak az országban, de legjellemzőbb módon, legnagyobb számban és legkiterjedtebb formában az Észak-Alföldön, illetve Északkelet-Magyarországon fordulnak elő. Az Alföldet mind gazdasági, mind társadalmi szempontból a korszerűtlen szerkezet jellemzi. Az ország keleti felében a rendszerváltást követő évtizedben a tulajdoni, képzettségi, kulturális, foglalkoztatottsági, demográfiai, egészségügyi, szociális viszonyokban a társadalmi és területi különbségek nem csökkentek, hanem

növekedtek. A fejlettebb régiókhoz, településekhez képest számos területen leszakadás következett be, miközben új problémák keletkeztek és újratermelődtek az egyenlőtlenségek (Baranyi, 2002; Baranyi, 2013; Csatári, 1993).

2.1.2. Területi különbségek és egyenlőtlenségek Magyarországon

Az 1990. utáni gazdasági-társadalmi folyamatok tehát kedvezőtlenebbül érintették a magyarországi régiók egy részét, főként az északkeleti és dél-dunántúli országrészt, mivel a magyar gazdaság átalakulása egy elmélyült területi válság körülményei között ment végbe. A területi válság jellemzője az ország keleti részének további „leszakadása” volt, melynek egyik legnyilvánvalóbb jele, hogy Északkelet-Magyarország és Észak-Alföld megyéiben a gazdaság átalakulását súlyos és tartós munkanélküliség kísérte. E két régió² megyéi, főként határ menti kistérségei napjainkig élen járnak a munkanélküliségi rangsorban (Ábrahám–Kertesi, 1996; Baranyi, 2013; Faluvégi et al., 2005; Kertesi–Köllő 1998; Lőcsei 2010).

A fejlett Közép-magyarországi és az elmaradottnak tekinthető Észak-alföldi régió egy főre eső GDP-je jelentős különbségeket mutat (1. táblázat).

1. táblázat: Az egy főre jutó GDP, illetve a foglalkoztatási és munkanélküliségi arány Magyarország régióiban, 2011. (%)

Területi egység	Egy főre jutó bruttó hazai termék az országos átlag százalékában	Foglalkoztatási arány	Munkanélküliségi ráta
Közép-Magyarország	163,5	54,0	8,8
Közép-Dunántúl	87,9	53,1	9,3
Nyugat-Dunántúl	101,7	53,4	7,4
Dél-Dunántúl	66,6	45,9	12,7
Észak-Magyarország	59,5	42,9	16,7
Észak-Alföld	63,7	45,1	14,5
Dél-Alföld	66,0	47,9	10,6
Ország összesen	100,0	49,7	10,9

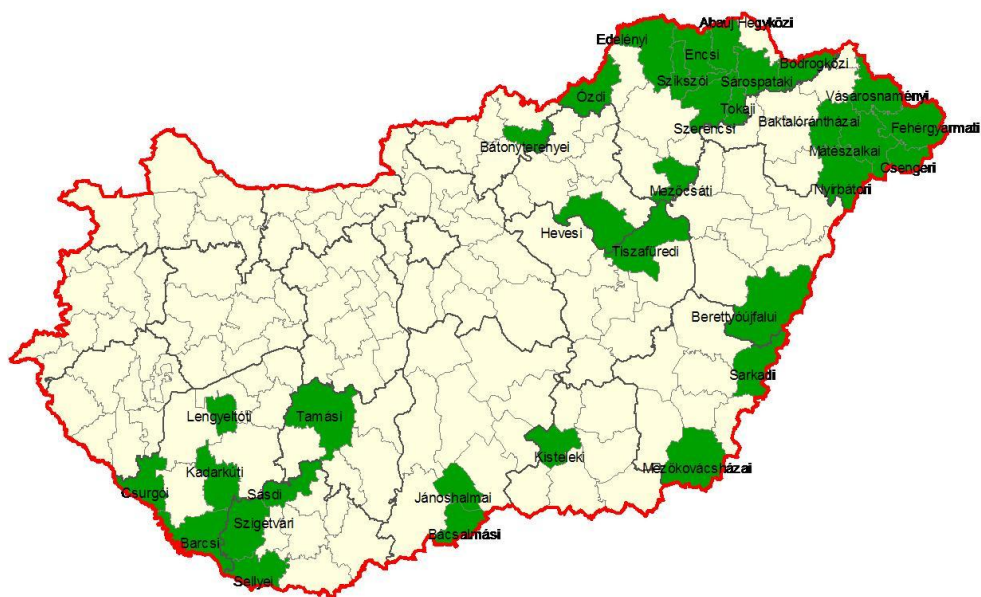
Forrás: KSH: Táblák (STADAT) - Idősoros éves, területi adatok - Általános gazdasági mutatók, illetve Társadalom (KSH, 2012c, 2012d) adatai alapján saját szerkesztés.

² A régiók elsősorban tervezési-statisztikai egységek. Magyarországon már 1990-ben, az euroatlanti integrációs folyamatok kibontakozásával párhuzamosan elkezdődött a régiók, mint a megújuló gazdaságfejlesztési egységeknek a szerveződése és létrehozása. Az 1998-ban megfogalmazott Országos Területfejlesztési Konceptió alapján hét tervezési-statisztikai régió kialakítására került sor a NUTS-rendszer szerinti területbeosztásnak megfelelően: Közép-Magyarország, Közép-Dunántúl, Nyugat-Dunántúl, Dél-Dunántúl, Észak-Magyarország, Észak-Alföld, Dél-Alföld.

2011-ben az egy főre jutó bruttó hazai termék alapján a régiók közötti különbségek tovább nőttek, miközben a rangsor az elmúlt évekhez képest nem változott. Az első helyen álló Közép-Magyarország és az utolsó helyen lévő Észak-Magyarország fajlagos mutatója közötti különbség 2,66-szoros volt. Közép-Magyarországot figyelmen kívül hagyva a legmagasabb egy főre jutó GDP-vel rendelkező Nyugat-Dunántúl és a legfejletlenebb régió között ennél lényegesen kisebb, 1,69-szeres volt a különbség (2009-ben 1,52-szeres, 2010-ben pedig 1,64-szeres volt).

A főváros kiemelkedő fajlagos mutatójának értéke az országos átlag 2,16-szerese volt 2011-ben. Országos átlag feletti értékkel két dunántúli megye – Győr-Moson-Sopron és Komárom-Esztergom – rendelkezik. Szabolcs-Szatmár-Bereg és Nógrád megye pozíciója 2011-ben nem változott, 2000 óta a rangsor utolsó két helyén állnak, a főváros és Nógrád megye közötti különbség továbbra is jelentős, 4,8-szeres volt (*KSH, 2013b*). A megyék közül tehát Szabolcs-Szatmár-Bereg megye kiemelkedően hátrányos helyzetben van, mivel az egy főre jutó bruttó hazai termék értékei alapján az ország megyéi közül az utolsó helyen áll, és a munkanélküliségi ráta is Nógrád megyét követően itt a legmagasabb, 2011-ben 18,4%.

Az Észak-alföldi régió európai regionális összehasonlításban is kedvezőtlen helyen áll, a tagországok között az utolsó 10-15. hely között helyezkedik el. Mindezekkel összefügg, hogy a gazdasági térszerkezet alakulását tekintve a kevésbé fejlett, fejletlen és leszakadó kistérségek tekintetében az Észak-alföldi régió átlagon felül reprezentált. A régióban található 28 kistérség közül mindössze a Debreceni számít dinamikusán fejlődőnek, de a fejlett, stagnáló kistérségi kategóriába is csak három, a közepesen fejletlenek közé pedig csak négy kistérség tartozik (*Horváth-Szaló, 2003; Baranyi, 2013*).

2. ábra: A leghátrányosabb helyzetű (LHH) kistérségek elhelyezkedése Magyarországon

Forrás: Nemzeti Fejlesztési Ügynökség, 2007.

A gazdaság globális dimenzióin belül fontos szerepet tölthetnek be a kisebb, illetve alacsonyabb területi szinteken zajló gazdasági-társadalmi folyamatok is. A gazdaság jövedelemtermelő képességének tekintetében a lokális, kistérségi és települési terület- és településfejlesztési szintek közötti különbségek legalább annyira szignifikánsak lehetnek, mint a nagytérségek és megyék közötti eltérések. A helyi tényezők sajátosságaikkal árnyalhatják a globális gazdasági folyamatokat, így alapvető fontossággal bír a helyi sajátosságok felismerése és az ezen alapuló helyi fejlesztési beavatkozás, még ha a gazdaság globális folyamatai erőteljesebben is befolyásolják a lokális történéseket (*Baranyi, 2013*).

Obádovics és Kulcsár (2008) megállapították, hogy a vidékiség „állapota” erősen összefügg a munkanélküliséggel és a térség iskolázottságával. A munkanélküliségi szempontból kedvezőtlenebb helyzetű kistérségekben sokkal alacsonyabb a munkanélküliek iskolai végzettsége, mint a kedvezőbb helyzetű kistérségekben. A vidéki területeken továbbá hosszabb a munkanélküli állapot, azaz nehezebben találnak munkát az emberek, mint a nem vidéki térségekben. Az ország elmaradottabb térségeiben a településlépcső alacsonyabb fokán álló, kevesebb szolgáltató funkcióval rendelkező települések tehát egyértelmű hátrányban vannak. Minél alacsonyabb lakosságszámú a település, az

álláskereső aránya annál magasabb, mely tendencia a kevésbé fejlett régiókban erőteljesebben érvényesül (*Lőcsei, 2010*). A helyi központoktól távol fekvő vagy nehezen elérhető, kisebb településen élők álláskilátásai életkortól és iskolázottságtól függetlenül is rosszabbak. A tartós munkanélküliek többsége a képzetlen és idősebb munkavállalók, valamint a leépülő tömegközlekedés miatt megközelíthetetlené váló településeken élők köréből kerül ki (*Fazekas-Scharle, 2012*).

Bár 2006-ra jelentősen csökkent az elszigetelt falu–város relációk aránya, az elmaradottabb régiókban továbbra is maradtak egyes városoktól elszigetelt falvak. Észak-Magyarországon 12%, az Észak-Alföldön 3% az elszigetelt falu–városrelációk aránya 2006-ban, míg Dél-Dunántúlon, Közép-Magyarországon és Nyugat-Dunántúlon az arány 1% alatti. Az LHH kistérségekben 5, illetve 8 százalékponttal magasabb az elszigetelt relációk aránya. Az elérhetőségek javulásával nem javultak lényegesen a falusi munkanélküliek foglalkoztatottsági kilátásai sem. A potenciális ingázó ugyanis tipikusan tartós munkanélküli, és a városi munkaadóknak nem áll érdekükben, hogy az utazási költség összegével magasabb munkabérért kevésbé termelékeny munkavállalót alkalmazzanak. Az elérhetőség javítása akkor mérsékelné automatikusan a falusi munkanélküliséget, ha a tipikus falusi lakos a városinál jóval képzettebb és termelékenyebb lenne (*Bartus, 2012*).

A munkanélküli falusi lakosság azonban jellemzően képzetlenebb. A '90-es évektől a városiasodás helyett felerősödött a falvakba költözés, amelynek során ellentétes folyamatok játszódnak le. Részben a felsőbb osztályok költöznek zöldövezeti környezetbe, részben pedig a szegényebb, alacsonyabb végzettségűek a lepusztultabb területekre. Ezzel összefüggésben a hátrányosabb helyzetű településeken nő az alacsony iskolai végzettségűek száma. A migrációs folyamatok ezáltal felerősítik a migrációs egyenlőtlenségeket (*Kovács, 2012*).

Az elérhetőség javulása tehát nem járt együtt a területi egyenlőtlenségek csökkenésével. A gazdasági világválság azonban eleinte egy sajátos területi kiegyenlítődéshoz vezetett, az egyenlőtlenségek mérséklése irányába hatott, de nem a kedvezőtlen helyzetű térségek felzárkózásával, hanem a korábban kedvező helyzetben lévő térségek jelentős részében növekedett meg az álláskereső aránya. Később a válság már az elmaradottabb, eredetileg is kedvezőtlenebb munkaerő-piaci helyzettel jellemezhető térségekben is gondot okozott. Összességében a munkanélküliség térszerkezete lényegében nem változott meg (*Lőcsei, 2012*).

2.2. Az Észak-alföldi régió összefüggései témaspecifikus megközelítésben

A gazdasági-társadalmi struktúra változásában, az ennek megfelelő munkaerő jellegzetességeinek kialakulásában szerepet játszanak a földrajzi adottságok. A népesség foglalkoztatottsága szorosan összefügg a gazdaság teljesítő képességével, amely meghatározó tényező a népesség jövedelmi viszonyaiban, életkörülményeiben. A foglalkoztatási színvonalat emellett egyéb tényezők is befolyásolják, mint a demográfiai folyamatok, a kormányzati politika vagy a népesség képzettségi összetétele (*Fazekas – Scharle, 2012; Kertesi, 2005; KSH, 2012a; Lócsei, 2010*).

2.2.1. Az Észak-alföldi régió általános jellemzői

Az Észak-alföldi régióban az országos átlagot meghaladó, magas természetes szaporodás jellemző. Az élveszületések számát tekintve a régió vezető szerepet tölt be (2006-ban az országos átlag 9,9%, az Észak-alföldi régióban 10,5%), mely Szabolcs-Szatmár-Bereg és Hajdú-Bihar megyéknek köszönhető, Jász-Nagykun-Szolnok megye nem éri az országos átlagot (*Baranyi, 2009b*). A 15 éves és idősebb nőkre jutó élveszületett gyermekek száma 2010-ben 153-ról 147-re csökkent, de az ország területei között a termékenységben jelentős különbségek vannak: Budapesten 113, míg Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében 175 gyermek jut száz nőre (*KSH, 2013a*).

2010-ben a régiók közül egyedül Közép-Magyarország népessége növekedett (3%-kal), a többi csökkent. Valamennyi régió népessége természetes módon fogyott az elmúlt tíz évben, a keleti régiók és Dél-Dunántúl vándorlási veszteséggel zárta az évtizedet. Nagyobb mértékű, elvándorlásból eredő népességvesztés Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Békés, Jász-Nagykun-Szolnok és Tolna megyéket érintette. A halálozások száma valamennyi megyében meghaladta a születéseket 2000 és 2010 között, a természetes fogyás mértéke azonban különböző volt: Békés, Somogy és Zala megyében a legnagyobb, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Pest megyében a legkisebb (*KSH, 2013a*).

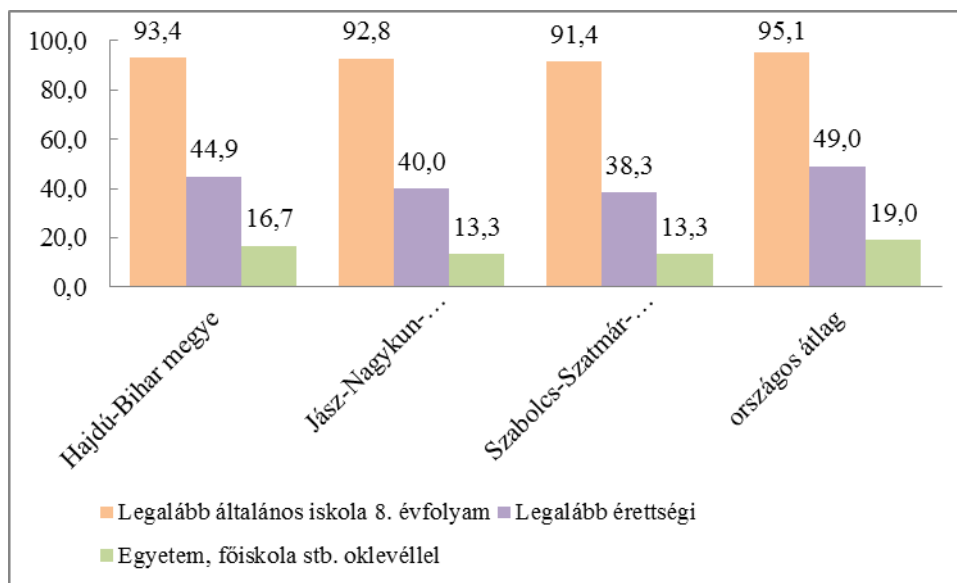
Az Európai Unióban a 2008. évi halandósági adatok alapján a férfiak 76, a nők 82 év élettartamra számíthatnak, ami a férfiak esetében 7, a gyengébbik nemnél 4 évvel hosszabb, mint Észak-Alföldön (*KSH, 2011*).

2.2.2. Iskolai végzettség

Az iskolázottság területi különbségeit tekintve 2010-ben a régiók közötti legnagyobb különbséget is Közép-Magyarország (97%) és Észak-Alföld (93%) jelenti. Az érettségizettek esetében a régiók közül csupán Közép-Magyarország haladja meg az országos átlagot, a többi alatta marad. A megyéket tekintve Pest és Csongrád megyében a legkedvezőbb a helyzet, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében a legkedvezőtlenebb (KSH, 2013a).

Az Unió régióiban 2008-ban az oktatási rendszer valamely szintjén résztvevők aránya a teljes népességből – 179 régió adatai alapján – 14 és 33% között szóródott. Észak-Alföldön a népesség 23,3%-a jelent meg az oktatási rendszerben, így a régió kissé a középmezőny felett helyezkedik el. 2008-ban az alapfokú oktatásban tanulók aránya az Európai unión belül a teljes népességhez viszonyítva 6,2–20,4% között szóródott, az Észak-Alföldön a teljes népesség 9,8%-a tanult ezen az oktatási szinten, amivel a régió a rangsor közepén található. A középfokú oktatás és a nem felsőfokú post-szekunder oktatás szintjén 2008-ban a tipikusnak tekinthető 15–24 éves népesség 17,1–88,1%-a jelent meg az Európai Unió régióiban. A középfokú oktatás régiós eltéréseit alapvetően az oktatási rendszer különbségei alakítják. Észak-Alföldön a 15–24 éves népesség 47%-a vett részt középfokú oktatásban, ami a magasabbak közé tartozott. A népesség egyre növekvő hányada vesz részt felsőfokú képzésben. 2008-ban a felsőoktatásban részt vevő hallgatók aránya széles sávban szóródott a régiós adatok alapján, mely különbségek mögött az áll, hogy az egyes régiók igen különböznek felsőoktatási intézményekkel való ellátottságukban. Észak-Alföld 47%-os arányával kissé az uniós átlag alatt, a rangsor második felében található (KSH, 2011).

A régió mindhárom megyéje az alacsonyabb iskolázottsági szinttel jellemezhető megyék közé tartozik, a régióban élők nem érik el az országos átlagot iskolázottságuk tekintetében (3. ábra). A megfelelő korú népességben belül alacsony mind az általános iskolát végzettek, mind az érettségizettek, mind pedig a diplomások aránya.

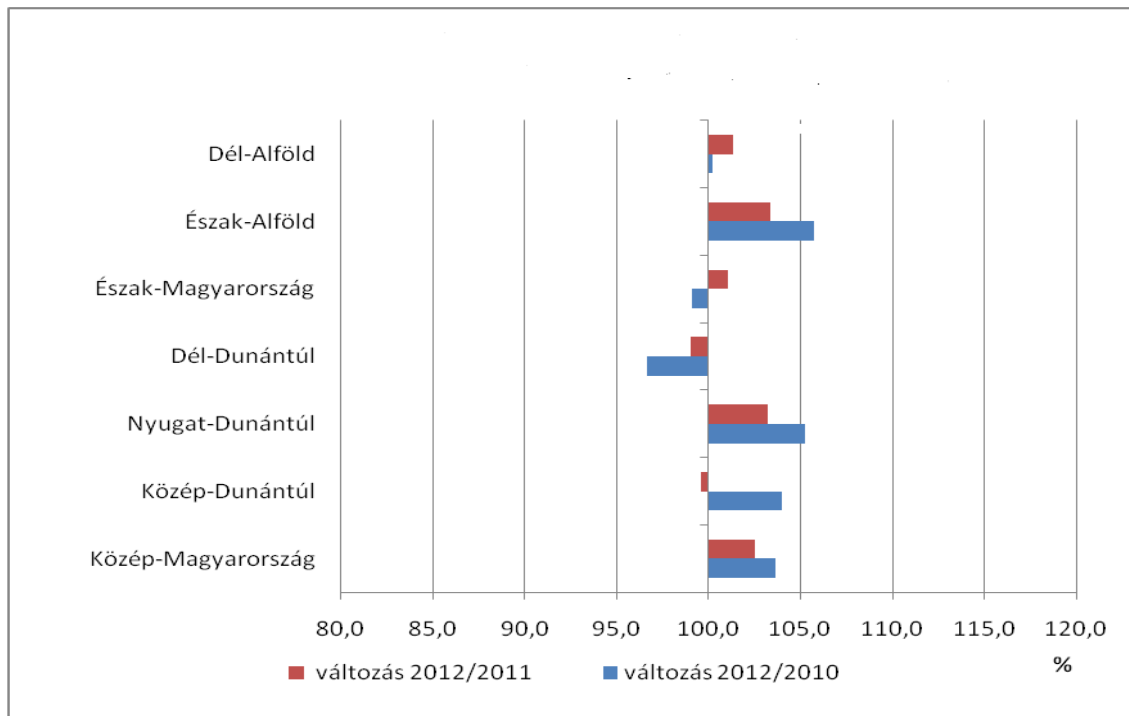
3. ábra: Népeség iskolai végzettsége az Észak-alföldi régió megyéiben(%), 2011.
 Forrás: KSH: 2013f. 2011. évi népszámlálás, 3. Területi adatok alapján saját szerkesztés.

2.2.3. Munkaerő-piaci helyzet

Az Észak-alföldi régió öröklött adottságai, a piacorientáció-váltást követően még kedvezőtlenebbé váló fekvése és makrogazdasági szerepköre miatt itt az 1990-es években az átlagosnál nagyobb volt a visszaesés mértéke. Az aktivitási ráta a régió egészét tekintve az 1990-es évek eleje óta az országos átlagtól jelentősen alul marad (*Baranyi, 2009b*).

Az Észak-alföldi régióban 2009-ben a 15–64 éves népesség kevesebb, mint a felét (48,1%) foglalkoztatták, ami jóval elmaradt az országos (55,4%), főként pedig az Európai Unió 27 tagországának átlagától (64,6%). 2009-ben az EU egyes régióiban a foglalkoztatási arány 40,8–80,2% között mozgott. Az Észak-Alföldön élő 15–64 éves férfiak 53,2%-a, a nők 43,2%-a dolgozott, amely értékek mindkét nem esetében a legalacsonyabbak között találhatók. A nők foglalkoztatottsági adatainak csökkenő rangsorában ugyanis Észak-Alföld a 16–17. legkedvezőtlenebb helyen állt a 271 régió között, míg a férfiak foglalkoztatottságát jelző észak-alföldi aránynál alacsonyabbat pedig mindössze három régió mutatott (*KSH, 2011*).

A lakossági munkaerő-felmérés adatai alapján 2012-ben kismértékben nőtt a népesség gazdasági aktivitása az előző évhez képest az Észak-Alföldön. A régióban bővült a foglalkoztatás, és csökkent a munkanélküliek száma, elsősorban a közfoglalkoztatás kiszélesedésével összefüggésben (4. ábra) (*KSH, 2012a*).

4. ábra: A foglalkoztatottak számának változása 2012. április-júniusban 2011., illetve 2010. hasonló időszakához viszonyítva, régióként (%)

Forrás: NFSZ, 2012a.

A foglalkoztatottak legnagyobb része alkalmazottként jelenik meg a munkaerőpiacon. Az alkalmazotti létszám összességében nem változott jelentősen, összetétele azonban némileg módosult. Ebben szerepet játszott a közfoglalkoztatás kiszélesedése, javarészt fizikai munkát kínálva. Így – hasonlóan más régiókhöz – az Észak-Alföldön is emelkedett a költségvetési szféra létszáma. A kereskedelmi alkalmazottak száma ugyanakkor mérséklődött. A jelentősebb létszámot foglalkoztató gazdasági ágakat tekintve, 2012-ben az országotól eltérően az Észak-Alföldön bővült az ipar foglalkoztatási szintje (mezőgazdaság 8,2%, ipar, építőipar 30,2%, szolgáltatás 61,6%), ahogyan a közigazgatásban alkalmazásban állók száma is bővült, a közfoglalkoztatás kiszélesedéséből eredően. Ez magyarázza a részmunkaidős foglalkoztatás csökkenését is, hiszen a közfoglalkoztatás a korábbiaktól eltérően 2012-ben többségében teljes munkaidőben történt. Így a nem teljes munkaidőben alkalmazásban állók száma a régióban visszaesett. 2012-ben tovább távolodtak egymástól a gazdaságilag fejlettebb és a kedvezőtlenebb helyzetben lévő régiók alkalmazottainak átlagkeresetei. A legmagasabb, közép-magyarországi bruttó átlagkereset több mint másfélszerese volt a legalacsonyabb alföldi régiókéknak (KSH, 2012a).

A foglalkoztatottak iskolai végzettség szerinti összetétele némileg kedvezőtlenebb az országosnál, magasabb az alacsonyabban képzett munkaerő aránya (2. táblázat). 2012-ben Észak-Alföldön a foglalkoztatottak közül legtöbben gimnáziumi, illetve egyéb középiskolai végzettséggel (32,2%) rendelkeznek, de hasonló a szakmunkás-képző, illetve szakiskolai bizonyítvánnyal rendelkező foglalkoztatottak aránya (31,4%). Ezt a diplomás foglalkoztatottak követik (22,2%), végül legkisebb arányban a legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezők (14,2%) vannak.

2. táblázat: Foglalkoztatottak legmagasabb iskolai végzettség szerinti megoszlása (%), 2012.

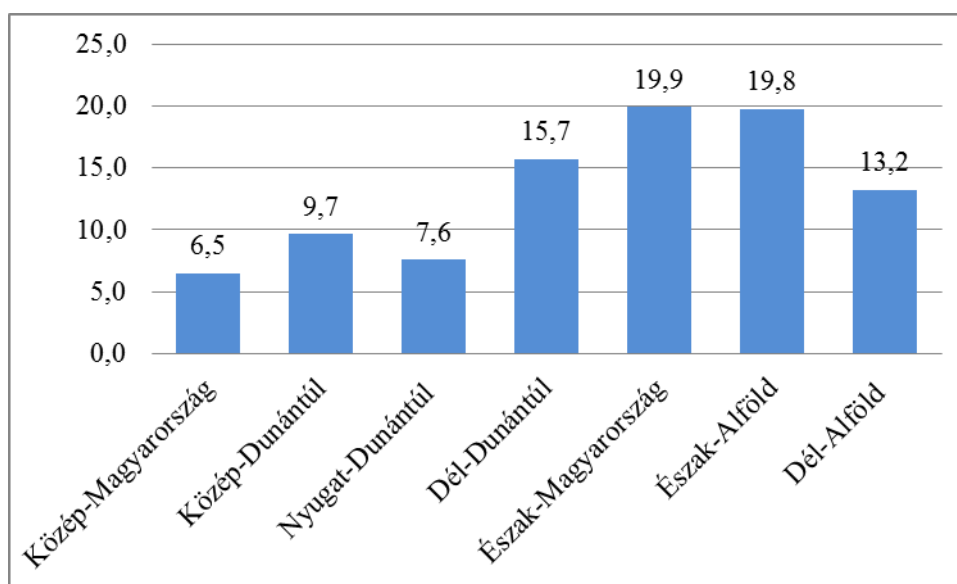
Területi egység	Általános iskola 8. osztálya és annál kevesebb	Szakmunkás-képző, szakiskola	Gimnázium, egyéb középiskola	Főiskola, egyetem	Összesen
Közép-Magyarország	7,3	19,8	36,8	36,1	100,0
Közép-Dunántúl	12,8	33,9	32,6	20,7	100,0
Nyugat-Dunántúl	12,3	34,5	32,8	20,3	100,0
Dél-Dunántúl	12,3	33,7	31,4	22,6	100,0
Észak-Magyarország	10,9	32,8	35,9	20,4	100,0
Észak-Alföld	14,2	31,4	32,2	22,2	100,0
Dél-Alföld	11,9	33,7	31,7	22,7	100,0
Ország összesen	10,8	28,8	34,0	26,3	100,0

Forrás: KSH: 2012a. A foglalkoztatottság és a munkanélküliség regionális különbségei.

A foglalkoztatottak számának és arányának drasztikus visszaesésével párhuzamosan az 1990-es évek elején váratlan és nagyarányú emelkedést követően tömegessé vált a munkanélküliség, majd a következő két évben, a munkahelyek megszűnésével tovább nőtt a munkanélküliek száma. Már az 1990-es évek elején kirajzolódtak azok a térségek, amelyek munkaerő-piaci szempontból a rendszerváltozás vesztesei közé tartoznak, makroszinten az ún. nyugat-keleti lejtő már ekkor kialakult. Ez azt jelentette, hogy a keleti országrészben jóval magasabb volt a munkanélküliség, mint nyugaton. A munkanélküliség alakulását elemezve megállapítható, hogy kisebb-nagyobb ingadozások ellenére megmerevedtek e területi különbségek, és a régiók egymáshoz viszonyított relatív helyzetében nem történt érzékelhető változás. Az Észak-alföldi régió mindvégig az országos átlagot magasan meghaladó munkanélküliségi ráta értékei csak Észak-Magyarországnál voltak valamivel kedvezőbbek. E két

régiómutatói nemcsak az országos átlaghoz mérve, hanem a többi régióhoz viszonyítva is kedvezőtlenek (Baranyi, 2008; Baranyi, 2009b; KSH, 2013a).

A nyilvántartott álláskeresők aránya 2012-ben Észak-Magyarországon (21,5%) és Észak-Alföldön (20,6%) volt a legmagasabb (ezen belül a legmagasabb Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, 24,4%-os rátával) (NFSZ, 2012b). A munkanélküliségi ráta az Európai Unió régióihoz viszonyítva is magas, 2009-ben az Európai Unióban átlagosan 8,9%, Magyarországon 10%, az Észak-alföldi régióban 14,2% volt. (KSH, 2011) Az álláskeresők gazdaságilag aktív népességhez viszonyított relatív mutatója a 2013-as év havi átlagában (január-november hónapok) szintén jelentősen eltér az egyes régiókban: legkedvezőbb Közép-Magyarországon (6,5%), a legnagyobb pedig az Észak-Alföldön (19,8%) és Észak-Magyarországon (19,9%) volt, az országos átlag 12,1% (5. ábra).

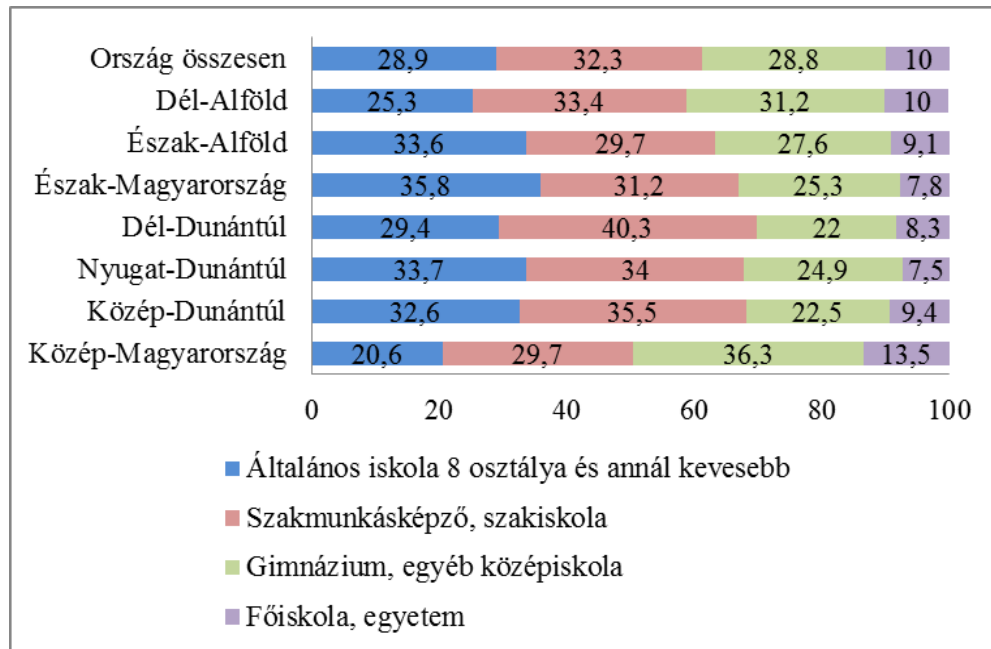

5. ábra: A nyilvántartott álláskeresők gazdaságilag aktív népességhez viszonyított relatív mutatója régióként (%), 2013.

Forrás: NFSZ: 2014. A nyilvántartott álláskeresők (munkanélküliek), a passzív ellátásban részesülők és a bejelentett álláshelyek fontosabb jellemzőinek adataira alapján saját szerkesztés.

Az álláskeresők szakirányú végzettségei gyakran nem találkoznak a gazdaság valós igényeivel. 2012-ben a munkanélküliek legnagyobb részének (32%) a legmagasabb iskolai végzettsége szakmunkásképző, illetve szakiskola volt. A gazdaság részéről fokozódik a szakmunka iránti igény, de a kereslet és a kínálat szakma szerinti szerkezete, területi megoszlása eltérő. A legfeljebb az általános iskolai végzettséggel rendelkezők országosan a munkanélküliek 29%-át tették ki, arányuk Közép- és Nyugat-

Dunántúlon, Észak-Magyarországon és Észak-Alföldön volt a legnagyobb (33–36%) (6. ábra). A gimnáziumi és egyéb középiskolai végzettséggel rendelkezők a munkanélküliek 29, a diplomások 10%-át teszik ki (KSH, 2012a).

6. ábra: A munkanélküliek megoszlása a legmagasabb végzettség szerint (%), 2012. Forrás: KSH: 2012a. A foglalkoztatottság és a munkanélküliség regionális különbségei alapján saját szerkesztés.

Összességében az Észak-alföldi régió munkaerő-piacát az országos átlagnál jóval rosszabb foglalkoztatási, munkanélküliségi mutatók és a régióon belül is számottevő területi-települési eltérések jellemzik. Az ezredforduló környékén tapasztalható javulást követően ismét kedvezőtlen irányú elmozdulás történt, így a régió relatív helyzete romlott az országos és az európai uniós összehasonlításban is (Balcsók, 2008).

Megállapítottuk, hogy az alföldi megyék-régiók az ország leghátrányosabb területei közé tartoznak. A legnagyobb különbségek a munkanélküliség és az elnéptelenedés együttes jelenlétéből, valamint a munkaerő rendkívül alacsony koncentrációjából, földrajzi szórtságából adódnak (Baranyi, 2009a). Lényeges kérdés az európai átlaghoz képest lényegesen elmaradott magyarországi régiók felzárkóztatása, amely a regionális gazdasági-társadalmi fejlődés jövőbeni eredményességének függvénye.

2.3. Képzés szerepe a foglalkoztatási helyzet javításában

2.3.1. Versenyképesség

A fent jelzett kedvezőtlen folyamatok a keleti országrész területeinek további társadalmi és területi léptékű leszakadásához vezethetnek. A felzárkózás esélyei megfelelő intenzitású gazdaság-, terület- és vidékfejlesztés, valamint az interregionális kapcsolatok kiteljesítésével biztosíthatók. A felzárkózás érdekében mindenképp a perifériák erőteljesebb ütemű térségfejlesztésére lenne szükség, különösen ami a foglalkoztatás-bővítést érinti. A regionális tudományban a versenyképesség olyan gazdasági növekedést jelent, amelynek hatására a régióban javul az átlagos életszínvonal. A versenyképesség három, egymással összefüggő közgazdaságtani kategóriára vezethető vissza: a régióban képződő jövedelmekre, a munkatermelékenységre és a foglalkoztatottsági rátára (*Baranyi, 2013; Lengyel, 2012*).

A régiók versenyképességének meghatározó kritériuma a piacképes termékek és szolgáltatások előállításának és a relatíve magas jövedelem és foglalkoztatottság generálásának képessége, fenntartható módon (*Commission, 1999*). A magyar társadalom területi egyenlőtlenségeinek meghatározó eleme a piacgazdasági körülményekhez való alkalmazkodás képessége, melyben jelentős szerepet játszik az adott régió földrajzi fekvése, gazdasági helyzete, társadalmának felkészültsége, iskolázottsága, innovációs készsége, polgári hagyományai (*Enyedi, 1996*).

Az Európai Unió regionális politikájának legfontosabb célkitűzése a fejlődésben elmaradt térségek felzárkóztatása. A 2008-ban készült Barca-féle reformjavaslat abból indul ki, hogy a tagállamokban a polgárok közötti jövedelmi különbségeknek csak 6-8%-a magyarázható azzal, hogy melyik NUTS 2-es régióban laknak. A területalapú megközelítés helyett sokkal inkább más szempontok, többek között a régió belüli lakóhely, a munkalehetőségek és a képzettség, szakmai tényezők határozzák meg. A reformjavaslat a kohéziós politika legfőbb céljaként az alacsony hatékonyság és a társadalmi kirekesztődés felszámolását jelöli meg. A kohézió itt elsősorban nem a régiók közötti kiegyenlítést célozza, hanem annak megakadályozását, hogy bizonyos csoportok és egyének kirekesztődjenek a gazdasági fejlődés előnyeiből és hasznából

(Barca, 2009). Az új regionális politikát megalapozó Barca-féle javaslat hely-alapú (place-based) fejlesztési felfogása az endogén regionális fejlődés szemléletét tükrözi (Lengyel, 2012).

A munkaerő-piaci pozíciót az iskolai végzettség erősen befolyásolja, ezzel összefüggésben a versenyképességet részben a tudástársadalom építése szolgálhatja. Az oktatás és képzés, mint a tudásalapú társadalom és a szociális jólét megteremtésének egyik legfontosabb eszköze, kiemelt szerepet kapott a Lisszaboni Stratégiában és a következő évtizedre szóló Európa 2020 Stratégia céljai között is megjelenik. Ezen belül 10%-ra kívánják mérsékelni a korai iskolaelhagyás arányát, és legalább 40%-ra növelni a felsőfokú vagy annak megfelelő végzettséggel rendelkező 30–34 éves korúak hányadát (KSH, 2011).

A regionális tudományban a tudásnak, mint a regionális fejlődés meghatározó tényezőjének a felismerése csak a '90-es években jelent meg. Az ún. (endogén) növekedésmélet egyik jeles képviselője, Romer (1990), elméletében kiemelte a tudás létrehozásának fontosságát, mivel a tudás a tőke meghatározó formája és a gazdasági növekedés elsősorban a tudás akkumuláció mértékétől függ. Az új gazdasági földrajz elméletekből pedig az következik, hogy a fejlett államok versenyelőnye elsősorban a tudás előállítási és hasznosítási képességükön nyugszik. A tudás része annak a körfolyamatnak, amely innovációhoz, azon keresztül pedig az export és a versenyképesség növekedéséhez vezet. A tudás folyamatos kutatás-fejlesztési tevékenységből származik, amelyet magasan képzett szakemberek hoznak létre hatékony technológiai transzfer, valamint új ötletek piaci megvalósítása során (Rechnitzer, 2008a).

Az Észak-alföldi térségben a humán erőforrás összetevőjének néhány szegmensét vizsgálva (mint a népesség iskolai végzettsége, nyelvtudása) jelentős lemaradást tapasztalunk (Harsányi et al., 2008).

2.3.2. Az alacsony végezettséget valószínűsítő társadalmi meghatározottságok

Felvethető az a kérdés, hogy hogyan függ össze az érvényes tudás intézményrendszerének működése a társadalmi egyenlőtlenségekkel. A modern szociológia első hasonló kérdéseit Bourdieu vetette fel, aki marxista alapokon azt az újratermelődési koncepciót tekintette keretnek, amelyben az anyagi, szellemi, biológiai

újratermelési mozzanatok mellett a társadalmi viszonyok, az ő megközelítésében döntően a hatalmi viszonyok újratermelődését tekintette a társadalmi egyenlőtlenségek kialakulásának és fennmaradásának leíró és magyarázó elvének. Ebben a felvetésben a mérvadó társadalmi alrendszerek, intézményrendszerek döntően a hatalmi struktúrák sajátos leképeződésének, és ezáltal a hatalmi viszonyok újratermelődésében szerepet játszó ágenseknek tekinthetők. Bourdieu újratermelődési elméletének legfontosabb empirikus bizonyítékát az iskolarendszer (később a kultúra intézményrendszerének) működésében találta meg. Tárgyalásmódjában az iskolarendszer a hatalmon levő felsőbb osztályok normáit közvetíti, és ezáltal, mintegy a felsőbb osztályok újratermelődését tekintik elsődleges céljuknak azzal, hogy az ilyen normáknak nem megfelelő sorsa magától értetődően csak az alacsonyabb társadalmi pozíciók elnyerése lehet. A sok szempontból túlzottan elvont hatalmi megközelítés alátámasztására Bourdieu konkrét elemzéseket is bevetett, így például a tanári kar kiválasztásában, kiválasztódásában érvényesülő osztály-meghatározottságokat: maguk a tanárok is a felfelé orientálódó felsőbb osztályok képviselői, akik maguk is mélyen a felsőbb osztályok normáival azonosulva támasztanak normatív követelményeket a rájuk bízott gyerekekkel szemben (*Bourdieu, 1978*).

Ugyancsak rámutat arra, hogy az iskola konzervatív természete nem csupán a hatalmi és egyenlőtlenségi állapot fenntartásában való igyekezetében érhető tetten, hanem az időbeli megkésettség szükségszerűségében is, az iskola mindig a korábbi időszak normáit igyekszik elsajátíttatni a diákokkal, egyszerűen amiatt, hogy a tanárok döntően azt tanítják, amire őket tanították. Pusztán emiatt az iskolarendszer fékezi a haladást, az új eszmék és ismeretek befogadását, és ezzel, gátolja az új hatalmi képességek kibontakozását is (*Bourdieu, 2003*). Bourdieu munkásságával párhuzamosan, sok szempontból állításait alátámasztandó és kiegészítendő, az iskolarendszer elemzése a megerősödött oktatásszociológia számos kiváló munkáját inspirálta, és mindmáig érvényes szociológiai eredmények létrejötté köthető ehhez az időszakhoz.

Bourdieu eszméi igen mélyen hatottak a '70-es évek hazai társadalomkritikai reformer gondolkodására, részben továbbfolytatva a '60-as évek reformjait, részben kissé kompenzálva a gazdaság megbicsaklott reformálási törekvéseit. Az oktatási rendszer struktúra-konzerváló természetét kritizáló elemzések egyfelől Ferge Zsuzsa korábbi struktúraelemzéseiből, másfelől az oktatási rendszer szociológiai elemzéseiből, harmadrészt a nyelvszociológiai vizsgálatokból nőttek ki. A '80-as évek a

társadalomtudományokban a közgazdaságtudomány előretörését hozta. A közgazdasági megközelítések a szociológiára is erősen rányomták bélyegüket, így a domináns szociológiai elméletté és módszerré a racionális döntések elmélete vált, amely döntően az egyéni érdekekből igyekezett levezetni olyan egyéni döntéseket is, amelyek befolyással bírnak az emberek életének, társadalmi helyzetének alakulására is. Sőt, magukat a társadalmi változásokat is, mint egyéni döntések és az egyéni döntések nyomán létrejövő interakciók eredőjét értelmezték (*Elster, 1989*).

Ebben a felvetésben racionális döntési helyzet az iskolaválasztás is, a továbbtanulás vagy a tovább nem tanulás melletti döntés is. Az iskolák folytatása vagy az iskolai karrier megszakítása mellett szólhatnak olyan mérlegelések, mint hogy „megéri-e a várható munkaerő-piaci előnyök érdekében beruházni, költeni a további iskoláztatásra?”. Vagy hogy „nem jelent-e túl nagy kockázatot az, hogy csak a jó eredménnyel elvégzett magasabb iskolának van munkaerő-piaci értéke, a rossz eredménnyel megszerzett diplomának nincsen?”. Természetesen ezek az egyéni (vagy szülői) mérlegelési szempontok jelentősen befolyásolják az iskolai karrier alakulását, és bár a „módszertani individualizmust” és a racionális döntések elméletét sokan kritizálják, azt még a kritikusok is kénytelenek elismerni, hogy az egyéni döntéseknek fontos társadalmi szerepük, jelentőségük van (*Sen, 2009, idézi Ferge, 2010*).

Másfelől viszont az egyéni döntések is erős társadalmi befolyás alatt születnek. Az iskolába történő beruházás mértéke sokkal nagyobb, ha naponta órákig tart az oda és visszautazás, és sokkal kisebb, ha néhány perc gyaloglásnyira van a középiskola. A kockázatok sokkal magasabbnak tűnnek ott, ahol a középiskolát szinte soha senki nem végezte el (egyetemről meg főiskoláról még csak nem is hallottak személyes ismerőstől), mint ott, ahol a személyes környezetben csaknem mindenki sikeresen elvégzett valamilyen egyetemet vagy főiskolát. Innen nézve viszont a tényleges cselekvő nem a döntéseket „racionálisan” hozó személy, hanem a társadalmi (területi, mobilitási, örökölt képzettségi, kapcsolatrendszeri, stb.) hátrányokat kreáló társadalom.

Valószínű, hogy mindkét szélsőséges álláspont igazolhatatlan, viszont az is igaz, hogy az iskolázottsági helyzetek kialakulásában épp úgy szerepet játszanak egyéni választások, preferenciák, döntések, mint az egyéni cselekvéseket körülölelő környezet társadalmi adottságai, hátrányai is. Antony Giddens a „strukturáció” fogalmával azt kívánja érzékeltetni, hogy a társadalmi struktúrák, az azokba ágyazódó intézmények és az egyes egyének egymással összekapcsolódva tekinthetők a társadalmi viszonyokat alakító szereplőknek: az egyéni cselekedetek beleépülnek a struktúrákba, az intézményi

keretekbe, ugyanakkor akár a normakövető, akár a normasértő egyéni cselekedetek maguk is formázzák, alakítják a struktúrákat, intézményeket (*Giddens, 1984*).

Az iskolára, iskolázottságra vonatkoztatva azt mondhatjuk ebben a szellemben, hogy az egyéni döntéseknek csak akkor van értelmük, akkor és annyiban racionálisak, ha tekintetbe veszik az adott környezet iskolai realitásait, a reális választási lehetőségeket, amelyek egyénenként igencsak eltérhetnek egymástól. Másfelől viszont az egyéni döntések maguk is alakítják a struktúrákat, iskolák, szakok semmisülhetnek meg, vagy válhatnak divattá pusztán annak függvényében, hogy nagyon kevés, vagy éppen nagyon sok egyéni választást vonzanak magukhoz.

Az alacsony iskolázottság megértéséhez is mind az egyéni, mind a társadalmi meghatározottságokat figyelembe kell venni. Olykor a középiskola választása túl kockázatos, túl költséges és túl kevés haszonnal járó befektetésnek tűnik, ha nincs mód a költségek finanszírozására, a gyerekkor meghosszabbítására, vagy ha a környezetben a magasabb végzettségűek sem tudnak semmilyen munkát találni. Másrészt az iskolaválasztást nagyban befolyásolhatják divatok, munkákhoz és szakmákhoz tapadó pozitív vagy negatív értékek, megbecsültségek vagy lenézettségek. Ezzel együtt nem lehet figyelmen kívül hagyni az intézményi és strukturális meghatározottságokat, amelyek leegyszerűsítve elhelyezhetők a könnyen és kényelmesen elérhető oktatási kínálat fogalmi kereteiben, figyelembe véve a pozitív és negatív presztízs-értékeket, hasznosságokat, remélhető hasznosságokat.

A klasszikus oktatásszociológia által megállapított legerősebb társadalmi összefüggés: a szülők alacsony iskolai végzettsége, és ezzel együtt járó alacsony társadalmi státusza hat legerősebben a gyerekek alacsony iskolai végzettségére. Valószínűsíthető, hogy ez az összefüggés különösen erős az erőteljes közép- és felsőoktatási expanzió korszakában. Azaz az alacsony iskolai végzettségű gyerekek szüleinek igen nagy, a szokásosnál jelentősebb arányban alacsony végzettségűek a szülei is. Mindebből nem következtethetünk az alacsony intergenerációs iskolai mobilitásra (még akkor sem, ha az alacsony), hiszen elvileg elképzelhető lenne az, hogy az expanzió „beszív” számos olyan gyereket is, akiknek alacsony végzettségűek a szülei. Az viszont valószínűsíthető, hogy e szívó hatás erősebben hat a jobb helyzetű, magasabb iskolázottságú szülők gyerekeire, ami egyfajta mobilitási merevséget eredményezhet abban, hogy az alacsony végzettség igen erőteljesen a szülők alacsony végzettségének öröksége.

A másik jelentős meghatározó tényező a területi egyenlőtlenségek leképeződése az alacsony iskolázottságra. Az iskolai hátrányok települési, területi elvű sűrűsödését a hazai szakirodalom gyakran írja le a szegregáció fogalmával. A hátrányok ebben a felvetésben nem statisztikai összefüggésre, hanem erőteljes és csaknem átjárhatatlannak tűnő elkülönülésre is utal a jobb és rosszabb iskolák, gyakorlatilag a jobb és rosszabb lakókörnyezetben fellelhető iskolák és diákjaik között (*Fazekas-Köllő-Varga, 2008; Kertesi-Kézdi, 2009a; Kertesi-Kézdi, 2009b*). Ez az elkülönülés nemzetközi összehasonlításban is szemet szűrő: az OECD PISA vizsgálatai során a magyar adatok mutatták a legkisebb szórást a szövegértési és matematikai kompetenciák körében, viszont a magyar adatok voltak a legmagasabbak az iskolák közötti szórás tekintetében. Tehát a gyerekek szövegértési és matematikai teljesítményét az határozza meg, hogy milyen iskolába járnak, az azonos iskolán belüli különbségeknek nincsen komoly jelentőségük (*Lannert, 2010*).

2.3.3. Oktatási expanzió és alacsony végzettség

Magyarországon az alapfokú oktatás „teljessé válása” (ahogy az 1950-es években nevezték az oktatáspolitikában) után az általános iskola felső tagozatának elvégzését tették kötelezővé. 1961-ben körül emelkedett a tankötelezettség 15 évről 17 éves korra, melynek következtében a közoktatási rendszerben egyre többen maradtak bent az általános iskola elvégzése után is. A középfokú oktatás tömegesedése, azaz a 15-19 évesek iskolába járása az 1970-1980-as évek fordulóján következett be Magyarországon, az érettségizők aránya 70%-ra nőtt. A szakmunkás képzés az 1990-es évek elejére kevesebb, mint 30%-os arányúvá vált, a két egymással versengő intézménytípus az általános gimnázium és a szakközépiskola lett. 1989 után újabb változás következett, jelentősen nőtt a felsőoktatásban résztvevők száma, majd az 1990-es az évtized végén ez tovább emelkedett, már a korosztály 35-40%-a nyert felvételt a felsőoktatásba, és ez a növekedés az ezredforduló után is folytatódik. A közoktatás tömegesedése tehát hosszú távon a felsőoktatás tömegesedését eredményezte, ami miatt az oktatás átalakítása szükséges (*Kozma, 2006*).

Az expanziónak jellegzetes formája, amikor az oktatási rendszerben egy új szint jelenik meg. Ilyen a harmadfokú képzéseket követő negyedik fokozat, az iskolarendszerbe szerveződő felnőttképzések. Ma ez a szektor fejlődik a

legdinamikusabban az oktatási rendszer szektorai (közoktatás, szakképzés, felsőoktatás, felnőttoktatás) közül, mivel a demográfiai és társadalmi kihívások következtében az oktatáspolitikák hangsúlya fokozatosan a hagyományos oktatási rendszereken kívülre tevődött át (Kozma, 2006).

Jelentősen nőtt tehát a megfelelő életkorúak között az általános iskola elvégzése: a hetvenes évek eleje óta 85% körüli az általános iskolát 14 éves korig befejezők aránya, és 92-94% a tanköteles koron belül elvégzők aránya. Ez azt jelenti, hogy átlagos szocio-kulturális háttér és intellektuális-pszichés adottságok mellett mindenki elvégzi az általános iskolát. Emellett az általános iskolát befejezők több, mint 90%-a továbbtanul. Ugyanakkor az iskolázottsági szint általános emelkedésével egyre nő azon szűk réteg hátránya, akik még az alapfokú iskolát sem tudták elvégezni (Forray–Kozma, 1992).

Az oktatási expanzió ellenére mindig magas az alacsony végzettségűek aránya. Az alapfokú képzettséget szerzők számának növekedése mellett 1996-ban Magyarország 15 évesnél idősebb lakosságának 48,3%-a még mindig csak általános iskolai vagy annál alacsonyabb végzettséggel rendelkezik. Ez az arány 2006-ra alig csökkent, a 15 évesnél idősebb népesség több mint fele még mindig érettségit nem adó középfokú (16,9%), vagy annál alacsonyabb (46,5%) iskolai végzettséggel rendelkezik. A népesség 25,2%-a rendelkezik érettségivel, 11,7%-a pedig diplomával. Ha tovább folytatódik a felsőfokú képzés expanziója és a középfokú képzés szerkezetének változása, a szakképzés felől a szakközépiskolák felé való átcsoportosulás, akkor mindenki magasabb iskolát akar végezni. Ez oda vezet, hogy a munkaadó az alacsonyabb iskolai végzettséget igénylő státusokat is eleve magasabb iskolai végzettségű személyekkel tölti majd be. A képzés szerkezetének átalakulása tehát a munkaerőpiac strukturális átalakulását is maga után vonja (Csoba, 2008).

2.3.4. Iskolai végzettség és foglalkoztatás

A magyarországi munkaerőpiac az európai államokhoz hasonlóan folyamatosan szűkül. A munkaerő-piaci feltételek Magyarországon 1989 után átalakultak, tömegessé vált a munkanélküliség, amely leginkább az alacsony képzettségű csoportokat érintette. A munkaerőpiacról „leszakadó rétegekhez elsősorban az iskolában sikertelen csoportok sorolhatók”, így az általános iskolai végzettséggel nem rendelkezők, a speciális általános iskolába járók, akik nem tanulnak tovább középfokon, vagy onnan

lemorzsolódnak, és a munkaerő-piaci igényeknek meg nem felelő szakképzésben részesült fiatalok (*Farkas, 1996:50*).

A legfeljebb 8 osztállyal rendelkezők által betöltött státusok száma 1992 óta folyamatosan csökkent. 2006-ban a nem dolgozó 1,84 millió személyből 600 ezer fő legfeljebb általános iskolát végzett, 470 ezer fő szakmunkásképzőt, vagy szakiskolát. A 20-59 éves kor között lévő teljes népességet tekintve a legfeljebb általános iskolával rendelkezőknek csak 46%-a dolgozik (*Scharle, 2008*). 2001-ben a munkanélküliek 38,8%-a az, aki szakképzettséggel nem rendelkezik, és csak 7,6% a felsőfokú végzettségűek aránya. Míg a 8 általánosnál alacsonyabb végzettséggel rendelkezők 17,3%-a munkanélküli, a felsőfokúak csak 2,7%-a kerül ebbe a helyzetbe (*Csoba, 2010*).

Az álláskeresők adatait az ezt követő években vizsgálva szintén megállapíthatjuk, hogy az iskolai végzettség növekedésével csökken a munkanélküliek aránya. 2013-ban a nyilvántartott álláskeresők közt a legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezők aránya 40,5%, a szakmunkás, szakiskolai végzettségűek aránya 29%, a középiskolai végzettségűeké 25,1%, a felsőfokú végzettségűeké pedig 5,4% (*Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat, 2014*).

Az alacsonyabb iskolai végzettségűek az átlagosnál nagyobb valószínűséggel tapasztalják meg a munkanélküliséget. A legfeljebb általános iskolai és a felsőfokú iskolai végzettségűek között a munkanélküliség által érintettek arányában 2,5-szeres a különbség. A legfeljebb az általános iskola 8. osztályát végzettek körében 2012-ben jelentős mértékben nőtt azok aránya, akik több alkalommal voltak munkanélküliek, illetve azoké, akik jelenleg is azok. A szakmunkásképző, szakiskolai végzettségűek körében a munkanélküliség által érintettek aránya 39,5%, a szakközépiskolát végzettek körében valamivel több mint 27%. A gimnáziumi végzettségűek között viszonylag nagy számban vannak a felsőfokú tanulmányokat folytató és munkaerő-piaci tapasztalattal még nem rendelkező fiatalok. A munkanélküliség területi különbségeit tükrözi, hogy míg a Budapesten, Pest, illetve Győr-Moson- Sopron megyékben élő 19–64 évesek több mint 72%-a még soha nem volt munkanélküli, addig Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében 51,5, Nógrád megyében 52,2, Borsod-Abaúj-Zemplén megyében csak 52,4% ez az arány. Továbbá e megyékben jelentős azok aránya, akik már több alkalommal voltak munkanélküliek (*KSH, 2012b*).

A munkanélküliség általánossá válásának hátterében három fő ok áll. A technikai modernizáció, mely lehetővé teszi számos munkahely kiváltását a termelő és

szolgáltató szektorban, a globalizáció, melynek hatására a cégek termelésüket áttelepítik távol-keletre a termékek olcsó előállítására miatt, és végül a szektorváltás. A szektorváltás velejárója volt, hogy a mezőgazdaság modernizációja a foglalkoztatottak iparba vonulását eredményezte, ennek túltelítődésekor pedig a szolgáltató szektorba. Kérdés, hogy a szolgáltatás telítődése esetén létezik-e negyedik szektor, és az képes lesz-e a munkaerőt nagymértékben alkalmazni (Csoba-Diebel-Krémer, 2009).

A végzettség és a munkaerő-piaci esélyek közötti összefüggés egyre szorosabbá válik napjaikban. A magyar munkaerőpiac kedvezőtlen tendenciáit nemzetközi összehasonlításban jelentős mértékben az alacsonyabb képzettségi mutatók magyarázzák. A legalacsonyabb iskolai végzettségűek foglalkoztatási aránya nemzetközi összehasonlításban lesújtóan alacsony Magyarországon. Az Európai Unióban a fejlett világ más részeihez (EU-n kívül eső OECD tagországokhoz) képest kevesebben dolgoznak, kevesebben állítanak elő értéket. Magyarország pedig az Európai Unió átlagánál is kedvezőtlenebb foglalkoztatási képet mutat: míg a magyar vállalatok, a foglalkoztatottak produktivitását növekedés jellemzi az elmúlt időszakban, addig a foglalkoztatás inkább csökkent vagy stagnált. A 15-64 éves korcsoport foglalkoztatási rátája 2011-ben Magyarországon 55,8% volt, amely az Európai Unió országai között Görögországot követve a második legalacsonyabb érték (az Európai Unió átlaga 64,3%) (Eurostat, 2012).

Az iskolai végzettség alapján szintén jelentősek a foglalkoztatási ráták közötti különbségek. A 25–64 éves korcsoportokban 2011-ben a tagállamok körében a felsőfokú végzettséggel rendelkezők foglalkoztatási rátája 83,7% volt átlagosan, 73,2% a középiskola felső évfolyamait vagy a középiskolát követő nem felsőfokú képzésben végzettek esetében, és 53,5% az általános iskolát vagy a középiskola alsó évfolyamait végzettek esetében. Az Európai Unió országainak foglalkoztatási rátájában a gazdasági és pénzügyi válság kezdete óta a legjelentősebb csökkenés az általános iskolát vagy a középiskola alsó évfolyamait végzettek foglalkoztatási rátájában figyelhető meg. Magyarországon ezek az arányok alacsonyabbak, főként a középfokúnál alacsonyabb iskolai végzettségűek esetében, mert foglalkoztatási rátájuk 37,7%, ami majdnem 16%-kal kevesebb az európai uniós átlagnál. A középiskola felső évfolyamait vagy a középiskolát követő nem felsőfokú képzésben végzettek foglalkoztatási rátája már 66,3%, ami csak közel 7%-nyi lemaradást jelent az uniós országok átlagához képest. A felsőfokú végzettségűek esetében még alacsonyabb a lemaradás, foglalkoztatási rátájuk 79,3%, ami már alig több, mint 4%-os a lemaradás az uniós átlagtól (Eurostat, 2012).

A negatív szelekciós hipotézis szerint az iskolai végzettség szerepét illetően megkérdőjelezhetők a pusztán csak a munkaerőpiac strukturális átalakulására építő magyarázatok. A képzettség emelkedésével egyrészt a munkaadók elvárásai változnak, a korábban képzettséget nem igénylő állásokat is iskolázottabb munkavállalókkal töltik be. Másrészt a képzetlenek csoportjának összetétele is átalakul, egyre homogénebb csoportot alkotnak: egyre többen vannak köztük azok az előnytelen származású munkavállalók, akik a munkaadók által megkövetelt minimális kompetenciával sem rendelkeznek. Az iskolai végzettséggel nem rendelkezők gyakorlatilag kiszorulnak a munkaerőpiacról (Óry, 2005).

Az alacsonyabb iskolai végzettségűekre nem csupán a státusok csökkenése, hanem a bérek növekedése is kedvezőtlenül hat. A bérek 1%-os növelése a képzetlen munkaerő iránti keresletet 0,4%-kal csökkenti a munkahelyeken, míg a képzettebb munkaerő iránti keresletet csak 0,2%-kal. A 2000-2001. évi minimálbéremelés hatására 1,3-2,3%-kal lett alacsonyabb a foglalkoztatás. A csökkenés döntő mértékben a szakképzetleneket érintette, esetükben a csökkenés megközelítette a 4%-ot. A képzettebb, jobb munkakultúrával rendelkező személyek magasabb termelékenységűek, de nem feltétlenül kell kifizetni nekik az ezzel arányos bért. Az alacsonyabb végzettségűek, ha el tudnak helyezkedni, egyre rosszabb státusba kényszerülnek, míg végül még inkább kiszorulnak a munkaerőpiacról. Elsősorban nem azért, mert nem akarnak dolgozni, hanem mert nem jutnak munkához a legális foglalkoztatásban növekvő verseny miatt (Csoba, 2010).

A munkaerőpiacra történő belépés során fontos szerepe van a kapcsolati tőkének is. Így például egy személyes kapcsolatokon keresztüli munkavállaló-szerzés alkalmával a munkaadó számíthat arra, hogy az új dolgozót az ismerős nemcsak „ingyen” szerzi és tanítja be (például a munkahelyen tanúsítandó viselkedési szabályokra), hanem kezességet is vállal érte, hiszen az rá nézve kellemetlen lenne, ha az általa ajánlott személy nem bizonyulna jó munkaerőnek. Emellett a munkavállaló is számíthat arra, hogy ismerőse nem ajánl neki rossz munkát, rossz főnököt (Sik, 2012).

Az emberek személyes kapcsolathálói és az ezeken keresztül mobilizálható erőforrások tehát társadalmi tőkeként foghatók fel (Flap – de Graaf, 1998). A társadalmi tőke a társadalmi kapcsolathálókból vagy egyéb társadalmi struktúrákban való tagság révén elérhető előnyök, hasznot jelent. Nem minden kapcsolat jelent azonban tényleges erőforrást, ezért kell különbséget tenni az erőforráshoz való hozzáférés és annak bizonyos célok elérése érdekében történő mozgósítása között (Lin,

2001; Portes, 1998, idézi Gödri, 2007). A több társadalmi tőkével rendelkező egyének általában jobb állást tudnak szerezni, mint azok, akik kevesebb társadalmi tőkével rendelkeznek (Flap – de Graaf, 1998), mivel a társadalmi kapcsolati hálóban elfoglalt hely meghatározó a különféle erőforrásokhoz való hozzáférés szempontjából (Loury, 1998).

A képzetlen munkakörök betöltése során ugyanakkor a munkaadónak sokszor mindegy, hogy kit vesz fel (az sem baj, ha másnap kilép), az a fontos, hogy az adott munkabéréért valaki elvégezze a feladatot. Ugyanez a helyzet a munkavállalóval, aki korábbi tapasztalataiból tudja, hogy körülbelül mennyi bérre számíthat, de – mivel úgysem marad sokáig – a munkahelyi körülmények részleteivel megismerkednie nem érdemes, felesleges erőfeszítés lenne kipuhatolnia a vezető jellemvonásait vagy a munkahelyi különjuttatásokkal kapcsolatos információkat (ugyanis ilyen juttatások nincsenek) (Sik, 2012).

2.3.5. Az iskolai végzettség „értéke”: a kompetenciák

A kompetenciák szerepének növekedése napjainkban egyre erőteljesebben összefügg a munkaerőpiac változásaival. Szoros a kapcsolat az alapkészségek és a foglalkoztatás vagy munkanélküliség között (Köllő, 2007).

Kemény István elemzéseiben a szakma, a szakképzettség legfontosabb tartalma az iskolázottság mellett az univerzalitás. Az igazi szakember az univerzális szakember, így például az esztergályos, aki rajz után el tudja készíteni a munkadarabot, méghozzá kevés fogással, gyorsan, a lakatos, aki egy kalapáccsal és egy hidegvágóval mindent el tud készíteni, a villanyszerelő, aki ha kell porszívót javít, ha kell, akkor kapcsolási rajzról bekábelez egy házat, stb. Természetesen ez az univerzalitás ez egyfajta mobilitási képességet is jelent, nemhogy lehet máshol is dolgozni a szakmában, hanem épp attól lesz valaki univerzális szakember, hogy világot látott, hogy több helyen, többféle a szakmájához tartozó munkában is megállta a helyét (Kemény, 1990; Kemény, 1992).

Ezzel a gondolattal összecseng Doeringer és Piore (1971) elemzése a szegmentált munkaerőpiacok elméletéről. A szegmentáció számukra azt jelenti, hogy a munkaerőpiac mintegy két részre hasad, és az egyes emberek vagy az egyik, vagy a másik szegmensben mozognak, anélkül hogy átlépnének a másik szegmensbe.

Számukra az egyik, „foglalkozásinak” nevezett szegmens az, amit Kemény az univerzális szakmák piacaként ír le, hozzátéve a szakmán belüli munkahelyváltások sűrűségén kívül azt is, hogy az amerikai gazdaságban jellemzően az ilyen szakmák munkaadói kisüzemek, szolgáltató és javító munkahelyek. A foglalkozási részpiaccal szemben leírható az a „belső munkaerőpiac”, amelyben az emberek nem munkahelyeik váltásával igyekeznek előbbre jutni, hanem egyazon munkahely „szamárlétráján”, a belső piacokon igyekeznek feljebb kapaszkodni. A belső piacon való részvétel egyfelől kényszer, gyakran például egy hasonló gyár csak több száz kilométerrel odébb található. Másfelől viszont a nagyüzem belső piaca a maga módján kiismerhető, kiigazodható körülményeket jelent, még ha speciálisak is a szakmai, munkaköri elvárások. Ezen szakmai elvárások egy része sajátos érzékszervi kifinomultságot és sajátos speciális tudást jelent. Azonban az adott üzemben ki kell igazodni az épp ott jellemző hatalmi viszonyok között, ami elsősorban alkalmazkodást, gyakran szervilizmust is jelent, azonban nem kizárólag ezt jelenti, olykor a taktikázások, a teljesítmény-visszatartások és a gépek túlhajtása is a helyi játszmák része (*Haraszti, 1989; Héthy- Makó, 1972*).

Az alacsony végzettségű munkavállalás nem feltétlenül „tudás-nélküliség” jelent, hanem sokkal inkább sajátos, nem túl magasra értékelt tudások és képességek azok, amelyek az alacsony végzettségű emberek bérmentés foglalkoztatása során értékesülnek. Az alacsony végzettségű emberek munkavégző képességei is vagy ritkaság értékkel nem bíró képességek, vagy gyakorlatilag nem konvertálható „partikuláris” képességek, amelyek szembeállíthatóak az általánosan elismert, sok helyen hasznosítható, ám mégiscsak ritkának számító „univerzális” szakmai, munkavégző képességekkel, készségekkel (*Bernstein, 2003*).

Számos teoretikus, így például Gosta Esping-Andersen (2002) azt a lehetőséget látja a szolgáltatások dominálta poszt-indusztriális gazdaságban, hogy az jelentős arányban képes (vendéglátásban, turizmusban, szépség-iparban, stb.) képzetlen munkaerőt, elsősorban képzetlen női munkaerőt is alkalmazni. Ugyanakkor a mai alacsony végzettségűek foglalkoztatását nem csak a nagy arányú munkanélküliség, az alacsony foglalkoztatási ráta jellemzi, hanem a magyar társadalmi hátrányokra hagyományosan jellemző, egyfajta „megkésettség”, elmaradt fejlődés is. Nem ott és úgy vannak foglalkoztatva a munkavállalók, ahogyan Európa fejlettebb térségeiben, hanem azokhoz képest egy korábbi szerkezetben.

E megkésettség nagyban összefügg Köllő János (2009) azon megállapításával, miszerint az alacsony végzettségű emberek általános kompetenciái, különösen nyelvi,

szövegértési, kommunikációs kompetenciái lényegesen alacsonyabbak a fejlett országok alacsony végzettségű populációinak megfelelő mutatóinál. Köllő példáját idézve: egy teherautósofőrnek a kocsit vezetéséhez sem most, sem korábban nem volt szüksége különösebben magas iskolai végzettségre. Míg azonban a szocialista gazdaságban a teherautó sofőrjének a vállalat egyik vidéki telephelyéről kellett valamit átvinnie a másikra, addig ma a határokon átkelve, vámot és beutaztatást kell intéznie, fizetési-pénzügyi műveleteket kell rendeznie, stb. Ehhez alapvetően nem iskolára, hanem írni-olvasni tudásra van szüksége, amit ma a munkaadók leginkább abban látnak biztosítottnak, akinek az érettségije is megvan.

Az alacsony iskolai végzettség elsősorban nem is az elsajátított ismeretek kicsiny mennyisége miatt teremt hátrányt, hanem a további ismeretek befogadására való felkészültségekben, attitűdökben, a fejlődést megalapozó kommunikációs készségekben és képességekben megmutatkozó hátrányként, egyfajta alkalmatlanságként érzékelődik a munkaerőpiacokon. A munkakörök betöltéséhez ma már nem elég a megfelelő végzettség, szakképzettség, gyakorlat. A fejlődés következtében gyorsan változó munkakörülmények miatt megjelent az olyan munkaerő iránti igény, aki megújulásra képes, azaz e változásokhoz gyorsan alkalmazkodik, folyamatosan átképezhető, fejleszthető. Olyan dolgozókat keresnek, akik nemcsak a szakmájukhoz kapcsolódó tudással rendelkezzenek, hanem a hatékony munkavégzéshez szükséges tulajdonságokkal is, mint a jó kommunikációs és problémamegoldó készség, meggyőző érvelés, gyors helyzetfelismerő-képesség, kompromisszumkészség, flexibilitás, mobilitás, teherbírás, stressztűrés, nyitottság és kreativitás.

Míndez azt jelenti, hogy a munkaerő-piaci kirekesztődés egyik legerősebb magyarázó tényezője az alacsony iskolai végzettség és a kompetencia hiánya. Ugyanakkor a elkövetkezendő időkben a végzettség még inkább fontos lesz, elsődleges a készségekkel szemben, a kompetenciákat csak a végzettség birtokában vizsgálják a munkaadók a potenciális munkavállalók körében (Őry, 2005).

Az Európai Bizottság is megfogalmazta, hogy munkahelyteremtés a két ellentétes póluson várható: a magasabb szintű és az alacsonyabb szintű tudást igénylő munkakörökben. Ugyanakkor az alacsonyabb végzettséget, készségeket igénylő munkahelyeken is egyre inkább elvárás a nem rutin feladatok ellátása, azaz nem csak az adott szakmához tartozó „skill”-ekkel kell rendelkezni. Éppen ezért szükséges hangsúlyt fektetni a készségek fejlesztésére, és arra, hogy a készségek illeszkedjenek a munkaerőpiachoz. Érdemes az élethosszig tartó tanulásra fordított kiadásokat növelni,

figyelembe véve azt a szempontot, hogy a humán erőforrásba való befektetés gazdaságilag megtérül. A gyors változások miatt az újonnan kialakuló munkahelyekhez új típusú készségek szükségesek, így nemcsak a munkanélküliek, hanem a már dolgozók alkalmassá tétele, foglalkoztathatóságuk fejlesztése is prioritást kell élvezzen. A kompetenciák fejlesztésének feltétele a magas minőségű alapoktatás, a lemorzsolódás megelőzése, valamint az oktatásban, képzésben való részvétel fejlesztése. Ezáltal lehetséges a kulcskompetenciák elsajátítása, melyekre a lehet építeni a további „skill”-eket (Commission, 2008).

A felnőttképzések lehetőséget adnak a résztvevők kompetenciáinak fejlesztésére, melyek növelhetik az egyének kereseteinek nagyságát. A különböző készségek, képességek megléte további mérhető munkaerő-piaci előnyökkel járhat, hatással lehet a foglalkoztatási esélyek javulására (Varga, 2006). Ezért Magyarországon elsősorban az érettségit nem szerzett felnőttek esetében lenne a legnagyobb szükség az alapkészségeket pótló képzésekre (Köllő, 2007).

2.4 Felnőttképzés

A foglalkoztatáspolitikai és munkaerő-piaci kérdések megoldásában és kezelésében megkülönböztetett jelentőséggel bír a felnőttképzés (Baranyi, 2013). Az iskolarendszerű képzés hiányosságainak pótlását, a változó környezeti feltételekhez való alkalmazkodást a felnőttképzés biztosíthatja.

A felnőttoktatás a hagyományos (iskolarendszerű) oktatás alternatívája. *„Eszerint a felnőttoktatás a mindenkori oktatásügy és oktatáspolitikai része, de nem egyszerűen a meghosszabbítása. A nevelés nemcsak formális keretek közt folyik, hanem (sőt sokkal inkább) informálisan. Az oktatás nem annyira bürokratikus szervezetekbe tagolódik, hanem a gazdasági életbe. De gazdasági szervezeteknek, az ún. humán erőforrás fejlesztésének sem törvényszerű kiszolgálója – sokkal inkább kritikusan viszonyul hozzá. Vagyis a felnőttoktatás az ember (a részt vevő), a munkavállaló, a kollektíva és a humán oldalon áll akkor, amikor a gazdaság (a tőke, a technika) globalizálódik.”* (Kozma, 2002: 3-4)

A magyar felnőttképzés a korszakváltás idejét éli. A korszakváltás több okra vezethető vissza: a rendszerváltáshoz, mint gyökeres politikai, gazdasági és társadalmi fordulathoz; az európai integráció gazdasági, politikai és ideológiai hatásához, illetve az

Európai Unióhoz való csatlakozásunkhoz; a gazdasági és politikai globalizációhoz; valamint az informatikai forradalomhoz. A felnőttképzés átalakulása mindenképpen megtörténik, „viszont ha andragógiai szakszerűség nélkül megy végbe, akkor nincs esély arra, hogy a felnőttképzés – kölcsönhatásaként – eredményesen befolyásolhassa a gazdaság, a társadalom formálódását és az erre irányuló politikát, valamint arra sincs, hogy a számukra hatékony felnőttképzési feltételeket teremtsen.” (Csoma, 2005: 264)

2.4.1. Fogalmak értelmezése

E világméretű folyamatok során a felnőttoktatással kapcsolatos fogalmakat is újraértelmezték, és új tartalommal töltötték meg. A felnőttoktatás és a felnőttképzés fogalmát a különböző szerzők eltérően értelmezik, használják. A fogalmi-terminológiai értelmezés fontosságát indokolja, hogy amikor ezeket a fogalmakat értelmezzük, tulajdonképpen arról mondunk véleményt, hogy hogyan kívánjuk elképzelni a későbbiekben a felnőttek tanítását. Másrészt fontos lenne egységes szaknyelven beszélni a helyes gondolkodás és egymás megértése érdekében.

Harangi László azt írja, hogy nem érdemes a két fogalom között éles határvonalat húzni, de vannak árnyalatnyi különbségek, amelyeket nem árt figyelembe venni. Szerinte ez a különbség abban rejlik, hogy a felnőttoktatás a nemzetközi szóhasználatban is egy átfogóbb fogalom, amibe tulajdonképpen beletartozik a felnőttképzés is, mert az ismeretek elsajátítása mellett jelenti a készségek megtanulását, begyakorlását is (Harangi, 2000).

A *magyarországi felnőttképzés* című tanulmányban a felnőttképzés fogalmának két értelmezése figyelhető meg. Az első értelmezés a felnőttképzést átfogó értelemben használja, és ezzel a kifejezéssel lefedi mindazt, ami a felnőttek intézményes tanítása: művelés, nevelés, oktatás, képzés címén történik. A másik értelmezés szerint a fogalom inkább olyan programokra vonatkozik, amelyek jól látható, gyakorlati eredménnyel járnak. Ebben az értelmezésben a felnőttképzés és a felnőttoktatás elkülönül egymástól, és a felnőttoktatás az iskolarendszerű képzéssel azonosul, míg a felnőttképzés a különböző szakmai szakjellegű képzésekkel, illetve azokkal, amelyek nincsenek beillesztve az iskolarendszerű képzésekbe (Györgyi, 2004).

Más szerzők szerint a felnőttoktatás az általános művelés, nevelés, oktatóképzés, a felnőttképzés pedig a speciális, a szakmai oktatás-képzés megjelölésére szolgál, sőt a felnőttképzésnek kifejezetten piaci célú funkciókat tulajdonítanak,

ugyanakkor a felnőttképzés fogalmát a lehető legáltalánosabb értelemben, a felnőttnevelés és felnőttoktatás szinonimájaként is használják. Korábban a felnőttoktatás kapott a közhasználatban egyetemes jelentést, mostanában pedig a felnőttképzés veszi át a helyét, lefedi mindazt, ami a felnőttek intézményes tanítása címén végbemehet.

A Felnőttoktatási és -képzési lexikon szerint a felnőttnevelés *„A nagykorú és felnőtt ember személyiségének meghatározott célok érdekében folyó, céltudatosan szervezett fejlesztés.”* A felnőttképzés és a felnőttoktatás a felnőttnevelés részei. A felnőttoktatás *„A felnőttnevelés azon területe, amely döntően ismeretnyújtáson és elsajátításon keresztül valósul meg”*. A felnőttképzés *„a személyiség képességeinek, jártasságainak formálására koncentráló nevelés, oktatás”*, másik jelentése szerint viszont *„a felnőttek ... szakmai kiképzése, továbbképzése és átképzése”*. (Benedek–Csoma–Harangi 2002: 163, 172)

A kutatásunk idején hatályban lévő felnőttképzési törvény meghatározásában a felnőttképzés a törvényben meghatározott intézmények saját képzési programja alapján megvalósuló iskolarendszeren kívüli, meghatározott képzettség megszerzésére, kompetencia elsajátítására irányuló általános, nyelvi vagy szakmai képzés, illetve felnőttképzéshez kapcsolódó szolgáltatás. A törvény értelmében a felnőttképzéshez kapcsolódó szolgáltatás a képzések egyénre szabott kialakításának elősegítésére, a képzés hatékonyságának javítására vagy a munkavállalás elősegítésére irányul. Ilyen szolgáltatásként határozta meg a törvény például a pályaorientációs és -korrekciós tanácsadást, a képzési tanácsadást vagy az álláskereső technikák oktatását (2001. évi CI. tv.). A jelenleg hatályos jogforrás a felnőttképzésről szóló 2013. évi LXXVII. törvény, valamint az e törvény alapján folyó, az állam által elismert szakképesítés megszerzésére irányuló iskolarendszeren kívüli szakmai képzések esetében a szakképzésről szóló 2011. évi CLXXXVII. törvény (2013. évi LXXVII., 2011. évi CLXXXVII. törvény).

Ezen kívül a közoktatásról szóló törvény említette a felnőttoktatás kifejezést, s ez alatt a tanköteles kornál idősebb és a nappali rendszerű iskolai oktatásban részt venni nem tudó vagy nem akaró, a munkahelyi, családi vagy más irányú elfoglaltsághoz, a meglévő ismeretekhez, az életkorhoz igazodó iskolai oktatást érti. E körbe beletartoztak az iskolarendszerű oktatásban, de esti-, levelező tagozaton vagy más sajátos munkarend szerint tanuló felnőttek is (1993. évi LXXIX. tv.). A jelenleg hatályos nemzeti köznevelésről szóló jogszabály szerint köznevelés bármely iskolai szinten felnőttoktatásként is folyhat. A felnőttoktatás a munkahelyi, családi vagy más irányú

elfoglaltsághoz, a meglévő ismeretekhez és életkorhoz igazodó iskolai oktatás (2011. évi CXCV. tv.).

A jogszabályok nem határozzák meg a felnőttnevelés fogalmát. Kozma Tamás a felnőttnevelést, mint a felnőttoktatás harmadik alszektorát – a szűkebben értett felnőttoktatás (az iskolarendszerű felnőttoktatás) és a felnőttképzés (nem iskolai felnőttoktatás) mellett – alternatív felnőttoktatásként definiálja, amelyhez például a közösségi nevelés vagy a népfőiskolai mozgalmak vagy is tartoznak (Kozma, 2006).

Dolgozatunkban a felnőttképzéssel foglalkozunk, ezt a kifejezést széles értelemben használjuk, mely alatt valamennyi iskolarendszeren kívül képzést értünk.

2.4.2. Változások a '90-es évektől

Az iskolarendszerű felnőttoktatásnak többféle formája jött létre (ún. alapítványi iskolák; oktatási vállalatok, közművelődési intézmények, társadalmi szervezetek iskolai jelleggel működtetett tanfolyamai; nyelviskolák), melyeknek gyűjtőneve lehet a „felnőttiskola” (Harangi, 2002). A dolgozók iskolájának neve mára megváltozott, és felnőttek iskolája vagy második esély iskolája néven van a köztudatban.

A tanulók iskolai kudarcai Magyarországon jelentősebb mértékben következnek be, mint Európa gazdagabb országaiban, sokan idő előtt maradnak ki az alap- és középfokú iskolai programokból. Számukra mindenképpen „újabb esélyt” nyújtó programokat volt célszerű biztosítani, még akkor is, ha történetesen még a tankötelezettség időtartamán belül voltak. A hagyományos iskolai utak és pedagógiai megoldások az eddigi tapasztalatok szerint nem vezettek eredményre. Ezzel párhuzamosan szükségszerűen létrejöttek a klasszikus „második esélyt” nyújtó programok azoknak a fiatal (és kevésbé fiatal korcsoportokhoz tartozó) felnőtteknek, akik erre rászorultak (Mayer, 2000).

A „második esély” szélesebb értelmezésben olyan iskola(rendszer), amely azok számára nyílik meg, akik bármilyen ok miatt nem tudnak vagy nem akarnak a hagyományos formák és keretek között tanulni. Szűkebb értelemben a „második esély” iskolája azoknak a fiataloknak nyújt lehetőséget tanulmányaik folytatására, akik a tankötelezettség teljesítése előtt maradnak ki az iskolából. Az „élethosszig tartó tanulás” bevezető szakaszát képezi az alap- és/vagy középfokú iskolarendszerű felnőttoktatás, valamint az ezt részben át- és lefedő „második esély” iskola programja. Az élethosszig

tartó tanulás egyúttal felnőttoktatás és – ha úgy adódik – második, de lehet harmadik vagy sokadik esély (Mayer, 2000).

Azt a '90-es években elkezdődött folyamatot, miszerint a felnőttek általános iskoláiban csökken a tanulók száma, a KSH adatai az ezredforduló után is alátámasztják, ugyanis a 2003/2004-es tanévben ez előző évekhez képest kevesebb, 3 190 tanuló vett részt általános iskolai felnőttoktatásban. A középiskolákban tanuló felnőttek száma viszont nagy mértékben nő. A 2003/2004-es tanév során összesen 93 322 felnőtt tanult középiskolában, ebből gimnáziumi képzésben 48 639 fő, szakközépiskolai képzésben pedig 44 683 fő vett részt. 2003-ban a felnőttek általános iskoláját 765-an végezték el sikeresen, érettségi vizsgát összesen 17 283-an tettek, ebből 7 741-en gimnáziumban, 9 542-en pedig szakközépiskolában (KSH, 2004). A KSH 2006/2007-re vonatkozó előzetes oktatási adatai szerint a középfokú felnőttképzés fokozott térnyerését jelzi az esti, levelező és távoktatási programok népszerűsége. Ebben a tanévben alapfokon 2 319 fő, középfokon több mint 95 500 személy tanul az alábbi bontásban: szakiskola: 4 778 fő, gimnázium: 45 921 fő, szakközépiskola: 44 806 fő (KSH, 2006). A 2012/2013-as tanévben a felnőttoktatásban 2 127 fő általános iskolai, 12 776 fő szakiskolai és speciális szakiskolai, 72 808 fő pedig egyéb középiskolai tanuló, továbbá 104 789 fő felsőoktatásban, nem nappali képzésben résztvevő hallgató (KSH, 2013e).

A KSH felmérése szerint 2011-ben a 25–64 éves népesség 3,2%-a tanult iskolarendszerű képzésben. Döntően (a megkérdezettek kétharmada számára) a felsőfokú képesítés megszerzése volt a cél, 10%-ot meghaladó mértékben gimnáziumi osztályokban, és kevesebb, mint 8%-ban az iskolai rendszerű felsőfokú szakképzések keretében tanultak (KSH, 2013c).

A mai szerkezettel összehasonlítva jelentős eltérést jelent az, hogy korábban a felnőttképzés meghatározóan iskolarendszerű, általánosan elismert, ezért jól konvertálható tudástőkét nyújtó képzési formákat takart, amelyeket legfeljebb kiegészítő jelleggel pótolta ki a nem túl jelentős arányt kitevő felnőttkori szakközépiskolai és szakmunkásképzéshez csatlakozó, a gyárakban, üzemekben megszervezett szakmai-gyakorlati oktatás. A felnőttképzés szerkezete a '90-es években jelentősen átrendeződött. Egyrészt a korábbi „dolgozók iskolája” jelleg még inkább átalakult: a felnőttképzés részben nem mobilitási pálya, hanem munkanélküliségi ellátás, aktív munkaerő-piaci eszköz, a szociális biztonsági rendszer része. Másrészt az a naiv „hatékonyági” szemléletmód hatja át, hogy a felnőttképzésben résztvevőket nem

érdemes hosszú évekig alapvégzettséget nyújtó iskolapadba ültetni (és ezzel együtt, akár évekig képzési segélyként megélhetést biztosítani), hanem a lehető legrövidebb időn belül, a felnőttképzési kapacitásokat a legrugalmasabban („modulárisan”) kombinálva kell megpróbálni valamilyen álláshoz, munkahelyhez, pénzkereseti lehetőséghez juttatni. Az ilyenfajta képzésekre alakultak ki a foglalkoztatáspolitikai intézményrendszerén belül a rendszerváltás utáni felnőttképzés legmeghatározóbb intézményei, a világbanki támogatásokkal létrehozott, később regionálisnak elnevezett képzési központok. Ennek a képzési szerkezetnek a legfontosabb képzési formája a maximum néhány hónapig tartó, OKJ nyilvántartásban szereplő „szakmára” történő szakmai felkészítés (Krémer, 2007).

Egyre több oktatással foglalkozó vállalkozás lépett színre, amelynek eredményeképpen a képzési kínálat, illetve kapacitás a sokszorosára nőtt. Tehát az iskolarendszeren kívüli képzés fellendülésének fő oka, ahogy a témával foglalkozó szerzők is említik, hogy a rendszerváltozást követően az iskolarendszerű képzés, a dolgozók iskolái már nem voltak képesek egyedül reagálni a változások következtében megjelenő kihívásokra (például magas munkanélküliség megjelenése).

„A munkanélküliség társadalmi szintűvé emelkedése maga után vonta az iskolarendszeren kívüli képzés, azon belül a munkaerő-piaci képzési hálózat kialakulását, melynek szereplői (gazdasági társaságok, non-profit szervezetek, költségvetési intézmények és munkahelyek) az iskolarendszerű szakképzés vonzó versenytársaivá váltak. A résztvevők a magasabb költségek ellenére is gyakran választanak iskolarendszeren kívüli képzéseket, hiszen szakképesítés az iskolában eltöltendő 2-4 évvel szemben itt akár 8-9 hónap leforgása alatt is megszerezhető, méghozzá jobban felszerelt és modernebb képzőhelyeken.” (Bajusz, 2005: 60)

A Felnőttoktatás és képzés nemzetközi enciklopédiája összefoglalja a felnőttek oktatásának utóbbi évtizedekben végbement változásaira. A XX. század végétől a felnőttképzés iránti igény egyre nagyobb és heterogénebb, differenciálódni kezd a szükségletek. Ezáltal a tanfolyamok és képzések köre is folyamatosan bővül. Sok esetben a képzés szolgáltatásként működik, kialakul a piaci ár és a kereslet. A kormányzati intézményrendszer mellett egyre fontosabb szerephez jutnak a nem kormányzati szervezetek, professzionális intézmények, ügynökségek. Sokszor nem a résztvevő fizet az oktatásért, hanem más, például a kormányzat vagy a munkáltató. A felnőttképzés jelentős változásai, jelentőségének növekedése miatt a felnőttoktatás kutatásában is új területek jelentek meg (Erdei-Szabó, 1997).

2.4.3. A felnőttképzés formái, funkciói

A nevelési-képzési intézmény- és funkciórendszerek (a közoktatás, a szakképzés, a felsőoktatás és a felnőttképzés) átfedik egymást. Mind a négy rendszernek önálló karaktere van, de feladataikat egymással együttműködve teljesíthetik, elkülönülésük csak részleges eredményeket hozhat a neveléssel-képzéssel szemben támasztható elvárások számára. A felnőttképzés funkcióit és az általa közvetítendő tudás tartalmait önmagában, a társrendszereihez fűződő viszonya nélkül nem lehet értelmezni (Csoma, 2005). Mint korábban jeleztük, legdinamikusabban az oktatási rendszer negyedik szektora, a felnőttoktatás fejlődik (Kozma, 2006).

További változás az oktatásban az élethosszig tartó tanulás (lifelong learning) megjelenése, melynek alap gondolata az 1970-es évekig nyúlik vissza. Az Európai Unió megalakulása óta végbement társadalmi, gazdasági-technológiai és kulturális változások ugyanis jelentősen megváltoztatták az oktatás társadalmi, gazdasági szerepéről vallott uniós felfogást is. A globális gazdasági versengés és a tudományos-technológiai fejlesztéssel szemben támasztott fokozott követelmények következtében jelentősen felértékelődött a tudás és a készségek eredőjének tekinthető emberi erőforrás minősége, mint a versenyképesség meghatározó eleme. Bár az emberi erőforrás minősége számos egyéb tényezőtől függ, a versenyképes és a folyamatosan megújulásra képes tudás elsődleges forrása az oktatás és a képzés. Ezért indult el a felnőttoktatás európai reformja, a lifelong learning (Az Európai Unió és az oktatás, képzés, 2009).

Az egész életen át tartó tanulás nem egyszerűen több tanulást vagy felnőttkorban való tanulást jelent, hanem az oktatási rendszer megváltoztatását is, egységes egymásra épülő rendszerben való szemléletet. A „lifelong learning gondolkodás” magában foglalja az oktatási folyamat további alternatíváinak kidolgozását, készségek, ismeretek, végzettségek megszerzését és továbbfejlesztését, a tanulási képesség és az alkalmazkodó képesség fejlesztését, problémahelyzetek megoldását, megfelelő tanítási és tanulási formák kidolgozását, feltárását és elfogadtatását (Kálmán, 2010).

Csoma Gyula szerint a lifelong learning filozófiája túlmutat a szaktudáson, mivel összetett emberi tulajdonság- és képességrendszer, az általános műveltség és a szakműveltségek együtteséből kialakuló tudásrendszer kifejlődését igényli, olyan tudnivalót feltételez, amely az ember átfogó individuális és szociális kibontakozását eredményezheti. Az egész életen át tartó tanulás esetében kifejezetten gazdasági célú és

tartalmú, piaci irányultságú tanulásról van szó, ezért filozófiája szerint a tudás kimeneti tartalmát és jellegét (mind a négy képzési rendszerben) átfogóan a gazdaságnak kell befolyásolnia, mindent a konkrét szaktudás szolgálatába kell állítani. A felnőttképzés szakmai képzést nyújtó programjainak jellegzetes feladata, hogy a gazdaság, a munkahelyek számára közvetlenül és azonnal alkalmazható tudást gyártsanak (Csoma, 2005).

A szerzők különböző szempontok alapján a felnőttképzésnek több területét különítik el. Az egyik az iskolai rendszerű felnőttképzés, amely jelentős módosulásokon ment keresztül, irányultsága szerint általános vagy szakképzést nyújt. Az iskolarendszer három fokozatának megfelelően alap- és középfokon, illetve a felsőoktatás szintjén működik, a képzés munkarendje szerint pedig esti illetve levelező tagozaton folyik (3. táblázat).

Az iskolarendszerű felnőttoktatásnak korábban legalább kettős funkciója volt. Az iskolarendszerű felnőttoktatás egyrészt korrekciós feladatot látott el, amennyiben a hagyományos korosztályokat képező rendszer zavaraira reagált. Ez a funkció sokáig zavartalanul működhetett, mert nem merültek fel vele szemben olyan igények, amelyek mai differenciálódó társadalmi szerkezetben jelentkeznek. Később ugyanis megjelent az iskolarendszerű felnőttoktatás pótló/rehabilitáló szerepe azok számára, akik megfelelő életkorban nem jutnak, nem juthatnak megfelelő (szükséges) iskolai végzettséghez (Mayer, 2000).

A gazdaság szerkezetváltása, a piaci tényezők megjelenése azonban az alacsony iskolai végzettséggel rendelkező munkaerőt különösen súlyosan érintette, óriási tömegben jelentek meg a munkanélküliek, akik többségéről hamar kiderült, hogy korszerűtlen szerkezetű, tovább nem fejleszthető tudásuk miatt nem lehetséges a munkaerő-piaci reintegrációjuk. Továbbá ezzel egy időben megszületett az a felismerés is, hogy akik pillanatnyilag megőrizték munkahelyüket, csak úgy tudják helyzetüket stabilizálni, illetve javítani, ha befejezik korábban félbehagyott tanulmányaikat, vagy a meglévő mellé újabb, magasabb (speciálisabb, korszerűbb stb.) iskolai végzettséget szereznek (Mayer, 2000).

A felnőttoktatás ismereteket pótló funkciója mellett tehát újlag megjelenik a szakképző, továbbképző funkció is. Egyre többen hangoztatott felfogás, hogy a felnőttképzés pótló funkciója mostanában másodrendűvé vált, egyre inkább a továbbtanulók igényeit szolgálja, és átadta a fő helyet az átképző és a továbbképző

funkciónak. Ugyanakkor mégis hangsúlyos maradt a felnőttképzés szerepe az ún. második esély biztosításában (Benő, 1996).

A másik, igen kiterjedt szektor az iskolarendszeren kívül képzés, amelynek legnagyobb területe a széles értelemben vett munkaerő-piaci képzés, amely különböző szervezeti keretek között folyik, s eltérő helyzetű csoportokra irányul. Ennek egyik része az állam által kiépített munkaerő-piaci szervezetrendszer keretei között, döntően a munkanélküliek képzését végzi. Ez a tevékenység a munkanélküliséggel kapcsolatos átképzést foglalja magába, ideértve az iskolából kilépett pályakezdő munkanélkülieket is. Ennek a képzési szférának jelentik az egyik új szervezeti súlypontját a '90-es években kiépült regionális munkaerő-fejlesztő és képző központok. Az iskolarendszeren kívüli képzés másik jelentős területe az aktív munkaerő karbantartását és fejlesztését szolgáló, munka melletti tanulás, munkahelyi képzés, továbbképzés. E programok egy része a munkahelyeken szerveződik, más része a munkáltatók vagy a munkavállalók által finanszírozott, különféle módokon és helyszíneken szerveződő képzés keretei között folyik (képzési vállalkozások vagy a munkaerő-fejlesztő és képzőközpontok programjai keretében, vagy akár az iskolarendszerhez tartozó intézmények által hirdetett tanfolyamokon) (Tót, 2010).

Az iskolarendszeren kívüli képzés jelentőségét az is hangsúlyozza, hogy az iskolarendszer nincs felkészülve arra, hogy a gyors munkaerő-piaci változásokat a szakképzési kínálat folyamatos változtatásával kövesse. Minden évben sok pályakezdő vagy pályát módosító kerül ki úgy az iskolarendszerekből, hogy megszerzett szakképesítése elavult, a munkaerőpiacon eladhatatlan tudásanyagot takar. Az iskolarendszerekből szakmai végzettséggel kilépő fiatalok között egyre jellemzőbb a pályamódosítás, illetve az, hogy a szakmunkás végzettséggel rendelkezők szakképzettséget nem igénylő munkakörben helyezkednek el. A fiatal felnőttek körében nő az iskolarendszerben, illetve iskolarendszeren kívül továbbtanuló aránya azok között is, akik befejezett szakmai végzettséggel lépnek ki az iskolarendszerekből, de a megszerzett képesítéssel nem tudnak elhelyezkedni. Viszont sokan elvesztik az oktatási rendszerbe vetett bizalmukat, ezért nem tanulnak tovább, és könnyen tartós munkanélkülivé, inaktívvá válnak, vagy a feketegazdaságban próbálnak megélhetést keresni (Bajusz, 2005).

Zachár László (2003) új csoportként írja le az általános és a nyelvi képzést, melyet a 2001-ben megalkotott felnőttképzési törvény külön felnőttképzési területként határoz meg (3. táblázat). Ennek jelentőségét egyrészt a szakképzést megalapozó, illetve

azt lehetővé tevő funkciója adja, másrészt a dolgozó munkavállalói pozíciójának erősítése. Ide tartozik például az álláskereső ismeretek és „technikák” elsajátítása, ami iránt fokozódnak az igények.

3. táblázat: Az iskolarendszerű, illetve az iskolarendszeren kívüli felnőttképzés alapvető jellemzői 2010-ben

Szemponatok	Iskolarendszerű felnőttképzés	Iskolarendszeren kívüli felnőttképzés
Fajtai, irányultsága	- alapfokú képzés - középfokú képzés - felsőfokú képzés	- általános képzés - szakmai képzés - nyelvi képzés
Résztvevők	- alapfokú képzés: iskolai végzettséggel egyáltalán nem rendelkező felnőttek - közép- és felsőfokú képzés: a továbbtanulni szándékozó felnőttek juthatnak magasabb szintű szakmai vagy általános képzettséghez (esti vagy levelező tagozat)	- álláskeresőknél és pályakezdőknél szervezett képzések - már munkaviszonyban állók szakmai továbbképzése
Intézmények	- az iskolarendszer intézményei	- kilenc regionális képzőközpont
	- közintézmények - profitorientált képzési vállalkozások	
Irányítás	- az oktatásért felelős miniszter	- a szociális ügyekért és munkaügyért felelős miniszter

Forrás: Pulay, 2009: 41.

2.4.4. Felnőttképzéssel kapcsolatos problémák

Sokan sodródnak a társadalom peremére, az esélytelenek képzési hátránnyal küzdenek, és nem képesek bekapcsolódni a munka világába. A képzetlenek, munkanélküliek, esetleg más szempontból is hátrányos helyzetűek életformájává válhat a munkanélküliség, a kulturális hátrányt átszarmasztathatják a következő generációra. Bár a felnőttoktatás és -képzés önmagában nem oldja meg a szegénység, a diszkrimináció és a szociális depriváció okozta problémákat, de képes hozzájárulni ezen konfliktusok feloldásához (Koltai, 1999).

A fentiek ismeretében azonban elmondhatjuk, Magyarországon számos hiányosság található a felnőttképzés keretén belül, a hazai felnőttképzési adatok jelentős lemaradást mutatnak az európai országokhoz képest. Az OECD országokban a 25-64

éves korú népesség általános részvételi aránya a felnőttképzésben 1994-95-ben 22-40% között volt, míg Magyarországon 10% alatt maradt. Felnőttkorban nemzetközi összehasonlításban kirívó módon alacsony mértékben kapcsolódnak be a magyar munkanélküliek és munkavállalók a felnőttképzésbe. A 30-44 éves foglalkoztatottaknak csak 3,3%-a vesz részt felnőttképzésben, az 50 évesnél idősebbeknek még 1%-a sem kapcsolódik be a képzési rendszerbe, ami alig harmada az európai országok átlagának. A munkanélküliek képzésbe vonásának aránya még alacsonyabb, Magyarországon a résztvevők aránya 1,34 %. Ez a 3%-os európai átlaghoz képest kevés, de a kelet-európai országok között jónak mondható, mert ezen országok többsége 1% alatti részvételi arányt mutat (Csoba, 2010).

A felnőttképzésben való részvétel szempontjából mind a munkanélküliek, mind a foglalkoztatottak esetében meghatározó a végzettség. Az OECD összehasonlító elemzése szerint minél magasabb a munkavállalók képzettsége, annál nagyobb arányban vesznek részt szakmai továbbképzéseken, így a felsőfokú végzettségűek részvétele nagyjából háromszoros az elemi végzettségűekhez képest (Tóti, 1997). A munkanélküliek között is inkább az iskolázottabb, fiatalabb, motiváltabb felnőttek tanulnak. Azáltal, hogy az eleve magasabb végzettségűek még további egy vagy több képzésen vesznek részt, nő a „túlképzett munkanélküliek” száma is (Szöllősi, 1997: 261).

Az országban 2011-ben már jelentősen magasabb a felnőttképzésben való részvétel. A KSH (2013c) 2012-es felmérése szerint 2011-ben (az adatfelvétel kérdései az összeírást megelőző 12 hónapra vonatkoztak) összességében a 25–64 éves magyar népesség 27,2%-a vett részt iskolarendszeren belüli, illetve azon kívüli oktatásban, képzésben. Ugyanakkor a résztvevők iskolai végzettségét vizsgálva megállapíthatjuk, hogy az arányok nem változtak: míg a legalább érettségivel rendelkezőknek már közel egyharmada, a felsőfokú végzettségűeknek pedig több mint fele vett részt a tanulás valamilyen formájában, addig a legfeljebb nyolc általános iskolai osztállyal rendelkezőknek csak alig több mint 10%-a.

Az OECD 1996-ban kiadott „Élethosszig tartó tanulás mindenki számára” jelentésében a felnőttképzéssel kapcsolatban a következő törekvéseket megfogalmazták meg: az alacsony végzettséggel rendelkező felnőttek 20%-a vegyen részt átképző programokban minden évben, a tartósan munka nélkül lévők 100%-a vegyen részt átképző programokban minden évben, a foglalkoztatottak 40%-a vegyen részt a munkájához kapcsolódó képzésben minden évben. A hazai gyakorlat az OECD

elvárásaitól messze elmaradt, 1995-ben a 4,4 milliónyi alacsonyan iskolázott népességből alig 10 ezer fő vett részt felnőttképzésben, és a tartósan munka nélkül lévőknek is alig 1/3-a kapcsolódott be képzésbe (Csoba, 2010).

Az egész életen át tartó tanulás az Európai Unió versenyképességének növelésére megalkotott lisszaboni stratégiában is kiemelt szerepet kapott. A 2010-ben elfogadott Európa2020 céljai között szerepel, hogy az unió 10 éven belül intelligens, fenntartható gazdaságot hozzon létre magas szintű foglalkoztatással és társadalmi kohézióval, mely célkitűzések megvalósításának elengedhetetlen eleme az unióban élők ismereteinek folyamatos fejlesztése (KSH, 2013c).

Magyarországon egyrészt a források hiányoznak a felnőttképzés általánossá válásához, de a tanulásra motiválás is, így például elhelyezkedési lehetőség, a munkamegtartás esélye, bérek színvonala (Csoba, 2010). A felnőttképzés nem eléggé alkalmazkodik a tényleges képzési szükségletekhez. Ami egyrészt azt jelenti, hogy a képzésre leginkább rászorulóknak nem jutnak be megfelelő arányban a képzési rendszerbe, másrészt pedig azt, hogy a képzési kínálat nem alkalmazkodik elég rugalmasan a kereslet változásához (Pulay, 2009).

Több kutató is megállapította, hogy amellet, hogy alacsony a felnőttképzésben résztvevők aránya, azok akik részt vesznek képzésekben nem az alacsony iskolai végzettségű, hátrányos helyzetű csoportokból kerülnek ki. Többnyire nem azok vesznek részt felnőttképzésben Magyarországon, akiknek a legnagyobb szükségük lenne a képzettségi szint emelésére vagy a hiányzó képességek pótlására. A középosztályi státusban lévők tanulnak elsősorban, akik legalább középfokú végzettséggel rendelkeznek (Galasi-Tímár-Varga, 2001).

Mivel a legdinamikusabb azok továbbtanulása, akik felsőfokú végzettséggel rendelkeznek, ezért a felnőttképzésből is azok profitálnak leginkább, akik a közoktatásból és felsőoktatásból is sokat profitálnak. Tehát a felnőttoktatás és –képzés már nem csökkenti a különbségeket, hanem növeli a társadalmi-foglalkozási csoportok között (Kozma, 2006). Köllő (2009) is arra a megállapításra jutott, hogy az alacsony végzettségűek kisebb valószínűséggel vesznek részt felnőttképzésben, mint a diplomások. Magyarországon pedig éppen az érettségivel nem rendelkezőknek lenne szükségük elsősorban az alapkészségeket pótló és szakismereteket adó felnőttképzésre, de pont a leginkább rászoruló rétegek nem jutnak hozzá a munkaerő-piaci esélyeket növelő szolgáltatásokhoz. A Foglalkoztatási és Szociális Hivatal 2007-es adatai és más felmérések is azt mutatják, hogy a munkaerő-piaci képzésben résztvevők esetében

szintén túlreprezentáltak a képzésbe könnyebben bevonható csoportok. A képzésbe bevontak 23,4%-a legfeljebb általános iskolát végzett, 23,2% szakkunakásképző iskolai, szakiskolai végzettséggel, 39,8% középiskolai végzettséggel, 9,1% pedig felsőfokú végzettséggel rendelkezett (*Pulay, 2009*).

Az iskolarendszer tehát a korábbi mobilitást segítő funkcióját mind kevésbé tölti be, és különösen a szakképzési rendszer egyre zártabban fogadja be és termeli újra a hátrányos helyzetű társadalmi csoportokat. Csak a hosszabb képzési ciklusú, általános alpműveltséget adó, érettségít nyújtó képzési rendszerek jelentenek garanciát a munkaerőpiacra való belépésre, ez azonban a peremhelyzetű társadalmi csoportok gyermekei számára nem járható út. A tankötelezettség kiterjesztésével őket többnyire a szakképző iskolák fogadják, ahova a belépők fele alapvető tanulási készségek hiányával érkezik. A lemorzsolódók, az iskolát korán elhagyók nem tudnak beilleszkedni a legális munkaerőpiacra, ahol a képzetlenek iránti kereslet alacsony. A felnőttképzés rendszere pedig úgy tűnik, nem képes korrigálni a kialakult helyzetet. A kialakult helyzet javítása érdekében szükséges lenne a képzési rendszer korszerűsítése, a munkaerő-piaci elvárásokhoz való illesztése, az oktatási rendszer európai szintű finanszírozása, a peremhelyzetű társadalmi csoportok gyerekeinek segítése a szocializációs hátrányok leküzdésében, a munkanélküliek és munkában lévők szakképzetségi szintjének közelítése, a felnőttképzés szélesítése és hozzáférhetővé tétele (*Csoba, 2008*).

3. ANYAG ÉS MÓDSZER

Elemzésünk során a felnőttképzés integrációs szerepét a felnőttképzésben résztvevők oldaláról vizsgáljuk. Nem arra vagyunk kíváncsiak, hogy a döntéshozók vagy munkaerő-piaci szereplők vagy akár a képzők oldaláról hogyan lehet értelmezni a felnőttképzés hatékonyságát, így nem azt tekintjük hatékony képzésnek, ha sokan tanulnak, alacsony a résztvevők hiányzási aránya, gazdaságos, stabil a képző intézmény vagy esetleg jó a hírneve. Természetesen a résztvevő oldaláról is többféle szempontból lehet egy képzést hatékonynak minősíteni, szubjektív oldalról például a résztvevők elégedettségének vizsgálatával. Mi azonban a felnőttképzést a résztvevők elhelyezkedése, munkaerő-piaci státusza szempontjából vizsgáljuk, így akkor tekintjük eredményesnek a felnőttképzést, ha azáltal a résztvevőnek javultak a munkaerő-piaci pozíciói. Ezt a szempontot ugyanis annak ellenére kiemelten fontosnak tartjuk, hogy tudjuk, a képzések minőségének és hatékonyságának nem kizárólag a munkaerő-piaci érvényesülés a mércéje.

Amennyiben a felnőttképzések hasznára, eredményességére akarunk rákérdezni, akkor mindenekelőtt mérhetővé kell tennünk a folyamat során elvégzett munka, feladat mennyiségét és minőségét, illetve a folyamat végeredményeit, hatásait, kimeneteit, eredményeit. Azt, hogy mit jelent a hatékonyság, az egyes tudományterületek (szociológia, pedagógia, pszichológia, közgazdaságtan, stb.) mind másként értelmezik, és egy-egy területen belül is sokféle szempontból lehet vizsgálni. A pedagógiába is bevonultak például olyan közgazdasági fogalmak, mint a hatékonyság, gazdaságosság, hozzáadott érték. A hatékonyság fontossá válása pedig elindította a terület kutatását az oktatáson belül is (*Baráth, 2010*).

A felnőttképzések eredményességének, hatásának méréséhez alkalmazható indikátorok összegyűjtése és kifejlesztése hosszabb munkát követel meg. Léteznek azonban már az eddigi kutatások eredményeit tükröző „részindikátorok”, amelyek bizonyos mértékig alkalmasak arra, hogy az egyes képzési formák sikerességét, hatékonyságát mérjük. Ilyen például a munkanélküliek képzésével kapcsolatos egyik legfontosabb eredményességi indikátor, amely azt méri, hogy sikerült-e a képzés után, annak közvetlen vagy közvetett hatására munkához, pénzkereseti lehetőséghez jutni. Kétség kívül a munkába állás tényét mérő mutatónál közvetettebb indikátorok is alkalmazhatók, így ilyen indikátorok lehetnek például az alapvető kompetenciákat, így

az olvasási-szövegértési, számolási, kommunikációs, vagy nyelvi, gyakorlati, szakmai kompetenciákat mérő különböző indikátorok.

3.1. Az empirikus vizsgálat kerete

A hipotéziseink vizsgálatához keretet adott a Debreceni Egyetem Szociológia és Szociálpolitika Tanszékén 2009. januárjában kezdődött INNOTÁRS kutatás, mely *Munkavállalási és munkakeresési hajlandóság az alacsony foglalkoztatási szegmensekben* címmel folyt a Nemzeti Kutatási és Technológiai Hivatal támogatásával (INNOTARS_08-1-2008-0004). A 18 hónapos program Krémer Balázs vezető kutató irányításával zajlott (*Projektünkről, 2009*).³

A kutatási program átfogó célja az volt, hogy komplex választ nyújtson a következő kérdésre: „Miért alacsony szintű az alacsony szegmensű foglalkoztatás (és ezen keresztül, ebből következően a teljes lakosság foglalkoztatása) akkor, ha valamennyi a gazdaság struktúrájára vonatkozó körülményből az ellenkezőjének kellene következnie?”. A kutatási program tehát az alacsony végzettségűek alacsony szintű foglalkoztatásának sajátosságait és okait igyekezett feltárni (*A projektről röviden, 2009*).

A kutatás hiánypótló, hiszen a jelenség felderítésére korábban nem készült hazánkban komplex vizsgálat, és a foglalkoztatás alsóbb szegmenseinek leíró vizsgálata nemzetközi szinten is meglehetősen hiányos, illetve csak bizonyos speciális esetekre (pl. migráns munkavállalók, hátrányos helyzetű nők) koncentrált. A kutatási program tudományos célja mindezek mellett az volt, hogy elkészüljön az alacsony végzettségű munkakörök, munkaerő-piaci pozíciók tipológiája, osztályozása. A tudományos-, szakpolitikai- és közgondolkodásban az alacsony foglalkoztatási szegmens foglalkozásait tekintve az 1960-as években kialakított terminológia és kategorizálás

---

³ Az INNOTÁRS (INNOTARS_08-1-2008-0004) kutatáshoz kapcsolódóan az alábbi tevékenységeket végeztem:

- dokumentumok elemzése
- statisztikai adatok elemzése, másodelemzés
- a kutatási koncepció kidolgozásában való részvétel
- részvétel az interjúvázlatok kialakításában
- részvétel a kérdőív kialakításában
- közreműködés interjú adatfelvételben
- adatok elemzése
- eredmények feldolgozása

A kutatás vezetője hozzájárult ahhoz, hogy az adatokat felhasználjam.

használatos, mely kategóriák a szocialista iparosítás munkaköreinek jellemzésére születtek, ezért megújításuk elkerülhetetlen volt a társadalmi valóság mind pontosabb feltárásához (*INNOTÁRS, 2009*).

3.2. A kutatási program részei, módszerei

3.2.1. A munkavállalók vizsgálata

A munkavállalók összetett vizsgálatának célja azon tényezők teljes körű feltárása volt, melyek befolyásolják, illetve meghatározzák a legfeljebb alapfokú végzettséggel rendelkező aktív korú népesség munkavállalási érdekeltségét és hajlandóságát. A vizsgálat célcsoportját alapvetően az Észak-alföldi régió legfeljebb érettségivel rendelkező 16-64 éves, tehát gazdaságilag aktív korú lakossága adta.

A munkavállalók vizsgálatának legfontosabb kutatási kérdései, témakörei az alábbiak voltak:

- Az alacsony végzettségű munkakörök, munkaerő-piaci pozíciók tipológiája, osztályozása: az alacsony foglalkoztatási szegmens megismerésének, folyamatai szakszerű leírásának elengedhetetlen feltétele a valósághoz mindinkább illeszkedő tipológia, illetve terminológia kialakítása.
- Ebben a foglalkoztatási szegmensben objektíven megítélhető, számszerűen kalkulálható paraméterek szerint: megéri-e dolgozni? (A számszerűsíthető érdekeltségek négy szintjét különböztettük meg hipotézisként, amelyek megléte igen erőteljes ellenősztonzó hatást fejthet ki a kínálgzó munkalehetőség elfogadása ellen.)
- „Soft” magyarázó faktorok vizsgálata: iskolai tudáson túlmutató alapvető készségek és képességek hiányának/meglétének megítélése, valamint egyéb személyes pszichés, szociális tényezők, mivel ezek is befolyásolják a tartós munkanélküliek, illetve inaktívak munkába lépési szándékát.
- Mobilitási képesség és migrációs potenciál vizsgálata: Az alacsony foglalkoztatási szegmens tipikus munkái (az építőiparban, szolgáltatási tevékenységekben) igénylik a nagyobb mobilitási képességet/készséget, e

szegmens foglalkoztatási potenciálja növekedésének ezért kulcskérdése az érintett csoport mobilitási hajlandóságának és képességének szintje.

A munkavállalók komplex vizsgálata a kutatási kérdések mélységéhez és természetéhez illeszkedve alapvetően három szakaszból állt:

- Statisztikai másodelemzések: A célcsoport alapvető szocio-demográfiai jellemzőinek feltárása az elérhető nagymintás munkaügyi adatbázisok másodelemzéseivel történt. A kutatás ezen szakasza lehetővé tette a célcsoport jobb megismerését, segítette és megalapozta mind a szakértői elemzéseket, mind a célcsoport munkavállalási képességének és hajlandóságának mélyebb vizsgálatát, eredményei magyarázó faktorként kerültek tesztelésre az elemzések későbbi szakaszában.
- A célcsoport interjú vizsgálata: A munkavállalók körében végzett interjúzás, mint kvalitatív kutatói módszer alkalmazásával lehetővé vált a vizsgálni kívánt társadalmi jelenség, problémakör alapvető tulajdonságainak, jellemzőinek feltárása, melyekről előzetesen empirikusan igazolt hipotézisekkel nem rendelkezünk. A munkavállalók vizsgálatának ezen szakaszában a célcsoport tagjainak körében félig strukturált interjú elkészítését és elemzését vállaltuk az Észak-alföldi régió érettségivel nem rendelkező, 16-64 éves, gazdaságilag aktív korú lakossága körében. Az interjú vizsgálat előkészítette és megalapozta a célcsoport körében történő nagymintás adatfelvételt: eredményei nyomán érvényesebbé válik kutatás konceptualizálási és operacionalizálási folyamata, míg a nagymintás adatfelvétel lehetővé teszi az eredmények statisztikai általánosíthatóságát.
- A célcsoport nagymintás kérdőíves vizsgálata (*Krémer, 2008*).

3.2.2. Munkavállalók kérdőíves vizsgálata

A Munkavállalói alprogram részét képezte az a kérdőíves vizsgálat, amelyet az Észak-alföldi régió érettségivel nem rendelkező, 16-64 éves lakossága körében végeztünk. 1000 kérdőív lekérdezését tűztük ki célul. A kérdőív témáját tekintve egész életvilágok feltárását célozta meg, mégpedig azzal, hogy a munkavégzéshez kapcsolódó stratégiákon túl a megélhetés biztosításának sokféleségét és az esetleges iskolai

kudarccokat, illetve a felnőttképzésben való részvételre vonatkozó mennyiségi és minőségi mutatókat is mérte. (A teljes kérdőívet lásd a 12.1. számú Mellékletben.)

A célcsoport nagymintás kérdőíves vizsgálatának célja egyrészt az interjúk során feltárt munkaerő-piaci pozíciók és karrierutak, munkanélküliség és munkainaktivitás közötti köztes helyzetek előfordulási gyakoriságainak, strukturális jelentőségüknek a felmérése. Másrészt az interjúk vizsgálat eredményei nyomán feltárt összefüggések, magyarázó faktorok és modellek tesztelése, az eredmények statisztikai általánosítása, harmadrészt pedig összehasonlító vizsgálat az aktivitásukban eltérő csoportok körében, mely lehetővé teszi a célcsoport munkavállalási érdekltségét és hajlandóságát valójában meghatározó magyarázó faktorok pontosabb megállapítását.

A kutatásban hangsúlyos részt képviselt az érintettek iskolai életútjának vizsgálta, azon belül az iskolarendszerű és iskolarendszeren kívüli képzések, és azok munkaéletúttal való összefüggéseinek feltárása. Cél volt annak felmérése, hogy az érettségivel nem rendelkezők közül kik azok, akik iskolarendszeren kívüli képzésekben vesznek részt, továbbá mi e képzésekben való részvételük oka, célja, jellemzően milyen képzéseket választanak, illetve az elvégzett képzés, a megszerzett végzettség milyen előnnyel jár számukra.

A megkérdezettek valamennyi tanulmányát, azaz egész életük során, a vizsgálat időpontjáig elkezdett és elvégzett iskolarendszerű és iskolarendszeren kívüli képzését felmértük. Az érintettek minden képzettségéről információval rendelkezünk ezáltal, így lehetőség nyílik a képzési formák együtt járásának, kumulálódásának elemzésére is. Miután kutatásunk szempontjából minden iskolarendszeren kívüli oktatási formának jelentősége van vagy lehet, minden képzést vizsgáltunk (nem szelektáltunk képzési típus, forma, szakmacsoport vagy finanszírozási háttér között), tehát figyelembe vettük a különböző OKJ-s és azon kívüli szakmai és nem szakmai képzéseket, jogosítvány megszerzését, stb. is. A kérdőívben nyitott kérdéssel kérdeztünk, tehát előzetesen nem határoztunk meg kategóriákat, hanem a végzettség nevét a lekérdezéskor rögzítettük, ezáltal pontos képet kaptunk a résztvevők képzettségeiről. A közel ezer személy iskolai és munkaéletútjának feltárása lehetővé tette, hogy a különböző felnőttképzésekben résztvevők és részt nem vevők csoportját összehasonlítsuk.

A felnőttképzésre vonatkozó elemzéseink az alábbi dimenziók mentén történtek:

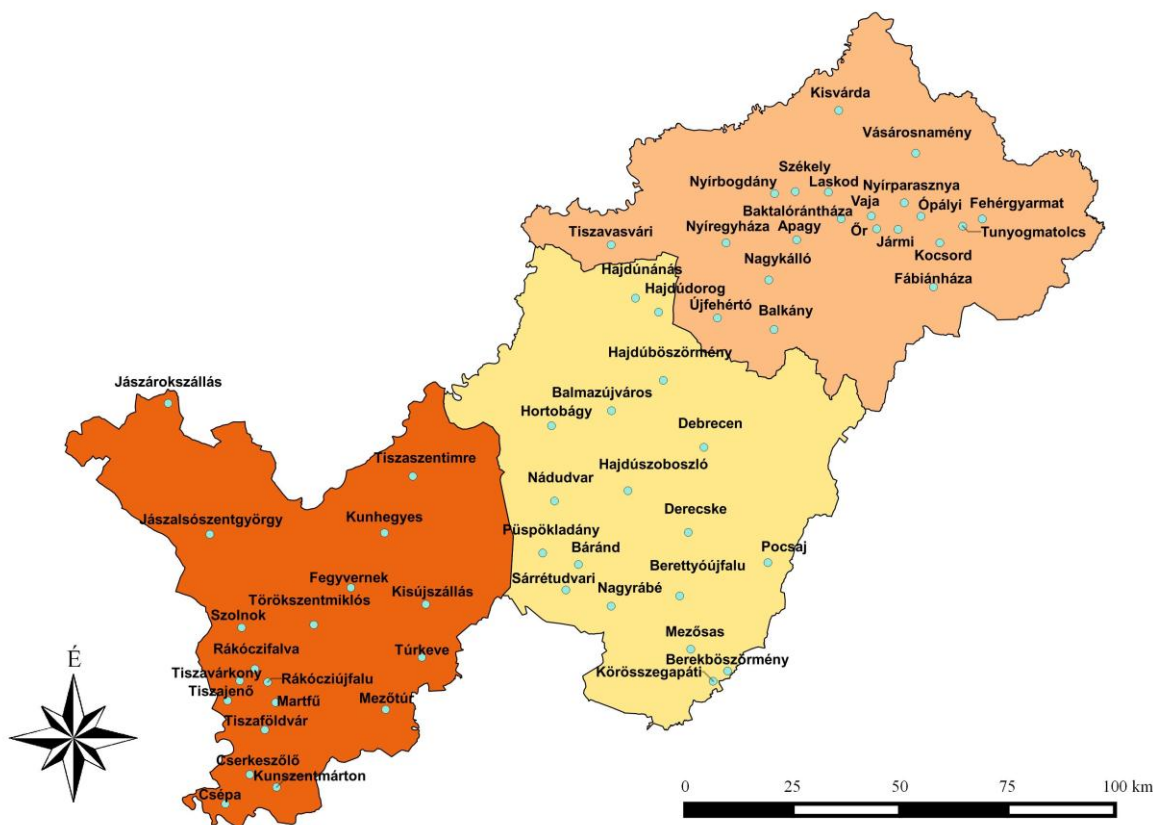
- a megkérdezett alacsony iskolai végzettségű személyek szociodemográfiai, szociokulturális háttere: nemek és korcsoportok szerinti

megoszlás, lakóhely, szülők iskolai végzettsége, iskolarendszerű képzésben való részvétel, kompetenciák

- felnőttképzésben való részvétel jellemzői: képzések, végzettségek száma, típusa, képzési forma, képzésbe kerülés módja, képzésben való részvétel kezdeményezése, részvétel oka, a képzés időtartama, a képzés költségei, az esetleges lemorzsolódás oka
- felnőttképzésben szerzett tudás, végzettség hasznosítása: képzettségből származó előnyök, végzettséggel összefüggő munkavállalás

3.2.3. *Mintavétel*

Az adatok statisztikai relevanciáját az alanyok véletlen kiválasztása garantálta. A mintába került településeket (7. ábra) egy célprogram (Telepbank) segítségével véletlenszerűen válogattuk ki. Az egyes településeken elkészítendő kérdőívek számát úgy határoztuk meg, hogy a régió három megyéjében, illetve a különböző méretű településeken az ott élő érettségi nélküli, 16-64 éves népesség számával legyen arányos a minta. Tekintve tehát, hogy a minta megyére és településnagyságra reprezentatív, így abból következtetéseket levonni csak megyei szintre lehet, kistérségi és települési szintre nem.

7. ábra: A kérdőíves felmérés helyszínei, 2010.
 Forrás: INNOTÁRS kutatás adatai alapján saját szerkesztés.

Annak érdekében, hogy eljussunk válaszadóinkig, kutatás-módszertani szakértőink segítségével a „random walking” módszert választottuk⁴ a háztartások kiválasztására, amit a születésnap módszer⁵ egészített ki.

⁴ A véletlen séta a kiinduló címtől, házszám szerint növekvő irányba indult, majd az első útkereszteződésnél először jobbra, utána pedig balra fordul, majd ismét balra, utána jobbra, és így tovább (a képlet: J-B-B-J). Azaz a kiindulópont körül spirálisan haladva kezdeményeztük az interjúkat. Kis lakossűrűségű területen minden ötödik háztartásban, sűrűn lakott (emeletes házak) területen pedig minden 15. háztartásban kezdeményezünk megkérdezéseket. Viszont tömbházak, illetve panelházak esetén egy lépcsőházban csak egy lekérdezést végeztünk. A véletlen sétával a populáció minden tagjának azonos esélyt kívántunk biztosítani arra, hogy bekerüljön a mintába, ezért nem volt szabad egy szomszédsági körzeten elkészíteni az interjúkat. Ezek a szabályok a sikeres interjúkra vonatkoznak. Ha az interjúkezdeményezés nem volt sikeres, akkor be lehet csöngetni a szomszédba, szembe, stb. de a sikeres interjú után újra kell kezdeni a sétát.

⁵ Ha több 16-64 éves érettségi nélküli személy is élt a háztartásban, akkor azzal készítettünk interjút (az otthonlévők közül) akinek a születésnapja a legközelebb esik a kérdés napjához (születésnap-módszer). Nem kell tehát figyelembe venni a háztartás nem otthon tartózkodó tagjait. Ha a születésnap módszerrel kiválasztott személy nem vállalta az interjút, akkor az adott háztartásban nem lehetett valaki mással interjút készíteni.

4. EREDMÉNYEK

A kérdőíves kutatás keretében összesen 991 fő érettségivel nem rendelkező személyt kérdeztünk meg Hajdú-Bihar, Jász-Nagykun-Szolnok és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében. A kérdőív számos kérdéskört érint, melyek közt hangsúlyos részt képvisel az iskolai életút és a munkaéletút. Ezen kérdésekre adott válaszok elemzésével vizsgáljuk az érettségivel nem rendelkezők körében a felnőttképzéssel kapcsolatban megfogalmazott kérdéseinket, hipotéziseinket.

Az elemzést a hipotézisek mentén három részre osztottuk. A három részben a felnőttképzésben résztvevőkkel kapcsolatos szűkebb metszetek vizsgálatára szorítkozunk, így egyrészt vizsgáljuk az érintettek szocio-demográfiai és szocio-kulturális háttérét, iskolai végzettségét, kompetenciáit, munkaerő-piaci státuszát, másrészt a felnőttképzésben való részvételének jellemzőit és végül a felnőttképzésből származó esetleges előnyeit. Elemzésünkben arra keressük a választ, hogy az alacsony végzettségűek körében a felnőttképzés funkcionálisan működik-e, betölti-e szerepét, a felnőttképzésbe valóban az eleve kedvezőbb helyzetben lévők kapcsolódnak-e be, tudják-e használni a megszerzett végzettséget, el tudnak-e helyezkedni, vagy nagyobb valószínűséggel tudnak elhelyezkedni, mintha el sem végezték volna a képzést.

4.1. A felnőttképzésben résztvevők bemutatása

A kutatás során 991 fő 16-64 év közötti, alacsony iskolai végzettségű (érettségivel nem rendelkező) személy körében történt kérdőíves adatfelvétel az Észak-alföldi régióban. A megkérdezettek több mint fele (546 személy, 55,1%) nem tanult a felnőttképzés keretei között, 44,9%-uk, azaz 445 fő viszont részt vesz vagy élete során – akár több alkalommal is – részt vett felnőttképzésben.

4.1.1. Szocio-demográfiai, szocio-kulturális háttér

A társadalmi hovatartozás erőteljesen differenciálja a továbbtanulási, szakmaszerzési, mobilitási esélyeket, amelyet tovább bonyolítanak a településföldrajzi különbségek hatásai, és a nemek szakmaszerzési lehetőségeiben megmutatkozó különbségek (*Gazsó, 1982*). Vizsgálni kívánjuk ezért a felnőttképzésben való részvétel szempontjából a megkérdezettek szocio-demográfiai és szocio-kulturális háttérét.

4.1.1.1. Demográfiai jellemzők

A tanfolyami képzéseken résztvevők és részt nem vevők tekintetében komoly demográfiai különbségeket találunk. A felnőttképzésben való részvétel szignifikáns összefüggést⁶ mutat a nemekkel összevetve: a férfiak 55,4%-a, míg a nőknek csak 34,6%-a vett részt életében a megkérdezés időpontjáig tanfolyami képzésekben. A felnőttképzésben résztvevőknek 61,3%-a férfi és csak 38,7%-a nő, a részt nem vevőknek pedig 40,4%-a férfi és 59,6%-a nő. A képzések számát tekintve is hasonló képet kapunk, a férfiak nagyobb arányban szereznek egynél több végzettséget, mint a nők. Míg a felnőttképzésben résztvevő férfiak 56,8%-a egy, 28,9%-a két, 14,3%-a pedig három vagy több végzettséget szerzett, addig a nők 66,9%-a egy, 23,3%-a kettő, és csak 9,9% az, aki három vagy annál több képzésben vett részt. Így legnagyobb eltérést a kettőnél több képzés esetén tapasztalunk, ahol a férfiak aránya 69,6%, a nőké pedig csak 30,4%.

A felnőtt lakosság iskolarendszeren kívüli oktatásban, képzésben való részvételi adatainak feltárása érdekében a Központi Statisztikai Hivatal 2009 IV. negyedévében felmérést végzett⁷. A vizsgálat egybevág saját eredményeinkkel, mivel e szerint hazánkban bár a nők iskolarendszeren kívüli képzésben való részvétele összességében magasabb, csak a középiskolai érettségivel nem rendelkezőket vizsgálva a férfiak felülreprezentáltak a felnőttképzésben (*KSH, 2010*).

Magyarországon a nők átlagos képzettségi szintje meghaladja a férfiakét, a 2011. évi népszámlálás adatai szerint az érettségivel vagy annál magasabb végzettséggel rendelkezők aránya a férfiak körében 43,4%, a nők körében 50,1%. Ezzel összefüggésben az érettségivel nem rendelkezők aránya a férfiak között 56,5%, míg a nők esetében 49,9%. Ugyanakkor azonban ezen alacsony végzettséggel bíró csoportokon belül a férfiak végzettsége a magasabb, azaz érettségi nélküli középfokú végzettséggel, szakmai oklevéllel – az érettségivel nem rendelkezők körében – a férfiaknak több mint fele rendelkezik, míg a nők többsége csak általános iskolai végzettséggel bír (*KSH, 2013d*). Az országos eredményekhez hasonlóan saját mintánkban is a nők végzettsége alacsonyabb a férfiakénál, mivel a nők körében az

---

⁶ Sig<0,05

⁷ 25-64 éves népesség körében azt vizsgálták, hogy a megkérdezett a felvételt megelőző egy évben részt vett-e nem formális képzésben.

általános iskolai végzettség, a férfiak körében pedig a középfokú (érettségi nélküli) végzettség a jellemzőbb.

Miután az érettségivel nem rendelkezők körében a férfiak azok, akik mind az iskolarendszeren belüli, mind az iskolarendszeren kívüli képzésekben előnyösebb helyzetben vannak, megállapíthatjuk, hogy az alacsony iskolai végzettségű nők kettős hátránnyal küzdenek az oktatás és képzés terén, azaz a férfiakhoz képest alacsonyabb az iskolai végzettségük, valamint alacsonyabb arányban tanulnak felnőttképzésben. Az országos adatok és saját mintánk is igazolja ezáltal azt az előzetes megállapítást, mely szerint elsősorban a kedvezőbb helyzetben lévők vesznek részt felnőttképzésben.

Nemcsak az iskolai végzettség, hanem az életkor is meghatározó a felnőttképzésekbe való bekapcsolódás során, mivel szignifikáns a részvétel és a korcsoportok összefüggése⁸ is. Korcsoportjukon belül legnagyobb arányban a 35-39 év közöttiek (53,1%), az 55-59 év közöttiek (52,6%) és a 45-49 év közöttiek (51,4%) vettek részt felnőttképzésben, őket pedig a 40-44 év közöttiek követik (50%). A 19 év alattiak közül senki nem vett részt, és alacsony a részvétel a 20-24 évesek körében is (26,7%) (4. táblázat). A KSH említett 2009-es felmérése során azt az eredményt kapta, hogy az életkor előrehaladtával csökken a felnőttképzésben való részvétel, legnagyobb arányban a 25-29 év közöttiek vesznek részt, legkevésbé pedig az 55-64 éves korosztály (KSH, 2010). A különbség abból adódhat, hogy a KSH vizsgálata nem korlátozódott az alacsony iskolai végzettségűek körére, és hazánkban pedig a felnőttképzésben résztvevők döntő többsége diplomával vagy érettségivel rendelkezik.

4. táblázat: A megkérdezettek részvétele iskolarendszerű és iskolarendszeren kívüli képzésekben (%), 2010. (N=991)

Korcsoportok	Felnőttképzésben való részvételi arány egész életút során a korcsoporton belül	Iskolarendszerű képzésben való részvétel aránya a megkérdezés idején a korcsoporton belül
15-19 év	0	48,1
20-24 év	26,7	8,9
25-29 év	47,3	1,4
30-34 év	40,6	0
35-39 év	53,1	0
40-44 év	50,0	0,9
45-49 év	51,4	0,9
50-54 év	44,4	0
55-59 év	52,6	0,9
60-64 év	46,8	0
Összesen	44,9	2,6

Forrás: INNOTARS kutatás alapján saját számítás és szerkesztés.

⁸ Sig<0,05

A 19 év alattiak esetében az alacsony részvétel részben életkorukkal, részben pedig azzal magyarázható, hogy nagy arányban (48%) még tanulnak iskolarendszerű képzésben. A TÁRKI 1993-ban folytatott kérdőíves kutatása⁹ során 14-18 év közötti Győr-Moson-Sopron és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei fiatalok helyzetét vizsgálta több szempontból. Amellett, hogy bizonyították, hogy a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei fiatalok minden vizsgált tekintetben hátrányosabb helyzetben vannak, megállapították azt is, hogy itt mind a dolgozó, mind a munkanélküli fiatalok képzésekben való részvétele alacsonyabb (egynegyed az arányuk) mint Győr-Moson-Sopron megyében, ahol a fiatalok egyharmada vett részt képzésben. Ebből arra a következtetésre jutottak, hogy lemaradásukat a nagyobb iskolázottsági hátrányokkal induló fiatalok kevésbé igyekeznek kompenzálni (Garami, 1997).

Mintánkban e korcsoport tagjai közül a tanulókon túl a megkérdezés idején 11,1% regisztrált álláskereső, 3,7% közfoglalkoztatásban dolgozik, 3,7% gyereket gondozza (GYES, GYED, GYET, TGYÁS), körülbelül egyharmaduk azonban háztartásbeli vagy egyéb inaktív státuszban van. Az alacsonyan képzett, 19 év alatti fiatalok a munkanélküliség szempontjából különösen veszélyeztetettek, a potenciális munkanélküli fiatalok egyik csoportját a legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezők adják (Gábor, 2009; Liskó, 1993). „Ők az alacsony iskolázottságú, szegény, depressziós településeken lakó, gyakran deviáns, és/vagy cigány családok gyerekei, akiknek a családból hozott szociális és kulturális hátrányait az általános iskolának kellene ellensúlyoznia.” (Liskó, 1993: 22-27)

A fiatalok 20-24 éves életkorba tartozó csoportja körében nagyon alacsony a felnőttképzésben való részvétel. A korcsoport azon jelentős részének, aki nem vett részt felnőttképzésben (73,3%), közel fele a későbbiekben sem tervezi, hogy bármilyen, akár iskolarendszerű, akár iskolarendszeren kívüli képzésben részt vegyen. Több mint egyharmad tehát körükben azok aránya, akik nem vettek részt felnőttképzésben, és nem is tervezik a tanulást semmilyen keretek között. A 20-24 év közötti fiataloknak egyébként közel 9%-a tanul, 40%-a dolgozik, 15%-uk pedig gyereket gondozza, a többi fiatal legnagyobb része pedig munkát keres.

---

⁹ A Társadalomkutatási Informatikai Egyesülés (TÁRKI) 1993 végén a Népjóléti Minisztérium megbízásából végzett kérdőíves vizsgálatot 5000 fő 14-18 éves fiatal körében a korosztály helyzetének feltárása céljából.

Ugrásszerű a különbség a következő korcsoport részvétele esetében. A 25-29 éves fiatalok közel fele (47,3%) tanult a felnőttképzés keretei között, és 40%-uk tervezi, hogy a későbbiekben (is) tanulni fog. Ebben az életkorban már sokkal inkább felismerik a képzések esetleges munkaerő-piaci szükségességét, hiszen a korcsoporton belül a tanulni szándékozók döntő része (82,1%) a későbbi munkalehetőségek érdekében kívánja tudását bővíteni. (Ennek a korosztálynak a megkérdezéskor közel fele dolgozik és közel 20%-a gyermekét gondozza, 30%-uk viszont munkanélküli.)

A Magyar Ifjúság 2012¹⁰ vizsgálat 15-29 évesek körében mérte fel, hogy azoknak a fiataloknak, akik már nem vesznek részt iskolarendszerű képzésben (a mintába került megkérdezettek 58%-a), 19%-a az adatfelvétel idején még nem tudott elhelyezkedni. E csoport egy része munkanélküli, másik része anyasági ellátáson van, kisebb részük pedig vagy tanfolyamon tanul vagy egyéb inaktív státuszban van. Megállapítást nyert, hogy az iskolai végzettség erősen befolyásolja az elhelyezkedéshez szükséges idő hosszát: a csak általános iskolai végzettséggel rendelkező fiatalok közel 40%-a még soha nem dolgozott élete során, míg a diplomások körében ez az arány 10% (Gazsó, 2013).

Mintánkban is megfigyelhető tehát az a tendencia, hogy az iskolából a munkaerőpiacra való átmenet folyamata időben jobban elnyúlik, mint korábban. A fiatalkor kitolódott (Gábor, 1992; Somlai, 2002), létrejött egy újszerű életszakasz, a fiatal- és a felnőttkor közötti fiatal felnőtt (posztadoleszcens) szakasz (Vaskovics, 2000). A pályát kezdő fiatalok számára a munkaerőpiacra való belépés is később történik, bizonytalanabbá vált, a tanulmányok befejezése után akár évek is eltelhetnek úgy, hogy valaki nem tud munkába állni. A bizonytalanság és a kockázatok „eloszlása” azonban nem egyenletes vagy véletlenszerű, hanem olyan változók mentén strukturált, mint az iskolázottság, amely mögött jelentős a társadalmi osztály szerinti meghatározottság (Róbert, 2002:231).

Kutatásunkban a képzések száma és a képzésben résztvevők életkora között is egyértelmű összefüggés¹¹ mutatható ki. Adott korcsoportokon belül, a felnőttképzésben résztvevők között a leggyakoribb az egy képzésben való részvétel. Érthető módon a képzések száma az életkor előrehaladtával emelkedik. A képzések számának korcsoportonkénti növekedése folyamatos, nagyobb emelkedés a 40-44 év közöttiek csoportjánál figyelhető meg. Így kettőnél több végzettséggel a 40 éven felüliek jóval

---

¹⁰ A kutatás 15-29 évesek körében reprezentatív mintán, 8000 fő megkérdezésével zajlott.

¹¹ Sig<0,05

nagyobb arányban rendelkeznek, mint az alattuk lévő korcsoportok, annak ellenére, hogy köztük néhány százalékkal kisebb a felnőttképzésben résztvevők aránya, mint az előző korcsoportban.

Ennek hátterében az állhat, hogy a pályán töltött évek, évtizedek alatt szükségszerűen elavul a munkavállalók tudása, továbbá megszűnnek, változnak azok a munkakörök, amelyekben az érintett el kezdett dolgozni, s az új alkalmazás vagy új munkakör új képzettséget is igényel. Illetve a különböző jogszabályváltozások egyre több esetben köteleznek a tanulásra azáltal, hogy adott tevékenység ellátását meghatározott végzettséghez kötik.

4.1.1.2. A lakóhely és a felnőttképzés viszonya

Ahogy a szakirodalmi áttekintés során megállapítottuk, hazánkban a lakóhelyhez mindig is jelentős társadalmi egyenlőtlenségek kapcsolódtak. Így többek között az iskolázottabbak és szakképzettebbek aránya magasabb a nagyvárosokban és a városokban élők körében mint a falvakban élők között, és főként mint az aprófalvakban, szórt településeken, külterületeken élők körében (*Laki, 1993*). Fontos megállapítás emellett, hogy a lakóhely elsősorban az alacsonyabb társadalmi státusú, alacsonyabban iskolázott szülőkre és gyermekeikre gyakorol befolyást, a „felsőbb” rétegek függetlenebbek a lokális környezetüktől (*Forray-Kozma, 1992*).

Ezért megvizsgáltuk a településtípus és a felnőttképzés viszonyát, és azt a szignifikáns összefüggést¹² kaptuk, hogy a községben élők sokkal alacsonyabb arányban tanulnak felnőttképzésben (34,7%), mint a megyeszékhelyeken (48,8%) vagy az egyéb városokban élők (50,2%).

A település nagysága és a felnőttképzésben való részvétel között is szignifikáns az összefüggés¹³. Az 1 000 fő alatti településeken élők fele, az 1 001- 5 000 fő közötti településen élőknek csupán harmada vesz részt felnőttképzésben, az 5 001- 10 000 fő közötti településeken élők már 44,9%-a, a felnőttképzésben résztvevők aránya a 10 001 - 20 000, 20 001- 50 000 fő és 100 001 fő feletti településeken meg is haladja a részt nem vevők arányát. Az a tendencia látható tehát, hogy a lélekszám emelkedésével nő a felnőttképzésben tanulók aránya. Ez alól kivételt jelentenek az 501- 1 000 fő közötti települések, ahol nagyobb az arány (50%), és az 50 001- 100 000 lakosú települések,

---

¹² Sig<0,05

¹³ Sig<0,05

ahol a legalacsonyabb a felnőttképzésben tanulók aránya, mindössze 26,7%. Összességében megállapítható, hogy a 10 000 fő feletti lélekszámú településeken élők kapcsolódnak be elsősorban a képzésekbe.

Eltérő intenzitással tanultak felnőttképzésben az egyes megyében élők. Leginkább a Hajdú-Bihar megyeiek vágtak bele tanfolyami képzésekbe (58,2%), a szabolcsi és Szolnok megyei lakosok sokkal kisebb arányban (38,1%, illetve 37,6%).¹⁴

A felnőttképzésben való részvétel és a megkérdezettek lakóhelyének kistérségi fejlettségi szintje közt nem találunk matematikai összefüggést, de az összevetésből kitűnik, hogy a leghátrányosabb helyzetű kistérségeken élők esetében a legalacsonyabb a felnőttképzési arány (41,2%). A többi, magasabb fejlettségű kistérségnél azonos arányban vannak résztvevők és részt nem vevők.¹⁵

A felnőttképzésben való részvételi különbségeket tehát részben a lakóhely befolyásolja. A képzéshez való hozzájutást is meghatározzák ugyanis a strukturális egyenlőtlenségek – nemcsak az alacsony végzettségűek esetében. Tót (1997) 1997-ben állapította meg, hogy a képzési programok kínálata jelentős különbségeket mutat a területi és települési egyenlőtlenségek mentén, mely különbségek erőteljesebbek az iskolarendszerű képzéseknél tapasztalhatóknál is, és amelyeket nem ellensúlyoznak kompenzáló mechanizmusok. Azt, hogy egyes településeken kevesebb a képzési lehetőség, a célcsoportunk körében a rugalmasabb képzési formák sem kompenzálják, hiszen – mint a következő részben látni fogjuk – nincs vagy alig van olyan, aki távoktatási vagy e-learning képzési formát választ. Egy másik településen tanulni pedig sok nehézséggel jár. Az utazás idővesztés is, egy önköltséges képzés esetén pedig a képzési díjon felül a közlekedési és egyéb költségek kifizetése sem könnyű, ezért akik ki tudnák fizetni, ők is még inkább mérlegelik, hogy van-e annyi hozadéka a képzésnek, ami megéri a plusz terhek vállalását.

Mint korábban megállapítottuk, a településen belüli lakóhely is meghatározó tényező, többek közt az egyén tanulási, elhelyezkedési lehetőségei szempontjából. A kérdezőbiztosok megítélése szerint a válaszadók nagyobbik fele jó minőségű (rendezett/lakópark stb.), a kisebbik fele rossz minőségű (slumosodott/ cigánysor stb.)

---

¹⁴ Sig<0,05

¹⁵ A kutatás során a kistérségeket a kedvezményezett térségek besorolásáról szóló 311/2007. (XI. 17.) Korm. rendeletben is alkalmazott komplex mutatók alapján csoportosítottuk az alábbiak szerint:

- 1. legfejlettebb kistérségek (3,58 - 4,62)
- 2. fejlettségű kistérségek (3,11 - 3,57)
- 3. fejlettségű kistérségek (2,64 - 3,1)
- 4. fejlettségű (fejletlen) kistérségek (2,2 - 2,63)
- 5. leghátrányosabb helyzetű kistérségek (1,51 - 2,19)

környéken él. A jó környéken élők több mint fele (51,9%), míg a rossz környéken élőknek csak alig több mint harmada (35,7%) vett részt iskolarendszeren kívüli képzésben.

4.1.1.3. A kibocsátó család jellemzői

A szociológiai, nevelésszociológiai kutatásokból közismert, hogy a szülők iskolázottsága, képzettsége, a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt helye és gyermekeik tanulmányi eredményei, sikeressége összefügg. Az oktatásstatisztikai adatok pedig összefüggést mutatnak a településtípus urbanizáltsági szintje és az általános iskola elvégzésének sikeressége között, melyben szerepet játszik a településtípusok társadalmi összetétele is (Forray-Kozma, 1992).

A vizsgált érettségivel nem rendelkezők körében leggyakoribb, hogy édesanyjuk/nevelőanyjuk 8 általános végzettséggel rendelkezik (51,5%), de nagy arányú az annál alacsonyabb végzettség is (27,8%). Ezek az arányok jellemzők a felnőttképzésben résztvevők almintájában is (kevesebb mint 8 osztály: 25,5%, 8 osztály: 49,1%). Összességében csak a megkérdezettek ötödének édesanyja szerzett az általános iskolánál magasabb végzettséget. Az édesanya/nevelőanya iskolai végzettségével összevetve a felnőttképzésben való részvételt szignifikáns összefüggést¹⁶ kapunk. Az a tendencia figyelhető meg, hogy minél magasabb az anya iskolai végzettsége, annál nagyobb arányban tanultak felnőttképzésben a megkérdezettek. A legfeljebb 8 osztályt végzett édesanyák gyermekei alig több mint 40%-a vett részt felnőttképzésben, míg a szakiskolai/szaktanuló vagy annál magasabb (gimnázium, szakközépiskola, felsőfokú végzettség) végzettségű anyák gyermekeinek több mint fele (55,5%).

Ha a részletesebb adatokat vizsgáljuk, akkor legkisebb arányban azok vesznek részt tanfolyamokon, akiknek anyja/nevelőanyja egyáltalán nem járt iskolába (33,3%), legnagyobb arányban pedig azok, akik anyja/nevelőanyja gimnáziumi végzettséggel rendelkezik (64,3%). Ezt követik, akiknek anyjuk felsőfokú végzettséggel (55,6%) és szaktanuló vagy szakiskolai végzettséggel bír (54,3%).

A képzésben résztvevők képzettségének számát tekintve – bár alacsony az elemszám – kiugróan magas a felsőfokú végzettségű anyák gyermekei körében a két

---

¹⁶ Sig<0,05

(40%), illetve a három vagy annál több végzettség megszerzése (40%). Az alacsonyabb végzettségű anyák gyermekei leggyakrabban egy képzésben vettek részt.

Az apák iskolai végzettsége átlagosan magasabb az anyákénál, kétharmaduk (66,1%) legfeljebb általános iskolát végzett, egyharmaduk (33,9%) szerzett magasabb – elsősorban szakiskolai/szakmunkás (27,6%) – végzettséget. Az apa/nevelőapa iskolai végzettsége és a felnőttképzésben való részvétel között szintén szignifikáns az összefüggés¹⁷. Az arányok ugyanúgy alakulnak, mint az anya iskolai végzettsége esetében: 40% körüli a legfeljebb általános iskolai végzettségű apák gyermekeinek részvétele, 54% körüli pedig az attól magasabb végzettségű apák gyermekei esetében. Szintén legkisebb a tanfolyami részvétel aránya azok körében, akiknek apja/nevelőapja nem járt iskolába (35,5%), míg ott a legnagyobb arányú, akiknek apja/nevelőapja gimnáziumi végzettséggel rendelkezik (66,7%), és ezt követik, akiknek apjuk felsőfokú (61,1%) és szakmunkás vagy szakiskolai végzettségű (51,5%).

A képzések száma is hasonlóan alakul, mint amit az anyák végzettsége esetében tapasztaltunk: a felsőfokú végzettségű apák gyermekei közt a legnagyobb arányú a több végzettség (a felnőttképzésben résztvevő, felsőfokú végzettségű apák gyermekei közt 63,6%), ez azonban körükben két végzettséget jelent, tehát nincs olyan, aki kettőnél több képzésben vett volna részt. A kettőnél több képzés nem jellemző továbbá azok közt sem, akinek édesapja/nevelőapja egyáltalán nem járt iskolába vagy szakközépiskolát végzett.

Szignifikáns a kapcsolat¹⁸ a felnőttképzésben való részvétel és a között, hogy a megkérdezett milyen településen élt gyermekkorában. Akik a fővárosban éltek gyermekkorukban, azok közt mindössze 9,1%-ban fordul elő tanfolyami részvétel, 40,1%-os részvétel azok esetében akik községben éltek, 46,5%-os akik megyeszékhelyen, megyei jogú városban éltek, és a legmagasabb, 50,4% azok közt, akik egyéb városban laktak. A gyerekkorukban egyéb városban élők körében a legjellemzőbb, hogy egynél több képzésben is részt vettek. A felnőttképzésben való részvétel szempontjából meghatározó¹⁹ az a szempont is, hogy a megkérdezett gyermekkorában a településen belül milyen környéken élt. Akik jómódú környéken laktak, azok 65,2%-a tanult felnőttképzésben, az átlagos környéken élőknek 46,7%-a, a

---

¹⁷ Sig<0,05

¹⁸ Sig<0,05

¹⁹ Sig<0,05

vegyes környéken élőknek 41,1%-a, viszont aki rosszabb helyzetűek által lakott környéken élt, csak 23,3%-ban tanult a felnőttképzés keretei között.

4.1.2. Iskolarendszerű képzés

4.1.2.1. Végzettség

A különböző felméréseket feldolgozó szakirodalmak (*Galasi-Tímár-Varga, 2001; Köllő, 2009; KSH, 2013c; Pulay, 2009; Szöllősi, 1997; Tót, 1997*) alapján megállapítottuk, hogy a felnőttképzésbe történő bekapcsolódás szempontjából meghatározó a végzettség, az alacsony iskolai végzettségűek részvételi aránya messze elmarad a magasabb (főként a diplomás) végzettségűekétől, mind a munkanélküliek, mind a foglalkoztatottak esetében.

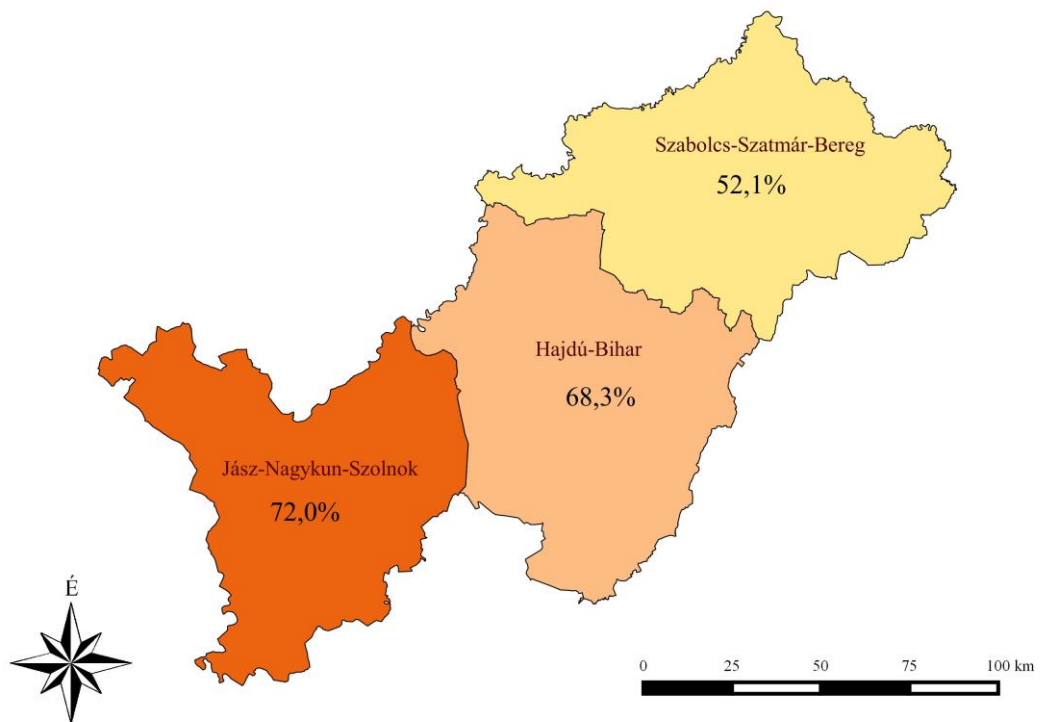
Ezzel összefüggésben saját kutatásukban is vizsgáltuk, hogy a végzettség befolyásolja-e a felnőttképzésbe való bekapcsolódást az alacsony iskolai végzettségű csoportok körében. Azt az eredményt kaptuk, hogy a felnőttképzésben való részvétel szoros összefüggést²⁰ mutat a legmagasabb iskolai végzettséggel, azaz az iskolai végzettség növekedésével emelkedik a felnőttképzésben résztvevők aránya. Ez 8,3% a 8 osztálynál kevesebbet végezettek körében, 37,9% az általános iskolai végzettséggel rendelkezők körében, és 52,9% a szakmunkás vagy szakiskolai végzettségűek közt. Tehát a szakiskolai, szakmunkás végzettségűek közt többen vannak azok, akik felnőttképzésben részt vettek, mint akik nem. Ez a tendencia jellemző a képzések számát tekintve is, minél magasabb a végzettség, annál magasabb az egynél több felnőttképzésben szerzett végzettség aránya. Vannak természetesen olyanok, akik jelenleg iskolarendszerű képzésben tanulnak, arányuk azonban elhanyagolható, az összes megkérdezett 2,6%-áról van szó, melyből a felnőttképzésben résztvevők a 0,6%-ot teszik ki. Tehát nem amiatt nem vesznek részt a felnőttképzésben, mert iskolarendszerű képzésben tanulnak, hiszen ez csak 3,8%-ukat érinti.

A felnőttképzésbe kapcsolódók iskolai végzettségét tekintve különbségek tapasztalhatók a régióon belül. Mint fentebb (2.2.2. rész) jeleztük, az Észak-alföldi régióban az országos átlagnál alacsonyabb a népesség iskolai végzettsége, a régióon belül pedig Hajdú-Bihar megyében a legmagasabb és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében a

---

²⁰ Sig<0,05

legalacsonyabb (3. ábra). Ez az összefüggés az érettségivel nem rendelkezők körében is érvényesül, – saját kutatásunk alapján – a magasabb, azaz a szakiskolai, szakmunkás végzettséggel rendelkező személyek aránya Hajdú-Biharban a legmagasabb (62,4%), amitől nem sokkal marad el Jász-Nagykun-Szolnok megye (60,2%), Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében pedig a legalacsonyabb (42,9%)²¹. Miután az iskolai végzettség meghatározó a felnőttképzésbe kapcsolódás szempontjából, érthető, hogy a felnőttképzésben résztvevők körében a „magas” iskolai végzettségűek aránya szintén Szabolcsban a legalacsonyabb (52,1%), Hajdú-Bihar (68,3%) és Szolnok (72%) megyékben sokkal magasabb²² (8. ábra). Ezek az adatok szintén alátámasztják, hogy a felnőttképzés keretein belül elsősorban a magasabb végzettségű személyek tanulnak, hiszen a szakiskolai, szakmunkás végzettségűek aránya a teljes mintán belül alacsonyabb, mint a felnőttképzésben résztvevők körében.

8. ábra: A felnőttképzésben résztvevő szakmunkás és szakiskolai végzettségű személyek megoszlása megyénként (%), 2010. (N=445)²³
 Forrás: INNOTÁRS kutatás adatai alapján saját szerkesztés.

A kistérség fejlettségi szintje összefüggést mutat az iskolai végzettséggel.²⁴ A szakmunkás, szakiskolai végzettségű személyek felülreprezentáltak a fejlettebb

²¹ Sig<0,05

²² Sig<0,05

²³ Sig<0,05

kistérségekben. E középfokú végzettségű emberek fele (50,7%) él a 2. és 3. fejlettségű kistérségekben, míg a 8 osztályt végzetteknek csak harmada (32,8%), az az alatti végzettségűeknek pedig csak ötöde (19,5%). Ezzel összefüggésben, a szakmunkás, szakiskolai végzettségű embereknek csupán 27%-a él leghátrányosabb helyzetű kistérségekben, az általános iskolai végzettségűeknek viszont 34%-a, a 8 általános alatti végzettséggel rendelkezőknek pedig több mint fele (52,8%). A felnőttképzésben résztvevők iskolai végzettsége is szoros kapcsolatban áll a kistérségi fejlettségi szinttel.²⁵ A képzésben részt vett, legfeljebb 8 általános végzettségű személyek harmada (35,2%) él 2. és 3. fejlettségi szintű kistérségben, a szakmunkás, szakiskolai végzettségűeknek viszont fele (49%).

A leghátrányosabb helyzetű, zárt kistérségekben élők körében a legalacsonyabb a felnőttképzésben való részvétel, hiszen ezeken a területeken kevesebb a képzési lehetőség (4.1.1.2. rész). A magasabb fejlettségű, nyitott kistérségek viszont jobban vonzzák a magasabb végzettségűeket, tehát itt több szakmunkás, szakiskolai végzettségű személy él. Feltehetőleg ebből is következik, hogy a fejlettebb térségekben több a felnőttképzési lehetőség.

A végzettség és felnőttképzésben való részvétel összefüggéseit támasztja alá a fiatalok körében megfigyelt különbség is: míg az érettségivel nem rendelkező 24 év alatti fiatalok csak nagyon alacsony arányban ismerik fel a felnőttképzés esetleges szükségességét (mintánkban 19 év alatt senki, a 20-24 év közöttiek 26,7%-a vesz részt felnőttképzésben), addig más felmérés alapján az érettségivel rendelkező fiatalok körében más tendenciát látunk.²⁶

Összetettebb képet kapunk, ha nemcsak az iskolai végzettséget, hanem az elkezdett iskolákat is vizsgáljuk. A befejezett és elkezdett iskolákat a felnőttképzésben való részvétellel összevetve szignifikáns az összefüggés²⁷. Azt az eredményt kapjuk, hogy az elkezdett iskoláknak is nagyon jelentős szerepe van a felnőttképzésben való részvételben. Az általános iskolai végzettséggel rendelkezők 35,1%-a vesz részt felnőttképzésben, de azok közt, akik az általános iskola után elkezdtek középiskolában tanulni, már 45,5%-os a részvétel. Még árnyaltabb képet kapunk, ha megvizsgáljuk,

---

²⁴ Sig<0,05

²⁵ Sig<0,05

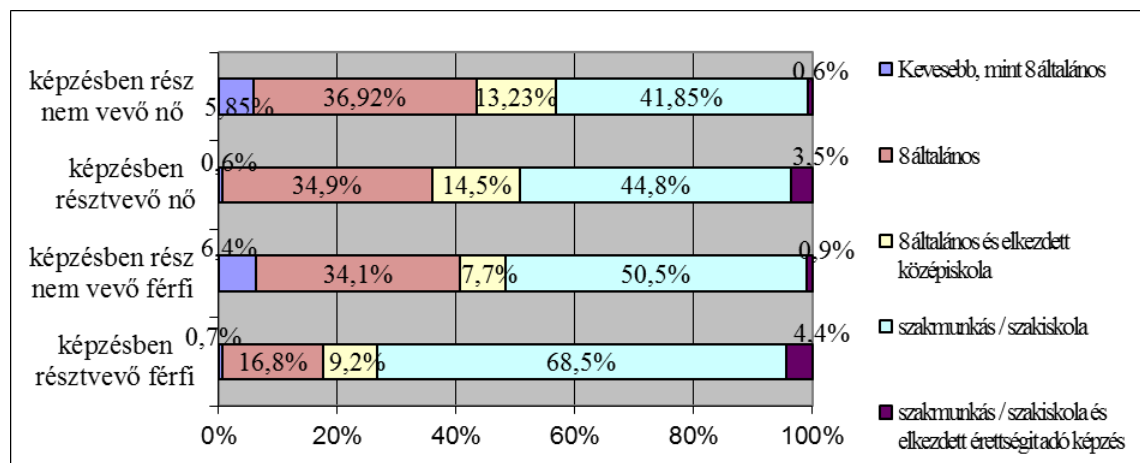
²⁶ A Kozma Tamás vezetésével 2008-ban „*A harmadfokú képzés hatása a regionális átalakulásra*” címmel folyt OTKA kutatás keretében 2008-ban a partiumi térség magyar tannyelvű felsőfokú intézményeiben folyt lekérdezés és adatfelvétel. A célpopulációt a harmadéves (végzős) BA és BSc képzésben résztvevő hallgatók alkották. Azt az eredményt kaptuk, hogy az összes hallgató 58,1%-a vett részt felsőfokú tanulmányait megelőzően vagy az alatt iskolarendszeren kívüli felnőttképzésben.

²⁷ Sig<0,05

hogy milyen típusú iskola az, amit elkezdett, de nem fejezett be. Kiseb arányban vesznek részt a felnőttképzésen azok, akik a 8 általánoson kívül a gimnáziumot kezdték el (38,9%), mint akik a szakmunkásképzőt (47,2%) vagy szakközépiskolát (45,0%). Ugyanígy a szakmunkás, szakiskolai végzettségűek közt 51,7% a felnőttképzésben is résztvevők aránya, de azon szakmunkás, szakiskolai végzettségűek, akik elkezdtek érettségit adó képzésben tanulni, már 81,8%-os a részvételi arány! A szakmunkás, szakiskolai végzettségűek esetében nincs különbség a felnőttképzésben való részvételt illetően a tekintetben, hogy a gimnáziumot (82,4%) vagy a szakközépiskolát (80%) kezdték-e el.

Egy magasabb szintű képzés elkezdése ezek szerint jelzi a tanulás iránti szándékot. Bár nem sikerült befejezni az adott iskolát, a lemorzsolódók továbbra is motiváltak maradtak egy új (magasabb szintű) végzettség megszerzésére. A középiskolai kimaradás legfőbb okaként mind a felnőttképzésben résztvevők, mind a részt nem vevők a tanulmányi problémákat és az egyéb (magánéleti) okokat jelölték meg.

Nemenként vizsgálva az iskolarendszerű képzés és felnőttképzés összefüggéseit, eltérő eredményeket kapunk (9. ábra). Mindkét nem esetében megfigyelhető, hogy magasabb azok felnőttképzésben való részvétele, akik elvégeztek vagy elkezdtek egy magasabb szintű képzést. Főként pedig azoknak jelentős a részvétele, akik a szakiskolát, szakmunkásképzőt követően érettségit adó képzésbe kezdtek.

9. ábra: Felnőttképzésben résztvevő és részt nem vevő férfiak és nők végzettsége és iskolai próbálkozásai (%), 2010. (N=991)

Forrás: INNOTÁRS kutatás adatai alapján saját számítás és szerkesztés.

A nők esetében azonban azt látjuk, hogy – bár összességében a felnőttképzésben résztvevők magasabb végzettséggel bírnak – nincs jelentős különbség a felnőttképzésben résztvevők és nem résztvevők iskolai végzettségei és próbálkozásai között. Feltehetőleg körükben elsősorban nem az iskolai végzettség határozza meg a felnőttképzésben való részvételt. A férfiak esetében viszont van különbség²⁸, a felnőttképzésben résztvevő férfiaknak magasabb a végzettsége: a résztvevők több, mint 70%-a rendelkezik középfokú végzettséggel, míg a felnőttképzésben részt nem vevők esetében ez alig több, mint 50%. Legnagyobb arányban a szakmunkás, szakiskolai végzettségű férfiak vesznek részt tanfolyami képzéseken.

A férfiak közoktatásban való részvétele és a munkaéletút között szignifikáns összefüggést²⁹ találtunk, mely szerint a férfiak körében a szakiskolai/szakmunkás végzettségűek azok, akiknél legnagyobb arányban jellemző, hogy az aktív életkoruk nagy részét (75% felett) munkavégzéssel töltötték. Így nem azért magas a tanfolyami részvételi arányuk, mert a munkaügyi központ által szervezett képzésekben tanultak (eredményeink szerint a munkaügyi központ által szervezett képzéseken elsősorban az általános iskolai végzettségű személyek vettek részt). A felnőttképzési lehetőségek közül elsősorban a szakmai, egyes munkakörökhöz kapcsolódó képzésekben vettek részt, így vélhetően e csoport (szakmunkás/szakiskolai végzettségű férfiak) tagjai tudatosan, a munkaerő-piaci igényeknek megfelelő képzéseket választottak vagy pedig a munkaadók által kezdeményezett át/továbbképzéseken vettek részt.

4.1.2.2. Általános iskolai jellemzők, sikerek, kudarcok

Jellemzően a megkérdezettek lakóhelyén volt az általános iskola, ahová jártak, csak kevesek jártak a szomszédos településre vagy távolabbi településre tanulni. Az iskolaválasztást döntően az befolyásolta, hogy jellemzően csak egy iskola volt a településen, vagy pedig körzet szerint az adott iskolához voltak beosztva. Mind a felnőttképzésben résztvevők, mind a részt nem vevők szerették az általános iskolát. Ilyen tekintetben nincs szoros összefüggés, de mégis azok között, akik részt vettek felnőttképzésben, kissé nagyobb arányban vannak azok, akik szerették az első általános iskolát, mint azok között, akik nem vettek részt.

---

²⁸ Sig<0,05

²⁹ Sig<0,05

Összességében kifejezetten magas azok aránya, akik nehéznek tartották az általános iskolai követelményeket: 26,5% szerint volt nehéz és további 25,3% szerint változó volt. Feltételezzük, hogy ők a hátrányos helyzetű tanulók (szegény, állástalan, iskolázatlan szülők gyermekei), akik átlagosan nagyobb hátrányokkal kezdik iskolai pályafutásukat mint középosztálybeli társaik. Ezt a hátrányt az iskola nem csökkenti, hanem inkább erősíti, az iskolai kudarc egyik alapvető oka a családok és az iskola értékmodellje közötti konfliktus (Farkas, 1996). Szignifikáns az összefüggés³⁰ a felnőttképzésben való részvétel és aközött, hogy az általános iskolai követelmények teljesítése nehéz volt-e. Míg a felnőttképzésben résztvevőknek 54,4%-a szerint nem volt nehéz, addig a felnőttképzésben részt nem vevőknek csak 43,1%-a nyilatkozott úgy, hogy nem volt nehéz a követelményeknek megfelelni. Akik szerint a legtöbb tárgyból nehezen teljesíthetőek voltak a követelmények, azok között jóval nagyobb a felnőttképzésben részt nem vevők aránya (59,8%).

Az osztályismétlést vizsgálva is szignifikáns összefüggést³¹ kaptunk: a tanfolyami képzésben résztvevők 93,9%-a nem ismételt osztályt, a részt nem vevőknek ez csak 88,1%-áról mondható el. Akik nem ismételték osztályt, azok 46,5%-a vett részt felnőttképzésben, akik viszont többször is ismételték osztályt, ott ez az arány csak 9,1%. A felnőttképzési szakirodalmak szerint a vizsgák stresszt és frusztrációt kelthetnek a képzésben résztvevőkben, ami csökkentheti a motivációjukat is (Török, 2006). Részben ez is indokolhatja eredményeinket. A felnőttekben (is) eleve stresszt keltenek a számonkérések, ami nyilván erősebb az alacsony végzettségűek körében, akik ilyen téren kevesebb rutinnal rendelkeznek, kevesebb vizsgahelyzetben voltak. Valószínű, hogy akik már általános iskolában is megélték ilyen kudarcot, – akár többször is – osztályt ismételték, még inkább frusztráltak egy vizsgahelyzetben, ezért kerülik azt, így kevésbé vesznek részt képzéseken felnőttként. Feltehetőleg szívesebben tanulnának, ha nem kellene teszteket írni, vizsgákat tenni.

Nem csak a kudarcok, a sikerek is szignifikáns összefüggést³² mutatnak a felnőttek képzésben való részvételével. Azok között, akik körében előfordult, hogy az általános iskolában év végén kaptak jutalomkönyvet, oklevelet, illetve évvárón kiemelték, 53,6% azok aránya, akik később felnőttképzésben tanultak, 46,4% pedig akik nem. A felnőttképzésben résztvevők 45,8%-a körében fordult elő ilyen típusú elismerés,

---

³⁰ Sig<0,05

³¹ Sig<0,05

³² Sig<0,05

míg a felnőttképzésben részt nem vevők körében ez csak 32,4%. (A teljes mintán belül 38,4% azok aránya, akik ilyen sikert értek el, ami magasnak tűnik egy érettségivel nem rendelkező csoportban.)

Szignifikáns a kapcsolat³³ aközött, hogy a megkérdezett felnőttképzésben részt vett-e, illetve hogy az általános iskolát befejezte-e. Akik részt vesznek felnőttképzésben, azok 99,6%-a elvégezte az általános iskolát, a felnőttképzésben részt nem vevőknek pedig csak 94,3%-a. Akik elvégezték az általános iskolát, azok 46,3%-a tanult felnőttképzésben, akik nem fejezték be (felének 7 osztály végzettsége van), azoknak csak 5,7%-a. Ez összefügg azzal, hogy a felnőttképzések legtöbbje esetén feltétel az általános iskolai végzettség (OKJ-s képzések, 2005-ig a jogosítványszerzés, stb.). Mindez megerősíti, hogy a képzettség szempontjából leghátrányosabb helyzetűek azok, akik a felnőttképzés keretei között nem tudják pótolni a lemaradásukat, nem tudnak végzettséget szerezni. Ahhoz, hogy belépjenek a felnőttképzésbe, szükséges az általános iskolai végzettség. A vizsgálat idején mindössze egy fő az, aki közülük általános iskolába jár.

A felnőttképzésben résztvevőkre az iskolából való kimaradás kevésbé jellemző. A teljes mintára vonatkozóan az alábbiakat figyelhetjük meg. Az általános iskolából való kimaradás elsősorban a tanulmányi problémák miatt (29,4%) történt vagy magánéleti okokból (29,5%) következett be, kisebb arányban jellemzők az anyagi okok (14,7%), a tankötelezettség letöltése (5,9%), betegség, baleset (2,9%) vagy egyéb okok (17,6%). Az általános iskolából kimaradók szülei 63,9%-ban a kimaradást elfogadták vagy ebbe beletörődtek, sőt 11,1%-ban ezzel egyetértettek, 8,3%-ban pedig maguk a szülők kezdeményezték, és csak 16,7%-uk ellenezte. A kimaradás okával összevetve az látható, hogy a szülők elsősorban akkor kezdeményezték vagy értették egyet a tanulás abbahagyásával, amikor a kimaradás oka anyagi természetű volt. Minden olyan esetben, amikor a szülők ellenezték a kimaradást, akkor magánéleti természetű volt a kimaradás oka.

A megkérdezettek 69,8%-a továbbtanult, 13,4%-nak voltak továbbtanulási tervei, de végül nem tanult tovább, 16,8%-nak nem voltak tervei és nem is tanult tovább. A tovább nem tanulók 44,4%-ának saját döntése volt, hogy nem jelentkezett középiskolába, 26,6% a szülei nyomására nem jelentkezett, 9,6% jelentkezett, de nem vették fel, 19,4% pedig egyéb ok miatt nem tanult tovább. Az egyéb okok között

---

³³ Sig<0,05

többségében anyagi, családi okok szerepeltek, betegség, vagy el kellett vagy el akart menni dolgozni, valamint előfordulnak magánéleti okok (párkapcsolat, terhesség), de itt szerepelnek azok is, akik nem végezték el az általános iskolát, azért nem tanultak tovább. Szignifikáns összefüggést³⁴ találunk a továbbtanulási szándék és felnőttképzésben való részvétel között. Többségében részt vettek felnőttképzésben, akiknek voltak továbbtanulási terveik és azokat meg is valósították, míg akik nem tanultak tovább vagy eredetileg nem akartak továbbtanulni, de továbbtanultak, azok többsége nem vett részt felnőttképzésben.

4.1.3. Kompetenciák

Hazánkban az érettségivel nem rendelkezők (főként a legfeljebb általános iskolát elvégzők) készségei elmaradnak a nyugat-európai azonos képzettségű személyekétől. A gyenge általános készségeik (írás, szövegértés, problémamegoldás) miatt nehezen igazodnak el a munkaerőpiacon, és átképzésük is költséges (Köllő, 2009; Fazekas–Scharle, 2012).

Megvizsgáltuk a megkérdezettek általános, gyakorlati, szakmai és nyelvi kompetenciáit. A felnőttképzésben való részvétel szoros összefüggésben áll azzal, hogy a megkérdezett milyen kompetenciákkal bír. Mind az általános, mind a gyakorlati és mind a szakmai kompetenciák esetében szignifikáns kapcsolatot³⁵ találtunk a képzésben való részvétellel, a felnőttképzésben résztvevőknek magasabbak a kompetenciaértékei. Kérdés, hogy a felnőttképzésben eleve azok vesznek-e részt, akik több, jobb kompetenciával rendelkeznek, vagy pedig a képzés fejleszti a kompetenciákat, és amiatt magasabbak az értékeik. Vélhetően mindkét feltételezés megállja a helyét, többnyire a magasabb alapkompentenciákkal bíró felnőttek jelentkeznek a képzésekre, emellett a képzések is fejlesztik a meglévő kompetenciákat.

Elemzéseink során arra a következtetésre jutottunk, hogy az általános kompetencia magasabb értékeit (mint a mobiltelefon és az internet használata, vagy egy hivatalos kérvény, levél megírása, a gyógyszerszedéssel kapcsolatos útmutató megértése stb.) elsősorban az iskolai végzettség határozza meg, és nem a felnőttképzésben való tanulás következményei. Valószínű, hogy e kompetenciák szorosan összefüggnek az iskolai végzettséggel, ezáltal a magasabb általános

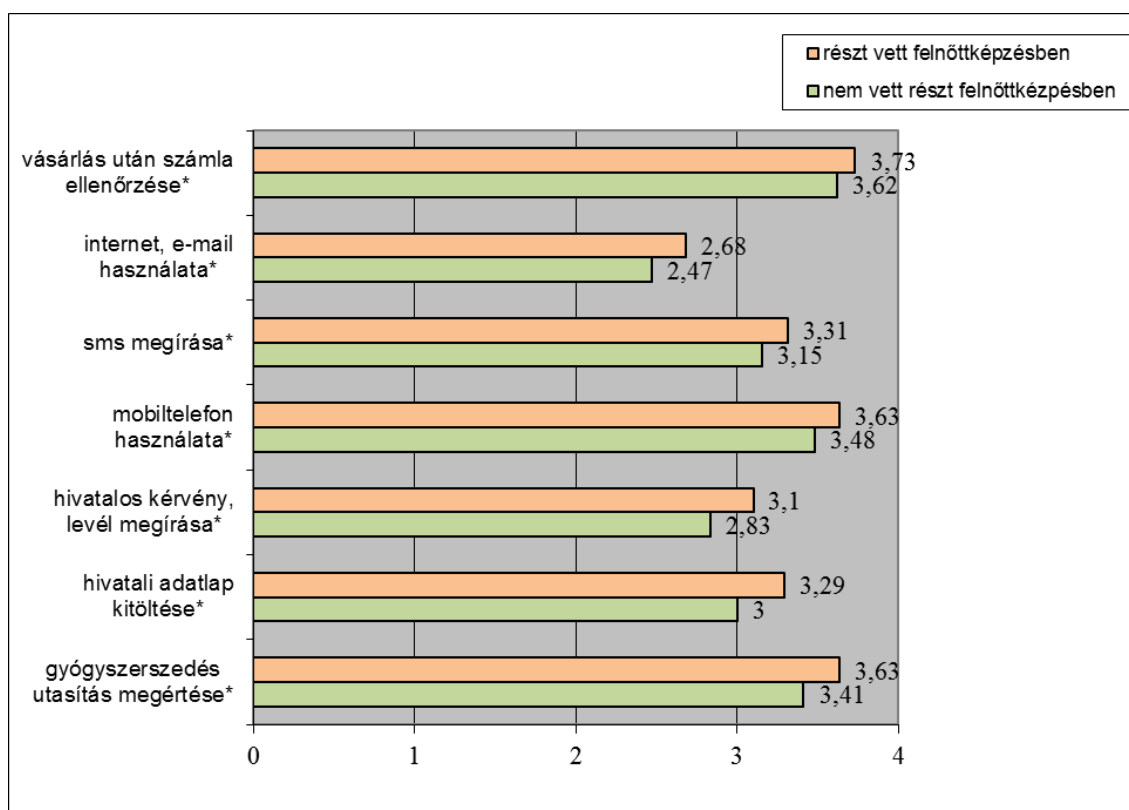
---

³⁴ Sig<0,05

³⁵ Sig<0,05

kompetenciával bíró felnőttek kerülnek képzésbe. Ennek következtében az iskolai végzettség növekedésével emelkednek az általános kompetenciák³⁶. A magasabb szintű általános kompetenciakategóriához tartozók közé a 8 általános végzettséggel nem rendelkezők harmada, a 8 általános végzettséggel rendelkezők kevesebb mint kétharmada, a szakiskolai/szakmunkás végzettséggel rendelkezőknek pedig majdnem négyötöde került. Ennek megfelelően a megkérdezettek általános és gyakorlati kompetenciáit itt, a résztvevők bemutatása kapcsán szerepeltetjük. A szakmai kompetenciákat elemzéseink nyomán érdemben javítja a felnőttképzés, ezért a 4.3 A *felnőttképzés eredményei* című részben kerülnek kifejtésre.

Minden általános kompetencia esetében szignifikáns a különbség³⁷ (független T-próba) a felnőttképzésben résztvevők és részt nem vevők között (10. ábra).

10. ábra: Általános kompetenciák átlaga, 2010. (N=991)³⁸
 Forrás: INNOTÁRS kutatás adatai alapján saját számítás és szerkesztés.

Az általános kompetenciák esetén megadott kérdésekre négy válaszlehetőség közül választhattak a megkérdezettek: „nagyon nehezen megy”(1), „inkább nehezen megy”(2), „inkább könnyebben megy”(3), „nagyon könnyen megy”(4). A 8. ábrán összességében azt látjuk, hogy az alacsony végzettségűek az internet használatával

³⁶ Sig<0,05

³⁷ Sig<0,05

³⁸ *: Sig<0,05

(2,68-as, illetve 2,47-es érték) és hivatalos kérvény, levél írásával (3,1-es, illetve 2,83-as érték) boldogulnak a legkevésbé. Ugyanakkor a felnőttképzésben résztvevőknek minden kategóriában magasabb az átlaga, tehát általános – írás, olvasási, számolási – kompetenciáik erősebbek. Ez tehát összefügg azzal az eredményünkkel, hogy a felnőttképzésben a magasabban iskolázott, általában jobb szocio-demográfiai jellemzőkkel bíró emberek vesznek részt.

A TÁRKI 2005-ös Háztartás Monitor felvételének elemzése alapján Varga (2006) a számítógép-használati szokásokban különbségeket talált iskolai végzettség és korcsoportok alapján. Számítógépes ismeretek tekintetében a felsőfokú végzettségűek bizonyultak a legjobbnak, de az érettségizetteknek a fele is használ számítógépet, és az egyharmaduk otthon is szokott számítógépezni. Az érettségivel nem rendelkezőknek (a szakmunkás-végzettségűek számítógép-használati szokásaikat tekintve a 8 osztályt végzettekhez állnak közel) azonban több mint 80%-a egyáltalán nem használ számítógépet, kevesebb mint 10%-a használ otthonában számítógépet és ugyanekkora arányuk szokott internetezni.

Saját kutatásunkban azt tapasztaltuk, hogy a megkérdezettek háztartásainak jelentős hányada rendelkezik asztali számítógéppel (52%) és lappal, notebookkal vagy netbookkal (10,9%), továbbá 40,5%-uk internetes hozzáféréssel is. Ahhoz, hogy a megkérdezett alacsony végzettségű személyekről pontos képet kapjunk, tájékoztunk arról is, hogy ezeket ők maguk használják-e. Kifejezetten magas azok aránya, akik nemcsak rendelkeznek ezekkel, hanem használják is a háztartásukban levő számítógépet (asztali: 49,4%, mobil: 8,7% - a teljes mintához viszonyítva) és internet hozzáférést (38,8%). Ezeket a szempontokat a felnőttképzésben való részvétellel összevetve szignifikáns összefüggést³⁹ kapunk, a felnőttképzésben résztvevők között nagyobb arányban vannak a számítógéppel, internettel rendelkezők.

A két vizsgálat között eltelt öt év alatt vélhetően jelentősen nőtt a számítógéppel, internetes hozzáféréssel rendelkezők aránya az alacsony iskolai végzettségű népesség körében, ami miatt az ezeket használók köre is jelentősen bővült. Ugyanakkor az általános kompetenciák között az internet, e-mail használata kapta a legalacsonyabb értékeket. Feltehetőleg ez abból következik, hogy egyrészt továbbra is magas – a megkérdezett háztartások fele – azok aránya, akik nem rendelkeznek számítógéppel és – háztartások 60%-a – internettel, másrészt bizonyos korcsoportok tagjai nehezebben

---

³⁹ Sig<0,05

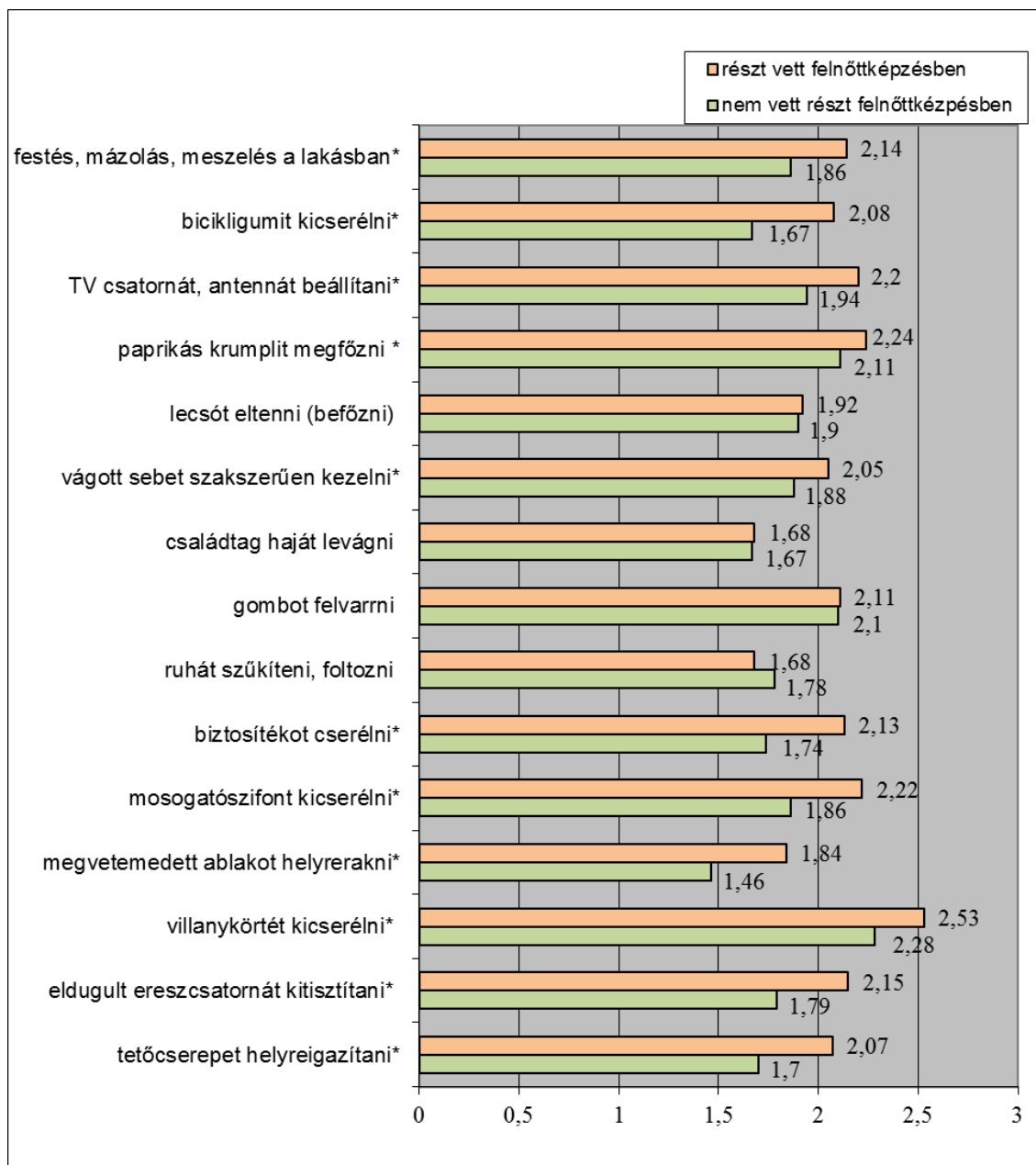
sajátítják el az internet használati készségeket. Mintánkban az életkor előrehaladtával csökkennek e kompetenciák⁴⁰. A 29 év alattiak korcsoportjában vannak legnagyobb arányban (61,4%), akiknek könnyen megy az internet, e-mail használata, míg az 50 év felettiak körében a legkevesebben (15,9%) .

A gyakorlati kompetenciákat hasonlóan elemeztük és hasonló eredményt kaptunk. A válaszadónak a felsorolt tevékenységekre vonatkozóan kellett megmondania, melyeket nem tud elvégezni, melyek azok, amelyeket szükség esetén otthon el tud végezni, és melyekben szokott vagy tudna segíteni másnak is. A válaszok az elemzés érdekében sorrendben 1-től 3-as értékeket kaptak. Néhány tevékenység kivételével (gombfelvarrás, ruhaszűkítés, hajvágás, lecsóeltevés) szignifikáns a különbség⁴¹ (független T-próba) a felnőttképzésben résztvevők és részt nem vevők között. Minden esetben magasabbak a felnőttképzésben részt vettek gyakorlati kompetenciáinak átlagai, melyet a 11. ábra szemléltet.

---

⁴⁰ Sig<0,05

⁴¹ Sig<0,05

11. ábra: Gyakorlati kompetenciák átlaga, 2010. (N=991)⁴²
 Forrás: INNOTÁRS kutatás adatai alapján saját számítás és szerkesztés.

A megkérdezettek idegen nyelv ismerete nagyon alacsony, nagyon kevesen vannak, akik értenek, beszélnek, olvasnak vagy írnak valamilyen idegen nyelven. Az angol és a német beszédértés az, amit a legtöbben megjelöltek, de ezek is csak az összes megkérdezett 8,2%, illetve 7,2%-át jelentik. Az egyes nyelveken belül összevontan kezeltük, hányféle kompetenciával bír a megkérdezett. Az így kapott átlagokat a felnőttképzéssel összevetve csak az angol és az orosz nyelv esetén mutatható ki

⁴² *: Sig<0,05

szignifikáns különbség⁴³, a felnőttképzésben résztvevők javára. Az angol nyelv esetében a felnőttképzésben résztvevők átlaga 0,26, a részt nem vevőké 0,2, az orosz nyelv esetében pedig 0,26 és 0,1 a két átlag.

Ezt alátámasztják az említett TÁRKI vizsgálat eredményei is, miszerint a szakmunkás és alacsonyabb végzettségű személyek körében egyáltalán nem fordul elő tárgyalási szintű nyelvismeret. Nyelvtudás tekintetében a szakmunkás végzettségűek teljesítménye a 8 osztályos és annál alacsonyabb végzettségűek teljesítményéhez áll közel. A teljes mintában a fiatalabbak felé haladva a korcsoportok között egyre kisebb azok aránya, akik semmilyen szinten nem beszélnek egy idegen nyelvet sem, a 16–20 évesek között ez az arány 30% volt (Varga, 2006). Saját mintánkban is összevetettük a nyelvi kompetenciákat (hányféle nyelvből rendelkezik legalább egy kompetenciával) az életkorral. Azt találtuk⁴⁴, hogy az 50 év felettiak körében vannak legnagyobb arányban (82%) azok, akik egy nyelvből sem rendelkeznek semmilyen kompetenciával, de szinte azonos ez az arány (79,5%) a 30-49 év közöttiek esetében is. A 29 év alatti korcsoporton belül némileg kedvezőbb a helyzet, körükben 64,9% azok aránya, akik semmilyen nyelvi kompetenciával sem bírnak.

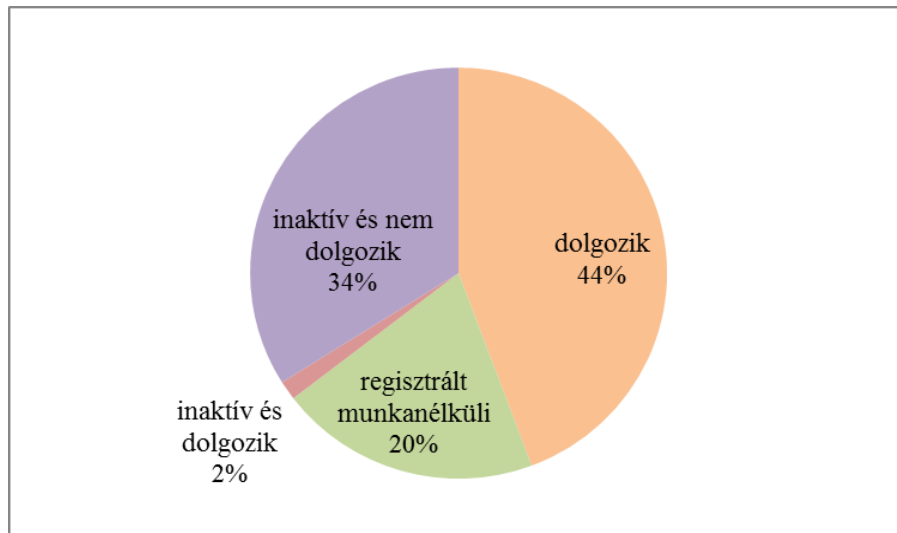
4.1.4. Munkaerő-piaci státusz

A megkeresés időpontjában a megkérdezett felnőttek összesen 46%-a dolgozik (12. ábra). Közel egyharmaduk (32,7%) bejelentett munkahelyen, alkalmazottként dolgozik, egy kisebb részük saját vállalkozásban (4,8%) és közfoglalkoztatásban (6,8%). Egyötödük (20,3%) regisztrált munkanélküli. A rokkantnyugdíjasok aránya 13,6%, kisebb arányt képviselnek a GYES / GYED / GYET / TGYÁS-ban részesülők (6,8%) és a nyugdíjasok (6%). Közülük néhányan emellett dolgoznak is. Még kisebb arányban fordulnak elő háztartásbeli, középiskolai tanuló, egyéb inaktív személyek, továbbá akiknek nincs bejelentett munkájuk és sehol sincsenek regisztrálva (összesen 9%).

---

⁴³ Sig<0,05

⁴⁴ Sig<0,05

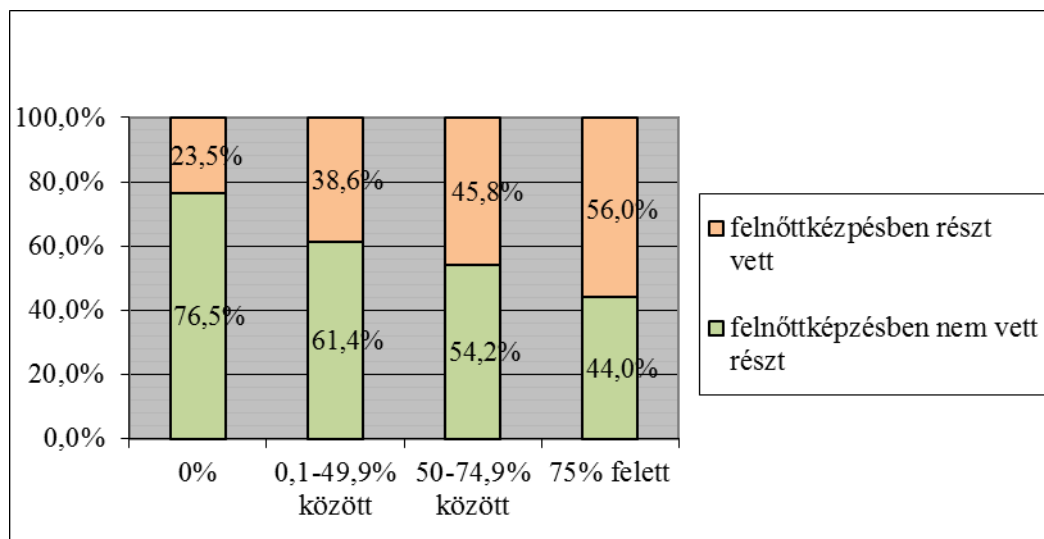
12. ábra: A megkérdezettek gazdasági aktivitása a megkérdezés időpontjában (%), 2010. (N=991)

Forrás: INNOTÁRS kutatás adatai alapján saját számítás és szerkesztés.

A jelenlegi státuszon túl megvizsgáltuk az aktív életkoron belüli aktív és inaktív időszakok arányát, melyet összevetettünk a felnőttképzésben való részvétellel. Az aktív koron belüli munkavégzéssel töltött idő aránya szignifikánsan összefügg⁴⁵ a felnőttképzésben való részvétellel (13. ábra).

Azt láthatjuk, hogy minél nagyobb a munkavégzéssel töltött idő aránya, annál nagyobb adott csoporton belül a felnőttképzésben való részvétel aránya is. Akik soha nem dolgoztak, azoknak csak 23,5%-a vett részt felnőttképzésben, akik esetében 75%-on felüli a munkavégzéssel töltött idő aránya az aktív koron belül, azoknak több mint fele vett részt tanfolyami képzéseken. A felnőttképzésben résztvevők körében 27,9% azok aránya, akik aktív koruk kevesebb mint felét töltötték munkavégzéssel, és 72,1%, akik több mint felét. Ezek az arányok a felnőttképzésben részt nem vevők között eltérően alakulnak, 44,6% aktív kora idejének kevesebb mint felében, és csak 55,3%, aki több mint felében dolgozott.

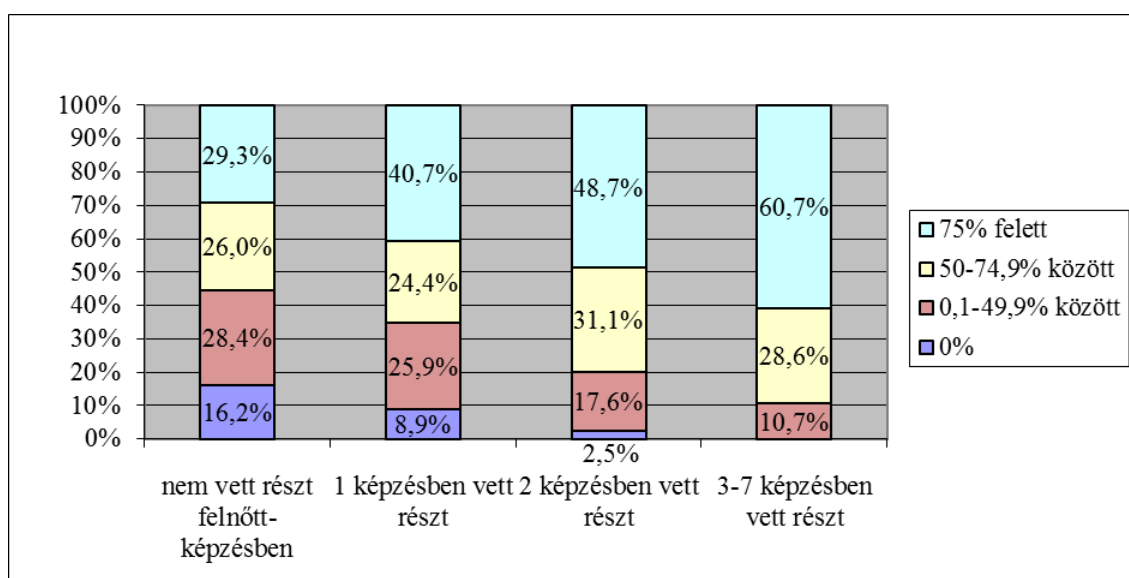
⁴⁵ Sig<0,05

13. ábra: Aktív koron belül az összes munkavégzéssel töltött idő aránya (%), 2010. (N=991)

Forrás: INNOTÁRS kutatás adatai alapján saját számítás és szerkesztés.

Szintén szignifikáns az összefüggés⁴⁶, ha a munkával töltött idő arányát aszerint vizsgáljuk, hogy hány tanfolyami képzésben vett részt a megkérdezett (14. ábra). Minél több képzésben vettek részt a válaszadók, annál kisebb azok aránya, akik nem dolgoztak, és annál nagyobb azok aránya, akik aktív koruk több mint 75%-ában dolgoztak.

14. ábra: Aktív koron belül az összes munkavégzéssel töltött idő aránya (%), 2010. (N=991)

Forrás: INNOTÁRS kutatás adatai alapján saját számítás és szerkesztés.

⁴⁶ Sig<0,05

Megvizsgáltuk, hogy a munkával töltött időn belül mennyi a bejelentett munkával töltött idő aránya. Ez a felnőttképzésben való részvétellel és a képzések számával összevetve szintén szoros összefüggéseket⁴⁷ mutat. Minél több az aktív munkán belüli bejelentett munka aránya, annál kevesebb a felnőttképzésben részt nem vevők aránya, és annál nagyobb a több képzésben résztvevők aránya. A kettőnél több képzésben résztvevők között majdnem eléri a 60%-ot azok aránya, akik az aktív koron belül több mint 75%-ban be voltak jelentve a munkahelyükön.

Ezek ismeretében nem meglepő az inaktivitás arányát vizsgálva kapott eredmény: minél magasabb az aktív koron belül az inaktivitási idő, annál kevesebb a felnőttképzésben résztvevők aránya. Azoknak, akik aktív életkoruk több mint 50%-át inaktívan töltötték, közel háromnegyedük (72,7%) nem tanult felnőttképzésben. A munkanélküliséggel töltött idő és a felnőttképzésben való részvétel kapcsolata is szignifikáns⁴⁸. Akik soha nem voltak munkanélküliek, ott a várt értékeknél kissé magasabb a képzésben résztvevők aránya, és kisebb a részt nem vevőké, míg azok körében, ahol az aktív életkor 100%-ban munkanélküliséggel telt, a vártnál alacsonyabb a felnőttképzésben résztvevők, és magasabb a részt nem vevők körében. Akik körében a legmagasabb a munkanélküliség aránya (100%), ott a legalacsonyabb a képzésben részvétel (csak 13,5%).

A munkaéletutat vizsgálva azt látjuk tehát, hogy minél hosszabb az inaktív állapot, annál kisebb a képzésbe kerülés esélye. Ezek szerint pont azok maradnak távol a képzésektől, akiknek munkaerő-piaci szempontból a leginkább szükségük lenne rá. Annyira távol vannak a munkaerőpiactól, hogy a visszatérést segítő lépéseket sem látják vagy nem teszik meg. Vélhetően az inaktivitásuk az oka, hogy nem vesznek részt képzésben sem, de mivel inaktívak és képzettségük sincs, kisebb az esélye, hogy ne legyenek inaktívak. Ezáltal a képzés még inkább növeli az egyenlőtlenségeket.

A felnőttképzésben legnagyobb eséllyel azok vesznek részt, akik aktív életkoruk több mint felében vagy bejelentett munkahelyen dolgoztak vagy pedig álláskeresők voltak. E képzések ezért feltehetőleg egyrészt a munkaadó által előírt átképzések, mivel minél nagyobb a (bejelentett) munkával töltött idő aránya, annál inkább jellemző, hogy a „munkaadó által” került képzésbe az érintett. Másrészt pedig a munkaügyi szervezet munkanélküliek számára meghirdetett képzései, mivel munkaügyi központon

---

⁴⁷ Sig<0,05

⁴⁸ Sig<0,05

keresztül jellemzően azok kerültek képzésbe, akik esetében a (bejelentett) munka aránya 0,1-74,9% között van.

4.1.5. Kapcsolatok

A kutatás során megkérdezettek között nagyon kevés (3,7%) olyan személy van, akinek egyáltalán nincsenek személyes kapcsolatai. Legjellemzőbb – a felnőttképzésben részt vevők (34,8%) és részt nem vevők körében (32,2%) egyaránt –, hogy 21-50 (nem együtt élő) rokonnal, szomszédal, barátal vagy ismerőssel állnak személyes kapcsolatban. Telefonon keresztül viszont nem tartja a kapcsolatot e személyekkel a felnőttképzésben részt vevők negyede (26,1%), a részt nem vevők harmada (33%). Az internetes kapcsolattartás pedig elhanyagolható mindkét csoport esetében (a felnőttképzésben résztvevők közel 80, a részt nem vevők közel 90%-a interneten keresztül senkivel sem tartja a kapcsolatot) (5. táblázat). Az ilyen típusú kapcsolattartások összefüggésben állnak a felnőttképzésben való részvétellel.⁴⁹ Összességében a felnőttképzésben résztvevők között nagyobb arányban vannak azok, akik több személlyel érintkeznek személyesen, telefonon vagy email-en keresztül. A személyes kapcsolattartás terén az figyelhető meg, hogy a felnőttképzésben résztvevők körében sokkal jellemzőbb, hogy több mint 50 rokonnal, szomszédal, barátal vagy ismerőssel van rendszeres kontaktusuk (5. táblázat).

5. táblázat: A megkérdezettek kapcsolatainak száma (%), 2010. (N=991)⁵⁰

		felnőttképzésben nem vett részt	felnőttképzésben részt vett
személyes kapcsolatok	0	2,9	4,8
	1-10	28,4	19,2
	11-20	27,3	27,1
	21-50	32,2	34,8
	50 felett	9,2	14,0
telefonos kapcsolattartás	0	33,0	26,1
	1-5	31,9	27,3
	6-10	17,9	21,2
	11-20	11,4	13,7
	21-50	4,8	9,9
	50 felett	1,1	1,8

⁴⁹ Sig<0,05

⁵⁰ Sig<0,05

		felnyttkpezsben nem vett részt	felnyttkpezsben részt vett
	0	88,1	79,3
	1-5	5,7	10,6
internetes	6-10	2,4	5,6
kapcsolattartás	11-20	2,2	2,9
	21-50	1,3	1,1
	50 felett	0,4	0,5

Forrás: INNOTARS kutatás adatai alapján saját számítás és szerkesztés.

Ezt az eredményünket erősíti az is, hogy azok körében, akik nem vettek részt felnyttkpezsben, nagyobb arányban vannak olyanok, akiket a legutóbbi születesnapjukon csak 0-5 személy köszöntött fel, továbbá akik nem vagy csak egy emberrel beszélgettek a megkérdezés előtti héten politikáról.⁵¹

Mindebből kifolyólag a felnyttkpezsben résztvevők több embertől számíthatnak segítségre, mint a nem résztvevők. A felnyttkpezsben tanult válaszadók körében ugyanis a vártnál kisebb arányban vannak azok, akik nem kaptak gyermekruhákat, amikor a gyerekük kicsi volt, illetve akik nem tudnak vagy csak egy-két embert tudnak szükség esetén megkérni, hogy vigye át őket a szomszéd településre. Ők nagyobb arányban számíthatnak arra is, hogy van olyan ember, aki ingyen kölcsön adna nekik autót egy napra vagy akár hosszabb időre. Körükben – a képzésben részt nem vevőkhöz képest – kevesebb azoknak az aránya is, akik nem tudnak megkérni senkit arra, hogy pénzt vegyen át helyettük, amikor szükséges, illetve arra, hogy következő fizetésig kölcsön adjon kamatra.

Általánosságban is vizsgáltuk, hogy a megkérdezettek kérhetnének-e anyagi vagy bármilyen más segítséget, ha nehéz helyzetbe kerülnének, illetve adnának-e másnak hasonló helyzetben. Azt az eredményt kaptuk, hogy a felnyttkpezsben résztvevők körében nagyobb arányban vannak azok, akik kollégájuktól vagy felettesüktől várhatnának segítséget, illetve nyújtanának nekik. A felnyttkpezsben nem tanult csoport tagjai viszont – megítélésük szerint – nagyobb arányban vannak olyan viszonyban szomszédjaikkal, ismerőseikkel, barátaikkal, hogy anyagi vagy nem anyagi segítségre számíthatnak egymástól.⁵²

⁵¹ Sig<0,05

⁵² Sig<0,05 az alábbi kérdések esetében: kérhetne-e pénzt szomszédától, kérhetne-e nem anyagi segítséget szomszédától, kért-e már nem anyagi segítséget szomszédától, kérhetne-e nem anyagi segítséget barátától, kérhetne-e pénzt ismerőstől, kérhetne-e nem anyagi segítséget ismerőstől, kérhetne-e pénzt a főnökétől, kérhetne-e nem anyagi segítséget a főnökétől, kért-e már nem anyagi segítséget kollégájától; adna pénzt

A különböző szervezetekben való közreműködést, illetve kapcsolattartást vizsgálva szoros összefüggést találtunk a tekintetben, hogy a felnőttképzésben résztvevők nagyobb arányban állnak kapcsolatban szakmai szervezettel, és körükben jellemzőbb, hogy kapcsolatot tartanak önkormányzati hivatal dolgozójával, polgármesterrel, képviselővel és rendőrrel. A felnőttképzésben részt nem vevők körében pedig jellemzőbb, hogy kapcsolatot tartanak fenn gyermekjóléti szolgálattal.

Összességében azt tapasztaltuk, hogy a felnőttképzésben való részvétel és kapcsolatrendszer között csak részben mutatható ki matematikai összefüggés. Azt láttuk továbbá, hogy azokban az esetekben, ahol szoros összefüggést találtunk e két változó között, ott a felnőttképzésben résztvevők rendelkeznek szélesebb kapcsolatrendszerrel, azaz erősebb társadalmi tőkével. Ez alól kivételt az jelentett, hogy a felnőttképzésben részt nem vevők körében vannak nagyobb arányban azok, akik nehéz helyzetben segítséget adnának, illetve kaphatnának szomszédjaiktól, ismerőseiktől, barátaiktól, míg a felnőttképzésben résztvevők inkább munkatársaikkal számíthatnak egymásra ilyen esetben. Ez azzal magyarázható, hogy a felnőttképzésben résztvevők nagyobb arányban dolgoznak, mint a nem résztvevők (4.1.4. rész), így nyilván ők tudnak inkább segítséget adni és kapni a munkahelyi kapcsolataikon keresztül.

4.1.6. Felnőttképzésben való részvételt befolyásoló tényezők

Megállapításra került, hogy a felnőttképzésben való részvétel szoros összefüggésben⁵³ áll az egyén nemével, életkorával, lakóhelyével, a szülők és a saját iskolai végzettségével, kompetenciáival, továbbá az aktív életkorán belül a bejelentett munkával vagy inaktivitással telt idő arányával. Annak érdekében, hogy az egyes változók felnőttképzésben való részvételre gyakorolt egyéneenkénti hatását meg tudjuk állapítani, logisztikus regressziót alkalmaztunk, mivel ez a modell kiszűri az elemzésben szereplő többi tényező hatását. Ennek alapján a felnőttképzésben való részvételt legerősebben befolyásoló tényező⁵⁴ a nem, a tanulmányok és a lakóhely,

---

(nem egy háztartásban élő) rokonnak, adna pénzt szomszédnak, adna-e nem anyagi segítséget szomszédnak, adott-e már nem anyagi segítséget szomszédnak, adna-e nem anyagi segítséget főnökének, adott-e már nem anyagi segítséget kollégájának

⁵³ Sig<0,05

⁵⁴ Sig=0,000

emellett pedig az aktív életkoron belüli munkavégzés, illetve inaktivitás aránya (12.3. Melléklet)⁵⁵.

Azt az eredményt kaptuk, hogy a megkérdezettek neme önmagában is meghatározó tényező a felnőttképzésben való részvétel szempontjából. A nőknek kevesebb, mint fele (0,418-szeres) annyi esélyük van bekerülni a képzésekbe, mint a férfiaknak. Az életkor is hatást gyakorol a részvételre, az életkor emelkedésével a képzésben részt vevők aránya jelentősen nő.

Az iskolarendszerű oktatásban való részvétel önmagában is komoly hatással van az iskolarendszeren kívüli képzésben való részvételre. A kevesebb, mint 8 általános iskolai végzettséggel rendelkezőkhöz képest az általános iskolát befejezetteknek majdnem kilencszeres (8,785) a szakiskolát/szakmunkásképzőt végzetek esetében nyolcszoros (7,958) a valószínűsége annak, hogy bekapcsolódnak felnőttképzésbe. Még szorosabb az összefüggés, ha nemcsak a közoktatásban megszerzett végzettségeket, hanem az elkezdett képzési szinteket is figyelembe vesszük. Akik a meglévő végzettségüket (akár általános iskolai, akár szakmunkás/szakiskolai bizonyítvány) követően belekezdtek egy magasabb szintű képzésbe, nyolcszor annyi a valószínűsége, hogy felnőttképzésben tanuljanak azokhoz képest, akik az általános iskolát nem fejezték be.

A lakóhely önmagában is döntő tényező a felnőttképzésben való részvétel szempontjából. Mind a gyermekkori, mind jelenlegi lakóhely befolyásolja a képzésbe kapcsolódást. A jelenlegi lakóhely településnagysága jelentősen meghatározza a képzésbe kerülés valószínűségét: a 2 000 fő alatti településeken élőkhez viszonyítva a 10 001- 20 000 lakosságú településeken élőknek több mint kétszeres, a 100 001 feletti lélekszámú települések lakosainak pedig tizenhatszoros annak a valószínűsége, hogy felnőttképzésben tanulnak. Az a körülmény, hogy a megkérdezett milyen környéken élt gyermekkorában, szintén fontos szempont. A jómódú környéken éltekhez képest azoknak, akik rossz környéken éltek, harmadannyi esélyük van a képzésbe kerülésre.

A képzésben való részvétel szempontjából önmagában is meghatározó, hogy az aktív életkoron belül mekkora volt a munkával töltött idő aránya, az inaktivitás és a

---

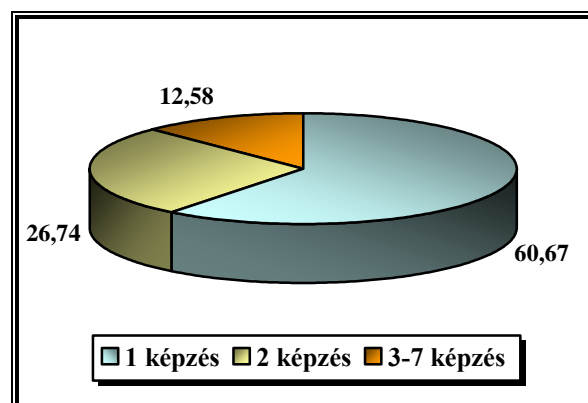
⁵⁵ A logisztikus regresszióba bevonásra került más, a 12.3-as táblázatban és így a kifejtésben nem szereplő változó is. A változókat lépcsőzetes bevonással teszteltük, melynek során volt olyan magyarázó változó, melynek valamelyik kategóriáján belül a függő változó egy vagy nulla, mely így elrontja a maximum likelihood becslés keresési metódusát, ezért ezt a változót ki kellett venni a modelltől. Részletesebben lásd: Bartus T.: 2012. Módszertan/A II., http://web.uni-corvinus.hu/bartus/modszertan/modszertan-a2_ea_2012-13_print.pdf

munkanélküliség aránya. Mindhárom változó esetében szoros összefüggést találtunk. Az inaktivitással töltött idő arányának növekedésével csökken a tanfolyami részvétel valószínűsége, így például, aki az aktív korának több mint felében inaktív volt, körülbelül ötödannyi valószínűséggel vesz részt képzésben, mint aki nem volt inaktív. A bejelentett munkával töltött idő arányának növekedésével nő a képzésben való részvétel esélye azokhoz képest, akiknek soha nem volt bejelentett munkahelyük: akik az aktív életkoruk legfeljebb felében voltak bejelentve, közel négyszeres valószínűséggel, akik több mint felében, azok több mint hatszoros valószínűséggel szereztek iskolarendszeren kívüli végzettséget. Akik soha nem voltak munkanélküliek, azokhoz képest háromszor nagyobb valószínűséggel kerülnek képzésbe azok, akik aktív koruk több mint felét munkanélküliként töltötték.

4.2. A felnőttképzésben való részvétel jellemzői

Ebben a részben azt vizsgáljuk, hogy milyen típusú képzéseket, képzési formákat választanak a képzésben résztvevők (időtartam, intenzitás, szakmai tartalom szerinti összefüggéseket vizsgálva), hogyan, kinek a kezdeményezésre kerültek a képzésbe, illetve mi motiválja őket, miért döntenek a tanulás mellett.

A kutatásban megkérdezett 991 fő 44,9%-a vett részt felnőttképzésben. A felnőttképzésben résztvevők almintáján belül a megoszlás: egy képzésben 60,7%, két képzésben 26,7%, három képzésben 8,1%, négy képzésben 2,5%, öt képzésben 1,1%, hat képzésben 0,4% és hét képzésben is 0,4% vett vagy vesz részt (15. ábra). A három-hét képzésekben résztvevők alacsonyabb száma miatt ezeket a csoportokat összevontan kezeljük.

15. ábra: Képzések száma (a résztvevők %-ában) (N=445)
Forrás: INNOTÁRS kutatás adatai alapján saját számítás és szerkesztés.

A felnőttképzésen résztvevők 98,7%-a elvégezte a képzést vagy pedig a végzettség megszerzése folyamatban van. Mindössze tehát 1,3% azok aránya, akik abbahagyták a képzést tanulmányi problémák, magánéleti vagy anyagi okok miatt, néhányan pedig amiatt, mert úgy ítélték meg, hogy „nincs értelme a képzésnek”. A lemorzsolódást figyelembe véve az összes megkérdezett 44,1%-a szerzett végzettséget. Nem igazolódott az a feltevésünk, hogy az érettségivel nem rendelkezők körében magas arányban vannak olyanok, akik a felnőttképzést elkezdik, de nem fejezik be.

4.2.1. Végzettség, képzési forma

Kutatásunk során valamennyi képzést, végzettséget vizsgáltunk, OKJ-s és azon kívüli szakmai és nem szakmai képzéseket, jogosítvány megszerzését, stb. A kérdőívben előre nem határoztunk meg kategóriákat, hanem a végzettség nevét a lekérdezéskor rögzítettük. Így bár pontos képet kaptunk a résztvevők végzettségeiről, a képzések szerinti feldolgozás utólagos csoportosítás nélkül nem lehetséges.

A képzés „iránya” szerint két csoportba soroltuk a képzéseket: általános, közismereti ismereteket vagy kompetenciákat fejleszt, illetve szakmai vagy munkakörhöz kapcsolódó ismereteket ad. Az általános képzések közé többek közt jellemzően az A és B kategóriás jogosítványt, számítógépes ismereteket soroltuk, a szakmai képzések közé pedig a legkülönbélebb szakmák kerültek, mint a nehézgépkézeltő, személy- és vagyonőr, bolti eladó, boltvezetői, szabó-varró stb. végzettségek. (A megkérdezettek által elkezdett és/vagy befejezett képzések, végzettségek teljes listáját lásd a 12.2. számú Mellékletben.) A felnőttképzésen résztvevők 30,7%-a általános, 69,3%-a szakmai jellegű képzésen vett részt. Bár nincs nagy különbség, mégis megfigyelhető, hogy a nők nagyobb arányban vesznek részt a szakmai képzéseken (37,1%), mint az általános képzésekben (31,2%), a férfiak aránya így tehát az általános képzésekben magasabb kicsit (68,8%, a szakmaiban pedig 62,9%).

6. táblázat: A képzés időtartama (a résztvevők %-ában), 2010. (N=445)

	1 képzésben vett részt	2 képzésben vett részt	3-7 képzésben vett részt	Összesen
Néhány nap	2,7	2,2	2,0	2,3
Néhány hét	9,8	6,0	8,5	8,2
Néhány hónap	71,6	71,6	74,4	72,4

	1 képzésben vett részt	2 képzésben vett részt	3-7 képzésben vett részt	Összesen
Egy év	10,2	13,4	11,6	11,7
Több év	5,7	6,9	3,5	5,5
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: INNOTÁRS kutatás adatai alapján saját számítás és szerkesztés.

A 6. táblázatban látható, hogy a legtöbb képzés néhány hónapos volt (72,4%), sorrendben ezt az egy éves (11,7%), a néhány hetes (8,2%), a több éves (5,5%) képzés követi, és végül legkisebb a néhány napos képzések aránya (2,3%). Jelentős különbségeket nem tapasztalunk a képzések időtartama között a képzések száma alapján, csak annyi figyelhető meg, hogy a három vagy annál több végzettséget szerettek körében alacsonyabb a több éves időtartamú képzések aránya. Ezek szerint minél több végzettséget szerez valaki, annál kisebb a valószínűsége, hogy több éves képzést választ. Természetesen ez egyéb szempontokkal is összefügghet, így például az életkorral is.

7. táblázat: Képzési forma (résztevők %-ában), 2010. (N=445)

	1 képzésben vett részt	2 képzésben vett részt	3-7 képzésben vett részt	Összesen
Nappali	75,3	71,0	78,9	74,9
Esti	11,6	14,7	11,3	12,6
Levelező	7,1	6,7	6,4	6,8
Távoktatás	1,1	0,4	1,5	1,0
E-learning	0,0	0,0	0,0	0,0
Egyéb	4,9	7,1	2,0	4,8
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: INNOTÁRS kutatás adatai alapján saját számítás és szerkesztés.

A képzési formát vizsgálva megállapítható, hogy a résztvevők jelentős része (74,9%) nappali formában tanult, alacsony az esti (12,6%) és levelező (6,8%) formák aránya (7. táblázat). A legalacsonyabb a távoktatásban való részvétel (1%), e-learning formában pedig a megkérdezettek egyike sem tanult. A nappali tagozaton való részvétel magas arányát az magyarázhatja, hogy feltehetőleg ezek részben munkanélküliek számára indított átképzések, részben pedig munkavégzéshez kötött tanfolyamok, amelyek elvégzését a munkáltató is segítette munkaidőben. Ugyanis mind azok a

megkérdezettek, akik soha nem voltak munkanélküliek, mind pedig azok, akik életük egy részében már megtapasztalták a munkanélküliséget, nagy arányban (70-80%-ban) a nappali formát választották.

Mindezt alátámasztják a Nemzeti Felnőttképzési Intézet megbízásából lefolytatott kutatás eredményei is⁵⁶. Többek között ugyanis azt állapították meg, hogy az internetes tanulási formát elsősorban a diplomával rendelkezők részesítik előnyben. A főiskolát vagy egyetemet végzettek között 8,5-ször nagyobb azok aránya, akik internet révén szívesen tanulnának, mint az általános iskolai végzettségűek között. Mivel más tanulási formák esetén ilyen jelentős eltérés nem volt tapasztalható, a digitális szakadék szélesedésére következtettek, és megállapították, hogy az e-learning elsősorban a magasan iskolázottak számára reális lehetőség (*Török, 2006*).

Mint fentebb említettük, a saját kutatásunkban megkérdezettek háztartásainak körülbelül fele rendelkezik, továbbá használ számítógépet, internetet, és köztük nagyobb arányban vannak a felnőttképzésben résztvevők. Tehát, bár a válaszadók majdnem 40%-a számára adottak a feltételek, hogy e-learning formában tanuljanak, ezt mégsem választotta senki. Természetesen a technikai háttéren kívül egyéb okok is közrejátszhattak abban, hogy más képzési formákat részesítenek inkább előnyben, mint az, hogy viszonylag kevés az ilyen képzés, vagy éppen érintettek érdeklődésének megfelelő képzések más képzési formában kerülnek megszervezésre, nem tudnak ilyen lehetőségekről, nem rendelkeznek az ehhez szükséges kompetenciákkal, mivel ebben az esetben a legnagyobb a hangsúly az önálló tanuláson, stb.

Az egyes képzések formáit összevetve azt tapasztaljuk, hogy az első képzés formája meghatározó a további képzések során is, akik az első képzésüket nappali formában végzeték, jellemzően a további képzéseket is, ugyanígy aki esti formában tanult, legközelebb is azt a formát választotta. Érdekes módon az figyelhető meg, hogy az, aki több mint háromféle, de főként aki több mint négyféle képzésben is részt vett, az még inkább a nappali formát preferálta (78,9%, illetve 87,4%).

---

⁵⁶ A Nemzeti Felnőttképzési Intézet megbízásából a Felsőoktatási Kutatóintézet 2005-ben 1200 fős országos reprezentatív vizsgálatot folytatott le a 18 évesnél idősebb hazai lakosságot jellemző tanulási célokról és akadályokról.

4.2.2. Képzésbe kerülés

A tanfolyamokra a legtöbben – előzetes feltevésünkkel ellentétben – saját szervezésben (54,4%) kerültek be a résztvevők (8. táblázat). Jelentős részt képvisel a munkaadó általi kezdeményezés is, a felnőttek közel egyharmada (31,2%) munkaadóján keresztül vett részt képzésben. Ezekon kívül, a résztvevők a munkaügyi központokon (12,3%) keresztül, illetve néhányan (2,1%) egyéb módon kerültek az egyes képzésekbe, például civil szervezet pályázati programján, oktatási intézményen vagy nevelőintézetten keresztül.

8. táblázat: Hogyan került a képzésbe? (a résztvevők %-ában), 2010. (N=445)

	1 képzésben vett részt	2 képzésben vett részt	3-7 képzésben vett részt	Összesen
Munkaügyi központon keresztül	15,4	13,0	7,4	12,3
Munkaadó által	28,5	24,8	42,2	31,2
Saját, privát szervezés	54,3	59,2	49,0	54,4
Egyéb módon	1,9	2,9	1,5	2,1
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: INNOTÁRS kutatás adatai alapján saját számítás és szerkesztés.

Nem igazolódott az a feltevésünk, miszerint az alacsony iskolai végzettséggel rendelkező felnőttképzésben résztvevő személyek többségének esetében a felnőttképzés többnyire a jövedelemszerzés egy formája, hiszen csak a résztvevők 12,3%-a került a munkaügyi központon keresztül képzésbe. Előzetesen azt feltételeztük továbbá, hogy a munkaügyi központok által szervezett képzésekbe elsősorban azokat veszik be, akikkel eleve garantált a siker, ezáltal a magasabb (szakmunkás) iskolai végzettségű személyek kerülnek be inkább. Ez sem igazolódott, mivel a munkaügyi központ képzéseiben az általános iskolai végzettségűek a vártnál nagyobb arányban vettek részt (első képzettség esetében, a munkaügyi központos képzésben résztvevők körében 54,1%), a szakiskolai vagy szakmunkásképző végzettséggel rendelkezők pedig kisebb arányban (45,9%).

A képzések számának növekedésével eltolódnak az arányok: míg az egy vagy két képzésben résztvevők esetében 30% alatti azok aránya, akik munkaadójuk által kerültek a képzésbe, a háromnál több képzésben résztvevők csoportjában ez 40% fölé

emelkedik. Azok körében pedig, akik négy vagy attól több képzésben érintettek, a munkaadó általi bekerülés a legjellemzőbb, itt tehát többen vannak, akik a munkaadójuk (52,6%), mint akik saját szervezésük (44,2%) által kerültek képzésbe. Ebből arra következtethetünk, hogy a negyedik, ötödik, hatodik vagy hetedik képzésébe inkább már csak akkor vágnak bele, ha a munkaadó felkínálja, megszervezi, esetleg kötelezővé teszi a képzésen való részvételt.

Az általános képzésben résztvevők 7,1%-a munkaügyi központon keresztül, 28,7%-a munkaadó által, 62,4%-a saját szervezésben került a képzésbe, míg a szakmai képzések esetén magasabb a munkaügyi központ (10,8%) és munkaadó (38,8%) általi bekerülés, a saját szervezés pedig alacsonyabb (48,5%).

A résztvevő képzésbe kerülését nyilvánvalóan meghatározza, hogy ki kezdeményezte a tanulását, melyet a 9. számú táblázat személtet.

9. táblázat: Ki kezdeményezte a képzésbe kerülést? (a felnőttképzésben résztvevők %-ában), 2010. (N=445)

	1 képzésben vett részt	2 képzésben vett részt	3-7 képzésben vett részt	Összesen
Küldték	31,2	28,6	41,7	33,3
Kereste, saját kezdeményezés	63,2	67,2	54,4	62,0
Véletlenül alakult	5,6	4,2	3,9	4,6
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: INNOTÁRS kutatás adatai alapján saját számítás és szerkesztés.

Az előzőekkel összefüggésben a legtöbb esetben a résztvevő saját kezdeményezésére került a képzésbe (62%), az esetek egyharmadában kezdeményezte valaki más a részvételt, néhány esetben pedig a válaszadók úgy nyilatkoztak, hogy az egyes képzésbe való bekerülésük véletlenül történt. A képzésbe kerüléssel összefügg az itt kapott eredmény, miszerint minél több képzést végeztek el, annál kevésbé saját kezdeményezésre, hanem inkább azért vettek részt a képzésben, mert küldték őket.

A képzésbe kerülés és a képzés kezdeményezés összefüggéseit vizsgálva az látható, hogy azok között, akik a munkaügyi központon keresztül kerültek a képzésbe (12,3%), ugyanolyan arányban szerepelnek azok, akiket küldtek képzésre (46,7%) és azok, akik saját maguk keresték a képzési lehetőséget (48,7%). Azokat, akik a munkaadójuk által kerültek a képzésbe, nagy részben (62,2%) küldték a képzésre, de az esetek egyharmadában bár a munkaadó által, de saját kezdeményezésre vettek részt

képzésben. Azok tehát, akik nem saját maguk keresték a képzési lehetőséget (hanem a képzésre küldték), leggyakrabban a munkaadójuk által (62,8%) kerültek a képzésbe.

Az általános képzésekben résztvevők között – a szakmai képzésekhez viszonyítva – nagyobb arányban vannak azok, akik saját maguk keresték, kezdeményezték a képzést (63,5%) és kevesebben, akiket küldtek (29,1 %). A szakmai képzések esetében a résztvevők 38%-át küldték és 59%-uk kezdeményezte maga. Ez nyilván összefügg azzal, hogy a munkaadó is elsősorban szakmai képzésre, továbbképzésre küldi a dolgozókat.

Előzetesen azt feltételeztük, hogy a vizsgált célcsoport tagjai nem jelentenek fizetőképes keresletet a képzési piacon, hiszen úgy véltük, hogy alacsony végzettségük miatt a foglalkoztatottak is alacsony béreket kapnak. Ehhez képest kiemelkedően magas azok aránya, akik maguk fizettek a képzésért (10. táblázat).

10. táblázat: Képzés költségei (résztvevők %-ában), 2010. (N=445)

	1 képzésben vett részt	2 képzésben vett részt	3-7 képzésben vett részt	Összesen
Ingyenes	21,7	21,1	11,3	18,5
Munkaadó fizette	23,6	23,7	38,2	27,9
Saját maga fizette	52,9	50,9	49,0	51,1
Részben a munkaadó, részben ő fizette	1,9	4,3	1,5	2,6
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: INNOTÁRS kutatás adatai alapján saját számítás és szerkesztés.

A képzés költségeit ugyanis legtöbbször saját maguk állták (51,1%), 27,9%-ban a munkaadó fizette, 18,5% estében pedig ingyenes volt a képzés. 2,6% azon képzések aránya, amelyeket részben a munkaadó, részben a munkavállaló fizetett. Tehát a képzésekben résztvevők 30%-a esetén fizette a munkaadó részben vagy egészben a képzést. Ez az eredmény összefügg azzal, hogy az érintettek 31%-a munkáltatója által került képzésbe.

A munkaadó által kezdeményezett képzések döntő többségét a munkaadó finanszírozta vagy térítésmentes volt a részvétel. A képzésben résztvevő az általa kezdeményezett tanfolyamok költségét jellemzően saját maga állta, illetve ezek részben ingyenes képzések voltak. Az ingyenes képzések körébe sorolhatjuk még azoknak a

tanfolyamoknak a meghatározó részét, melyeken a munkaügyi szervezeten keresztül vett részt az érintett.

A részvétel okát a költségekkel összevetve azt tapasztaljuk, hogy ingyenes képzés esetén a motiváció elsősorban a munkaerő-piaci érvényesülés (58,3%). Amikor a munkaadó fizette a képzést, akkor a részvétel oka elsősorban szintén a sikeres elhelyezkedés (44,1%) (feltételezhetően ez az az eset, amikor a munkavállalás feltétele a képzésben, átképzésben való részvétel), vagy pedig az volt, hogy a munkaadó kötelezte a tanulásra (38,0%). Ez a két válasz dominál akkor is, amikor részben a munkaadó, részben a munkavállaló fizették a képzési díjat. Azokban az esetekben, amikor a résztvevők saját maguk áldoztak pénzt a képzésre, azért vettek részt a képzésen, mert úgy ítélték meg, hogy a végzettség a munkavállaláshoz szükséges vagy előnyös (48,9%), vagy mert úgy ítélték meg, hogy az „élethez kell” (20,4%).

A részvétel oka oldaláról vizsgálva a költségtérítést, azt látjuk, hogy ahol a képzésben való részvétel motivációja az volt, hogy a részvételért pénzt kapott, azok a képzések többségében (48,1%) értelemszerűen ingyenesek voltak, de gyakori az is (27,3%), hogy a munkaadó fizette a képzést, melyért pénzt is kapott a munkavállaló. Akiket a munkaerő-piaci pozíciójuk megtartása, erősítése, javítása motivált a képzésben való részvételre, ők az esetek felében maguk áldoztak a képzésre, közel 30%-ban pedig a munkaadójuk. Akiket munkaadójuk kötelezett képzésre, nekik döntő többségben (63,4%) munkaadójuk térítette a képzés díját, viszont ebben az esetben is előfordul 30%-ban, hogy részben vagy egészben a munkavállalónak kellett a képzési költségeket állnia. Akik saját érdeklődés, hobbi miatt, illetve családi javaslat alapján vállalkoztak a tanulásra, természetesen döntő többségben maguknak finanszírozták a képzést (71,5%, illetve 83,3%). A saját finanszírozás jellemző (68,9%) azok esetében is, akik azért döntöttek a tanulás mellett, mert úgy vélték, hogy a mindennapi életben hasznát veszik.

4.2.3. Motiváció

A részvétel okát vizsgálva megállapíthatjuk, hogy legtöbben (45,6%) a sikeres elhelyezkedés miatt vágtak bele a tanulásba (11. táblázat). Sokkal kevesebbet kötelezett a munkaadó a képzésre (18,2%). A résztvevők 17,6%-a azért vett részt adott képzésen, mert a mindennapi életben tudja használni az ott megszerzett tudást. Még alacsonyabb a hobbiból, érdeklődésből tanulók aránya (9,9%). Feltevéseinkkel ellentétben nagyon kevesen vannak azok is (5,9%), akik azért tanulnak, mert pénzt

kapnak érte. Elhanyagolható azok aránya, aki családi javaslatra (2%) vagy egyéb okból (0,8%) vettek részt képzésen.

Az eredmények alátámasztják a szakirodalomban olvasottakat. Így többek közt Zrinszky szerint a tudás megszerzéséért csak akkor érdemes erőfeszítéseket tenni (időt, pénzt, fáradságot áldozni), ha az nyilvánvalóan és rövid időn belül megtérül, ami közvetlenül lehet a munkahelyi elismerés, előrelépés, magasabb jövedelem, vagy közvetettebben a személyes presztízs emelkedése, a munka vagy a mindennapi élet sikeresebbé, könnyebbé válása (Zrinszky, 2002).

11. táblázat: Képzésen való részvétel oka (résztevők %-ában), 2010. (N=445)

	1 képzésben vett részt	2 képzésben vett részt	3-7 képzésben vett részt	Összesen
Pénzt kapott érte	7,5	5,0	4,9	5,9
Elhelyezkedéshez szükséges/ előnyös	37,3	53,4	47,5	45,6
Kötelezte a munkaadó	19,4	12,6	23,0	18,2
Hobbi, érdeklődés	11,9	5,5	12,3	9,9
Családi javaslat	2,2	2,5	1,0	2,0
Élethez kell	20,5	20,2	10,8	17,6
Egyéb	1,1	0,8	0,5	0,8
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: INNOTÁRS kutatás adatai alapján saját számítás és szerkesztés.

Minél több képzésben vesz részt valaki, annál kevésbé jelent motivációt a pénz, valamint a mindennapi életben való használhatóság. Azok közül, akik azért tanultak, mert jövedelmük származott belőle, legtöbbjük csak egy képzettséget szerzett (47,6%). Az is látható, hogy a képzésszámmal nő a munkaadó általi kötelezés aránya. Tehát kettőnél több képzésben sokan (a résztvevők közel negyede) már csak azért vesznek részt, mert ezt a munkáltató előírta számukra, ami összecseng a képzésbe kerülésnél tapasztalt eredményekkel.

Összevetve a részvétel okát és a képzés kezdeményezését az látható, hogy aki maga kereste a képzést, azok többsége a munkaerőpiacon való érvényesülés érdekében tanult (55,2%). Akiket a képzésre küldtek, azok esetében szintén vagy az elhelyezkedési szempontok domináltak (40%), vagy a munkáltató általi kötelezés (39,4%) volt a tanulás oka.

A képzésben való részvétel okát és a képzésbe kerülést vizsgálva megállapítható, hogy azokat, akik munkaügyi központon keresztül kerültek képzésbe, leginkább az elhelyezkedés motiválta (50,7%), sokkal kevésbé a pénz (17,8%) vagy egyéb szempontok. Ez az eredmény is alátámasztja, hogy a résztvevők számára a felnőttképzés elsősorban nem a jövedelemszerzés egy formája.

Akik munkaadójuk által kerültek a képzésbe, azok esetében is elsősorban a munkaerő-piaci szempontok domináltak (45,4%) vagy pedig munkaadójuk kapacitálta őket a végzettség megszerzésére (36,6%). Továbbá, bár az esetek közel egyharmadában a munkaadók által kerültek a képzésekbe a résztvevők, ez nem jelent a munkáltatók részéről kötelezést is, hiszen kevesebb mint a képzésben résztvevők ötöde jelölte meg a részvétel okaként a munkaadó általi kötelezést.

A részvétel okát a képzés „iránya” szerint vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy a szakmai képzések választásában a legjellemzőbb szempontok voltak, hogy az elhelyezkedéshez, munkához szükséges (54,6%) vagy pedig a munkaadó kötelezővé tette a képzés elvégzését (20,6%). Az általános képzésekben való részvételt is legnagyobb arányban munkaerő-piaci szempontok indokolják (35,1%) vagy pedig az, hogy az „élethez kell” (28,4 %).

A Nemzeti Felnőttképzési Intézet már említett kutatása során hasonló eredményre jutott – bár mind a megkérdezetteket, mind a képzéseket tekintve szélesebb kört fog át, ugyanis 18 év feletti körében valamennyi szervezett tanulásra vonatkoztatva mérték fel –, a felnőtteket a munkaerő-piaci pozícióik javítása (munkanélküliség elkerülése, munkában való eredményesség, munkahelyszerzés és munkahelyen való előrelépés) motiválja elsősorban a tanulásra (Török, 2006).

Megvizsgáltuk ezért a felnőttképzésben résztvevőknek azt a csoportját, akik a munkaerő-piaci érvényesülés miatt tanulnak. Közöttük jellemzőbb, hogy 40 éven felüliek, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, fejlettebb településen, főként községben élnek. A végzettség tekintetében körükben (és szüleik körében is) jellemzőbb a magasabbnak tekinthető szakiskolai vagy szakmunkás végzettség, illetve az, hogy kétféle iskolarendszeren kívüli képzésben is részt vettek. A munkaerőpiacon sikeresebbnek tekinthetők, hiszen a megkérdezés idején munkaviszonnyal rendelkeztek, és aktív koruk átlagosan több mint háromnegyedében dolgoztak.

4.2.4. A felnőttképzésben résztvevő személyek összetétele

A felnőttképzésben résztvevők háttérének komplexebb megértése érdekében középpontú klasztereljárással típusokat alkottunk a – kutatási részeredmények alapján – legfontosabbnak ítélt szocio-demográfiai mutatók, valamint a személyes humán-erőforrásra, a munkaéletútra, a lakóhelyre, illetve a felnőttképzésre vonatkozó jellemzők szerint.⁵⁷ Az elemzés eredményeként három csoport különült el⁵⁸ (12.4. Melléklet).

A felnőttképzésben résztvevők egyharmada (34,4%) a „hátrányos helyzetű területeken élő fiatal visszahúzódók” csoportjába tartozik, mely több karakteres jellemzővel rendelkezik.⁵⁹ E csoportban – a másik két csoporthoz képest – sokkal nagyobb a nők (56%), a 30 év alattiak (34%), a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében élők (45,3%) és a legfeljebb 8 általános iskolai végzettséggel rendelkezők (55,3%) aránya. Jellegzetesség továbbá, hogy a csoporttagok többsége (66,7%) aktív életkorának csak kevesebb mint felében végzett munkát, közel ötödük (18%) pedig még soha nem dolgozott. Ezzel összefüggésben a munkanélküliséggel töltött idő is körükben a legmagasabb (29,3% aktív életkora több, mint felében munkanélküli volt). A képzésben való részvételre sokkal inkább motiválta őket a képzésért járó támogatás (11,3%), az elhelyezkedés (49,3%), a személyes érdeklődés (14%) és a család (4,7%), mint a másik két csoport tagjait. Jellemzően (69,3%) csak egy iskolarendszeren kívüli képzésben vettek részt. Magas (38%) körükben a kis (5 000 fő lélekszám alatti) településen élők aránya.

A „barátkozó dinamikusok” csoportjához a felnőttképzésben résztvevőknek csak a 7,8%-a tartozik.⁶⁰ E szűk csoport legfőképp a kiterjedt baráti kapcsolatkörrel jellemezhető, ugyanis a csoport minden tagja (100%) úgy nyilatkozott, hogy 20-nál több barátja van. A csoporttagok másik jellemzője, hogy itt vágtak bele felnőttképzésbe legtöbben (32,4%) azért, mert megítélésük szerint a képzés az „élethez kell”, és körükben leggyakoribb (5,9%) az „egyéb” indok is. Ezen túl a csoporthoz tartozók

---

⁵⁷ Szocio-demográfiai változók: kor, nem; humán-erőforrás változók: iskolai végzettség, barátok száma; munkaéletútra vonatkozó változók: a munkaéletút mekkora hányadát töltötte fizetett munkával, illetve munkanélküliként; lakóhelyre vonatkozó változók: település nagyság, megye; felnőttképzésre vonatkozó változó: képzésben való részvétel oka.

⁵⁸ Sig<0,05

⁵⁹ A csoportra vonatkozó minden megállapítás esetében: Sig<0,05.

⁶⁰ A csoportra vonatkozó minden megállapítás esetében: Sig<0,05.

inkább Hajdú-Bihar megyében élnek, 30-50 év közöttiek és szakiskolai vagy szakmunkás végzettséggel bírnak.

A felnőttképzésben résztvevő megkérdezettek többségét (57,8%) a „*képzettebb aktívak*” alkotják.⁶¹ A csoport legjellemzőbb sajátossága, hogy tagjainak többsége (54,8%-uk) 50 éven felüli, továbbá közel háromnegyedük (72,2%) élete aktív korának több mint 75%-ában dolgozott, és ezzel összefüggésben körükben a legkevésbé jellemző a munkanélküliség. A csoporthoz tartotók nagyobb része (56%) soha nem volt munkanélküli, és nincs (0%) közöttük olyan, aki életének több mint felét munkanélküliként töltötte volna. Ennek alapján érthető, hogy körükben fordul elő leginkább (23,8%), hogy azért szereztek végzettséget a felnőttképzés keretei között, mert a munkaadó kötelezte őket erre. A csoporttagok között található a legnagyobb arányban (38,9%) olyan személyek, akik 20 000 fő lélekszám feletti településen élnek. További ismervük, hogy legfőképp (15,5%) ők azok, akiknek egyáltalán nincsen barátja. Ezen túl azzal jellemezhető a csoport, hogy inkább férfiak alkotják, jellemzően szakiskolai vagy szakmunkás végzettségűek, és Hajdú-Bihar megyében élnek.

E csoportok jelzik, hogy a felnőttképzésben résztvevők egyes személyes és környezeti jellemzői összekapcsolódnak és hatnak egymásra, ezáltal befolyásolják a képzésekbe történő bekapcsolódást is. Felnőttképzésben részben azok a Szabolcs megyei, fiatal, képzetlen nők vesznek részt, akik életük során (még) alig dolgoztak, főként az elhelyezkedés reményében vagy a képzés ideje alatt nyújtott támogatási összeg miatt. A résztvevők legkisebb csoportját azok a széles baráti körrel rendelkező középkorú szakmunkások alkotják, akik között ugyanannyi személyt motivált a tanulásra az, hogy a magánéletében könnyebben boldoguljon, mint amennyit a munkaerő-piaci előrejutás. A középkorú, munkahellyel (de barátokkal nem) rendelkező, nagyobb településen élő csoport pedig főként csak akkor végez el egy tanfolyamot, ha munkaadója előírja számára.

4.3. A felnőttképzés eredményei

A Nemzeti Felnőttképzési Intézet kutatása során megkérdezettek egyharmada szerint a tanulás nem hoz annyi hasznot, mint amennyi ráfordítást igényel (Török, 2006). A felnőttképzés előnyei kapcsán azt vizsgáltuk, hogy egyrészt az érintett kompetenciái

---

⁶¹ A csoportra vonatkozó minden megállapítás esetében: Sig<0,05.

fejlődtek-e, továbbá saját véleménye szerint származott-e előnye a végzettség megszerzéséből a munkába állás vagy a hétköznapiak során, illetve a képzettségnek megfelelő munkakörben dolgozott-e, azaz foglalkoztatták-e a megszerzett végzettségének köszönhetően.

4.3.1. Szakmai kompetenciák

Logisztikus regresszióval kiszűrtük azon tényezők hatását, melyek a szakirodalmi előzmények és saját elemzéseink szerint a szakmai kompetenciák mértékét (felnőttképzésben való részvétel nélkül is) meghatározzák (mint az iskolai végzettség és munkatapasztalat), és azt tapasztaltuk, hogy a szakmai kompetenciák szintje így is szorosan összefügg⁶² a felnőttképzésben való részvétellel (12.3. Melléklet). Ez a kutatási eredményünk azt jelzi, hogy a felnőttképzés önmagában, érdemben javítja a szakmai kompetenciákat.

A vizsgált szakmai kompetenciák:

- összességében jó szakembernek tartja magát?
- saját szakmájában: teljes munkafolyamatot végig tud csinálni? (vagy inkább részfeladatokat lát el)
- saját szakmájában: elegendő-e egy munka elkészítéséhez egy leírás/ rajz?
- saját szakmájában: ha épp nincs tökéletes, ideális munkaeszköz, meg tudja oldani más szerszámokkal, eszközökkel is a munkát?
- saját szakmájához tartozó ügyekben irodai munkát (pl. ellenőr) el tudna látni?
- saját szakmájához kapcsolódóan kereskedelmi munkát vállalna?
- saját szakmájához tartozó új eszközök, új módszerek, új anyagok megjelenését követi, próbálja megismerni őket?
- saját szakmájához használt eszközök, alkatrészek nevét tudja idegen nyelven?
- más szakmához tartozó dolgot el tud végezni a saját szakmájában tanultak alapján?

---

⁶² Sig=0,000

A felnőttképzést a „Szakmai kompetenciák összességében (1-8 közötti érték)” változóval összevetve szignifikáns eredményt⁶³ kapunk. Ezt a változót úgy kaptuk, hogy összeadtuk, hogy a megkérdezett a megadott szakmai kompetenciák közül mennyivel rendelkezik. A képzésben résztvevők körében az átlag 4,6, a nem résztvevők körében 2,6-nak mutatkozott. A képzésben résztvevők körében kétszer akkora (18,9%) azoknak az aránya, akik mind a 8-féle kompetenciával rendelkeznek, mint a részt nem vevők körében (9,2%).

Az egyes kompetenciákat külön vizsgálva azt találtuk, hogy a felnőttképzésben részvételnek a legerősebb kapcsolata „a más szakmához tartozó dolgot el tud végezni a saját szakmájában tanultak alapján” kompetenciával van. A képzés iránya is meghatározó, a szakmai jellegű végzettséget szerzők között nagyobb arányban vannak a 7-8-féle kompetenciával bírók, mint azok körében, akik általános képzésben vettek részt.

4.3.2. Célcsoport megítélése

A képzést elvégzőknek csak 14,7%-a látja úgy, hogy nem származott előnye a képzésből, 55,5%-a nyilatkozta azt, hogy álláskereső vagy a munkavégzése során, 26,1% pedig, hogy a hétköznapiakban előnye származott a képzésből. A képzésben résztvevők egy kis részének (3,7%) még friss a végzettsége és még nem tudja megítélni, jelent-e számára előnyt a képzés (12. táblázat).

12. táblázat: Képzésből származott előnye? (résztvevők %-ában), 2010. (N=445)

	1 képzésben vett részt	2 képzésben vett részt	3-7 képzésben vett részt	Összesen
Nem, semmi	17,3	11,3	15,2	14,7
Álláskeresőben, munkában	50,0	53,7	64,7	55,5
Hétköznapiakban	27,1	30,3	20,1	26,1
Még friss, nem tudom, mi lesz	5,6	4,8	0	3,7
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: INNOTÁRS kutatás adatai alapján saját számítás és szerkesztés.

⁶³ Sig<0,05

Annál jellemzőbb, hogy munkája során tudta hasznosítani az érintett, minél több képzésben vett részt. Ez megerősíti a korábbi megállapításunkat, miszerint a képzettségek számának növekedésével egyre tudatosabb a képzésválasztás. A felnőttek egynél, de még inkább kettőnél több képzésbe már jóval megfontoltabban kezdenek bele, akkor, ha annak munkaerő-piaci haszna van.

Az általános és szakmai képzéseket választókat összehasonlítva azt az eredményt kapjuk, hogy a szakmai képzéseket sokkal nagyobb arányban tudják az álláskereső, munkavégzés során használni (65,1%), mint az általános képzéseket (46,2 %). A hétköznapiak során viszont az általános képzések bizonyulnak hasznosabbnak (általános képzéseken belül a 39,6% akinek a hétköznapiak során előnye származik a képzésből, a szakmai képzéseken belül 17,5 %).

4.3.3. A képzések hatékonysága az elhelyezkedés szempontjából⁶⁴

Feltételezéseinkkel ellentétben azok, akik felnőttképzésben részt vettek, nagy arányban tudták kamatoztatni a megszerzett tudást, végzettséget a munkaerőpiacon. Összességében csak kicsit több mint egynegyedük az, aki soha nem dolgozott a felnőttképzésben megszerzett végzettségével (13. táblázat). Egynegyedük alkalmanként, 44,6%-uk viszont hosszabb távon is dolgozott a tanfolyami végzettségével. Az figyelhető meg továbbá, hogy a több végzettséggel is rendelkezők között nagyobb arányban vannak azok, akik hosszabb távon is végeztek az adott képzettségnek megfelelő munkát. Ez arra enged következtetni, hogy egynél több képzésbe megfontoltan vágnak bele, olyan tanfolyamot választanak, amivel nagy valószínűséggel el tudnak helyezkedni, azaz van rá munkaerő-piaci igény. Vagy pedig, mert – ahogy korábban láttuk – a munkaadói kötelezés jellemzőbb a több képzés esetén, tehát ők eleve munkahellyel rendelkeznek, és a munkaadójuk előírta egy újabb végzettség megszerzését, továbbképzés elvégzését.

---

⁶⁴ Az általunk vizsgált hatékonyságmutatók nem tényleges hatásmutatók, hanem a hatékonyságra vonatkozó önbesorolások, vélemények.

13. táblázat: Dolgozott-e, dolgozik-e a megszerezett végzettséggel? (résztevők %-ában), 2010. (N=445)

	1 képzésben vett részt	2 képzésben vett részt	3-7 képzésben vett részt	Összesen
Soha	29,9	21,0	27,5	26,3
Alkalmanként előfordul	26,1	27,1	19,6	24,4
Hosszabb távon (is)	37,9	45,9	52,0	44,6
Még friss	6,1	6,1	1,0	4,6
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

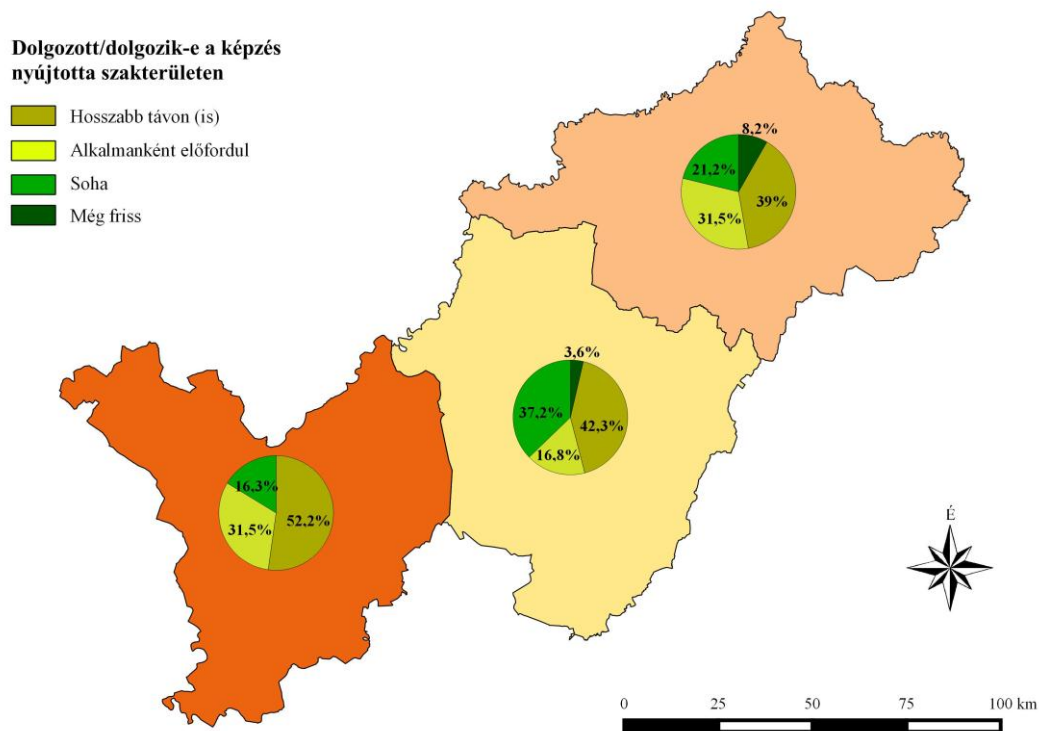
Forrás: INNOTÁRS kutatás adatai alapján saját számítás és szerkesztés.

A fejlett országokban általában kicsi a munkaerő-piaci képzések hatása a foglalkoztatásra, míg az átmeneti országokban a hatások általában pozitívak (*Galasi-Nagy, 2012*). Saját eredményeinkhez hasonlóan pozitív arányokat találunk a munkanélküliek országos adatait vizsgálva. Az Állami Foglalkoztatási Szolgálat a 2009-ben befejezett munkaerő-piaci programok hatékonyságát értékelte, melynek során több mint 18 000 munkaviszonyban nem álló, képzésben részt vett személyt kérdezett meg. Az adatok szerint a munkaviszonyban nem állók 41,6%-a a képzés elvégzését követő fél év múlva (2009 első félévében) dolgozott (*Tajti, 2009*). 2010-es vizsgálatok is megerősítik, hogy mind az egyéni, mind a csoportos képzések pozitív, szignifikáns hatással vannak az elhelyezkedési esélyre és a keresetre. A munkaerő-piaci képzésben részt vevők 38%-a helyezkedett el, átlagosan 2,3 hónap alatt (*Csoba-Nagy, 2011*).

A régió belüli területi egyenlőtlenségeket vizsgálva azt az eredményt kaptuk, hogy a Jász-Nagykun-Szolnok megyében élők tudták leginkább hasznosítani a végzettséget a munkaerőpiacon, a felnőttképzésben résztvevők több mint négyötöde (83,7%) rövidebb vagy hosszabb távon dolgozott a képzettségének megfelelő területen (16. ábra). Legkevésbé a Hajdú-Bihar megyeiek hasznosították a végzettséget, az itt élő, felnőttképzésben résztvevők kevesebb mint 60%-a (59,1%) tudott elhelyezkedni a felnőttképzés által⁶⁵ (16. ábra). Azt látjuk tehát, hogy bár leginkább a Hajdú-Bihar megyében élők vesznek részt felnőttképzésben – sokkal nagyobb arányban, mint a másik két megyében élők (lásd 4.1.1.2. rész) –, a résztvevőknek azonban csak kisebb aránya tud elhelyezkedni a képzettséggel. Ennek ellenére még így is a hajdú-bihariak profitálnak leginkább a felnőttképzésből. E megyékben élők teljes mintájához

⁶⁵ Sig<0,05

viszonyítva ugyanis összességében a megkérdezettek 34%-a dolgozott a megszerzett végzettséggel, Szolnok megyében ez az arány 28,9%, Szabolcsban pedig 27,4%.

16. ábra: A felnőttképzés során szerzett végzettséggel dolgozók megoszlása megyénként(%), 2010. (N=445)⁶⁶
 Forrás: INNOTÁRS kutatás adatai alapján saját számítás és szerkesztés.

Tudjuk, hogy a felnőttképzésben résztvevők 18,2%-át a munkaadó kötelezte, 27,9%-nak pedig fizette (is) a képzést, ezekben az esetekben ezért feltételezzük, hogy a munkaadó azért investált a képzésbe, mert a munkavállalót hosszú távon foglalkoztatni kívánja. Ezeket az eseteket is figyelembe véve is kiemelkedően magas a felnőttképzésben szerzett végzettséggel dolgozók aránya.

Ha összevetjük a képzéssel való munkát és az egyéb ezzel járó előnyöket, azt látjuk, hogy akik soha nem dolgoztak a tanfolyami végzettséggel, azoknak is csak 31,8%-a az, akinek semmilyen más előnye sem származott a végzettségből, nagy részük viszont úgy nyilatkozott, hogy álláskereső, munkavégzés során (25,6%) vagy a hétköznapokban (40,8%) hasznos volt számára a végzettség, a megszerzett tudás.

⁶⁶ Sig<0,05

4.3.4. A képzettséggel elhelyezkedők csoportja

Megvizsgáltuk azt a csoportot, amely a munkaerőpiacon hasznosította a megszerzett tudását, azaz dolgozott vagy dolgozik a felnőttképzésben megszerzett végzettséggel. Elsőként arra voltunk kíváncsiak, vajon a településtípus befolyásolja-e, hogy valaki a tanfolyami végzettségének megfelelő munkát végezzen. Az első képzettségnek megfelelő szakterületen való munka és a településtípus között nincs matematikai összefüggés. A „dolgozik-e, dolgozott-e a képzés nyújtotta szakterületen” összevont változót a településtípussal összehasonlítva mégis látható, hogy a megyeszékhelyen élők között a legkisebb (36,4%) azok aránya, akik hosszabb távon is dolgoztak a végzettséggel, egyéb városokban (48,4%) és községekben (45,7%) sokkal nagyobb ez az arány. Szintén a megyeszékhelyen élők közt vannak legnagyobb arányban azok, akik soha nem dolgoztak a végzettségükkel.

A kistérség fejlettségi szintje és aközött, hogy dolgozott-e az (első) képzésének megfelelő területen, szignifikáns kapcsolatot⁶⁷ találunk, mely összefügg a településtípusoknál kapott eredményekkel. Valamennyi képzést vizsgálva ugyanis azt látjuk, hogy a 2. fejlettségű kistérségeken belül – ahová 80%-ban a megyeszékhelyek tartoznak – a legnagyobb azok aránya (35,8%), akik soha nem dolgoztak a végzettségüknek megfelelő területen. A fejlettségi szinteken belül a leghátrányosabb helyzetű kistérségeken élők azok, akik hosszabb távon is dolgoztak a tanfolyami végzettségükkel. Ha összevontan kezeljük azokat, akik alkalmanként és hosszabbtávon dolgoztak a végzettséggel, akkor szintén a megyeszékhelyeken élők vannak a legrosszabb helyzetben (60,4%). Úgy tűnik, a legjobb helyzetben a 4. fejlettségű településeken élők vannak, mert itt a legalacsonyabb azok aránya (17,4%), akik soha nem dolgoztak, és a legmagasabb (78,2%), akik – akár alkalmanként, akár hosszabb távon – dolgoztak a felnőttképzésben szerzett végzettségnek megfelelő szakterületen.

Azt látjuk tehát, hogy többségében a megyeszékhelyeken élnek azok, akik soha nem dolgoztak a felnőttképzésben szerzett végzettséggel, ugyanakkor a képzésekben való részvétel itt sokkal magasabb (48,8%), mint a községekben (34,7%), ahol viszont többen hosszabb távon is tudtak munkát vállalni a képzettségnek köszönhetően. Ehhez hasonlóan, a leghátrányosabb helyzetű kistérségekben élők esetében a legalacsonyabb a felnőttképzési arány, de ők azok, akik hosszabb távon is dolgoztak a tanfolyami

---

⁶⁷ Sig<0,05

végzettségükkel. Több a képzési lehetőség a nagyobb, fejlettebb településeken, amellyel sokan élnek is, de elhelyezkedni már kevésbé tudnak. Az e településeken indított képzéseken való részvétel kevésbé kivitelezhető a kisebb településeken élők számára az utazással járó plusz ráfordítások (utazási idő és költség) miatt. Mindez azt támasztja alá, hogy kontraszelekció érvényesül, a programokban való részvétel aránya a nagy városokban a magasabb, ahol a képzés hasznosulása kisebb, és sokkal kisebb arányú a részvétel a kisebb, hátrányosabb helyzetű településeken, ahol viszont a hasznosulás nagyobb.

A korábbi vizsgálatok szerint a munkaerő-piaci képzési programok nagyobb mértékben javítják az elhelyezkedési esélyt a nők és a fiatal álláskeresőknél (Galasi-Nagy, 2012; Tajti, 2009). Saját vizsgálatunkban a férfiak és nők között nincsen különbség a végzettség munkaerőpiacon való hasznosítása tekintetében. Szinte ugyanolyan arányban vannak a két nem körében, akik alkalmanként vagy hosszabb távon is dolgoztak a felnőttképzésben szerzett végzettségükkel, kis eltérés ott figyelhető meg, hogy a férfiak körében kicsit nagyobb azok aránya, akik soha nem dolgoztak a végzettséggel, és kicsit kevesebb, akiknek még friss a végzettsége. A korcsoportokat vizsgálva pedig ellentétes eredményt kaptunk, a 20-24 és 25-29 év közötti két csoport tudta a tanfolyami végzettséget legkevésbé hasznosítani alkalmanként vagy hosszabb távon a munkaerőpiacon (35,5%; 46,7%), a többi korcsoport esetében 60% fölötti ez az arány, és kiugróan magas az 50-54 évesek körében (88,2%). Az eltérés abból adódhat, hogy az említett kutatások országos szinten, a résztvevők iskolai végzettségére tekintet nélkül vizsgálták a munkaerő-piaci képzéseket, mi viszont szűkebb földrajzi területen, csak alacsony iskolázottságúak körében, de szélesebb képzési körben végeztük a felmérést, és mintánkban viszonylag kisebb arányt képviseltek a munkaerő-piaci képzések.

Az általános képzésben résztvevők 33,4%-a, a szakmai képzésben résztvevők 22,2%-a soha nem dolgozott a felnőttképzésben megszerzett végzettségével. Így tehát akik általános képzésben vettek részt, azok között kisebb az aránya azoknak, akik dolgoztak rövidebb (22,6%) vagy hosszabb távon (40,2%) a végzettségükkel, mint azok körében, akik szakmai képzésben vettek részt (23,2% és 51,5%). Az általános képzésben résztvevők között viszont magasabb azok aránya, akik az aktív koruk több mint felét munkavégzéssel töltötték (80,3%), mint a szakmai képzésben résztvevők (75,2%).

A klaszterelemzés (12.4. Melléklet) eredményeként kialakult csoportok (4.2.4. rész) közül a „*barátkozó dinamikusok*” csoportjában vannak legtöbben (38,2%) azok, akik soha nem használták a felnőttképzés során szerzett végzettséget⁶⁸. Ez érthető, hiszen e csoport tagjait motiválta legkevésbé (32,4%) a képzés munkaerőpiacon való hasznosíthatósága, ugyanakkora hányaduk (32,4%) lépett olyan képzésbe, amelyet az életük egyéb területén véltek hasznosíthatónak.⁶⁹ A „*képzettebb aktívak*” csoport tagjai viszont jellemzően (48,6%) hosszabb távon is dolgoztak a végzettséggel.⁷⁰ Ez pedig azzal függ össze, hogy körükben fordult elő leginkább az, hogy azért tanultak felnőttképzésben, mert munkaadójuk kötelezte őket erre, ami nyilván a munkakörük ellátásához vagy előmenetelükhöz szükséges továbbképzést jelentette.

Logisztikus regresszió segítségével megállapítottuk, hogy mely tényezők befolyásolják egyenként leginkább azt, hogy a képzettségnek volt-e munkaerő-piaci haszna (12.3. Melléklet)⁷¹. Ez alapján az elhelyezkedést elsősorban a kistérség fejlettsége, a képzés iránya, a képzésbe kerülés módja és a részvétel oka befolyásolja. Az általános képzésekhez képest több, mint háromszor (3,5) nagyobb valószínűséggel tudtak elhelyezkedni azok, akik szakmai jellegű végzettséget szereztek. A munkaügyi központ képzéseiben résztvevőknél tizenkétszer nagyobb eséllyel helyezkedtek el azok, akik a munkaadójuk által kerültek képzésbe. A motiváció szempontjából pedig azok vannak a legelőnyösebb helyzetben, akik azért tanultak, mert az elhelyezkedéshez szükségesnek tartották a képzést, ők ugyanis három és félszer nagyobb valószínűséggel kaptak képzettségüknek megfelelő munkát, mint azok, akik azért tanultak, mert pénzt kaptak a képzésben való részvételért.

Összességében az rajzolódik ki, hogy az tud a végzettségének megfelelő munkahelyet találni, aki tudatosan kapcsolódott be az adott képzésbe. Ezek alapján megállapíthatjuk, hogy a tudatos céllal végzett képzések hatásosak az elhelyezkedés szempontjából, nem pedig általában a felnőttképzések.

---

⁶⁸ Sig<0,05

⁶⁹ Sig<0,05

⁷⁰ Sig<0,05

⁷¹ A logisztikus regresszióba bevonásra került más, a 12.3-as táblázatban és így a kifejtésben nem szereplő változó is. A változókat lépcsőzetes bevonással teszteltük, melynek során volt olyan magyarázó változó, melynek valamelyik kategóriáján belül a függő változó egy vagy nulla, mely így elrontja a maximum likelihood becslés keresési metódusát, ezért ezt a változót ki kellett venni a modelltől. Részletesebben lásd: Bartus T.: 2012. Módszertan/A II., http://web.uni-corvinus.hu/bartus/modszertan/modszertan-a2_ea_2012-13_print.pdf

5. KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A szakirodalmak és kutatási eredmények feldolgozása, adatbázisok elemzése, illetve saját kutatásunk alapján az Észak-alföldi régióban élő, érettségivel nem rendelkező személyek felnőttképzésben való részvételére és annak munkaerő-piaci összefüggéseire vonatkozóan az alábbi következtetéseket tudjuk levonni:

H1: Feltételezzük, hogy az érintettek iskolai végzettsége és munkaerő-piaci státusza hatással van a felnőttképzésben való részvételre. Úgy véljük, hogy a magasabb (szakmunkás) végzettségűek nagyobb arányban tanulnak felnőttként, mint a legfeljebb általános iskolai végzettséggel bírók. Feltételezésünk szerint a felnőttképzés esetében ezért kontraszelekció érvényesül, nem a leghátrányosabb helyzetűek, legalacsonyabb végzettségűek tanulnak felnőttképzésben, az iskolarendszerben kialakult képzettségi egyenlőtlenségeket tehát a felnőttképzések tovább erősítik. Úgy véljük továbbá, hogy az inaktív személyek kisebb arányban vesznek részt felnőttképzésben, mint a foglalkoztatottak és álláskereső.

Mivel a leghátrányosabb helyzetű személyek jelentős része nem kerül be felnőttképzésbe, a vizsgált régióban jelenleg szervezett felnőttképzés a különböző társadalmi csoportok között lévő hátrányokat nem csökkenti, hanem növeli.

Hipotézisünk igazolást nyert, a leghátrányosabb helyzetű, 8 általános iskolai vagy alacsonyabb végzettségű, illetve inaktív személyek kisebb eséllyel tanulnak a felnőttképzés keretei között.

Azt az eredményt kaptuk, hogy mind a szocio-demográfiai, mind a szocio-kulturális háttér meghatározó a felnőttképzésbe való bekapcsolódás tekintetében. A részvétellel szoros összefüggésben van az egyén neme, életkora, lakóhelye, a szülők iskolai végzettsége, továbbá hogy milyen típusú településen és milyen környéken élt a megkérdezett gyermekkorában. Ezekon túl befolyásolja a felnőttképzésben való részvételt a megkérdezettek saját iskolai végzettsége, kompetenciái, illetve az aktív életkoron belül a bejelentett munkával vagy inaktivitással telt idő aránya. Mindezen tényezők közül a részvételre legerősebben a nem, a tanulmányok, a lakóhely és az aktív életkoron belüli munkavégzés, illetve inaktivitás aránya gyakorol hatást.

Az alacsony iskolai végzettségű felnőttek körében elsősorban a férfiak tanulnak. Ezáltal az érettségivel nem rendelkező nők mind az iskolarendszerű, mind az iskolarendszeren kívüli oktatásban hátrányban vannak, iskolai végzettségük alacsonyabb, jellemzően csak az általános iskolát fejezték be, és a felnőttképzésben is alulreprezentáltak.

A felnőttképzésben résztvevők „sikeresebbek” voltak az általános iskolában – nagyobb arányban szerették az iskolát, kevésbé érezték nehéznek a követelményeket, nagyobb arányban kaptak elismerést, és kisebb arányban fordultak elő nehézségek (bukás) –, mint a részt nem vevők, továbbá magasabb végzettséget szereztek és ezzel összefüggésben magasabb kompetenciával bírnak. Az iskolai végzettség emelkedésével ugyanis nő a felnőttképzésben résztvevők aránya és a megszerzett képzettségek száma. Legmagasabb arányban a szakiskolai vagy szakmunkás végzettségű férfiak tanulnak felnőttképzésben. Emellett egy magasabb szintű képzés elkezdése jelzi a tanulás iránti szándékot, mert bár nem tudták befejezni az adott iskolát, a lemorzsolódók továbbra is motiváltak maradtak egy új (magasabb szintű) végzettség megszerzésére, amit alátámaszt a magasabb felnőttképzésben való részvétel.

A felnőttképzésben résztvevők kisebb arányban szerepelnek azok körében, akik életük folyamán soha nem dolgoztak, és jóval magasabb arányban azok között, akik aktív koruk több mint 75%-ában dolgoztak. Ezzel összefüggésben szoros az inaktivitással töltött idő és a képzési részvétel közötti kapcsolat is. Az inaktivitás időarányának növekedésével csökken a felnőttképzésben résztvevők aránya, így például, aki az aktív korának több mint felében inaktív volt, ötödannyi valószínűséggel vesz részt képzésben, mint aki nem volt inaktív. Ugyanakkor akik soha nem voltak munkanélküliek, azokhoz képest háromszor nagyobb valószínűséggel kerülnek képzésbe azok, akik aktív koruk több mint felét munkanélküliként töltötték.

Míndezek alátámasztják felvetésünket, miszerint a vizsgált csoporton belül a jobb társadalmi és munkaerő-piaci státusszal rendelkezők vesznek részt felnőttképzésben, ezáltal a felnőttképzés a meglévő hátrányokat nem csökkenti, hanem növeli.

H2: Az érintettek nagyobbik részét a jövedelemszerzés motiválja a felnőttképzésben való részvételre, egy kisebb részét pedig az, hogy a munkaerőpiacon előnyösebb pozícióba kerüljön.

Azt gondoljuk, hogy a képzésekbe kapcsolódó felnőttek egy része tudatosan választ tanfolyamot annak érdekében, hogy munkahelyet tudjon szerezni vagy váltani. Feltételezzük továbbá, hogy a régióban élő munkanélküliek nagy arányban vesznek részt munkaügyi központon keresztül szervezett képzéseken. Az e képzésben résztvevők számára a felnőttképzés többnyire egyfajta munkanélküli ellátás, azaz a jövedelemszerzés egy formája (átképzési támogatás), a szociális biztonsági rendszer része. Körükben vélhetően nagyobb számú a képzéshalmozó, akik válogatás nélkül végeznek el bármilyen képzést. Mivel kontraszelektált a rendszer, azaz az aktív munkaerő-piaci eszközöket – így a képzést – azokra célozzák, akiknél a sikeres kimenet valószínűsíthető, feltételezhetően az e csoportba tartozók magasabb végzettséggel rendelkeznek.

Hipotézisünket elvetettük, mert a felnőttképzésben résztvevő alacsony iskolai végzettségű személyeket elsősorban a kedvezőbb munkaerő-piaci pozíciók elérése motiválja a tanulásra, és kevés azok aránya, akik jövedelemszerzés miatt kapcsolódtak be képzésbe. Ez összefügg azzal is, hogy viszonylag alacsony a – jövedelmet biztosító – munkaerő-piaci képzésekben való részvétel aránya.

A legtöbb felnőtt (a résztvevők közel fele) azért szerzett képzettséget, mert úgy vélte, hogy az az elhelyezkedése szempontjából előnyös vagy ahhoz szükséges. Mind az általános, mind a szakmai irányú képzések esetében a munkaerő-piaci motiváció dominált. Ez a szempont még erősebben jelenik meg azok esetében, akik nem egy, hanem több képzést is elvégeztek. A képzésben való részvétel okaként továbbá azt jelölték meg, hogy a munkaadó kötelezte őket a tanulásra, valamint az „élethez kellett”. Kevesebb az érdeklődésből, hobbiból tanulók aránya, de még alacsonyabb, a válaszadók kevesebb mint 6%-a az, akit elsősorban az motivált a tanulásra, hogy pénzt kapott érte.

Várakozásainkhoz képest összességében alacsonyabb arányt jelentenek a vizsgált csoport körében a munkaügyi kirendeltségek által szervezett képzések, ez a felnőttképzésben tanulóknak csak a 12%-át érintette, és körükben sem mindenkinek a jövedelemszerzés volt a fő motiváló erő. Az a felvetésünk sem igazolódott, miszerint a képzésbe a magasabb iskolai végzettségű, azaz könnyebben képezhető személyeket vonják be elsősorban, mert a munkaügyi központ képzéseiben az általános iskolai végzettségűek a vártnál magasabb arányban vettek részt (egyötödük), a szakiskolai vagy szakmunkásképző végzettséggel rendelkezők pedig kisebb arányban (tizedük).

H3: A felnőttképzés kevésbé járul hozzá a munkaerő-piaci integrációhoz, ezáltal csak részben segíti a társadalmi integrációt, a kirekesztődés csökkentését.

Úgy véljük, hogy mivel egyrészt az elvégzett tanfolyamok, megszerzett képzettségek nem kompenzálják a hiányzó képzettségből adódó hátrányokat, másrészt a felnőttképzés kínálata nem veszi figyelembe a munkaerőpiac igényeit, a felnőttképzésben résztvevők nem tudnak elhelyezkedni. A megszerzett végzettség nem jelent hatékony segítséget az elhelyezkedés során, a képzettséget szerzők munkaerő-piaci szempontból nem kerülnek előnyösebb helyzetbe. Azt feltételezzük tehát, hogy a felnőttképzés a résztvevők egy széles csoportja számára „parkolópálya”, nem jelent valódi munkaerő-piaci integrációt, és csak egy szűk, egyébként is kedvezőbb helyzetben lévő csoport esetében eredményez társadalmi mobilitást.

Feltevésünk szerint a „parkolópályára” állt résztvevők olyan munkanélküli személyek, akik a felnőttképzés során megszerzett képzettséget a későbbiekben nem használják.

Hipotézisünk nem igazolódott. A megkérdezettek visszajelzései alapján ugyanis a felnőttképzés fejleszti a szakmai kompetenciákat, a résztvevők többsége a megszerzett tudást, végzettséget használja a magánéletében vagy munkája, munkakeresése során, és nagy részük el tudott helyezkedni a végzettségnek köszönhetően.

A képzés következtében nőttek a résztvevők szakmai kompetenciái. Önmaguk megítélésükor a szakmai kompetenciák sokkal magasabb átlagértéket kaptak a felnőttképzésben résztvevők esetében, illetve körükben kétszer akkora azoknak az aránya, akik a felsorolt kompetenciák mindegyikével bírnak, mint a részt nem vevők között.

A képzést elvégzőknek több mint fele nyilatkozta azt, hogy álláskeresése vagy a munkavégzése során hasznosította a tanfolyam során szerzett tudást, egynegyedük pedig úgy nyilatkozott, hogy a hétköznapi életben előnye származott a képzettségből. Az általános képzések által elsajátított ismereteket, kompetenciákat inkább a magánéletben, a szakmai jellegű képzéseket pedig inkább a munka világában tudják kamatoztatni.

Lényeges előnyben vannak a felnőttképzésben résztvevők a munkaerőpiacon. Bebizonyosodott, hogy a felnőttképzésben résztvevők munkaerő-piaci pozícióikat tekintve jobb helyzetben vannak, mint akik nem tanultak felnőttképzésben. Összességében 69%-uk dolgozott a megszerzett a tanfolyami végzettségével, ebből

44,6% hosszabb távon. A több végzettséggel is rendelkezők között nagyobb arányban vannak azok, akik hosszabb távon is végeztek az adott képzettségnek megfelelő munkát.

Mind a megkérdezettek véleménye, mind az élethelyzetükben, státuszukban, munkaerő-piaci pozíciójukban bekövetkezett változás alapján igazolódott, hogy a felnőttképzés fejleszti a résztvevők kompetenciáit, és olyan tudást, végzettséget ad számukra, amelyet a hétköznapi vagy a munkavégzés, munkakeresés során hasznosítani tudnak.

H4: A felnőttképzés jelenlegi rendszere nem kiegyenlíti, hanem elmélyíti a régiók közötti különbségeket.

Azt feltételezzük, hogy minél kedvezőbb helyzetű egy térség (egy főre eső GDP, foglalkoztatási és munkanélküliségi arányok tekintetében), annál szélesebb a képzési kínálat, és minél jobb állapotú a munkaerő (végzettség, készségek, munkatapasztalat tekintetében), annál aktívabb a képzésekben való részvétel. Kedvezőtlen munkaerő-piaci helyzetben viszont nem kellően motivált a résztvevői kör. Egy hátrányos helyzetű régióban ugyanis a külső feltételek nem motiválóak, mert a felnőttképzésbe való befektetések kevésbé érik meg, hiszen kevesebb a munkalehetőség, kisebbek a távolságok a képzettek és az alacsonyán képzettek elérhető jövedelmei között, továbbá nagyobb a megélhetési kényszer, több munkaórát kell dolgozni egységnyi jövedelemért, ezáltal kevesebb a szabadidő is. Úgy véljük, egy hátrányos helyzetű térség alacsony képzettségű lakosainak köréből is a leginkább hátrányos helyzetűek maradnak ki a felnőttképzésből. Véleményünk szerint tehát az Észak-alföldi régióban a fejlettebb kistérségekben, illetve a nagyobb településeken élőknek több lehetőségük van bekapcsolódni a különböző tanfolyamokba, ezért körükben nagyobb arányban vannak azok, aki részt vettek felnőttképzésben. Ezáltal a regionális hátrányok kiegyenlítésére irányuló eszközök a rendszer belső logikájából adódóan diszfunkcionálisak.

Hipotézisünk igazolódott, az Észak-alföldi régió érettségivel nem rendelkező lakosai közül a fejletlenebb, kisebb településeken élők alacsonyabb arányban kapcsolódnak be felnőttképzésbe.

A községben élők sokkal alacsonyabb arányban tanulnak felnőttképzésben, mint a megyeszékhelyeken vagy az egyéb városokban élők. A település lélekszáma emelkedésével nő a felnőttképzésben tanulók aránya, a 10 000 fő feletti lélekszámú

településeken élők kapcsolódnak be elsősorban a képzésekbe. A kistérségek fejlettségi szintjét tekintve pedig a leghátrányosabb helyzetű kistérségeken élők esetében a legalacsonyabb a felnőttképzési arány. Mindezek alátámasztják eredeti felvetésünket, miszerint területileg nem oda koncentrálódnak a képzések, ahová a leginkább szükséges lenne. Megállapítottuk továbbá, hogy a településen belüli lakóhely is meghatározó tényező, a jó környéken élők több mint fele, míg a rossz környéken élőknek csak alig több mint harmada vett részt iskolarendszeren kívüli képzésben.

Nemcsak a jelenlegi, hanem az a lakóhely is meghatározza az életpályát, ahol gyermekkorában élt az illető. Akik gyermekkorukban a fővárosban éltek, azok közt a legalacsonyabb a tanfolyami részvétel, ezt azok követik, akik községben éltek, majd akik megyeszékhelyen, megyei jogú városban éltek, és a legmagasabb azok körében, akik egyéb városban laktak. A gyerekkorukban egyéb városban élők körében a legjellemzőbb, hogy egynél több képzésben is részt vettek. A felnőttképzésben való részvétel szempontjából meghatározó az a szempont is, hogy a településen belül milyen környéken éltek. Főként azok tanultak felnőttképzésben, akik jómódú környéken laktak, hozzájuk képest a rosszabb helyzetűek által lakott környéken élőknek csak kevesebb mint harmadannyi esélye van a képzésbe kapcsolódásra.

A település a felnőttképzésbe való bekapcsolódás mellett az elhelyezkedésre is hatással van. A megyeszékhelyen élők között a legkisebb azok aránya, akik hosszabb távon is dolgoztak a végzettséggel, az egyéb városokban és községekben sokkal nagyobb ez az arány. Szintén a megyeszékhelyen élők közt vannak legnagyobb arányban azok, akik soha nem dolgoztak a végzettségükkel. A kistérség fejlettségi szintje alapján, elhelyezkedés szempontjából a fejlettebb településeken élők vannak a legrosszabb helyzetben. A 4. fejlettségű (fejletlen) településeken a legalacsonyabb azok aránya, akik soha nem dolgoztak, és a legmagasabb, akik – akár alkalmanként, akár hosszabb távon – dolgoztak a felnőttképzésben szerzett végzettségnek megfelelő szakterületen. A leghátrányosabb helyzetű kistérségeken élők tudtak hosszabb távon is dolgozni a tanfolyami végzettségükkel.

Többségében a megyeszékhelyeken élnek azok, akik soha nem dolgoztak a felnőttképzésben szerzett végzettséggel, ugyanakkor a képzésekben való részvétel itt sokkal magasabb, mint a községekben, ahol viszont többen hosszabb távon is tudtak munkát vállalni a képzettségnek köszönhetően. Ehhez hasonlóan, a leghátrányosabb helyzetű kistérségekben élők esetében a legalacsonyabb a felnőttképzési arány, de ők azok, akik hosszabb távon is dolgoztak a tanfolyami végzettségükkel. Több a képzési

lehetőség a nagyobb, fejlettebb településeken, amellyel sokan élnek is, de elhelyezkedni már kevésbé tudnak.

Míndez azt támasztja alá, hogy kontraszelekció érvényesül, a programokban való részvétel aránya a nagy városokban a magasabb, ahol a képzés hasznosulása kisebb, és sokkal kisebb arányú a részvétel a kisebb, hátrányosabb helyzetű településeken, ahol viszont a hasznosulás nagyobb. A regionális hátrányok kiegyenlítésére irányuló eszközök a rendszer belső logikájából adódóan diszfunkcionálisak, és amíg ennek logikája nem változik, nem lesz a felzárkóztatás szempontjából hatékony a jelenlegi felnőttképzési rendszer.

Eredeti felvetésünk összességében helytálló, elemzéseink alapján megállapíthatjuk, hogy az alacsony végzettségűek körében a felnőttképzés csak részben tölti be integrációs szerepét.

6. ÚJ ÉS ÚJSZERŰ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK

1. Elsőként készült átfogó empirikus vizsgálat az alacsony iskolai végzettséggel (érettségivel nem) rendelkezők körében a felnőttképzésben való részvételi aktivitásról az Észak-alföldi régióban.

2. A gazdasági, foglalkoztatási és oktatáspolitikai szempontok komplex, regionális kontextusba helyezésével olyan új módszertani megközelítést alkalmaz, amellyel a felnőttképzés munkaerő-piaci és társadalmi integrációban betöltött szerepének, valamint a regionális gazdasági fejlődéshez való hozzájárulás lehetőségeinek elemzését teszi lehetővé.

3. Új módszertani eleme a kutatásnak, hogy minden elkezdett általános és speciális képzés, tanfolyam bekerült az empirikus (kérdőíves) vizsgálatba, nem csak egyes felnőttképzési formák (mint a munkaerő-piaci képzések) kaptak benne helyet. Ezzel sikerült ellensúlyozni az elméleti és alkalmazott kutatásokban meglehetősen elterjedt gyakorlatot, amely elsősorban a képzésre és nem a képzésben résztvevőre koncentrált, lehetőséget biztosítva ezáltal a különböző képzési formák kumulatív módon történő elemzésére.

4. Az értekezéssel ellentétben az eddigi témaspecifikus vizsgálatok többnyire csak a felnőttképzésben végzettséget szerzők számát és elhelyezkedési arányát vizsgálták, s kevésbé került elemzésre, hogy a végzettek milyen előnyeit tapasztalták a képzésnek, illetve elhelyezkedésük az új képzettség megszerzésének köszönhető-e.

5. Bebizonyosodott, hogy a felnőttképzés esetében kontraszelekció érvényesül, nem azok vesznek részt benne, akiknek a legnagyobb szüksége lenne rá: nem a leghátrányosabb helyzetűeket, legalacsonyabb végzettségűeket célozzák a képzések, hanem azokat, akik egyébként is kedvezőbb helyzetben vannak, magasabb végzettségűek. A régióban működő felnőttképzési lehetőségek ilyen tekintetben nem töltik be esélyteremtő funkciójukat, nem csökkentik a távolságokat, hanem tovább erősítik az iskolarendszerben kialakult képzettségi egyenlőtlenségeket.

6. Megállapítást nyert, hogy a kisebb településeken jobban hasznosul a felnőttképzésben szerzett végzettség az elhelyezkedés szempontjából. A megyeszékhelyeken élőkhez képest a városokban és községekben élő személyek alacsonyabb arányban tudnak bekapcsolódni a felnőttképzésbe, azonban ők azok, akik rövidebb vagy akár hosszabb távon is tudnak munkát vállalni a tanfolyami végzettségükkel.

7. Az elemzések egyértelműen bizonyították, hogy a sikeresen belépők esetében a felnőttképzés hátránycsökkentő hatása szignifikánsan érvényesül. Az Észak-alföldi régióban folytatott vizsgálat egyértelműen igazolta, hogy a felnőttképzésben való fokozott részvétel egy hátrányos helyzetű régióban is megtérülő befektetésnek minősül, hozzájárulva a munkaerő-piaci integrációhoz. A kutatási célterület példája alapján igazoltuk, hogy minél hátrányosabb területen jelenik meg és ér el eredményeket a felnőttképzés, annak hatékonyságának függvényében nő integráló hatása.

Gyakorlatban hasznosítható eredmények:

1. Nem helytálló az a nézet, miszerint a hátrányos helyzetű területeken csak a komplex, nagy forrásbevonást igénylő fejlesztésekkel lehet jobb esélyeket biztosítani, a felzárkóztatást elérni, hanem már egyes felnőttképzési programok is nagyobb hatásokkal integrálhatják a leszakadó társadalmi csoportokat a jobb helyzetben lévőkhez, növelhetik az esélyegyenlőséget, főként pedig javíthatják a munkaerő-piaci elhelyezkedés esélyeit.

2. A kutatás során megállapítást nyert, hogy a régió versenyképes fejlődésének egyik feltétele a munkavállalási potenciál növelése, melynek érdekében tovább kell szélesíteni a felnőttképzésbe bevontak körét és alacsonyabbra kell pozícionálni a belépési szinteket. Ennek eszköze lehet az álláskereső szempontjából, ha nagyobb arányt képviselnek a képzési programok a munkaerő-piaci eszközökön belül, a munkavállalók számára pedig ha szélesebb körű a képzésben való részvétel támogatása (például képzési szabadság bevezetése, hogy megfelelő időkeret álljon rendelkezésre). Az alacsony végzettségűek számára kidolgozott tananyag, módszertan és képzési program segítheti továbbá a tanulási nehézségek, akadályok sikeres legyőzését.

7. ÖSSZEFOGLALÁS

A disszertációban a felnőttképzés munkaerő-piaci és társadalmi integrációban betöltött szerepének elemzésével foglalkoztunk regionális dimenzióban. Érdeklődésünk középpontjában az érettségivel nem rendelkező munkavállalói csoport állt, amelynek foglalkoztatása különös nehézséget jelent az elmaradottabb régiókban. A végzettségben, képzettségben, készségekben lemaradók a munkaerő-piacon alulreprezentáltak, kirekesztődhetnek a társadalomból. A felnőttképzés azonban hozzájárulhat a munkaerő-piaci integrációhoz, a kirekesztődés egy ellenszere, a társadalmi befogadás eszköze lehet.

A disszertáció célja ezért annak vizsgálata volt, hogy az Észak-alföldi régióban élő, érettségivel nem rendelkezők milyen mértékig vesznek részt a felnőttképzésben, illetve van-e előnye számukra a különféle képzési formákban való részvételnek, és ha igen akkor milyen előnyökkel jár, milyen pozitív hatása van számukra. Alkalmas-e a hátrányok leküzdésére, hozzájárul-e a munkaerő-piaci integrációhoz, azaz kompenzálja-e az iskolarendszeren kívüli felnőttképzés az alacsony végzettséget és az ebből fakadó hátrányokat.

Ennek érdekében áttekintettük a magyarországi területi különbségeket és egyenlőtlenségeket, az Észak-alföldi régió releváns jellemzőit témaspecifikus megközelítésben. Megállapítottuk, hogy a munkaerő-piaci esélyek régió, illetve iskolázottság szerinti eltérései a rendszerváltás óta alig változtak. A régió elmarad az országos átlagtól gazdasági szempontból, illetve a lakosság iskolai végzettsége és foglalkoztatottsága tekintetében. Megvizsgáltuk továbbá a képzés, a képzettség szerepét a foglalkoztatási helyzet javításában. Ennek kapcsán megállapítottuk, hogy a regionális versenyképesség meghatározó kritériuma a lakosság végzettsége, kompetenciái. Mivel azonban a régióban élők jelentős aránya alacsony végzettségű, ezért felvázoltuk az ezt valószínűsítő társadalmi tényezőket, az oktatási expanzió hatását, valamint a végzettség és kompetenciák foglalkoztatással való összefüggéseit. Az alacsony iskolai végzettségű személyek munkaerőpiacról való kiszorulásában meghatározó szerepet játszik, hogy jelentős részük tudása, készségei nem éri el azt a szintet, amit a gazdaság a munkaerőtől megkövetel. A nemzetközi és hazai folyamatok elemzése tükrében összefoglaltuk a felnőttképzéssel, mint az iskolarendszerű képzés hiányosságainak pótlását, a változó környezeti feltételekhez való alkalmazkodást biztosító lehetőséggel kapcsolatos

fogalmakat, tendenciákat, formákat és problémákat. Megállapítottuk, hogy a képzetlen munkaerő kevésbé képes továbbtanulni vagy szakmát váltani.

A szakirodalmi háttér elemzésén túl az Észak-alföldi régióban élő, érettségivel nem rendelkező felnőtt lakosság felnőttképzésre vonatkozó véleményének elemzésére vállalkoztunk. Az empirikus vizsgálat a felnőttképzésbe kerülés kapcsán vizsgálta, hogy kik vettek részt képzésekben, melynek során összehasonlítottuk a felnőttképzésben részt vevők és részt nem vevők szocio-demográfiai és szocio-kulturális háttérét, valamint végzettségét, kompetenciáit. Vizsgáltuk továbbá a képzésben való részvétel jellemzőit (mint a képzési forma, a részvétel oka, célja), illetve a felnőttképzéssel megszerzett végzettségek előnyeit az érintettek szempontjából. A képzésben való részvételt befolyásoló feltételrendszerek közül az egyén oldaláról felmerülő tényezőket vizsgáltuk, figyelembe vettük a szülők iskolai végzettségét, a lakóhelyet (településtípus, település nagyság, kistérségi fejlettségi szint), a megkérdezettek iskolai végzettségét, az egyén képzésben való részvételére vonatkozó motivációit.

A saját kutatásunk során megkérdezett, régióban élő érettségivel nem rendelkező felnőttek kevesebb, mint fele vett részt élete során bármilyen felnőttképzésben. A képzésekbe azok kapcsolódnak be, akik a csoporton belül kedvezőbb helyzetben vannak, azaz a nagyobb, fejlettebb településen élők, magasabb (szakiskolai, szakmunkás) végzettséggel, magasabb kompetencia szinttel, több munkatapasztalattal rendelkezők. A felnőttként tanulók körében kisebb arányt képviselnek az eleve alacsonyabb végzettségű nők, illetve a fiatalok. A települési hátrányok leképeződnek a felnőttképzésben való részvételben. Legkisebb arányban az elmaradottabb régiók indítanak felnőttképzéseket, ezzel összefüggésben a leghátrányosabb helyzetű kistérségeken és községekben élők körében tapasztaltuk a legalacsonyabb felnőttképzési arányt.

A felnőttképzésben résztvevő alacsony iskolai végzettségű személyeket elsősorban a kedvezőbb munkaerő-piaci pozíciók elérése motiválta a tanulásra, és kevés azok aránya, akik jövedelemszerzés miatt kapcsolódtak be képzésbe. A legtöbb felnőtt azért szerzett képzettséget, mert úgy vélte, hogy az az elhelyezkedése szempontjából előnyös vagy ahhoz szükséges, és elhanyagolható azok aránya, akiket elsősorban a bevételi lehetőség motivált. Feltételezéseinkkel ellentétben a képzések között viszonylag kisebb arányt képviselnek a munkaügyi kirendeltségek által szervezett képzések, továbbá e képzésekben az alacsonyabb – általános iskolai végzettségű – álláskeresők a vártnál magasabb arányban vettek részt.

A felnőttképzésben megszerzett oklevelet, ismeretet, kompetenciákat nagy arányban tudták kamatoztatni a hétköznapi életben és a munkaerőpiacon. Összességében az érintetteknek csak kicsit több mint egynegyede az, aki soha nem dolgozott a felnőttképzésben megszerzett végzettségével, egynegyede alkalmanként, majdnem fele viszont hosszabb távon is dolgozott a tanfolyami végzettségével. Az elhelyezkedést jelentősen befolyásolta az életkor, a kistérség fejlettsége, a képzés iránya, a képzésbe kerülés módja és a részvétel oka. Elsősorban az tudott a végzettségének megfelelő munkahelyet találni, aki tudatosan kapcsolódott képzésbe. A megyeszékhelyen élők között a legkisebb azok aránya, akik hosszabb távon is dolgoztak a végzettséggel, az egyéb városokban és községekben sokkal nagyobb ez az arány. A fejlettebb településeken élők vannak a legrosszabb helyzetben elhelyezkedés szempontjából, míg a leghátrányosabb helyzetű kistérségeken élők tudtak hosszabb távon is dolgozni a tanfolyami végzettségükkel.

Összességében a felnőttképzésben a jobb háttérű, magasabb iskolai végzettségű, motivált felnőttek vesznek részt, akik számára a kedvezőbb munkaerő-piaci helyzet részben akár a képzés nélkül is adott, másrésztől azonban a felnőttképzés által az abban résztvevők – függetlenül háttérüktől, végzettségüktől – fejlődnek, és ezáltal könnyebben boldogulnak a munka világában, főként ha tudatos céllal választották. Azt tapasztaltuk továbbá, hogy a lakóhely az a tényező, amelynek mind a részvétel, mind az elhelyezkedés szempontjából döntő szerepe van. Így alátámasztást nyert, hogy egy régió belül is jelentős különbségek érezhetők a települések nagysága, fejlettségi szintjei alapján. Többségében a megyeszékhelyeken élnek azok, akik soha nem dolgoztak a felnőttképzésben szerzett végzettséggel, ugyanakkor a képzésekben való részvétel itt sokkal magasabb, mint a községekben, ahol viszont többen hosszabb távon is tudtak munkát vállalni a képzettségnek köszönhetően. Ehhez hasonlóan, a leghátrányosabb helyzetű kistérségekben élők esetében a legalacsonyabb a felnőttképzési arány, de ők azok, akik hosszabb távon is dolgoztak a tanfolyami végzettségükkel. Több a képzési lehetőség a nagyobb, fejlettebb településeken, amellyel sokan élnek is, de elhelyezkedni már kevésbé tudnak. A programokban való részvétel aránya tehát a nagy városokban a magasabb, ahol a képzés hasznosulása kisebb, és sokkal kisebb arányú a részvétel a kisebb, hátrányosabb helyzetű településeken, ahol viszont a hasznosulás nagyobb.

8. SUMMARY

In this thesis we examined the role of adult education in labour market and social integration from a regional perspective. Employees lacking GCSE served as our target group whose employment is very difficult in disadvantaged regions. These people falling behind in terms of education, qualifications and skills are underrepresented at the labour market and might be excluded from society. However, adult education might contribute to their labour market integration, might serve as an antidote against exclusion and a tool for social inclusion.

Our aim was to examine the degree to which people in the Northern Great Plain region in Hungary with no GCSEs participate in adult education and whether they benefit from participation in various forms of training, and if yes, what are these advantages and positive effects. Is non-formal adult education able to overcome disadvantages, help labour market integration and compensate for low education and the deficiencies resulting from that?

We offer a detailed review on territorial differences and inequalities in Hungary, the relevant characteristics of the Northern Great Plain region from a topic-oriented approach. We concluded that labour market chances and its differences per education levels in the region have not substantially changed since the years of systemic change. The region falls behind the national economic, education and employment averages. Furthermore, we studied the role of education and qualification in improving employment status and found that qualification and competencies are key criteria for regional competitiveness. However, the majority of the population in the given region are low educated, thus we outlined the presumptive social factors, the effect of education expansion and the relation of qualifications and competencies to employment. A determining reason of low educated persons' exclusion from labour market is that their level of knowledge and skills do not reach the level that economy demands from employees. By analysing international and national processes, we summarized the concepts, tendencies, forms and problems related to adult education as a tool for compensating for the deficiencies of formal education and ensuring adaptation to the changing environments. We concluded that uneducated employees are able to study further or change and re-train to professions to a lesser degree.

Besides a synthesis of the academic literature, we analysed opinion of the population living in the Northern Great Plain region with no GCSEs on adult education. In our empirical study we examined the participants of adult education and compared the socio-demographic and socio-cultural background, qualifications and competencies of participants and non-participants. Furthermore, we analysed the features of participation (form of training, reason and aim of participation) and the advantages of qualifications gained for participants. Of the conditions influencing participation in trainings, we examined individual factors, such as parents' education level, residence (type of settlement, size, sub-regional level of development), participants' education level and motivation for partaking.

Less than half of our respondents from the region with no GCSEs have ever participated in adult education. Those that are in a more advantageous position within the group, that is, live in bigger, more developed settlements, have higher education levels (vocational school) and higher levels of competencies and more work experience take part in trainings. Low educated women or youths are less represented among adult learners. Territorial disadvantages are mirrored by participation in adult education. The more disadvantaged regions start the least adult education trainings, thus the lowest adult education ratios are found among the most disadvantaged sub-regions and municipalities.

The primary motivation for low educated persons for participation in adult education is attaining better positions at the labour market and the ratio of income gaining as a major motivation factor is small. Most adults earned qualifications because they considered them to be beneficial or necessary for their employment and the ratio of those who were motivated by the potential of gaining income is negligible. Despite our hypothesis, only a slight number of trainings are organized by labour offices but the ratio of partaking low educated (primary education level) job-seekers in these trainings were unexpectedly high.

Participants could utilise their qualifications, knowledge, competencies at the labour market and everyday life to a huge degree. In total, only a quarter of participants have never used their adult education qualifications at the labour market, a quarter of them did so occasionally, almost half of them used their training qualification long-term as well. Employment is heavily influenced by age, the sub-regional level of development, the field of training, the method of entering trainings and the reasons for participation. Primarily those were able to work with their newly gained qualifications

that consciously took part in trainings. The ratio of those that worked with their qualifications long-term is the lowest in county cities, the same ratio is much higher in other towns and municipalities. Employment chances are the lowest in the more developed settlements, while persons in the most disadvantageous settlements could work with their qualifications in the longer run.

To sum up, adults with better backgrounds, higher education and motivation levels take part in trainings whose better labour market status is already given without adult education as well. However, as a result of adult education participants – independent of their background and qualification – grow and improve, thus they succeed easier in the world of work, especially if they deliberately selected the trainings. Furthermore, settlement is a factor that determines both participation and employment. Consequently, we have proven that that exist significant differences within a region with relation to the size and level of development among settlements. The majority of those participants that have never worked with their qualifications gained live in county cities, while participation in trainings here is so much higher than in municipalities where participants were able to use their qualification long-term as well. Similarly, the rate of partakers from the most disadvantaged settlements is the lowest while these are the people that could utilise their qualification on the longer run. There are more opportunities for trainings in bigger, more developed settlements, where population is bigger as well but employment chances are smaller. Consequently, the rate of participation in trainings is higher in bigger towns and cities but its utilisation is smaller, while participation ratios are smaller is disadvantaged settlements but their utilisation is higher.

9. HIVATKOZÁSOK

1993. évi LXXIX. törvény a közoktatásról,
http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99300079.TV&kif=k%F6zoktat%El%23s#xcel, utolsó letöltés: 2011. 01. 10.
2001. évi CI. törvény a felnőttképzésről, http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0100101.TV, utolsó letöltés: 2011. 01. 10.
2011. évi CLXXXVII. törvény a szakképzésről,
http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=139866.254833, utolsó letöltés: 2014. 01. 06.
2011. évi CXC. törvény a nemzeti köznevelésről,
http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=139880.241329, utolsó letöltés: 2014. 01. 06.
2013. évi LXXVII. törvény a felnőttképzésről,
http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=161144.243073, utolsó letöltés: 2014. 01. 06.
- 311/2007. (XI. 17.) Korm. rendelet a kedvezményezett térségek besorolásáról,
http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=112557.215415, utolsó letöltés: 2014. 06. 10.
- A projektről röviden, <http://szocantszek.unideb.hu/tart/palyazat/Innotars/Projekt.html>,
utolsó letöltés: 2013. 06. 05.
- Ábrahám Á. –Kertesi G.: 1996. A munkanélküliség regionális egyenlőtlenségei Magyarországon 1990 és 1995 között. A foglalkoztatási diszkrimináció és az emberi tőke változó szerepe. *Közgazdasági Szemle*, 43. évf. 7-8. sz. 653–681.
- Állami Számvevőszék: 2010. *Jelentés a felnőttképzés feltételrendszerének, eredményességének, a gazdaság munkaerőigénye kielégítésében betöltött szerepének ellenőrzéséről*. <http://www.fvsz.hu/files/tartalom/sz-jelentes-a-felnottkepzesrol-2010.pdf>, utolsó letöltés: 2013. 10. 07.
- Bajusz K.: 2005. *Iskolarendszerű felnőttoktatás az ezredfordulón*. Pécsi Tudományegyetem, Pécs.
- Balcsók I.: 2008. Regionális különbségek az EU munkaerőpiacán. In Baranyi B. – Nagy J.: *Regionalitás, területfejlesztés és modernizáció az Észak-alföldi régióban*. Debreceni Egyetem Agrár- és Műszaki Tudományok Centruma, Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja, Debrecen, 161-170.
- Baranyi B.: 2004. *A határmentiség dimenziói, Magyarország és keleti államhatárai*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs.
- Baranyi B.: 2007. A perifériaképződés néhány területi és társadalmi aspektusa Magyarországon, In: Kovács Cs.- Pál V. (szerk.): *A társadalmi földrajz világi*. Szeged, 57-67.
- Baranyi B.: 2009a. A regionális identitás új kihívásai az Alföldön. In Belanka Cs.- Duray B. (szerk.): 2009. *Helyünk a világban - alföldi válaszok a globalizáció*

- folyamataira*. IV. Alföld Kongresszus, MTA RKK Alföldi Tudományos Intézet, Békéscsaba, 131-135.
- Baranyi B.: 2009b. *Az Észak-alföldi régió felnőttképző intézményeinek szerepe a szakképzésben, Prognózis-fejlesztési elképzelések a felnőttképzés területén* (2009-2013). kézirat, Debrecen, 2009.
- Baranyi B. (szerk.): 2008. *Észak-Alföld*. MTA Regionális Kutatások Központja, Dialóg Campus Kiadó, Pécs-Budapest.
- Baranyi B.: 2013. *Integrált területfejlesztés*. Debreceni Egyetem, AGTC, Debrecen.
- Baranyi B.: 2002. Új folyamatok az Alföld társadalmában. In Csatári B. - Timár J. (szerk.): *Területfejlesztés, rendszerváltás és az Alföld*. (Magyarország az ezredfordulón. Stratégiai kutatások a Magyar Tudományos Akadémián. IV. A területfejlesztési program tudományos megalapozása), MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 29-58.
- Baráth T.: *Hatékony iskola*, <http://www.staff.u-szeged.hu/~barath/tanulm/HATISK4.htm>, utolsó letöltés: 2013. 05. 02.
- Barca, F.: 2009. *An agenda for a reformed cohesion policy, A place-based approach to meeting European Union challenges and expectations*. http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/regi/dv/barca_report/_barca_report_en.pdf, utolsó letöltés: 2013. 12. 16.
- Bartus T.: 2012. *Módszertan/A II*. 2012/2013 tanév, Budapesti Corvinus Egyetem, http://web.uni-corvinus.hu/bartus/modszertan/modszertan-a2_ea_2012-13_print.pdf
- Bartus T.: 2012. Területi különbségek és ingázás. In Fazekas Károly – Scharle Ágota (szerk.): *Nyugdíj, segély, közmunka, A magyar foglalkoztatáspolitikai két évtizede, 1990–2010*. Budapest, <http://econ.core.hu/file/download/20evfoglpol/kotet.pdf>, 247-258., utolsó letöltés: 2013. 11. 10.
- Becker, G. S.: 1964. *Human Capital*. National Bureau of Economic Research, New York.
- Beluszky P.: 2002. *Vég kiárúsítás II. Társadalomföldrajzi tanulmányok*, MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs.
- Benedek A.– Csoma Gy.– Harangi L. (szerk.): 2002. *Felnőttoktatási és -képzési lexikon*. Magyar Pedagógiai Társaság – OKI Kiadó – Szaktudás Kiadó Ház, Budapest.
- Benő K.: 1996. A felnőttoktatás változó funkciói. Értelmezési keretek és problémák. In Koltai D. (szerk.): *Andragógiai olvasókönyv I*. Janus Pannonius Tudományegyetem, Pécs, 78-95.
- Bernstein, B.: 1975. Nyelvi szocializáció és oktathatóság. In Meleg Cs. (szerk.): 2003. *Iskola és Társadalom*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 173-197.
- Bourdieu, P.: 1978. *A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Bourdieu, P.: 2003. Vagyoni struktúrák és reprodukciós stratégiák. In Meleg Cs. (szerk.): *Iskola és Társadalom*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 53-65.
- Bugovics Z.: 2007. *Társadalom, identitás és területfejlesztés, a területi identitás és a regionalitás kapcsolata*. L'Harmattan Kiadó, Budapest.

- Commission of the European Communities: 2008. Communication from the commission to the european Parliament, the council, the european economic and social Committee and the committee of the regions. *New Skills for New Jobs, Anticipating and matching labour market and skills needs*, Brussels, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0868:FIN:EN:PDF>, utolsó letöltés: 2013. 10. 10.
- Commission of the European Communities: 1999. *Regional policy and cohesion. Sixth periodic report on the social and economic situation and development of the regions of the European Union*. SEC (99) 66 final, Brussels, <http://aei.pitt.edu/5712/1/5712.pdf>, utolsó letöltés: 2013. 11. 10.
- Csákó M. – Liskó I.: 1978. Szakmunkásképzés és társadalmi mobilitás. *Valóság*, 3. sz., 80-88.
- Csatári B.: 2002. A területi konfliktusokról és a perifériáról – általában. In: Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja Alföldi Tudományos Intézete: 2002. *Területi konfliktusok és változásaik a periférián* (Tanulmányok a perifériáról). Kecskemét, http://www.terport.hu/webfm_send/294, utolsó letöltés: 2014. 06. 19.
- Csatári B.: 1993. Az Alföld tünetcsoport újraéledése 1990-1994. *Tér és Társadalom*, 1993/3-4. 1-12.
- Csoba J.: 2008. *A társadalmi-, gazdasági feltételek és az oktatás szerepe a peremhelyzetű társadalmi csoportok munkaerő-piaci jelenlétének alakításában*. Debrecen, kézirat.
- Csoba J.: 2010. *A tisztességes munka, A teljes foglalkoztatás: a 21. század esélye vagy utópiája?* L'Hartman Kiadó, Budapest.
- Csoba J.– Diebel A.– Krémer B.: 2009. Munkaerőpiaci változások, leszakadó társadalmi csoportok. In Csoba J. (szerk.): *Peremhelyzetű társadalmi csoportok társadalmi és munkaerőpiaci integrációja*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- Csoba J.- Jász K.: 2011. A területi egyenlőtlenségek hatása. In Csoba J. (szerk.): *Munkaerő-piaci változások, leszakadó társadalmi csoportok*. Debreceni Egyetem Szociológia és Szociálpolitika Tanszéke, Debrecen.
- Csoba J.– Nagy Z. É.: 2011. A magyarországi képzési, bértámogatási és közfoglalkoztatási programok hatásvizsgálata. In Fazekas K.- Kézdi G. (szerk.): *Munkaerőpiaci tükrök*, MTA Közgazdaságtudományi Intézet - Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, Budapest, 113-145.
- Csoba J.- Nagy Z. É.- Szabó F.: 2010. „Aktív eszközök, munkaerő-piaci programok kontrollcsoportos, többváltozós értékelése” című projekt Kutatási zárótanulmány, Debrecen.
- Csoma Gy.: 2005. A magyar felnőttképzés új korszakváltásának értelmezéséhez. – Gondolatok tizenegy témában kommentátorokkal. In Csoma Gy.: *Andragógiai szemelvények*. Nyitott könyv, Budapest, 264-282.
- Doeringer, P. B.– Piore M. J.: 1971. *Internal Labour Markets and Manpower Analysis*. D.C, Heath and Co., Massachusetts.
- Elster, J.: 1989. *Nuts and Bolts for the Social Sciences*. University Press, Cambridge.

- Enyedi Gy.: 1996. *Regionális folyamatok Magyarországon az átmenet időszakában*. Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest.
- Erdei F.: 1973. *Parasztok*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Erdei G.– Szabó J.: 1997. A felnőttoktatás és képzés nemzetközi enciklopédiája. *Educatio*, 1997/2, 383-386.
- Eurostat: 2012. *Foglalkoztatási statisztika*.
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Employment_statistics/hu, utolsó letöltés: 2013. 11. 10.
- Az Európai Unió és az oktatás, képzés*.
<http://www.okm.gov.hu/main.php?folderID=861>, utolsó letöltés: 2013. 05. 02.
- Faluvégi A.– Fazekas K.– Nemes-Nagy J.– Németh N. (szerk.): 2005. *A hely és a fej. Munkapiac és regionalitás Magyarországon*. KTI Könyvek, 6. sz. MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest.
- Faragó L.: 1999. Regional winners and losers. In: Hajdú Z. (szerk.) *Regional Processes and Spatial Structures in Hungary in the 1990's*. Centre for Regional Studies of the Hungarian Academy of Sciences, Pécs, 316-327.
- Farkas P.: A leszakadó rétegek oktatása. *Educatio*, 1996/1, 50-59.
- Fazekas K.– Köllő J.– Varga J. (szerk.): 2008. *Zöld könyv a magyar közoktatás megújításáért*. Ecostat, Budapest.
- Fazekas K.– Scharle Á.: 2012. Munkaerő-piaci látélet. In Fazekas K. és Scharle Á. (szerk.): *Nyugdíj, segély, közmunka, A magyar foglalkoztatáspolitikai két évtizede, 1990–2010*. Budapest, <http://econ.core.hu/file/download/20evfoglpol/kotet.pdf>, 2-7., utolsó letöltés: 2013. 11. 10.
- Ferge Zs.: 1975. *Az iskolarendszer és az iskolai tudás társadalmi meghatározottsága*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Ferge Zs.: 1976. A társadalmi struktúra és az iskolarendszer közötti néhány összefüggés. In Heleszta S. (szerk.): *Művelődésszociológiai szöveggyűjtemény*. 1. köt., Dabasi Ny., Budapest, 71-81.
- Ferge Zs.: 2010. *Társadalmi áramlatok és egyéni szerepek*. Napvilág Kiadó, Budapest.
- Ferge Zs.: 1969. *Társadalmunk rétegződése: elvek és tények*. KJK, Budapest.
- Flap, H. D., de Graaf, N. D.: 1998. Társadalmi tőke és megszerzett foglalkozási státus. In: Lengyel Gy. - Szántó Z.: 2005. *A gazdasági élet szociológiája*. Aula Kiadó, Budapest, 66-81.
- Forray R. K.– Kozma T.: 1992. *Társadalmi tér és oktatási rendszer (Közoktatási kutatások)*. Akadémiai Kiadó, Budapest, <http://www.mtakpa.hu/kpa/download/1138823.pdf>, utolsó letöltés: 2013. 03. 10.
- Gábor K. (szerk.): 1992. *Civilizációs korszakváltás és az ifjúság: a kelet- és nyugat-európai ifjúság kulturális mintái*. MEH IKT, Szeged-Budapest.
- Galasi P.– Hudomiet P.– Kézdi G.– Nagy Gy.: 2007. *A munkaerő-piaci programok hatásvizsgálata*. Kézirat, Budapest.
- Galasi P. – Nagy Gy.: 2012. Aktív munkaerő-piaci eszközök. In Fazekas K. - Scharle Á. (szerk.): *Nyugdíj, segély, közmunka, A magyar foglalkoztatáspolitikai két évtizede, 1990–2010*. Budapest,

- <http://econ.core.hu/file/download/20evfoglpol/kotet.pdf>, 182-193., utolsó letöltés: 2013. 11. 10.
- Galasi P.– Tímár J.– Varga J.: Pályakezdő diplomások a munkaerőpiacon I. *Magyar Felsőoktatás*, 2001/1-2., 46-48.
- Garami E.: Munkaerőpiaci pozíciók Győr-Moson-Sopron és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében. *Educatio*, 1997/1, 149-157.
- Gazsó F.: 1982. Az esélyegyenlőtlenségek és az iskolarendszer. In *Társadalmi szemle*, 37. évf. 11. sz. 95-104.
- Gazsó F.: 1999. A társadalmi folyamatok és az oktatási rendszer. In Meleg Cs. (szerk.): *Iskola és társadalom II.* JPTE Tanárképző Intézet Pedagógia Tanszéke, Pécs, 192-218.
- Gazsó F.: 1971. *Mobilitás és iskola.* Társadalomtudományi Intézet, Budapest.
- Gazsó T.: 2013. Munkaerő-piaci helyzetkép. In Székely Levente (szerk.): *Magyar ifjúság 2012.* 127-151.,
http://kutatopont.hu/files/2013/09/Magyar_Ifjusag_2012_tanulmanykotet.pdf,
utolsó letöltés: 2013. 12. 20.
- Giddens, A.: 1984. *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*, Polity Press, Cambridge.
- Gödri Irén: 2007. A kapcsolati tőke szerepe a magyarországi bevándorlásban. *Kisebbségkutatás*, 2007. 4. szám, 699–727.
- Györgyi Z.(szerk.): 2004. *A magyarországi felnőttképzés.* Professzorok Háza Felsőkutató Intézet, Budapest.
- Esping-Andersen, G.: 2002. *Why We Need a New Welfare State?* Oxford Univ. Press, Oxford-New York.
- Halmos Cs.: 2005. *A felnőttképzésben résztvevők elhelyezkedése, különös tekintettel a hátrányos helyzetű rétegekre, régiókra.* Nemzeti Felnőttképzési Intézet, Budapest, <http://mek.niif.hu/06400/06455/06455.pdf>, utolsó letöltés: 2013. 10. 07.
- Harangi L.: 2000. A non-formális felnőttoktatás helyszínei és aktorai. In Harangi L.-Pordány S. (szerk.): *Felnőttképzés a közművelődésben.* Magyar Művelődési Intézet, 9-35.
- Harangi L.: 2002. Gondolatok a felnőttek iskolájáról. In Mayer J. - Singer P.: *Módszertani stratégiák az iskolarendszerű felnőttoktatásban.* Országos Közoktatási Intézet, Budapest, 64-74.
- Haraszti M.: 1989. *Darabbér – Egy munkás a munkásállamban.* TÉKA Kiadó, Budapest.
- Héthy L.– Makó Cs.: 1972. *Munkásmagatartások és a gazdasági szervezet.* Szociológiai Tanulmányok, Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Harsányi G.- Vincze Sz.- Ványiné Széles A.- Harsányi E.: 2008. A humán erőforrás és kutatás-fejlesztés az Észak-alföldi régióban. In Baranyi B. – Nagy J.: *Regionalitás, területfejlesztés és modernizáció az Észak-alföldi régióban.* Debreceni egyetem Agrár- és Műszaki Tudományok Centruma, Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja, Debrecen, 203-218.

- Havas G.: 2008. Esélyegyenlőség, deszegregáció. In Fazekas K.–Köllő J.–Varga J. (szerk.): *Zöld könyv a magyar közoktatás megújításáért*. Ecostat, Budapest, 121–138.
- Horváth Gy. - Szaló P.: 2003. *Területfejlesztés és régiók*. Európa Füzetek, 11. Miniszterelnöki Hivatal STRATEK – Külügyminisztérium, Budapest.
- INNOTÁRS: *Munkavállalási és munkakeresési hajlandóság az alacsony foglalkoztatási szegmensekben*. <http://szoctanszek.unideb.hu/tart/palyazat/Innotars/Projekt.html>, Letölthető dokumentumok, Rövid összefoglaló, utolsó letöltés: 2013. 05. 02.
- Kálmán A.: *A LIFELONG LEARNING AKTUALITÁSAI Lifelong learning az Európai Unió oktatáspolitikájában*. <http://gallery.site.hu/d/1334765-1/Fokusz10Kalman.doc>, utolsó letöltés: 2012. 12. 05.
- Kemény I.: 1992. *Szociológiai írások*. Replika Könyvek, Budapest.
- Kemény I.: 1990. Velük nevelkedett a gép, Szociológiai tanulmányok, VITA, Budapest.
- Kertesi G.: 2005. *A társadalom peremén. Romák a munkaerőpiacon és az iskolában*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Kertesi G.– Kézdi G.: 2009.a. *Általános iskolai szegregáció Magyarországon az ezredforduló után*. Budapesti Munkatudományi Füzetek, 5. sz. Budapest.
- Kertesi G.– Kézdi G.: 2009.b. Szegregáció az általános iskolákban. Számítások a 2006. évi országos kompetenciamérés adatain. In Fazekas, Károly–Telegdy Álmos (szerk.): *Munkaerőpiaci tükrök*. OFA–MTA KTI, Budapest.
- Kertesi G.– Köllő J.: 1998. Regionális munkanélküliség és bérek az átmenet éveiben: a bérszerkezet átalakulása Magyarországon. II. rész. *Közgazdasági Szemle*, 45. évf. 7–8. sz. 621–652.
- Koltai D.: 1999. A felnőttoktatás feladatai. *Educatio*, 1999/1, 14–21.
- Kovács I.: 2012. *A vidék az ezredfordulón. A jelenkori magyar vidéki társadalom szerkezeti és hatalmi változásai*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont (Szociológiai Intézet), Argumentum, Budapest.
- Kozma T.: 2006. *Az összehasonlító neveléstudomány alapjai*. Új Mandátum Kiadó, Budapest.
- Kozma T. (szerk.): 2002. *Felnőttképzés és gazdaság*. Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- Kozma T.: 1975. *Hátrányos helyzet – Egy oktatásügyi probléma társadalmi vetületei*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Köllő J.: 2009. *A pálya szélén – Iskolázatlan munkanélküliek a poszt-szocialista gazdaságban*. Osiris, Budapest.
- Köllő J.: 2007. *Foglalkoztatáspolitikai eszközök az érettségivel nem rendelkezők munkaerő-piaci helyzetének javítására és az oktatási reformok előmozdítására*. http://oktatas.mholnap.digitalnatives.hu/wiki/foglalkoztat%c3%a1spolitikai_eszk%c3%b6z%c3%b6k, utolsó letöltés: 2010. 05. 02.
- Központi Statisztikai Hivatal: 2013.e. 2.6.1. *Az óvodai nevelésben, iskolai oktatásban részesülők a nappali és a felnőttoktatásban (1990–)*. http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_wdsi001b.html?89, utolsó letöltés: 2013. 11. 10.

- Központi Statisztikai Hivatal: 2013a. *2011. évi népszámlálás 3. Országos adatok.* Budapest,
http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_03_00_2011.pdf,
 utolsó letöltés: 2013. 06. 01.
- Központi Statisztikai Hivatal: 2013b. *A bruttó hazai termék (GDP) területi megoszlása 2011-ben.* <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/gdpter/gdpter11.pdf>, utolsó letöltés: 2013. 11. 10.
- Központi Statisztikai Hivatal: 2012a. *A foglalkoztatottság és a munkanélküliség regionális különbségei,* 2012.
<http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/regiok/debrecenfogl munk12.pdf>,
 utolsó letöltés: 2013. 11. 10.
- Központi Statisztikai Hivatal: 2004. *A közoktatás területi adatai, 1990 – 2003.* Budapest,
<http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/kozoktter03.pdf>, utolsó letöltés: 2010. 07. 22.
- Központi Statisztikai Hivatal: 2011. *Észak-Alföld az Európai Unió régiói között.* <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/regiok/debreceneuregio.pdf>, utolsó letöltés: 2013. 11. 10.
- Központi Statisztikai Hivatal: 2013c. *Felnőttoktatás, –képzés, Statisztikai Tükör.* VII. évfolyam 17. szám. 2013. március 5.
- Központi Statisztikai Hivatal: 2013d. *Iskolázottsági adatok.* http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_iskolazottsag, utolsó letöltés: 2013. 12. 20.
- Központi Statisztikai Hivatal: 2012b. *Munkanélküliség által érintettek, 2012, Statisztikai Tükör,* VI. évfolyam 106. szám 2012. december 21.
- Központi Statisztikai Hivatal: 2013f. *2011. évi népszámlálás, 3. Területi adatok.* http://www.ksh.hu/nepszamlalas/teruleti_adatok, utolsó letöltés: 2013. 12. 20.
- Központi Statisztikai Hivatal: 2006. *Oktatási adatok, 2006/2007 (előzetes adatok).* Budapest, <http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/idoszaki/oktat/okt0607.pdf>, utolsó letöltés: 2010. 07. 22.
- Központi Statisztikai Hivatal: 2010. *Részvétel a felnőttoktatásban. Statisztikai Tükör,* IV. évfolyam 87. szám, 2010. augusztus 05.
- Központi Statisztikai Hivatal: 2012c. *Táblák (STADAT) - Idősoros éves, területi adatok - Általános gazdasági mutatók.* http://www.ksh.hu/stadat_eves_6_3, utolsó letöltés: 2013. 11. 22.
- Központi Statisztikai Hivatal: 2012d. *Táblák (STADAT) – Társadalom.* http://www.ksh.hu/stadat_eves_6_2, utolsó letöltés: 2013. 11. 22.
- Krémer B.: 2007. *A felnőttképzés szerkezete.* kézirat, Budapest.
- Krémer B.: 2008. *Kutatási terv, Munkavállalási és munkakeresési hajlandóság az alacsony foglalkoztatási szegmensekben.* kézirat, Budapest.
- Krémer B. – Szabó F.: *A Derecskei járás fiataljainak helyzete a foglalkoztatás és munkalehetőségek tükrében.* In *Metszetek Társadalomtudományi folyóirat,* Debrecen, 2012/4. – 2013/1. 131-143.
- Laki L.: 1993. *Iskola és munkanélküliség. Educatio,* 1993/1, 1-10.

- Lannert J.: 2004. Hatékonyság, eredményesség és méltányosság. *Új Pedagógiai Szemle*, 2004/12. 3-15.
- Lengyel I.: 2012. Regionális növekedés, fejlődés, területi tőke és versenyképesség. In Bajmócy Z. – Lengyel I. – Málovics Gy. (szerk.): *Regionális innovációs képesség, versenyképesség és fenntarthatóság*. JATEPress, Szeged, 151-174.
- Lin, N.: 2001. *Social Capital. A Theory of Social Structure and Action*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Liskó I.: 1993. Potenciális munkanélküliek. *Educatio*, 1993/1, 22-30.
- Loury, G. C.: 1998. Discrimination in the Post-Civil Rights Era: Beyond Market Interactions. In: Gerhardt E. – Bús Sz. (szerk.): 2005. *Előítélet, megkülönböztetés, színavság. Válogatás Glenn C. Loury írásaiból*. Rajk László Szakkollégium és Ráday Könyvesház, Budapest, 20-51.
- Lócsei H.: 2010. A gazdasági világválság hatása a hazai munkanélküliség területi egyenlőtlenségeire. In Fazekas K.– Molnár Gy. (szerk.): *Munkaerőpiaci tükrök 2010, Közelkép*. MTA Közgazdaságtudományi Kutatóközpont–Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, Budapest, 126–141.
- Mayer J.: 2000. Az iskolarendszerű felnőttoktatásról 2000-ben. *Új Pedagógiai Szemle*, 2000/11, 13-23.
- Miszlivetz F.: 2010. A viszonylagos szabad akarat pillanatában vagyunk? Miszlivetz Ferenc interjúja Immanuel Wallersteinnel. 2010. február 20., Budapest, *Magyar Tudomány*, 2010/7, 865-877.
- Nemes Nagy J.: 1998. *A tér a társadalomtudományban*. Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület „Ember- Település- Régió”, Budapest.
- Nemes Nagy J.: 2009. *Terek, helyek, régiók. A regionális tudomány alapjai*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Nemzeti Fejlesztési Ügynökség: 2007. *Leghátrányosabb helyzetű kistérségek felzárkóztatási programja*. <http://www.nfu.hu/lhh>, utolsó letöltés: 2014. 12. 17.
- Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat: 2014. *A nyilvántartott álláskereső (munkanélküliek), a passzív ellátásban részesülők és a bejelentett álláshelyek fontosabb jellemzőinek adattára 2000. – 2013. havonta*. http://nfsz.munka.hu/engine.aspx?page=stat_afsz_nyilvtartasok, utolsó letöltés: 2014. 01. 30.
- Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat: 2012a. *Foglalkoztatási helyzetkép 2012. I. félév*. http://www.afsz.hu/engine.aspx?page=full_afsz_eves_reszletes, utolsó letöltés: 2013. 12. 16.
- Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat: 2012b. *Munkaerő-piaci helyzetkép a Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat adatai alapján*. http://www.afsz.hu/engine.aspx?page=full_afsz_eves_reszletes, utolsó letöltés: 2013. 12. 16.
- Obádovics Cs. – Kulcsár L.: 2008. Tartós munkanélküliség vidéki térségekben. In: Bódi F. (szerk.): 2008. *Helyi szociális ellátórendszer*. MTA Politikatudományi Intézet, Budapest, 205-220.
- Öry M.: 2005. *Hátrányos helyzetű csoportok helyzete a munkaerőpiacon*. Nemzeti Felnőttképzési Intézet, Budapest.

- Polonkai M.(szerk.): 2004. *Észak-alföldi Regionális Fejlesztési és Képzési bizottság Szakképzés-fejlesztési koncepció*. Nemzeti Szakképzési Intézet, Debrecen.
- Portes, A.: 1998. Social Capital: Its Origins and Applications in modern Sociology. *Annual Review of Sociology*, Vol. 24. 1–24.
- Projektünkről...: 2009. <http://szoctanszek.unideb.hu/tart/palyazat/Innotars/Udvozlet.html>, utolsó letöltés: 2013. 05. 02.
- Pulay Gy. (szerk.): 2009. *A felnőttképzési rendszerek hatékonysága nemzetközi összehasonlításban*. Állami Számvevőszék Kutató Intézete, Budapest, http://www.econ.core.hu/file/download/pulay/felnottkepzes_2.pdf, utolsó letöltés: 2013. 05. 02.
- Rechnitzer J.2002. A Bécs-Pozsony-Győr-Budapest innovációs tengely és a magyar területfejlesztési koncepciók. In Dövényi Z.–Hajdú Z. (szerk.): *A magyarországi Duna-völgy területfejlesztési kérdései*. MTA, Budapest, 119-138.
- Rechnitzer J.: 2008a. A regionális fejlődés új erőforrása: a tudás. In Baranyi B. – Nagy J.: *Regionalitás, területfejlesztés és modernizáció az Észak-alföldi régióban*. Debreceni egyetem Agrár- és Műszaki Tudományok Centruma, Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja, Debrecen, 31-44.
- Rechnitzer J.: 2008b. A regionális fejlődés erőforrásainak átrendeződése, új súlypont: a tudás. In Lengyel I. – Lukovics M. (szerk.): *Kérdőjelek a régiók gazdasági fejlődésében*. JATEPress, Szeged, 13-25.
- Rechnitzer J.: 1999. Határ menti együttműködések Európában és Magyarországon. In Nárái M.- Rechnitzer J.(szerk.): *Elválaszt és összeköt - a határ. Társadalmi-gazdasági változások az osztrák-magyar határ menti térségben*. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs-Győr, 9-72.
- Róbert P.: 2002. Átmenet az iskolából a munkaerőpiacra. In Kolosi T.- Tóth I. Gy.- Vukovich Gy. (szerk.): *Társadalmi riport 2002*. TÁRKI, Budapest, 220-232.
- Romer, P. M.: 1990. Endogenous technological change. *Journal of Political Economy*, Vol. 98, Issue 5, 71-102.
- Scharle Á.: 2008. Nőhet-e a foglalkoztatás, ha nem nő a gazdaság? *Esély*, 2008/2, 15-26.
- Schultz, T. W.: 1961. Investment in Human Capital. *The American Economic Review*, Vol. 51., No 1., 1-17.
- Sen, A.: 2009. *The Idea of Justice*. Belknap Press of Harvard Univ. Press, Cambridge Massachusetts, idézi Ferge Zs.: 2010. *Társadalmi áramlatok és egyéni szerepek*. Napvilág Kiadó, Budapest.
- Sik Endre: 2012. *A kapcsolati tőke szociológiája*. Eötvös Kiadó, Budapest.
- Smahó M.: 2006. A humán fejlettség regionális dimenziói. In Bakonyi István–Rechnitzer J.– Solt K. (szerk.): *Évkönyv 2005. Átalakulási folyamatok Közép-Európában*. Széchenyi István Egyetem Jog- és Gazdaságtudományi Kar Multidiszciplináris Társadalomtudományi Doktori Iskola, Győr, 311–320.
- Somlai P.: 2002. *Húsz év. Családi kapcsolatok változásai a 20. század végi Magyarországon*. Új Mandátum, Budapest.
- Szöllősi Zs.: 1997. A képzési piac. *Educatio*, 1997/2, 260-273.

- Szűcs J.: 1983. Vázlat Európa három történeti régiójáról. Magvető, Budapest.
- Tajti J.: 2009. *2009. évben befejezett munkaerőpiaci programok hatékonyságának értékelése.* Foglalkoztatási és Szociális Hivatal, http://www.afsz.hu/engine.aspx?page=afsz_stat_fobb_aktiv_eszkozok, utolsó letöltés: 2013. 05. 02.
- Tót É.: *Felnőttképzés.* <http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=jelentes97-hattertot-felnottkepzes>, utolsó letöltés: 2010. 03. 05.
- Tót É.: 1997. Trendek az iskolán kívül képzésben. *Educatio*, 1997/2, 314-326.
- Tóth J. – Csatári B.: Az Alföld határ menti területeinek vizsgálata. *Területi Kutatások*, 1983/6. 78–92.
- Török B.: 2006. Felnőttkori tanulás – célok és akadályok. *Educatio*, 2006/2, 333-347.
- Vaskovics L.: 2000. A posztadoleszcencia szociológiai elmélete. *Szociológiai Szemle*, 10 (4), 3-20.
- Varga J.: 2006. Humántőke-fejlesztés, továbbtanulás felnőttkorban, “skill”-ek és kompetenciák. In Kolosi T.– Tóth Is. Gy.– Vukovich Gy. (szerk.): *Társadalmi Riport*, Társaság, Budapest, 287–300.
- Wallerstein, I.: 1983. *A modern világgazdasági rendszer kialakulása.* Gondolat Kiadó, Budapest.
- Zachár L.: 2003. A felnőttképzés rendszere és főbb mutatói. In Singer P. (szerk.) *Felnőttoktatás és -képzés az iskolarendszerben és azon kívül.* Országos Közoktatási Intézet, Budapest, 5-31.
- Zrinszky L.: 2002. A tudás mint andragógiai probléma (Tanulás az egész életen át). *Magyar pedagógia*, 2002, 102/2., 131-144.

10. NYILATKOZAT

NYILATKOZAT

Ezen értekezést a Debreceni Egyetem Mezőgazdaság-, Élelmiszertudományi és Környezetgazdálkodási Karán, a Kerpely Kálmán Doktori Iskola keretében készítettem, a Debreceni Egyetem doktori (Ph.D.) fokozatának elnyerése céljából.

Debrecen, ...

.....
a jelölt aláírása

NYILATKOZAT

Tanúsítom, hogy dr. Ábrahám Katalin doktorjelölt 2013–2014. között a fent megnevezett Doktori Iskola keretében irányításommal végezte munkáját. Az értekezésben foglalt eredményekhez a jelölt önálló alkotó tevékenységével meghatározóan hozzájárult, az értekezés a jelölt önálló munkája. Az értekezés elfogadását javaslom.

Debrecen, ...

.....
a témavezető aláírása

.....
a témavezető aláírása

11. PUBLIKÁCIÓK AZ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRÉBEN

Magyar nyelvű könyvfejezet:

Ábrahám K. – Bihari I. – Csoba J.: 2011. Az oktatás/képzés szerepe a munkaerő-piaci kereslet-kínálat összhangjának kialakításában, a munkajövedelem biztosításában. In Csoba J. (szerk.): Munkaerő-piaci változások, leszakadó társadalmi csoportok. Debreceni Egyetem Szociológia és Szociálpolitika Tanszéke, Debrecen, ISBN 978-963-473-467-3, 75-95.

Ábrahám K. – Csoba J.: megjelenés alatt, Határ menti vállalkozások humán erőforrásba való beruházása. In Fekete I. D. – Herpainé L. J. (szerk.): Tanulmányok a kultúra és a felnőttképzés köréből. Eszterházy Károly Főiskola, Eger.

Ábrahám K. – Tőzsér Z.: 2010. A felnőttképzésben résztvevő partiumi hallgatók munkaerőpiachoz való viszonya. In Kozma T. – Ceglédi T. (szerk.) Régió és oktatás: A Partium esete, Régió és oktatás sorozat VII. kötet, CHERD, Debrecen, ISBN 978-963-473-409-3, 197-202.

Ábrahám K. – Tőzsér Z.: 2011. Egyetemisták a felnőttképzésben. In Kozma T. – Perjés I. (szerk.): Törekvések és lehetőségek a XXI. század elején, Új kutatások a neveléstudományokban 2010. Az MTA Neveléstudományi Bizottságának sorozata, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, ISSN 2062-090X, 175-184.

Idegen nyelvű könyvfejezet:

Gomez, V. et al.: 2008. Comparison of National Rules, Legislation, Practices and Experiences on Equal Opportunities in the Labour Market. In F. Sipos (ed.): Balance Partnership: Equal Opportunities. A manual of Best Practice. University of Debrecen, Sociology and Social Policy, Debrecen, 53-78.

Csoba J. – Ábrahám K.: 2012. What next? Students' plans regarding employment and adult education. In T. Kozma – K. Bernáth (ed.): Higher Education in the Romania-Hungary Cross-border Cooperation Area. Partium University Press, Oradea, Romania, ISBN 978-606-8156-41-5, Center for Higher Education Research and Development, Debrecen, Hungary, ISBN 978-963-08-6154-0, 185-207.

Tudományos közlemény idegen nyelvű, lektorált folyóiratban:

Ábrahám K. – Tőzsér Z.: 2010. Graduating Students' Participation in Adult Education with Special Regard to their Relation to the Labour Market. In *Practice and Theory in Systems of Education*, Pedagogical Journal of Association of Educational Sciences, Volume 5, Number 2. HU ISSN 1788-2591 (Online), HU ISSN 1788-2583 (Print), 177-184.

J. Csoba – K. Ábrahám – I. Vargáné Nagy: 2013. Education and employment: The knowledge and information flow between the training providers and employers. In *Revista de Asistența Socială (Social Work Review)*, anul XII, 1/2013, www.revistadeasistentasociala.ro, 29-45.

Tudományos közlemény magyar nyelvű, lektorált folyóiratban:

Ábrahám K.: 2012. Az alacsonyan iskolázottak a felnőttképzésben. In *Egyenlítő Társadalomkritikai és Kulturális folyóirat*, X. évfolyam, 2012/7-8. ISSN 1589-6714, 24-30.

Csoba J. – Ábrahám K. – Nagyné Varga I.: 2013. KÉPZÉS ÉS FOGLALKOZTATÁS. Információ és tudásáramlás a képzőintézmények és a foglalkoztatók között. In *Metszetek Társadalomtudományi folyóirat*, Debrecen, 2012/4. – 2013/1. ISSN 2063-6415, 31-48.

Idegen nyelvű konferencia kiadvány:

Abraham K.: 2014. The role of adult education in improving the labour market position of people without a secondary-school-leaving certificate (A-levels). In *International Institute of Social and Economic Sciences: Conference Proceedings, Istanbul 9th International Academic Conference, Czech Republic, IISES*, <http://proceedings.iises.net/index.php?action=proceedingsIndexConference&id=1&page=3>, ISBN 978-80-87927-00-7, 13-28.

Magyar nyelvű absztrakt:

Ábrahám K. – Tózsér Z.: 2010. Alap- és mesterképzésben tanuló hallgatók részvétele a felnőttképzésben. In Csikos Cs. – Kinyó L. (szerk.): Új törekvések és lehetőségek a 21. századi neveléstudományokban. Program és összefoglalók. X. Országos Neveléstudományi Konferencia, MTA Pedagógiai Bizottság, Budapest, ISBN 978-963-08-0333-5.

Ábrahám K. – Tózsér Z.: 2009. Tudás és/vagy kompetenciák? Végzős hallgatók részvétele felnőttoktatásban. In Paksi V. – Tibori T. (szerk.): Változás. Válság. Váltás. Hu. Absztraktok. Magyar Szociológiai Társaság, Budapest, ISBN 978-963-886333-0-0.

Idegen nyelvű absztrakt:

Ábrahám K.: 2012. Effects of adult education on low level educational attainment. [In: S. Baltatescu – F. Chipea – G. Tiurbe – R. Buhás – S. Saveanu – L. Coturbas – P. Rodica (ed.): Book of Abstracts, International Conference: "European Sociology: New Challenges and Opportunities"] University of Oradea Publishing House, Oradea. 3. ISBN 978-606-10-0919-0.

Ábrahám K. – Tózsér Z.: 2010. Graduating Students' Participation in Adult Education. In Karlovicz J. T. (szerk.): 3rd International Conference for Theory and Practice in Education. Intercultural Communication, Multicultural Education. Absztraktok. Neveléstudományi Egyesület, Budapest, ISBN 978-963-88422-6-8.

A kutatási témához közvetlenül nem kapcsolódó publikációk:

Magyar nyelvű könyv:

- Ábrahám K.* (szerk.): 2012. „Kincskereső” Gyermekek- és ifjúságpolitikai projektek. Oktatási segédanyag. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, ISBN 978-963-318-347-2, 269.
- Ábrahám K. et al.*: 2007. Pályaorientációs és munkatapasztalat-szerző gyakorlat, Módszertani kézikönyv (szerk.: Csoba J. – Nagy Z. É.). Debreceni Egyetem Szociológia és Szociálpolitika Tanszék, Debrecen, 225.

Magyar nyelvű könyvfejezet:

- Ábrahám K. – Barabási T.*: 2010. A Székelyudvarhelyi Modern Üzleti Tudományok Főiskolája - a székelyföldi gazdasági képzés kiteljesítésének szolgálatában. In Juhász E. (szerk.): Harmadfokú képzés, felnőttképzés és regionalizmus. Center for Higher Education Research and Development Hungary, Debrecen, ISBN 978-963473-277-8, 40-44.
- Ábrahám K. – Dr. Barabási T.*: 2011. Modern Üzleti Tudományok Főiskolája Székelyudvarhelyi Kihelyezett Tagozat. In Kozma T. – Pataki Gy. (szerk.): Kisebbségi felsőoktatás és a Bologna-folyamat. Régió és oktatás sorozat VIII. kötet. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen University Press, Debrecen, ISBN 978 963 318 108 9, 131-147.
- Murányi I. – Ábrahám K.*: 2011. Az identitás szintjei és az előítéletesség Kelet-Magyarországon. In Balogh B. et al. (szerk.): Európai, nemzeti és regionális identitás. Elmélet és gyakorlat. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, ISBN 978 963 318 132 4, 343-382.

Idegen nyelvű könyvfejezet:

- Murányi I. – Ábrahám K.*: 2011. The levels of Identity and Prejudiciality in Eastern Hungary. In Balogh B. et al. (szerk.): European, National and Regional Identity. Theory and Practice. Partium Press, Oradea, ISBN 978 606 8156 20 0, 343-379.
- Murányi I. – Ábrahám K.*: 2011. Nivelurile Identității Și Prejudecata În Ungaria De Est. In Balogh B. et al. (szerk.): Identitate Europeană ă Națională Și Regională. Teorie Și Practică. Editura Partium, România, Oradea, ISBN 978 606 8156 12 5, 343-380.

Ismeretterjesztő publikáció:

- Csoba J.– Ábrahám K.* (szerk.): 2008. Munka-kör, Közösségi módszerekkel támogatott álláskeresési technikák című program tájékoztató kiadványa. Debrecen.

12. MELLÉKLET

12.1. Melléklet: Kérdőív

Kérdőív sorszáma:

Kérdezés ideje (hónap, nap):

Kérdező:

Debreceni Egyetem Szociológia és Szociálpolitika Tanszék

Munkavállalási és munkakeresési hajlandóság az alacsony foglalkoztatási szegmensekben

INNOTÁRS program

A kutatásban való részvétel, a kérdőív kitöltése önkéntes. A kérdőívben megadott információkat név nélkül, kizárólag kutatási célokra használjuk fel, harmadik személynek nem adjuk át.

H. Kérdezés helye

H1A. Település neve: .....

H1B. Településkód:

H2. Megye:

1 – Hajdú-Bihar megye

2 – Jász-Nagykun-Szolnok megye

3 – Szabolcs-Szatmár-Bereg megye

H3. Településtípus

1 – megyeszékhely, megyei jogú város

2 – egyéb város

3 – község

D. Demográfia

D1. A kérdezett neme:

1 – férfi

2 – nő

D2. Születési éve: 19 __

0 – nem tudja   9 – nem válaszol

D3. Mi az Ön családi állapota? (Kérdező! Karikázd be a megfelelő válasz számát!)

NŐTLEN/HAJADON

1 – nőtlen, hajadon, nincs élettársa

ELVÁLT

6 – elvált, nincs élettársa

2 – nőtlen, hajadon, élettárssal él

HÁZAS

3 – házassal, házastárssal él

4 – házassal, más élettárssal él

5 – házassal, de külön élnek, nincs élettársa

7 – elvált, élettárssal él

ÖZVEGY

8 – özvegy, nincs élettársa

9 – özvegy, élettárssal él

D4. Aktív kereső-e, illetve hová jár? (Kérdező! Karikázd be a megfelelő válasz számát!)

1 – Dolgozik, bejelentett munkahelyen alkalmazottként

2 – Dolgozik, saját vállalkozásban

3 – Dolgozik, közfoglalkoztatásban

4 – Regisztrált munkanélküli (álláskereső / rszs / rát)

5 – GYES / GYED / GYET / TGYÁS

6 – GYES / GYED / GYET / TGYÁS és dolgozik

7 – Nyugdíjas

8 – Nyugdíjas és dolgozik

9 – Rokkantsnyugdíjas

10 – Rokkantsnyugdíjas és dolgozik

11 – Háztartásbeli

12 – Középiskolai tanuló

13 – Egyéb inaktív

14 – „Csak úgy van” – nincs bejelentett munkája és sehol nincs regisztrálva (18 év felett)

15 – Egyéb, éspedig (D4.15b): .....

0 – nem tudja 99 – nincs válasz

A. Általános iskola

A1. Hány általános iskolába járt? (Kérdező! Írd be a megfelelő választ!) ..... db

Kérdező! Amennyiben több általános iskolába is járt, a táblázata foglalt kérdéseket minden általános iskolára vonatkozóan töltsd ki! Maximum három általános iskolát kérdezhetsz, ha többre is járt, akkor azt a hármat válasszátok ki, ahol a legtöbb időt töltötte.

Minden kérdés után írd a megfelelő válasz számát (szöveges válasz esetén a választ) az éppen kért iskolához tartozó cellába!

	A		B		C	
	1. általános iskola		2. általános iskola		3. általános iskola	
A2. Tagozat 1 – nappali 2 – esti 3 – levelező 0 – nem tudja 9 – nincs válasz						
A3. Státusz 1 – standard tanuló 2 – magántanuló 0 – nem tudja 9 – nincs válasz						
A4. Speciális jelleg 1 – általános 2 – művészeti 3 – gyógypedagógiai 4 – speciális tagozat 0 – nem tudja 9 – nincs válasz						
A5. Hol volt az iskola az akkori lakóhelyéhez képest? 1 – lakóhelyemmel azonos településen 2 – szomszédos településen 3 – távolabbi településen 0 – nem tudja 9 – nincs válasz						
A6. Mektől meddig járt oda? (Osztály megjelölése!) 0 – nem tudja 9 – nincs válasz						

<p>A7. Hogyan választotta az iskolát? 1 – csak egy iskola volt a településen/ közelben 2 – körzet szerint oda volt beosztva 3 – szülők, hozzátartozók javaslatára 4 – ismerősök is oda jártak 5 – egyéb, éspedig: 0 – nem tudja 9 – nincs válasz</p>			
<p>A8. Milyen okból váltotta azt az iskolát? 1 – elköltöztek 2 – egyéb családi változás 3 – tanulmányi problémák 4 – magatartási problémák 5 – egyéb konfliktusok 6 – egyéb, éspedig: 0 – nem tudja 9 – nincs válasz 99 – nem releváns (nem váltotta)</p>			
<p>A9. Szeretett oda járni? Jól érezte magát? 1 – igen 2 – ez változó volt 3 – nem 0 – nem tudja 9 – nincs válasz</p>			
<p>A10. Nehéz volt a követelményeknek megfelelni? 1 – igen, a legtöbb tárgyból 3 – igen, néhány tárgyból 4 – változó 5 – nem 0 – nem tudja 9 – nincs válasz</p>			

A11. Elvégezte az általános iskolát? (Kérdező! Karikázd be a megfelelő válasz számát!)

1 – igen (Kérdező! Tovább az A15. kérdésre!)

2 – nem

0 – nem tudja   9 – nincs válasz

A12. Amennyiben nem, melyik a legmagasabb elvégzett osztálya? (Kérdező! Írd be a választ!)

..... osztály

0 – nem tudja   9 – nincs válasz   99 – nem releváns (elvégezte a 8 osztályt)

A13. Mi volt a legfőbb ok, amiért kimaradt? (Kérdező! Karikázd be a megfelelő válasz számát!)

1 – tanulmányi problémák miatt

2 – magánéleti okokból: terhes lett

3 – magánéleti okokból: párkapcsolatot létesített

4 – egyéb magánéleti okokból

5 – anyagi okokból

6 – tankötelezettséget letöltötte

7 – betegség, baleset miatt

8 – egyéb, éspedig (A13b): .....

0 – nem tudja   9 – nincs válasz   99 – nem releváns (elvégezte a 8 osztályt)

A14. Mi volt a véleménye a (nevelő)szüleinek az iskolából való kimaradásról? (Karikázd be!)

1 – elleneztek

2 – elfogadták, beletörődtek

3 – egyetértettek

4 – ők kezdeményezték

0 – nem tudja   9 – nincs válasz   99 – nem releváns (elvégezte a 8 osztályt)

A15. Volt olyan tantárgy, amiből fennállt a bukás veszélye általános iskolai tanulmányai alatt?

(Kérdező! Karikázd be!)

1 – nem *(Kérdező! Tovább az A18. kérdésre!)*

2 – igen, egy

3 – igen, több is

0 – nem tudja   9 – nincs válasz

A16. Amennyiben igen, milyen gyakori volt ez a bukásveszély?

1 – egyszeri probléma

2 – előfordul néhány alkalommal

3 – (majdnem) minden évben volt bukásveszély

0 – nem tudja   9 – nincs válasz   99 – nem releváns (nem volt bukásveszélyes tantárgya)

A17. Amennyiben igen, melyik tantárgy volt az? Több válasz is lehetséges! *(Karikázd be!)*

1 – matematika

2 – magyar (nyelvtan és irodalom)

4 – idegen nyelv

8 – egyéb tantárgy, éspedig (A17b):.....

0 – nem tudja   9 – nincs válasz   99 – nem releváns (nem volt bukásveszélyes tantárgya)

A18. Ismételt osztályt? *(Kérdező! Karikázd be a megfelelő válasz számát!)*

1 – nem *(Kérdező! Tovább az A22. kérdésre!)*

2 – igen, egyszer

3 – igen, többször

0 – nem tudja   9 – nincs válasz

A19. Melyik osztályt kellett ismételnie (először)? *(Kérdező! Írd be a megfelelő választ!)*

..... osztály

0 – nem tudja   9 – nincs válasz   99 – nem releváns (nem volt osztályismétlés)

A20. Milyen tárgy(ak) miatt? Több válasz is lehetséges! *(Kérdező! Karikázd be!)*

1 – matematika

2 – magyar (nyelvtan és irodalom)

4 – egyéb tantárgy, éspedig (A20b):.....

0 – nem tudja   9 – nincs válasz   99 – nem releváns (nem volt osztályismétlés)

A21. Hány év alatt végezte el az általános iskolát? Amennyiben nem fejezte be, hány évet töltött ott? *(Kérdező! Írd be a választ!)*

..... év

0 – nem tudja   99 – nincs válasz

A22. Volt általános iskolásként kollégista? *(Kérdező! Karikázd be a megfelelő válasz számát!)*

1 – nem

2 – igen, ennyi ideig (A22b): ..... évig

0 – nem tudja   9 – nincs válasz

A23. Volt általános iskolásként napközis? *(Kérdező! Karikázd be a megfelelő válasz számát!)*

1 – nem

2 – igen, ennyi ideig (A23b): ..... évig

0 – nem tudja   9 – nincs válasz

A24. Járt sportolni szervezett keretek között általános iskolás korában? *(Karikázd be!)*

1 – nem

2 – igen

0 – nem tudja   9 – nincs válasz

A25. Volt általános iskolásként táborban? *(Kérdező! Karikázd be a megfelelő válasz számát!)*

- 1 – nem
- 2 – igen, egyszer
- 3 – igen, néhány alkalommal
- 4 – igen, (közel) évente legalább egyszer
- 0 – nem tudja   9 – nincs válasz

A26. Előfordult olyan, hogy kiküldték óráról, hazaküldték? *(Kérdező! Karikázd be!)*

- 1 – nem
- 2 – igen, egyszer
- 3 – igen, néhányszor
- 4 – igen, rendszeresen
- 0 – nem tudja   9 – nincs válasz

A27. Előfordult nagyobb probléma (fegyelmi, igazgatói rovó)? *(Kérdező! Karikázd be!)*

- 1 – nem *(Kérdező! Tovább az A29. kérdésre!)*
- 2 – igen, egyszer
- 3 – igen, néhányszor
- 4 – igen, rendszeresen
- 0 – nem tudja   9 – nincs válasz

A28. Amennyiben igen, miért? *(Kérdező! Írd be a választ!)*

.....
0 – nem tudja   9 – nincs válasz   99 – nem releváns (nem volt nagyobb probléma)

A29. Előfordult, hogy megverték az iskolában? *(Kérdező! Karikázd be!)*

- 1 – nem
- 2 – igen, egyszer
- 3 – igen, néhányszor
- 4 – igen, rendszeresen
- 0 – nem tudja   9 – nincs válasz

A30. Előfordult, hogy megvert más az iskolában? *(Kérdező! Karikázd be!)*

- 1 – nem
- 2 – igen, egyszer
- 3 – igen, néhányszor
- 4 – igen, rendszeresen
- 0 – nem tudja   9 – nincs válasz

A31. Tartozott valamilyen baráti társasághoz, bandához, klikkhez? *(Kérdező! Karikázd be!)*

- 1 – igen
- 2 – nem *(Kérdező! Tovább az A33. kérdésre!)*
- 0 – nem tudja   9 – nincs válasz

A32. Ha igen, volt-e nevük (gúnynevük, bandanevük)? *(Kérdező! Karikázd be!)*

- 1 – nem
- 2 – igen – **Mi volt az?** (A32b) .....
- 0 – nem tudja   9 – nincs válasz   99 – nem releváns (nem volt bandatag)

A33. Előfordult, hogy év végén kapott jutalomkönyvet, oklevelet, évvárón kiemelték, kihívták? *(Kérdező! Karikázd be a megfelelő válasz számát!)*

- 1 – igen
- 2 – nem

0 – nem tudja   9 – nincs válasz

A34. Szeretett tanulni az általános iskolában? (Kérdező! Karikázd be a válasz számát!)

- 1 – igen, a legtöbb tárgyból
- 2 – igen, néhány tárgyból
- 3 – változott az évek során
- 4 – nem

0 – nem tudja   9 – nincs válasz

A35. Mi a véleménye: hasznát veszi az iskolában megszerzett ismereteknek? (Karikázd be!)

- 1 – igen
- 2 – nem (Kérdező! Tovább az A37. kérdésre)

0 – nem tudja   9 – nincs válasz

A36. Amennyiben igen, milyen területen, milyen formában veszi hasznát? (Kérdező! Írd be!)

.....
Kérdező! Kódold be a választ!

		1 – említette 2 – nem említette 0 – nem tudja 9 – nincs válasz 99 – nem releváns, nem veszi hasznát
A36.1	továbbtanulásban	
A36.2	hétköznapi életben (pl. bevásárlás, szórakozás)	
A36.3	munkavégzés során	
A36.4	kapcsolatrendszerrel illetően	
A36.5	alapkészségekben	
A36.6	egyéb, éspedig (A36.6b):	

A37. Az általános iskola végén voltak továbbtanulási szándékai? (Kérdező! Karikázd be!)

- 1 – voltak, meg is valósítottam
- 2 – voltak, de végül máshová mentem, mint eredetileg akartam
- 3 – voltak, de végül nem tanultam tovább (Kérdező! Tovább az A39-es kérdésre!)
- 4 – nem voltak, nem is tanultam tovább (Kérdező! Tovább az A39-es kérdésre!)
- 5 – nem voltak, de végül mégis továbbtanultam

0 – nem tudja   9 – nincs válasz

A38. Miért tanult tovább? (Kérdező! A válasz után tovább a K1-es kérdésre!)

- 1 – érdekelt a szak / szakirány
- 2 – későbbi munkalehetőségek, fizetés miatt
- 3 – barátaim is továbbtanultak
- 4 – családi elvárás volt
- 5 – tanárom javasolta

6 – egyéb, éspedig (A38b): .....

0 – nem tudja   9 – nincs válasz   99 – nem releváns (nem tanult tovább)

A39. Miért nem tanult tovább? (Kérdező! Karikázd be, majd tovább az II. kérdésre!)

- 1 – nem jelentkeztem, saját döntés volt (nem akartam)
- 2 – nem jelentkeztem, a szüleim nyomására (pl.: dolgoznom kellett)
- 3 – jelentkeztem, de nem vettek fel tanulmányi eredményem miatt
- 4 – jelentkeztem, de nem vettek fel egyéb okból

5 – egyéb, éspedig (A39b): .....

0 – nem tudja   9 – nincs válasz

K. Középiskola

K1. Hány középiskolába járt? (Kérdező! Írd be!) ..... db

Kérdező! Amennyiben el sem kezdett egyetlen középiskolát sem, úgy ezt a blokkot ki kell hagyni!

Az elkezdett, de be nem fejezett középiskolát le kell kérdezni!

Amennyiben jelenleg is valamely középiskolában tanul, azt is vezesd fel a táblázatba!

A dolgozók gimnáziuma középiskolának számít!

Ha középiskolásként kollégista volt, az is számít a minősítő kérdéseknél!

Amennyiben több középiskolába is járt, a táblázata foglalt kérdéseket minden középiskolára vonatkozóan töltsd ki! Maximum három középiskolát kérdezhetsz, ha többre is járt, akkor azt a hármat válasszátok ki, ahol a legtöbb időt töltötte. (És jelezd, mennyi volt összesen.)

Minden kérdés után írd a megfelelő válasz számát (szöveges válasz esetén a választ) az éppen kértet iskola-hoz tartozó cellába!

K2. Mi volt a neve a középiskolá(k)nak?

K2.1 - 1. középiskola: .....

K2.2 - 2. középiskola: .....

K2.3 - 3. középiskola: .....

		A	B	C
		1. középiskola	2. középiskola	3. középiskola
K3. Iskolatípus	3 – szakközépiskola 1 – szakiskola 2 – szakmunkásképző			
	4 – gimnázium 0 – nem tudja 9 – nincs válasz			
K4. Szak / szakirány / szakma	0 – nem tudja 9 – nincs válasz			
K5. Tagozat	1 – nappali 2 – esti	3 – levelező 0 – nem tudja		9 – nincs válasz
K6. Státusz	1 – standard tanuló 2 – magántanuló 0 – nem tudja			9 – nincs válasz
K7. Speciális jelleg	1 – általános 2 – művészeti	3 – gyógypedagógiai 4 – speciális tagozat 0 – nem tudja		9 – nincs válasz
K8. Mikor kezdte az iskolát?	1 – az általános iskola után rögtön 2 – egy másik középiskola befejezése után rögtön 3 – egy másik középiskola megszakítása után rögtön 4 – egy-két év kihagyás után 5 – legalább 5 év kihagyása után 0 – nem tudja			9 – nincs válasz
K9. Hol volt az iskola az akkori lakóhelyéhez képest?	1 – lakóhelyemmel azonos településen 2 – szomszédos településen 3 – távolabbi településen 0 – nem tudja			9 – nincs válasz

		A	B	C
		1. középiskola	2. középiskola	3. középiskola
K10. Milyen típusú településen volt a középiskola?	1 – megyeszékhely / megyei jogú város 2 – város			

3 – község 0 – nem tudja 9 – nincs válasz			
K11. Mennyit végzett el belőle? 1 – csak elkezdte, nincs befejezett osztálya 2 – kevesebb, mint a felét 3 – több, mint a felét 4 – csak a szakvizsga / érettségi hiányzik 5 – befejezte 0 – nem tudja 9 – nincs válasz			
K12. Hogyan választotta az iskolát? 1 – csak egy iskola volt a településen/ közelben 2 – szülők, hozzátartozók javaslatára 3 – pedagógusok javaslatára 4 – barátok, ismerősök is oda jártak, oda jelentkeztek 5 – tanulmányi eredmény miatt csak ez jöhetett számításba 6 – ebbe az iskolába szerettem volna járni 7 – erre a szakra szerettem volna járni 8 – a képzésnek nincs „díja”/ megfizethető volt 10 – egyéb, éspedig: 0 – nem tudja 9 – nincs válasz			
K13. Milyen okból váltotta azt az iskolát? 1 – elköltöztek 2 – egyéb családi változás 3 – tanulmányi problémák 4 – magatartási problémák 5 – egyéb konfliktusok 6 – egyéb, éspedig: 0 – nem tudja 9 – nincs válasz 99 – nem releváns (nem váltotta)			
K14. Szeretett oda járni? Jól érezte magát? 1 – igen 2 – ez változó volt 3 – nem 0 – nem tudja 9 – nincs válasz			
K15. Nehéz volt a követelményeknek megfelelni? 1 – igen, a legtöbb tárgyból 3 – igen, néhány tárgyból 4 – változó 5 – nem 0 – nem tudja 9 – nincs válasz			

K16. Elvégezte a középiskolát? (Kérdező! Karikázd be a megfelelő válasz számát!)

- 1 – igen (Kérdező! Tovább a K20. kérdésre!)
2 – nem még, de folyamatban van jelenleg
3 – nem

0 – nem tudja 9 – nincs válasz

K17. Amennyiben nem, melyik a legmagasabb elvégzett osztálya? (Kérdező! Írd be a választ!)

..... osztály

0 – nem tudja 9 – nincs válasz 99 – nem releváns (elvégezte a középiskolát)

K18. Mi volt a legfőbb ok, amiért kimaradt? (Kérdező! Karikázd be a megfelelő válasz számát!)

- 1 – tanulmányi problémák miatt
2 – magánéleti okokból: terhes lett
3 – magánéleti okokból: párkapcsolatot létesített
4 – egyéb magánéleti okokból
5 – anyagi okokból

- 6 – tankötelezettséget letöltötte
7 – betegség, baleset miatt
8 – egyéb, éspedig (K18b): .....
0 – nem tudja   9 – nincs válasz   99 – nem releváns (elvégezte a középiskolát)

K19. Mi volt a véleménye a (nevelő)szüleinek az iskolából való kimaradásról? (Karikázd be!)

- 1 – elleneztek
2 – elfogadták, beletörődtek
3 – egyetértettek
4 – ők kezdeményezték
0 – nem tudja   9 – nincs válasz   99 – nem releváns (elvégezte a középiskolát)

K20. Volt olyan tantárgy, amiből fennállt a bukás veszélye középiskolai tanulmányai alatt? (Kérdező! Karikázd be!)

- (Kérdező! Tovább a K23. kérdésre!)
1 – nem (Kérdező! Tovább a K23. kérdésre!)
2 – igen, egy
3 – igen, több is
0 – nem tudja   9 – nincs válasz

K21. Amennyiben igen, milyen gyakori volt ez a bukásveszély? (Kérdező! Karikázd be!)

- 1 – egyszeri probléma
2 – előfordul néhány alkalommal
3 – (majdnem) minden évben volt bukásveszély

K22. Amennyiben igen, melyik tantárgy volt az? Több válasz is lehetséges! (Karikázd be!)

- 1 – matematika
2 – magyar (nyelvtan és irodalom)
4 – szakmai tárgy
8 – idegen nyelv
16 – egyéb tantárgy, éspedig (K22b): .....
0 – nem tudja   88 – nincs válasz   99 – nem releváns (nem volt bukásveszélyes tantárgya)

K23. Ismételt osztályt? (Kérdező! Karikázd be a megfelelő válasz számát!)

- 1 – nem (Kérdező! Tovább a K26. kérdésre!)
2 – igen, egyszer
3 – igen, többször
0 – nem tudja   9 – nincs válasz

K24. Melyik osztályt kellett ismételnie (először)? (Kérdező! Írd be a megfelelő választ!)

- ..... osztály
0 – nem tudja   88 – nincs válasz   99 – nem releváns (nem volt osztályismétlés)

K25. Milyen tárgy(ak) miatt? Több válasz is lehetséges! (Kérdező! Karikázd be!)

- 1 – matematika
2 – magyar (nyelvtan és irodalom)
4 – szakmai tárgy
8 – egyéb tantárgy, éspedig (K25b): .....
0 – nem tudja   88 – nincs válasz   99 – nem releváns (nem volt osztályismétlés)

K26. Volt középiskolásként kollégista? (Kérdező! Karikázd be a megfelelő válasz számát!)

- 1 – nem
2 – igen, ennyi ideig (K26b): ..... évig
0 – nem tudja   9 – nincs válasz

K27. Járt sportolni / edzésre szervezett keretek között középiskolás korában? (Karikázd be!)

- 1 – nem

2 – igen
0 – nem tudja   9 – nincs válasz

K28. Volt középiskolásként táborban? *(Kérdező! Karikázd be a megfelelő válasz számát!)*

1 – nem
2 – igen, egyszer
3 – igen, néhány alkalommal
4 – igen, (közel) évente legalább egyszer
0 – nem tudja   9 – nincs válasz

K29. Előfordult olyan, hogy kiküldték óráról, hazaküldték? *(Kérdező! Karikázd be!)*

1 – nem
2 – igen, egyszer
3 – igen, néhányszor
4 – igen, rendszeresen
0 – nem tudja   9 – nincs válasz

K30. Előfordult nagyobb probléma (fegyelmi, igazgatói rovó)? *(Kérdező! Karikázd be!)*

1 – nem *(Kérdező! Tovább a K32. kérdésre!)*
2 – igen, egyszer
3 – igen, néhányszor
4 – igen, rendszeresen
0 – nem tudja   9 – nincs válasz

K31. Amennyiben igen, miért? *(Kérdező! Írd be a megfelelő választ!)*

.....
0 – nem tudja   9 – nincs válasz   99 – nem releváns (nem volt nagyobb probléma)

K32. Előfordult, hogy megverték az iskolában? *(Kérdező! Karikázd be!)*

1 – nem
2 – igen, egyszer
3 – igen, néhányszor
4 – igen, rendszeresen
0 – nem tudja   9 – nincs válasz

K33. Előfordult, hogy megvert mást az iskolában? *(Kérdező! Karikázd be!)*

1 – nem
2 – igen, egyszer
3 – igen, néhányszor
4 – igen, rendszeresen
0 – nem tudja   9 – nincs válasz

K34. Tartozott valamilyen baráti társasághoz, bandához, klikkhez? *(Kérdező! Karikázd be!)*

1 – igen
2 – nem *(Kérdező! Tovább a K36. kérdésre!)*
0 – nem tudja   9 – nincs válasz

K35. Ha igen, volt-e nevük (gúnynevük, bandanevük)? *(Kérdező! Karikázd be!)*

1 – nem
2 – igen – **Mi volt az?** (K35b): .....
0 – nem tudja   9 – nincs válasz   99 – nem releváns (nem volt bandatag)

K36. Előfordult, hogy év végén kapott jutalomkönyvet, oklevelet, évvárón kiemelték, kihívták?
(Kérdező! Karikázd be a megfelelő válasz számát!)

1 – igen

2 – nem
0 – nem tudja   9 – nincs válasz

K37. Szeretett tanulni a középiskolában? *(Kérdező! Karikázd be a megfelelő válasz számát!)*

1 – igen, a legtöbb tárgyból
2 – igen, néhány tárgyból
3 – változott az évek során
4 – nem

0 – nem tudja   9 – nincs válasz

K38. Volt-e valamilyen beavatás, próbatétel, amikor elkezdte a szakmai gyakorlatot? *(Kérdező! Karikázd be a megfelelő válasz számát!)*

1 – igen
2 – nem

0 – nem tudja   9 – nincs válasz   99 – nem releváns (nincs szakmája)

K39. Milyen munkakörök betöltésére jogosítja fel a szakmája? *(Kérdező! Írd be!)*

.....
0 – nem tudja   9 – nincs válasz   99 – nem releváns (nincs szakmája)

K40. Van-e olyan rokonszakma, amit könnyen meg tudna tanulni? *(Kérdező! Karikázd be!)*

1 – nem

2 – igen, éspedig (K40b): .....

0 – nem tudja   9 – nincs válasz   99 – nem releváns (nincs szakmája)

K41. Tett le mestervizsgát? *(Kérdező! Karikázd be a megfelelő válasz számát!)*

1 – igen
2 – nem

0 – nem tudja   9 – nincs válasz   99 – nem releváns (nincs szakmája)

K42. Eredetileg iskolában tanult szakmájában van-e munkalehetőség a környéken? *(Karikázd be!)*

1 – igen
2 – nem

0 – nem tudja   9 – nincs válasz   99 – nem releváns (nincs szakmája)

K43. Eredetileg iskolában tanult szakmájában van-e munkalehetőség általában? *(Karikázd be!)*

1 – igen
2 – nem

0 – nem tudja   9 – nincs válasz   99 – nem releváns (nincs szakmája)

K44. Mi a véleménye: hasznát vette, hasznát veszi a középiskolában megszerzett ismereteknek?

1 – igen
2 – nem *(Kérdező! Tovább a K46. kérdésre)*

0 – nem tudja   9 – nincs válasz

K45. Amennyiben igen, milyen területen, milyen formában veszi / vette hasznát? (Kódold a választ!)

		1 – említette 2 – nem említette 0 – nem tudja 9 – nincs válasz 99 – nem releváns, nem veszi hasznát
K45.1	továbbtanulásban	
K45.2	hétköznapi életben (pl. bevásárlás, szórakozás)	
K45.3	munkavégzés során – szakmában	
K45.4	munkavégzés során – nem szakmában	
K45.5	egyéb, éspedig (K45.5b):	

I1. Összegezve az iskolai tanulmányait: (Kérdező! Oszloponként karikázd be a válasz számát!)

I1A.	I1B.	I1C.
Legmagasabb iskolai végzettség 0 – nem tudja 9 – nincs válasz	Elkezdte, de nem fejezte be 0 - nt 9 - nv 99 - nincs ilyen	Jelenleg végzi 0 – nt 9 – nv 99 – nincs ilyen
1 – Nem járt iskolába		
2 – Kevesebb, mint 8 osztály		
3 – 8 általános	3	3
4 – Szakmunkásképző, szakiskola	4	4
5 – Szakközépiskola	5	5
6 – Gimnázium	6	6

I2. Milyen egyéb képzésen, tanfolyamon vett részt, ahol valamilyen végzettséget, oklevelet szerzett? Kérjük, soroljon fel minden elkezdett képzést, tanfolyamot! (Kérdező! Mindegy egyéb végzettséghez tartozó képzést egyenként kérdezz és rögzíts soronként, a megfelelő válaszok számát ird a megfelelő sor cellájába! A folyamatban lévő képzéseket is rögzítsd!)

	A	B	C	D	E
	Képzés / végzettség megnevezése	Képzési forma 1 - nappali 2 - esti 3 - levelező 4 - távoktatás 5 - e-learning 6 - egyéb, éspedig:	Hogyan került a képzésbe? 1 - munkaügyi központon keresztül 2 - munkaadó által 3 - saját, privat szervezés 4 - egyéb, éspedig:	Ki kezdeményezte a képzésbe kerülést? 1 - küldték 2 - kereste, saját kezdeményezés 3 - véletlenül alakult	Részvétel oka 1 - pénzt kapott érte 2 - elhelyezkedéshez szükséges / előnyös 3 - kötelezte a munkaadó 4 - hobbi, érdeklődés 5 - családi javaslat 6 - „élethez kell” 7 - egyéb, éspedig:
I2.1					
I2.2					
I2.3					
I2.4					
I2.5					
I2.6					

- 5 – számomra fontos ember javasolta
 6 – egyéb, éspedig (I4b): .....
 0 – nem tudja   9 – nincs válasz   99 – nem releváns (nem akar továbbtanulni)

I5. Elsősorban miért nem akar a továbbiakban tanulni? (Kérdező! Karikázd be!)

- 1 – jó így nekem, ahogy van
 2 – felesleges, így is van munkám
 3 – nem ismerem a lehetőségeimet („mééé?! lehetne?!”)
 4 – úgysem vennének fel, úgysem sikerülne (=lemondó)
 5 – „öreg vagyok én már a tanuláshoz”
 6 – nem teheti meg, dolgoznia kell, el kell tartani a családot
 7 – nincs olyan, ami érdekelne, pedig tanulnék, ha lenne
 8 – egyéb, éspedig (I5b): .....
 0 – nem tudja   9 – nincs válasz

P1. Mennyire megy könnyen Önnek...? Kérem, értékelje 1-től 4-ig terjedő skálán, ahol 1-es jelentése „nagyon nehezen megy”, a 4-es jelentése „nagyon könnyen megy”!

	Tevékenység	1 – nagyon nehezen megy 2 – inkább nehezen megy 3 – inkább könnyen megy 4 – nagyon könnyen megy				0 – nem tudja 9 – nincs válasz		
P1.1	a gyógyszeres dobozokban mellékelt alkalmazási utasítás megértése	1	2	3	4	0	9	99
P1.2	egy hivatali adatlap kitöltése	1	2	3	4	0	9	99
P1.3	egy hivatalos kérvény, levél megírása	1	2	3	4	0	9	99
P1.4	a mobiltelefon használata	1	2	3	4	0	9	99
P1.5	egy sms megírása	1	2	3	4	0	9	99
P1.6	az internet, e-mail használata	1	2	3	4	0	9	99
P1.7	vásárlás után ellenőrizni a számlát	1	2	3	4	0	9	99

P2. Amennyiben van szakmája (ha több van, akkor az, amelyikben dolgozik, ami domináns), azzal kapcsolatban mit gondol...? (Kérdezőbiztos! Soronként kérdezd!)

	Tevékenység	1 - pozitív válasz (igen / jó / van) 2 - negatív válasz (nem / rossz / nincs)			0 – nem tudja 9 – nincs válasz 99 – nincs szakmája		
P2.1	összességében jó szakembernek tartja magát?	1	2	0	9	99	
P2.2	saját szakmájában: teljes munkafolyamatot végig tud csinálni? (vagy inkább részfeladatokat lát el)	1	2	0	9	99	
P2.3	saját szakmájában: elegendő-e egy munka elkészítéséhez egy leírás / rajz?	1	2	0	9	99	
P2.4	saját szakmájában: ha épp nincs tökéletes, ideális munkaeszköz, meg tudja oldani más szerszámokkal, eszközökkel is a munkát?	1	2	0	9	99	
P2.5	saját szakmájához tartozó ügyekben irodai munkát (pl. ellenőr) el tudna látni?	1	2	0	9	99	
P2.6	saját szakmájához kapcsolódóan kereskedelmi munkát vállalna?	1	2	0	9	99	
P2.7	saját szakmájához tartozó új eszközök, új módszerek, új anyagok megjelenését követi, próbálja megismerni őket?	1	2	0	9	99	
P2.8	saját szakmájához használt eszközök, alkatrészek nevét tudja idegen nyelven?	1	2	0	9	99	
P2.9	más szakmához tartozó dolgot el tud végezni a saját szakmájában tanultak alapján?	1	2	0	9	99	

P3. Ismeri, használja-e a következő idegen nyelveket? (Kérdező! Soronként kérdezve írja be a cellákba a megfelelő válasz számát!)

1 – igen

2 – nem

0 – nem tudja 9 – nincs válasz

	Nyelv	beszéd értése	beszéd	olvasás	írás
P3.1	angol				
P3.2	német				
P3.3	oroszl				
P3.4	román				
P3.5	ukrán				
P3.6	szlovák				
P3.7	cigány				
P3.8	egyéb, éspedig (P3.8b):				

P4. Az alább felsorolt tevékenységek közül melyek azok, amit – ha szükséges – otthon meg tud csinálni, illetve amelyekben másnak is szokott (illetve felelősséggel tudna) segíteni? (Kérdező! Soronként kérdezve karikázd be a megfelelő válasz számát!)

	Tevékenység	1 – nem 2 – otthon 3 – másnak is	0 – nem tudja 9 – nincs válasz 99 – nem releváns
P4.1	tetőcserepet helyreigazítani	1 2 3	0 9 99
P4.2	eldugult ereszcsonát kítisztítani	1 2 3	0 9 99
P4.3	kiégett villanykörtét kicserélni	1 2 3	0 9 99
P4.4	megvetemedett ablakot helyrerakni	1 2 3	0 9 99
P4.5	mosogatószifont kicserélni	1 2 3	0 9 99
P4.6	biztosítékot cserélni	1 2 3	0 9 99
P4.7	ruhát szűkíteni, foltozni	1 2 3	0 9 99
P4.8	gombot felvarrni	1 2 3	0 9 99
P4.9	családtag haját levágni	1 2 3	0 9 99
P4.10	vágott sebet szakszerűen kezelni	1 2 3	0 9 99
P4.11	lecsót eltenni (befőzni)	1 2 3	0 9 99
P4.12	paprikáskrumplit megfőzni	1 2 3	0 9 99
P4.13	TV csatornát, antennát beállítani	1 2 3	0 9 99
P4.14	bicikligumit kicserélni	1 2 3	0 9 99
P4.15	festés, mázolás, meszelés a lakásban	1 2 3	0 9 99

H1. Jelenleg hányan élnek egy háztartásban? (Kérdező! Írd be a választ!)

(Egy háztartás: azok az együtt élő személyek, akik közösen állják életvezetési költségeiket.)

..... fő

0 – nem tudja 99 – nincs válasz

H2. Az Önök háztartásában – a háztartásfőhöz viszonyítva – hányan vannak...? (Kérdező! Írd be a választ! A válaszadót is meg kell jelölni a táblázatban!)

		fő
H2.1	háztartásfő	1

H2.2	élettárs	
H2.3	házastárs	
H2.4	anya	
H2.5	apa	
H2.6	anyós	
H2.7	após	
H2.8	testvér	
H2.9	gyermek – saját, közös*	
H2.10	gyermek – valamelyiküké*	
H2.11	gyermek – családból befogadott	
H2.12	gyermek – nevelt gyermek	
H2.13	unoka	
H2.14	nagyszülő – saját	
H2.15	nagyszülő – házastársé / élettársé	
H2.16	egyéb rokon – saját	
H2.17	egyéb rokon – házastársé / élettársé	
H2.18	barát	
H2.19	egyéb személy (vmiért befogadott)	

* A gyermeknél a vérszerinti és az örökbefogadott nem válik ketté.

A családból befogadott gyermek például a „húgom meghalt, és mi neveljük a gyermekét”.

A nevelt gyermek a nevelőszülőként ideiglenesen nevelt gyermek.

A többi kérdésnél a gyermekek ilyen részletesen nem válnak szét, ahogyan a nagyszülők és az egyéb rokonok sem.

H3. (Kérdező! Nem kell kérdezni, csak karikázd be!) Kit kérdezőnk?

1 – háztartásfő	6 – anyós	11 – nagyszülő
2 – élettárs	7 – após	12 – egyéb rokon
3 – házastárs	8 – testvér	13 – barát
4 – anya	9 – gyermek	14 – egyéb személy (befogadott)
5 – apa	10 – unoka	

H4. Kérem, sorolja be a háztartásban lakókat, nemük és korosztályuk szerint! (Kérdező! Írja be a megfelelő számokat!)

		A	B	C	D	E	F	G	H
		0 - 6 év	7 - 14 év	15 - 17 év	18 - 24 év	25 - 45 év	46 - 63 év	64 - 80 év	80 év +
H4.1	férfi								
H4.2	nő								

99 – nem tudja   999 – nincs válasz

H5. Milyen a háztartástagok gazdasági aktivitása? Hány olyan személy van a háztartásban, aki...? (Kérdező! Írd be a megfelelő választ!)

		fő
H5.1	Dolgozik, bejelentett munkahelyen alkalmazottként	
H5.2	Dolgozik, saját vállalkozásban	
H5.3	Dolgozik, közfoglalkoztatásban	
H5.4	Regisztrált munkanélküli (álláskereső / rszs / rát)	
H5.5	GYES / GYED / GYET / TGYÁS	

H5.6	GYES / GYED / GYET / TGYÁS és dolgozik	
H5.7	Nyugdíjas	
H5.8	Nyugdíjas és dolgozik	
H5.9	Rokkantnyugdíjas	
H5.10	Rokkantnyugdíjas és dolgozik	
H5.11	Háztartásbeli	
H5.12	Középiskolai tanuló	
H5.13	Egyéb inaktív	
H5.14	„Csak úgy van” - nincs bej. munkája, sehol nincs regisztrálva (18+)	
H5.15	bölcsődés	
H5.16	óvodás	
H5.17	otthon lévő kiskorú gyerek	
H5.18	általános iskolás	
H5.19	főiskolás / technikumba / felsőfokú továbbképzésbe jár (nappali)	
H5.20	egyetemista (nappali tagozat)	

99 – nem tudja   999 – nincs válasz

H6. 14 éves korában kikkel élt egy háztartásban? (A háztartásfőhöz viszonyítva.) *(Kérdező! A válaszadót is meg kell jeleníteni a táblázatban, saját szerepében.)*

		fő
H6.1	háztartásfő	1
H6.2	élettárs	
H6.3	házastárs	
H6.4	anya	
H6.5	apa	
H6.6	anyós	
H6.7	após	
H6.8	testvér	
H6.9	gyermek	
H6.10	unoka	
H6.11	nagyszülő	
H6.12	egyéb rokon	
H6.13	barát	
H6.14	egyéb személy (vmiért befogadott)	
H6.15	gyermekotthoni lakók	
	Háztartásban lakók száma összesen:	

H7. 14 éves korában milyen településen éltek? *(Kérdező! Karikázd be a választ!)*

- 1 – főváros
- 2 – megyeszékhely, megyei jogú város
- 3 – egyéb város
- 4 – község
- 0 – nem tudja   9 – nincs válasz

H8. Milyen környéknek számított, ahol éltek? *(Kérdező! Karikázd be a választ!)*

- 1 – jómódú
- 2 – átlagos
- 3 – rosszabb helyzetűek által lakott
- 4 – vegyes

0 – nem tudja 9 – nincs válasz

H9. Mi a szülei legmagasabb iskolai végzettsége?

(Kérdező! Minden kérdésnél mindkét oszlop megfelelő cellájába írd be a válasz számát!)

A kérdést akkor kell feltenni, ha elsősorban családban nőtt fel (Max. rövid állami gondozás.)

Ha több (nevelő) szülő volt, akkor azt kérdezzük, akihez jobban kötődik – válaszadó dönt.

	(nevelő) anya	(nevelő) apa
H9A. Milyen szintű a szülei legmagasabb iskolai végzettsége?	H9A.1	H9A.2
1 – Nem járt iskolába 2 – Kevesebb, mint 8 osztály 3 – 8 általános 4 – Szakmunkásképző, szakiskola 5 – Szakközépiskola 6 – Gimnázium 7 – Felsőfokú technikum / főiskola / egyetem 0 – nem tudja 8 – nem ismerte, ezért nem tudja 9 – nincs válasz		
H9B. Milyen tagozaton végezte ezt?	H9B.1	H9B.2
1 – nappali 2 – esti / dolgozók iskolája 3 – levelező 0 – nem tudja 8 – nem ismerte, ezért nem tudja 9 – nem válaszol 99 – nem releváns, nem végzett semmit		
H9C. Amennyiben szerzett szakmát, mi volt ez?	H9C.1	H9C.2
0 – nem tudja 8 – nem ismerte, ezért nem tudja 9 – nem válaszol 99 – nem releváns (nem végzett semmit / nincs szakmája)		

H10. Hányszor költözött már életében? Honnan hová? Meddig éltek egy-egy helyen?

(Kérdező! Rögzítsd a jegyzettáblába a választ, majd töltsd ki később az összegző táblát!)

(Költözéskor az állandó lakcím változása, illetve az állandó „élettér” változása számít!)

Település neve	Hány éves korában? (tól-ig)	Időtartam

MUNKAÉLETÚT

Jegyzet táblázat: E táblázatot töltjük ki a kérdőív felvétele során a kért válaszai alapján, egy táblázatban folyamatosan jegyezve a munkaéletutat, azaz belekerülnek a különböző munkák és az inaktív időszakok is. A jegyzettáblába más-más adatokat rögzítünk a munkával töltött időre és az inaktivitásra vonatkozóan, ezt jelöli az „M” sor és az „I” sor. Ez utóbbi esetében a szürkével töltött szempontok nem kérdezendők.

- Munkával töltött idő: a táblázat oszlopai alapján kérdezzük az egyes munkahelyek jellemzőit, a válaszokat a táblázatot követően megtalálható kódtábla alapján rögzítjük.
- Inaktív időszak alatt végzett feketemunka: először feltüntetésre kerül az inaktivitás időszaka, annak adatai, majd a következő sorban (ugyanazzal vagy részben átfedő dátummal, időtartammal) a feketemunka és annak jellemzői.
- Ha egy időpontban több hivatalos munkája volt, vagy hivatalos és feketemunkája is, akkor először rögzítjük az egyiket, utána a másikat úgy, hogy látszódjon az átfedés időtartama.
- Ha pl. „5 éve minden évben 3 hónap napszámom van”, akkor nem kell évente kiírni, hanem az 1. rubrikába bekerül ez a szöveg, a 2-ba az összeszorozott időtartam, a többi értelemszerűen. (Ha ez a 3 hónap napszám évek óta hasonló melóban van /pl. dohánytörés/, de változik a munkaadó, akkor nem kell új sort nyitni, hiszen lényegében ugyanaz az egész meló. Akkor kell csak külön sorokat használni, ha egészen más napszámú munkát végzett valamelyik 3 hónapos blokkban.)

Kérem, beszéljen az eddigi munkáiról, illetve a munka nélkül töltött időszakokról. Mit csinált 16 éves korában? Mi volt az első munkahelye?

(Amennyiben 16 éves kora előtt elkezdett dolgozni, akkor korábban kell a táblázatot kezdeni, egyébként 16 éves korától.) (A 16 utáni, de iskolarendszerben való tanulás alatti munka is számít!)

M1. Munkával töltött idő – Jegyzettábla (Mindenhol: 0 – nem tudja, 99 – nincs válasz)

	A	B	C	D	E	F	G	H	
M	Munka kezdésének éve	Mennyi ideig dolgozott ott? (hónap)	Ebből bejelentett? (hónap)	Munkaadó neve	Munkaadó (ágazat)	Munkaadó (szektor)	Tevékenység / munkakör	Munkakör státusz	
								H1.	H2.
I	Inaktivitás kezdésének éve	Mennyit volt inaktív? (hónap)		Inaktivitás neve					
1.									
2.									
3.									
4.									
5.									
6.									
7.									
8.									
9.									
10.									

11.									
12.									
13.									
14.									
15.									
16.									
17.									
18.									
19.									
20.									
21.									
22.									
23.									

I	J	K	L	M	N	O	P	
Beosztás	Munka- végzés helye	Munkaidő	Munka- szerződés	Fizetés (kézhez kapott) (ezer Ft)	Fizetés szubjektív (tev.-hez)	Fizetés szubjektív (életmin.- hez)	Meg- szűnés oka	M
								I
								1.
								2.
								3.
								4.
								5.
								6.
								7.
								8.
								9.
								10.
								11.

								12.
								13.
								14.
								15.
								16.
								17.
								18.
								19.
								20.
								21.
								22.
								23.

<p>E – Munkaadó (ágazat)</p> <p>1 - gyáripár, bányászat, energia 2 - mezőgazdaság, erdő-, és vízgazdálkodás, halászat 3 - építészet, építőipar 4 - elektrotechnika, elektronika 5 - könnyűipar, vegyipar (bútor, textil, kézmű, gyógyszer) 6 - élelmiszeripar 7 - hírközlés, távközlés, számítástechnika 8 - kereskedelem 9 - közlekedés, szállítás 10 - vendéglátás, idegenforgalom 11 - közüzemi szolgáltatás 12 - pénzügyi szolgáltatás, biztosítás 13 - egyéb szolgáltatás 14 - közigazgatás, védelem, politika 15 - egészségügy 16 - szociális ellátás 17 - oktatás 18 - kultúra, tudomány, egyház 19 - egyéb, éspedig:</p>	<p>F – Munkaadó (szektor)</p> <p>1 - 1-3 fő foglalkoztatott (mikrovállalkozás) 2 - 4-20 fő foglalkoztatott (kisvállalkozás) 3 - 21-500 fő foglalkoztatott (középvállalkozás) 4 - 501 fő vagy több foglalkoztatott, piaci nagyvállalat 5 - 501 fő vagy több foglalkoztatott, állami nagyvállalat 6 - önkormányzat, közigazgatás 7 - önkormányzati vagy állami vállalat (mikro/kis/közép) 8 - önkormányzati vagy állami kht, egyéb nonprofit szervezet 9 - nonprofit szervezet (független) 10 - nincs konkrét munkaadó, annak dolgozik, aki épp van (tipikus fekete fűsimunka)</p>
<p>I – Beosztás</p> <p>1 - önálló vállalkozó (tulajdonos vagy résztulajdonos, feketén / nem) 2 - vezető, főnök 3 - kiséfnök (pl.: művezető, szalagvezető, brigádvezető, boltvezető, műszakvezető, gyárban „mester”, stb.) 4 - beosztott szellemi 5 - beosztott fizikai</p>	<p>J – Munkavégzés helye</p> <p>1 - helyben 2 - napi ingázás 3 - heti ingázás 4 - havi ingázás 5 - változó (pl. építkezés vagy megrendelésfüggő tevékenység) 6 - időszakos költözés (pl. külföld, több hónapra máshová stb.)</p>
<p>K – Munkaidő</p> <p>1- napi 8 órás állandó, „hivatali munkarend” (pl: 8-16, 6-14, mindegy, mikor) 2 - napi rendszeres, de több mint 8 óra 3 - műszak (kettő vagy három)</p>	<p>L – Munkaszerződés</p> <p>1 - főállás 2 - mellékállás 3 - megbízási szerződés 4 - vállalkozó</p>

4 - 12 – 24; 2x16 5 - rugalmas munkaidő 6 - részmunkaidő (kevesebb, mint napi 8 óra) 7 - alkalmi munka, de rendszeres – heti 20 óra alatt 8 - alkalmi munka, de rendszeres – heti 20 óra felett 9 - alkalmi munka, teljesen rapszodikusán	5 - saját tulajdonú cég 6 - közfoglalkoztatás 7 - alkalmi munka kiskönyvvel 8 - feketemunka – szóbeli szerződéssel, „biztonságosan” 9 - feketemunka – bizonytalanul
N – Fizetés szubjektív besorolása – Az elvégzett tevékenységhez képest: 1 - nem megfelelő, rosszabb 2 - megfelelő 3 - jobb, mint megfelelő	O – Fizetés szubjektív besorolása – Az életminőségéhez képest: 1 - nem jövünk/jöttünk ki belőle, plusz munkát kell(ett) keresni 2 - nem jövünk/jöttünk ki, eladósod(t)unk 3 - nem jövünk/jöttünk ki, többletmunkát és adósságot is kell(ett) vállalni 4 - épp hogy kijöttünk belőle 5 - rendes fizetés volt 6 - jól éltünk belőle
P – Megszűnés oka 1 - lejárt a szerződése, nem hosszabbították meg 2 - nem szűnt meg, jelenleg is tart 3 - elköltözött 4 - felmondott, eljött	5 - kirúgták, elküldték 6 - inaktív lett (gyes, betegség stb.) 7 - megszűnt a munkahely 8 - közös megegyezéssel 9 - egyéb, éspedig:

M2. Hány éves volt, amikor...? (Kérdező! Soronként kérdezd és írd be a választ!)

0 – nem tudja   9 – nem válaszol   99 – nem volt ilyen

		életkor
M2.1	először dolgoznia kellett a szüleivel a kertben, saját gazdaságban, nagyobb háztartási munkában?	
M2.2	először dolgozott egyedül pénzért (szünetben, rövidebb időre, akár iskola alatt)	
M2.3	először „vállalkozott” egymaga (eladott valamit, ügynökösödés, kereskedés...)	

M3. Keres-e Ön jelenleg (másik) munkát? (Kérdező! Karikázd be a válasz számát!)

1 – igen (Kérdező! Ugrás az M5-ra!)

2 – nem

0 – nem tudja   9 – nem válaszol

M4. Miért nem? (Kérdező! A válasz rögzítése után ugrás az M6-ra)

1 – mert van bejelentett munkája

2 – mert épp közmunkán van

3 – mert van feketemunkája

4 – mert tanul

5 – mert családi akadályozó körülmény van (pl: nem tudná kire hagyni vmely családtagját)

6 – mert egészségügyi akadály van

7 – kiábrándultság, lemondás (úgysem vennék fel sehová, minden protekció, elege van stb.)

8 – egyéb (M4b): .....

0 – nem tudja   9 – nem válaszol   99 – nem releváns (keres jelenleg munkát)

M5. Milyen módon, kinek a segítségével próbál munkát találni? (Kérdező! Karikázd be!)

		1 – választotta 2 – nem választotta 0 – nem tudja 9 – nem válaszol 99 – nem releváns (nem keres)
M5.1	barátok	1 2 0 9 99
M5.2	régi munkatársak	1 2 0 9 99
M5.3	volt iskolatársak	1 2 0 9 99

M5.4	háztartás tagjai (szűkebb család)	1	2	0	9	99
M5.5	tágabb rokonság	1	2	0	9	99
M5.6	szomszédok	1	2	0	9	99
M5.7	más személyes ismerősök	1	2	0	9	99
M5.8	alkalmi ismerősök	1	2	0	9	99
M5.9	újsághirdetés	1	2	0	9	99
M5.10	internet	1	2	0	9	99
M5.11	munkaügyi kirendeltség, szolgáltató központ	1	2	0	9	99
M5.12	magán munkaközvetítő	1	2	0	9	99
M5.13	közvetlenül a munkaadók	1	2	0	9	99
M5.14	családsegítő szolgálat	1	2	0	9	99
M5.15	egyéb (M5.15b):	1	2	0	9	99

M6. Az alább felsorolt szolgáltatások közül melyiket ismeri? Igénybe vette-e már valamelyiket? Ha igen, akkor kitől kapta az adott szolgáltatást? (Soronként kérjezd!)

		A	B	C
	Szolgáltatás megnevezése	Ismeri 1 – igen 2 – nem 0 – nem tudja 9 – nincs válasz	Kapta 1 – igen 2 – nem 0 – nem tudja 9 – nincs válasz	Ki szervezte? 1 - családsegítő 2 - munkaügyi kp 3 - iskola 4 - civil szervezet 5 - egyház 6 - egyéb 0 - nt 9 - nv.
M6.1	Álláskeresési tanácsadás			
M6.2	Álláskeresési tréning			
M6.3	Munkaközvetítés			
M6.4	Családgondozás			
M6.5	Szociális életvezetési és mentálhigiénés tanácsadás			
M6.6	Élelmiszer csomag			
M6.7	Segítség valamilyen ellátás megigényléséhez			
M6.8	Rehabilitációs tanácsadás			
M6.9	Tanfolyam, képzés			
M6.10	Közhasznú munka			
M6.11	Vállalkozóvá válási támogatás			
M6.12	Munkatapasztalat-szerzési támogatás			
M6.13	Start kártya			
M6.14	Bértámogatás			

M7. Egy munkalehetőség kapcsán elfogadja / elfogadná-e a következő feltételeket? (Kérdező! Karikázd be a megfelelő válasz számát!)

		1 – elfogadja	2 – ha eleget fizetnek	3 – nem fogadja el	0 – nt	9 – nv.
M7.1	A fizetés egy részét „zsebbe” kapja (nem bejelentett munkabér).	1	2	3	0	9
M7.2	Egyáltalán nem jelentik be.	1	2	3	0	9
M7.3	Szabadság kivételének időpontját a munkaadó határozza meg (egyáltalán nincs beleszólása a munkavállalónak).	1	2	3	0	9

M7.4	Nem veheti ki a szabadságot, ami jár önnek.	1	2	3	0	9
M7.5	Táppénzre nem mehet, különben elbocsátják.	1	2	3	0	9
M7.6	A túlórákat nem fizetik ki.	1	2	3	0	9
M7.7	Nem pecsételnek az alkalmi kiskönyvbe, amikor dolgozik.	1	2	3	0	9
M7.8	A munkaruhát, munkaeszközt hozni kell a munkához.	1	2	3	0	9
M7.9	Veszélyes vagy egészségre ártalmas munkát kell végezni védelem nélkül.	1	2	3	0	9
M7.10	Nem tartják be az előírt szüneteket.	1	2	3	0	9
M7.11	Távmunkában dolgozzon a saját otthonában.	1	2	3	0	9
M7.12	Részmunkaidőben dolgozzon 4 / 6 órában, arányosan kevesebb bérért.	1	2	3	0	9
M7.13	Kevesebb, mint 5 napot dolgozzon, arányosan kevesebb bérért.	1	2	3	0	9
M7.14	12 órás munkaidőben dolgozzon.	1	2	3	0	9
M7.15	Több műszakban dolgozzon.	1	2	3	0	9
M7.16	Nincs lehetőség munkahelyi előmenetelre	1	2	3	0	9

Amennyiben bárhol választott 2-est („ha eleget fizetnek”):

M7B. Mennyi lenne az a fizetés, amennyiért erre / ezekre hajlandó lenne? (Írd be!)

..... Ft (ezer forintra kerekítve)

0 – nem tudja   9 – nem válaszol   99 – nem releváns (nem választott 2-est)

M8. Van-e olyan egészségügyi problémája, ami behatárolja, hogy milyen munkát tud elvállalni?

(Kérdező! Karikázd be a megfelelő válasz számát!)

1 – nincs ilyen egészségügyi problémám

2 – van, befolyásolja az elvállalható munkák körét

3 – van, lehetetlenné teszi a munkavállalásomat

0 – nem tudja   9 – nem válaszol

M9. Van-e orvosszakértői bizottság által megállapított munkaképesség csökkenése? (Írd be! Nincs = 0%)

..... %

1 – nem tudja   9 – nem válaszol   99 – nem releváns (nincs eü-i probléma)

Kérdező! Csak jelenleg munkanélküliektől kérdezzük: (Többiek: N1-re)

M10. Munkába tudna-e most állni, ha találna munkát? (Kérdező! Karikázd be!)

1 – igen (Kérdező! Tovább az M12-re!)

2 – nem

0 – nem tudja   9 – nem válaszol

M11. Miért nem?

.....

Kérdező! Kódold be a választ!

		1 – említette 2 – nem említette 0 – nt 9 – nv 99 – nr
M11.1	egészségügyi probléma	
M11.2	családi akadály (pl. gyerekre, beteg hozzátartozóra kell vigyáznia)	
M11.3	jelenleg tanul	
M11.4	közfoglalkoztatáson van	
M11.5	egyéb, éspedig (M11.5b):	

M12. Hogyan látja jelenleg, melyik állítás a legvalószínűbb Önre nézve? (A közfoglalkoztatás nem számít ide!) (Kérdező! Karikázd be a megfelelő válasz számát!)

- 1 – fél éven belül sikerül elhelyezkednem
 2 – 6-12 hónapon belül sikerül munkát találnom
 3 – 1-2 éven belül sikerül munkát találnom
 4 – nem hiszem, hogy valaha is sikerül munkát találnom
 0 – nem tudja   9 – nem válaszol   99 – nem releváns (nem munkanélküli)

M13. Mit vállalna az alábbiak közül annak érdekében, hogy dolgozhasson? (Karikázd be!)

		1 – vállalná 2 – nem vállalná 0 – nt 9 – nv 99 – nem releváns
M13.1	Álláskeresési tanácsadást venne igénybe.	1 2 0 9 99
M13.2	Részt venne rövidebb (max néhány hét, 1-2 hó) tanfolyamon. (Szakma.)	1 2 0 9 99
M13.3	Részt venne hosszabb képzésben (több hónap, akár több év, szakma.)	1 2 0 9 99
M13.4	Idegen nyelvet tanulna.	1 2 0 9 99
M13.5	Számítógép-kezelést tanulna.	1 2 0 9 99
M13.6	Megpróbálna vállalkozásba kezdeni.	1 2 0 9 99
M13.7	Vállalna gyógykezelést munkaképessége helyreállítása érdekében.	1 2 0 9 99

M14. Mennyi időt lenne hajlandó naponta oda-vissza (összesen!) utazni a napi munkavégzés miatt? (Kérdező! Írd be a választ!)

..... percel

- 1 – bármennyit   0 – nem tudja   9 – nem válaszol   99 – nem releváns

M15. Elvállalna-e egy olyan munkát, ami az alábbiak szerint megközelíthető? (Karikázd be!)

	A munkahely...	1 – vállalná 2 – nem vállalná 0 – nt 9 – nv 99 – nem releváns
M15.1	... gyalog megközelíthető, itt van a településen.	1 2 0 9 99
M15.2	... biciklivel megközelíthető, mert a környéken van.	1 2 0 9 99
M15.3	... tömegközlekedéssel megközelíthető, ha fizetik a bérletem.	1 2 0 9 99
M15.4	... messze van, de a munkaadó megoldja a napi szállítást.	1 2 0 9 99
M15.5	... messze van, de a munkaadó megoldja hét közben a szállást.	1 2 0 9 99
M15.6	... messze van, és a szállást saját erőből kell megoldani.	1 2 0 9 99

Tegnapi nap

N1. A tegnapi napjával (illetve a legutóbbi munkanapjával) kapcsolatban szeretnék néhány kérdést feltenni. Mennyi időt töltött tegnap ...-val?

(Kérdező! Soronként rögzítsd a jegyzetáblába a választ!)

	Tevékenység	Időtartam (óra) 0 – nem töltött ilyesmivel időt 99 – nem tudja 999 – nincs válasz
N1.1	bejelentett, állandó munka	
N1.2	bejelentett alkalmi munka	

N1.3	közfoglalkoztatás	
N1.4	feketemunka (alkalmazottként, pl napszám)	
N1.5	feketemunka – saját egyéb pénzszerző tevékenység (pl. benzin, cigi biznisz, fusi-fodrász, fusi-cukrász) = a be nem jelentett vállalkozó	
N1.6	jövedelemkiegészítő tevékenység (ami nem pénzben realizálódik, pl. gyümölcs-befőzés, szőnyegkészítés)	
	Tevékenység	Időtartam (óra) 0 – nem töltött ilyesmivel időt 99 – nem tudja 999 – nincs válasz
N1.7	saját állatok gondozása	
N1.8	saját föld művelése – konyhakert (csak önfenntartásra)	
N1.9	saját föld művelése – nagyobb kert, eladásra (is)	
N1.10	saját otthon rendbetétele (mosás, takarítás)	
N1.11	informális munkakeresés (újság, internet nézegetés, érdeklődés)	
N1.12	formális munkakeresés (munkaügyi központ, hivatal, interjú)	
N1.13	utazás (menés, útközben levés, gyalog, biciklivel, bárhogy; munkába, boltba, gyerekért)	
N1.14	bevásárlás	
N1.15	főzés	
N1.16	evés – de nem étkezésenként, hanem egyben.	
N1.17	hivatali ügyintézés	
N1.18	családdal töltött idő (gyerekekkel tanult, beszélgettek, házastárssal, stb.)	
N1.19	ismerősökkel, barátokkal töltött idő (kocsma, eldumálni az időt, stb.)	
N1.20	számítógépezés (nem munkára, hanem hobbira)	
N1.21	tv nézés, filmnézés (video, dvd)	
N1.22	sporttevékenység	
N1.23	egyéb szabadidős program (kedvtelésből csinál vmit)	
N1.24	passzív pihenés (alvás, olvasás stb.)	

N2. Kontrollálja-e valami az idejét? (Kérdező! Karikázd be a válasz számát!)

1 – feszes napirend, a tevékenységeknek „ideje” is van.

2 – az elvégzendők szervezik az életet, de nincs melléjük rendelt idő; csak meg kell csinálni

3 – az elvégzendők inkább vágyak, mindig elfolyik az idő, azt se feltétlenül tudja, hogy mire

4 – nincs időfogalma, a nap maga a sors, valami valamikor valahol történik (előfordulhat, hogy az egymás utánokkal is baj van.)

0 – nem tudja   9 – nincs válasz

N3. Milyen nap az, amiről beszélt? (Kérdező! Karikázd be a válasz számát!)

1 – hétfő

3 – szerda

5 – péntek

7 – vasárnap

2 – kedd

4 – csütörtök

6 – szombat

R. Kapcsolatrendszer

R1. Hány olyan ..... van, akivel ... ? (Soronként kérdezve cellánként írd be a választ!)

99 – nem tudja   999 – nem válaszol

	A	B	C
	... elsősorban személyesen tartja a kapcsolatot?	... elsősorban telefonon/mobilon tartja a kapcsolatot?	... elsősorban levélben, interneten, e-mailben tartja a kapcsolatot?

R1.1	nem együtt élő rokona			
R1.2	szomszédja			
R1.3	barátja			
R1.4	ismerőse			

R2. Kitől kérhetne anyagi vagy bármilyen más segítséget, ha nehéz helyzetbe kerülne? (Soronként kérdezve cellánként írd be a választ!)

		A	B	C	D
		Pénzt 1 – igen 2 – nem 0 – nem tudja 9 – nem válaszol	Kért-e már? 1 - igen, rendszeresen 2 - igen, előfordult már 3 - nem, még soha 0 – nem tudja 9 – nem válaszol 99 – nem releváns	Nem anyagi (étel, használati tárgy, munka, infő, stb.) 1 – igen 2 – nem 0 – nem tudja 9 – nem válaszol	Kért-e már? 1 - igen, rendszeresen 2 - igen, előfordult már 3 - nem még soha 0 – nem tudja 9 – nem válaszol 99 – nem releváns
R2.1	Nem egy háztartásban élő rokontól				
R2.2	Szomszédtól				
R2.3	Baráttól				
R2.4	Ismerőstől				
R2.5	Főnöktől				
R2.6	Kollégától				
R2.7	Polgármestertől				
R2.8	Paptól/lelkésztől				
R2.9	Gyülekezetétől				
R2.10	Családsegítőtől				
R2.11	Civil szervezettől (pl. Vöröskereszt, Máltai Szeretetszolgálat, stb.)				

R3. Ön kinek adna anyagi vagy bármilyen más segítséget, ha nehéz helyzetbe kerülne? (Soronként kérdezve cellánként írd be a választ!)

		A	B	C	D
		Pénzt 1 – igen 2 – nem 0 – nem tudja 9 – nem válaszol	Adott-e már? 1 - igen, rendszeresen 2 - igen, előfordult már 3 - nem, még soha 0 – nem tudja 9 – nem válaszol 99 – nem releváns	Nem anyagi (étel, használati tárgy, munka, infő, stb.) 1 – igen 2 – nem 0 – nem tudja 9 – nem válaszol	Adott-e már? 1 - igen, rendszeresen 2 - igen, előfordult már 3 - nem még soha 0 – nem tudja 9 – nem válaszol 99 – nem releváns
R3.1	Nem egy háztartás- ban élő rokon				
R3.2	Szomszéd				
R3.3	Barát				
R3.4	Ismerős				
R3.5	Főnök				
R3.6	Kolléga				

R4. Van-e kapcsolata...? (Soranként karikázd be a megfelelő válasz számát!)

		Közreműködés								
		1 – tag vagyok, és aktívan közreműködök 2 – tag vagyok, és néha besegítek 3 – tag vagyok, és nem veszek részt a munkába 4 – nem vagyok tag, és aktívan közreműködök 5 – nem vagyok tag, és néha besegítek 6 – nem vagyok tag, és nem veszek részt a munkában 0 – nem tudja 9 – nem válaszol								
R4.1	Egyesülettel	1	2	3	4	5	6	0	9	
R4.2	Sport szervezettel	1	2	3	4	5	6	0	9	
R4.3	Egyházi gyülekezettel	1	2	3	4	5	6	0	9	
R4.4	Önképző, önszervező körrel	1	2	3	4	5	6	0	9	
R4.5	Hobby szervezettel	1	2	3	4	5	6	0	9	
R4.6	Szakmai szervezettel/szövetséggel	1	2	3	4	5	6	0	9	
R4.7	Politikai párttal	1	2	3	4	5	6	0	9	
R4.8	Szakszervezettel	1	2	3	4	5	6	0	9	
R4.9	Kamarával	1	2	3	4	5	6	0	9	
R4.10	Cigány Kisebbségi Önkormányzattal	1	2	3	4	5	6	0	9	
R4.11	Egyéb érdekképviseleti szervvel	1	2	3	4	5	6	0	9	

R5. Tartja-e a kapcsolatot...? (Soranként írd be a megfelelő válasz számát!)

		A	B
		Tartja-e a kapcsolatot? 1 - igen, hivatalos ügyekben 2 - igen, személyes ügyekben 3 - igen, mindkettő 4 - nem 0 – nem tudja 9 – nincs válasz	Keresztnevéen szólítja? 1 - igen 2 - nem 0 – nem tudja 9 – nincs válasz 99 - nem releváns
R5.1	önkormányzat / „hivatal” dolgozójával		
R5.2	képviselővel/polgármesterrel		
R5.3	orvossal		
R5.4	a gyerek pedagógusával/tanárnőjével		
R5.5	postással		
R5.6	pappal		
R5.7	élelmiszerbolti eladóval		
R5.8	rendőrrel		

R6. Tartja-e a kapcsolatot...? (Soranként írd be a megfelelő válasz számát!)

		A	B
		Milyen rendszerességgel? 1 - naponta 2 - hetente 3 - havonta 4 - ritkábban 5 - nem tartja a kapcsolatot 0 – nem tudja 9 – nem válaszol	Tartaná-e, ha nem lenne kötelező? 1 – igen 2 – nem 0 – nem tudja 9 – nem válaszol 99 – nem releváns

R6.1	Munkaügyi Központtal		
R6.2	Családsegítő Szolgálattal		
R6.3	Önkormányzattal		
R6.4	Gyermekjóléti Szolgálattal		

R7. Hány olyan ember van, aki...? (Soronként ird be a választ!)

		fő
R7.1	Az elmúlt héten hány embert hívott meg egy italra/kávéra?	
R7.2	Hányan köszöntötték fel a legutóbbi születésnapján?	
R7.3	Hány embernek adott ajándékot tavaly karácsonykor?	
R7.4	Hány emberrel beszélgetett az elmúlt héten politikáról?	
R7.5	Hány embertől kapott gyermekruhákat, amikor a gyermeke kicsi volt?	
R7.6	Hány embernek adott gyermekruhát, amikor a gyermeke/gyermekei kinőtték?	
R7.7	Hány embernek adhatja oda a lakáskulcsot, ha olyankor jönnek a gázórát leolvasni/ a vízvezeték szerelőt kell beengedni/, amikor Ön nincs otthon?	
R7.8	Hány olyan ember van, akit megkérne, hogy pénzt vegyen át Ön helyett, amikor szükséges?	
R7.9	Hány olyan személy van, akinek kezességet vállalna kölcsön felvételénél? (200 e Ft, vagy több)	
R7.10	Hány olyan ember van, aki Önnek kezességet vállalna kölcsön felvételénél? (200 e Ft, vagy több)	
R7.11	Hány olyan ember van, akit szükség esetén meg tud kérni, hogy vigye át a szomszéd településre?	
R7.12	Hány olyan ember van, aki ha autó kell, kölcsön adja Önnek 1 napra ingyen?	
R7.13	Hány olyan ember van, aki ha autó kell, kölcsön adja Önnek hosszabb időre ingyen?	
R7.14	Hány olyan ember van, akitől a következő fizetésig kamatmentesen kérhet kölcsön?	
R7.15	Hány olyan ember van, akitől hosszabb időre (akár egy évre) kamatmentesen kérhet kölcsön?	
R7.16	Hány olyan ember van, akitől a következő fizetésig kérhet kölcsön kamatra?	
R7.17	Hány olyan ember van, akitől hosszabb időre (akár egy évre) kamatra kérhet kölcsön?	

B1. Milyen rendszeres kiadásai vannak egy hónapban és mennyit költ ezekre? (Soronként!)

		Összege (Ft)	Jegyzettábla (megjegyzés az összegre vonatkozóan, elsősorban a rendszeressége érdekel)	Összeg évente (Ft) 9 – nem tudja 99 – nem válaszol
B1.1	Lakbér			
B1.2	Villany			
B1.3	Gáz			
B1.4	Fűtés fával			
B1.5	Távfűtés			
B1.6	Központi fűtés			
B1.7	Gázpalack			
B1.8	Víz, csatorna			
B1.9	Szemétszállítás			

B1.10	Internet			
B1.11	Telefon			
B1.12	TV			
B1.13	Zsebpénz			
B1.14	Kollégium			
B1.15	Élelmiszer			
B1.16	Kozmetikai cikk			
B1.17	Tisztítószer			
B1.18	Sör, pálinka			
B1.19	Cigi			
B1.20	Lottó			
B1.21	Szerencsejáték			
B1.22	Étterem			
B1.23	Diszkó, buli			
B1.24	Mozi, színház			
B1.25	Hobbi			
B1.26	Ruha			
B1.27	Gyógyszer			
B1.28	Autó fenntartás			
B1.29	Biztosítás			
B1.30	Megtakarítás			
B1.31	Közös költség			
B1.32	Utazás			
B1.33	Tagdíj, tized			
B1.34	Hálapénz			
B1.35	Adomány			
B1.36	Állattartás költségei			
B1.37	Hiteltörlesztés/hiteltartozás			

B2. Származik-e az Ön háztartásának bevétele...? (Kérdező! Oszloponként kérjezd!)

		A		B		C				
		Háztartásfő		Házastársa, élettársa		Gyermeke				
		1 – férfi 2 – nő								
Személyek száma (fő)										
		Jövedelem rendszeressége 1 – évi egyszeri 2 – évente 2-3 alkalom 3 – havi 4 – heti		Összege évente (Ft)	Jövedelem rendszeressége 1 – évi egyszeri 2 – évente 2-3 alkalom 3 – havi 4 – heti		Összege évente (Ft)	Jövedelem rendszeressége 1 – évi egyszeri 2 – évente 2-3 alkalom 3 – havi 4 – heti		Összege évente (Ft)
		Jegyzet			Jegyzet			Jegyzet		
B2.1	Bejelentett munkából									
B2.2	Vállalkozásból									
B2.3	AMK-ból									
B2.4	Közmunkából									

B2.5	Másodállásból									
B2.6	Nem bejelentett mezőgazd-i munkából									
B2.7	Nem bejelentett egyéb munkából									
B2.8	Bérbeadás									
B2.9	Egyéb munkából									
B2.10	RÁT									
B2.11	RSZS									
B2.12	Munkanélküli járadék									
B2.13	GYES, GYED, GYET									
B2.14	Családi pótlék									
B2.15	Rokkant nyugdíj									
B2.16	Öregségi nyugdíj									
B2.17	Árvaellátás, özvegyi nyugdíj									
B2.18	Ápolási díj									
B2.19	Tartásdíj									
B2.20	Ösztöndíj									
B2.21	Családtól kapott segítség									
B2.22	Egyéb, és pedig:									
		D			E			F		
		Szülője, apósa, anyósa			Egyéb rokon			Nem rokon		
	Személyek száma (fő)									
		Jövedelem rendszeressége 1 – évi egyszeri 2 – évente 2-3 alkalom 3 – havi 4 – heti		Összege évente (Ft)	Jövedelem rendszeressége 1 – évi egyszeri 2 – évente 2-3 alkalom 3 – havi 4 – heti		Összege évente (Ft)	Jövedelem rendszeressége 1 – évi egyszeri 2 – évente 2-3 alkalom 3 – havi 4 – heti		Összege évente (Ft)
		Jegyzet			Jegyzet			Jegyzet		
B2.1	Bejelentett munkából									
B2.2	Vállalkozásból									
B2.3	AMK-ból									
B2.4	Közmunkából									
B2.5	Másodállásból									

B2.6	Nem bejelentett mezőgazd-i munkából									
B2.7	Nem bejelentett egyéb munkából									
B2.8	Bérbeadás									
B2.9	Egyéb munkából									
B2.10	RÁT									
B2.11	RSZS									
B2.12	Munkanélküli járadék									
B2.13	GYES, GYED, GYET									
B2.14	Családi pótlék									
B2.15	Rokkant nyugdíj									
B2.16	Öregségi nyugdíj									
B2.17	Árvaellátás, özvegyi nyugdíj									
B2.18	Ápolási díj									
B2.19	Tartásdíj									
B2.20	Ösztöndíj									
B2.21	Családtól kapott segítség									
B2.22	Egyéb, és pedig:									

B3. Honnan szokta beszerezni a ...? (Soronként kérdezd!)

		A	B	C	D	E
	Termék megnevezése	Otthon termelte 1 – igen 2 – nem 0 – nt. 9 – nv.	Kapta 1 – igen 2 – nem 0 – nt. 9 – nv.	Vásárolta nagyobb tételben 1 – igen 2 – nem 0 – nt. 9 – nv.	Vásárolta szükség szerint 1 – igen 2 – nem 0 – nt. 9 – nv.	Ha szükség szerint (is): Milyen gyakran? 1 – naponta 2 – hetente többször 3 – hetente 4 – havonta többször 5 – havonta 6 – több havonta 7 – soha 0 – nt. 9 – nv.
B3.1	Krumpli					
B3.2	Szárzabab					
B3.3	Paradicsom					
B3.4	Petrezselyem					
B3.5	Barack					
B3.6	Alma					
B3.7	Szőlő					
B3.8	Tojás					

B3.9	Csirkefarhát					
B3.10	Csirkemell					
B3.11	Hurka, kolbász					
B3.12	Bor					
B3.13	Pálinka					
B3.14	Szalámi					
B3.15	Disznóhús (comb, karaj, tarja)					
B3.16	Szalonna					
B3.17	Sajt					
B3.18	Kenyér					
B3.19	Zsír					
B3.20	Üdítő					
B3.21	Fogkrém					

B4. Ha feltöltötték a spájzt, akkor mennyi van...? (Soranként kérdezd!)

		A	B
	Termék megnevezése	Mennyiség (db/l/kg) 0 – nem tudja 9 – nincs válasz	Most mennyi van? (db/l/kg) 0 – nem tudja 9 – nincs válasz
B4.1	Cukor		
B4.2	Liszt		
B4.3	Zsír		
B4.4	Olaj		
B4.5	Befőtt		

B5. Terveznek-e nagyobb kiadást a közeljövőben? És ha igen mit? (Karikázd be!)

1 – igen, és pedig (B5b): .....

2 – nem

0 – nem tudja   9 – nincs válasz

B6. Hogyan fedezik a nagyobb kiadásokat? (Soranként kérdezd!)

		1 – előfordult már 2 – még nem fordult elő 0 – nem tudja 9 – nincs válasz			
B6.1	Megtakarítás, spórolás	1	2	0	9
B6.2	Vissza nem térítendő családi segítség	1	2	0	9
B6.3	Vissza nem térítendő baráti segítség	1	2	0	9
B6.4	Családi, baráti kölcsön /nincs kamat/	1	2	0	9
B6.5	Távoli ismerős	1	2	0	9
B6.6	Fizetési előleg vagy más munkahelyi segítség	1	2	0	9
B6.7	Banki hitel	1	2	0	9
B6.8	Egyéb, és pedig (B6.8b)	1	2	0	9

B7. Az elmúlt 1 évben volt-e olyan, amit nagy kiadásnak ítélt meg? (Karikázd be!)

1 – igen, és pedig (B7b): .....

2 – nem

0 – nem tudja   9 – nincs válasz

B8. Ha nyerne 50 ezer forintot, mire költené el elsősorban? (Karikázd be!)

1 – nagybevásárlásra

2 – befektetné

3 – lakásfelújításra

4 – ruhára

5 – autóra

6 – megtakarításra, spórolásra

7 – utazásra

8 – hiteltörlesztésre

9 – hiánycikk megvásárlása

10 – egyéb, éspedig (B8b): .....

0 – nem tudja   99 – nincs válasz

B9. Hány négyzetméteres a ház/lakás ahol él/élnek? (Írd be! A lakás céljára használt ingatlan számít, a telek és más saját ingatlanrész, pl istálló nem.)

..... m²

0 – nem tudja   9 – nincs válasz

B10. Hány szobás a ház/lakás ahol él/élnek? (Írd be! A félszoba is szoba!)

..... db

0 – nem tudja   9 – nincs válasz

B11. Van-e a házban/lakásban...? (Soranként kérdezd!)

	Komfort megnevezése	1 – igen	2 – nem	0 – nem tudja	9 – nincs válasz
B11.1	Lakószoba nagyobb mint 12 m ²	1	2	0	9
B11.2	Főzőhelyiség	1	2	0	9
B11.3	Fürdőhelyiség	1	2	0	9
B11.4	WC lakáson belül	1	2	0	9
B11.5	WC lakáson kívül	1	2	0	9
B11.6	Villanyellátás	1	2	0	9
B11.7	Vízellátás	1	2	0	9
B11.8	Szennyvízelvezetés	1	2	0	9
B11.9	Melegvíz-ellátás	1	2	0	9
B11.10	Fűtés egyedi készülékkel	1	2	0	9
B11.11	Fűtés – központi	1	2	0	9

B12. Rendelkezik-e az Ön háztartása...? És ha igen, használja-e? (Soranként kérdezd!)

	Fogyasztási cikk megnevezése	1 – van, használja	2 – van, nem használja	3 – nincs	0 – nem tudja	9 – nincs válasz
B12.1	Mikrohullámú sütő	1	2	3	0	9
B12.2	Sparhelt	1	2	3	0	9
B12.3	Hűtő	1	2	3	0	9
B12.4	Fagyasztó	1	2	3	0	9
B12.5	Mosogatógép	1	2	3	0	9
B12.6	Hagyományos mosógép	1	2	3	0	9
B12.7	Automata mosógép	1	2	3	0	9

B12.8	Hagyományos tv	1	2	3	0	9
B12.9	LCD vagy Plazma tv	1	2	3	0	9
B12.10	DVD lejátszó	1	2	3	0	9
B12.11	Klíma	1	2	3	0	9
B12.12	Vezetékes telefon	1	2	3	0	9
B12.13	Mobil telefon	1	2	3	0	9
B12.14	Asztali számítógép	1	2	3	0	9
B12.15	Laptop/Notebook/Netbook	1	2	3	0	9
B12.16	Internet hozzáférés	1	2	3	0	9
B12.17	Autó	1	2	3	0	9
B12.18	Motor	1	2	3	0	9
B12.19	Mezőgazdasági gép	1	2	3	0	9

B13. Rendelkezik-e Önök háztartása...? (Soranként kérjezd!)

		A	B
	Tulajdon megnevezése	Van-e? 1 – igen 2 – nem 0 – nem tudja 9 – nincs válasz	Használat jogcíme 1 - saját tulajdon 2 - céges tulajdon 3 - szívességi használó 4 - bérlő 0 – nt 9 – nv 99 – nr.
B13.1	Garázs		
B13.2	Nyári konyha, alsó épület		
B13.3	Vikendház		
B13.4	Konyhakert		
B13.5	Gyümölcsös		
B13.6	Szántó		
B13.7	Egyéb ingatlan, éspedig:		

B14. Van-e Önnek/Önöknek...? (Soranként kérjezd!)

		A	B
	Pénzügyi szolgáltatás/termék megnevezése	Van-e/Volt-e? 1 – igen, van 2 – nem, de volt 3 – nem, sose volt 0 – nt 9 – nv	Futamidő (év) 0 – nem tudja 9 – nincs válasz 99 – nem releváns
B14.1	Lakossági folyószámla bankkártyával		
B14.2	Hitelkártya		
B14.3	Betétkönyv		
B14.4	Részvény, kötvény, értékpapír		
B14.5	Lakástakarék		
B14.6	Életbiztosítás		
B14.7	Lakásbiztosítás		
B14.8	Balesetbiztosítás		
B14.9	Autóbiztosítás, CASCO		
B14.10	Személyi kölcsön		
B14.11	Ingatlanhitel		
B14.12	Autóhitel vagy lízing		
B14.13	Áruhitel		

B15. Milyen gyakran jár...? (Soranként kérjezd!)

		1 – naponta 2 – hetente 3 – havonta többször 4 – havonta 5 – évente többször	6 – évente egyszer 7 – ritkábban 8 – soha 9 – csak ha problémám van 0 – nem tudja 99 – nincs válasz
B15.1	fodrászhoz	1 2 3 4 5 6 7 8 9 0 99	
B15.2	kozmetikushoz	1 2 3 4 5 6 7 8 9 0 99	
B15.3	házi orvoshoz	1 2 3 4 5 6 7 8 9 0 99	
B15.4	szakrendelésre	1 2 3 4 5 6 7 8 9 0 99	
B15.5	fogorvoshoz	1 2 3 4 5 6 7 8 9 0 99	
B15.6	magánorvoshoz	1 2 3 4 5 6 7 8 9 0 99	

Köszönjük a válaszadást!

KÉRDEZŐBIZTOS által kitöltendő rész

Iskolarendszeren kívüli képzések

T1. Van-e neki ilyen végzettsége, és ha igen, hány darab?

		A	B	C
		Elkezdte, de nem fejezte be (db)	Elvégezte (db)	Dolgozott / dolgozik benne (db)
T1.2	OKJ-s tanfolyam			
T1.3	- pár hónapos OKJ-s tanfolyam			
T1.4	- legalább egy éves OKJ-s tanfolyam			
T1.5	dolgozók általános iskolája			
T1.6	dolgozók érettségizős sulija			
T1.7	jogosítvány (B)			
T1.8	jogosítvány (C, D)			
T1.9	nyelvtanfolyam			
T1.10	ELO			
T1.11	ECDL			
T1.12	Biztosítási / Zeppter / AVON / stb. ügynök			
T1.13	Alternatív szakmák (kineziológia, gyógyfüves, talpmasszázs, tenyérjós stb)			
T1.14	- Alternatív, aminek hasznát veszi, komolyabb			
T1.15	Komolyabb tréning			
T1.16	Minősíthetetlen tréning			
T1.17	Egyéb			
T1.18	ÖSSZESEN:			

(Ha valahol 0, 9, 99, azt nem kell az összegző táblában szerepeltetni.)

		A	B
		Elkezdte, de nem fejezte be (db)	Elvégezte (db)
T2. Hány olyan tanfolyama van, amit az alábbi képzési formában végzett?			

T2.1	nappali tagozat		
T2.2	esti		
T2.3	levelező		
T2.4	távoktatás		
T2.5	e-learning		
T2.6	egyéb		
T3. Hány olyan tanfolyama van, amibe az alábbi úton került be?			
T3.1	munkaügyi központ		
T3.2	munkaadó		
T3.3	saját, privát szervezés		
T3.4	egyéb		
T4. Hány olyan tanfolyama van, amit az alábbi kezdeményezésre kezdett el?			
T4.1	küldték		
T4.2	saját kezdeményezés, kereste		
T4.3	véletlenül alakult		
T5. Hányszor volt a részvétel célja, oka...?			
T5.1	pénzt kapott érte		
T5.2	elhelyezkedéshez szükséges / előnyös		
T5.3	kötelezte a munkaadó		
T5.4	hobbi, érdeklődés		
T5.5	családi javaslat		
T5.6	„élethez kell”		
T5.7	egyéb		
T6. Hány olyan képzés volt, aminek az időtartama...?			
T6.1	pár nap		
T6.2	pár hét		
T6.3	pár hónap		
T6.4	egy év		
T6.5	több év		
T7. Hányszor volt olyan, hogy a képzés költségeit...?			
T7.1	ingyenes		
T7.2	munkaadó fizette		
T7.3	ő fizette		
T7.4	részben a munkaadó, részben ő fizette		
T8. Hányszor volt olyan, hogy ha nem végezte el, ennek oka...?			
T8.1	tanulmányi problémák		
T8.2	magánéleti okok		
T8.3	anyagi okok		
T8.4	elment a kedve		
T8.5	nem járt rendszeresen		
T8.6	rájött, hogy nincs értelme a képzésnek		
T8.7	elvégezte / folyamatban		
T8.8	egyéb		
T9. Hány olyan van, amiből az alábbiak szerint származott előnye?			
T9.1	semmi előnye nem származott belőle		
T9.2	álláskeresésben, munkában		
T9.3	hétköznapi életben		

T9.4	még friss, nem tudja, mi lesz		
T10. Hány olyan van, amiben dolgozott?			
T10.1	soha nem dolgozott vele, benne		
T10.2	alkalmanként, előfordult		
T10.3	hosszabb távon (is)		
T10.4	még friss		

Költözések - Összegző tábla

T11. Költözések száma

T11.A. Települések között: ... alkalommal

(Ha egy településről el, majd újra oda vissza, az 2-nek számít)

T11.B. Lakások között: ... alkalommal

(Ha településen belül költöztek, az is számít, és persze a települések közötti is)

T12. Élt-e, és ha igen, hány évet eddigi életében életvitelszerűen...?

(Életvitelszerűen: nem feltétlen volt ott lakása, hanem csak ott dolgozott vagy tanult vagy bármi, akár albérlettel, akár napi vagy akármilyen ingázással)

Viszonyítási pont a jelenlegi lakóhelyének települése.

		Hány évet? (Lehet tört szám!)
T12.1	ezen a településen	
T12.2	más településen	
T12.3	más megyében	
T12.4	más országrészben, de a Dunán innen	
T12.5	a Dunántúlon	
T12.6	Budapesten	
T12.7	külföldön, a határos országokban	
T12.8	külföldön, messzebb	
T12.8	megyeszékhelyen	
T12.10	városban	
T12.11	községben / falun	
T12.12	külterületi részen	

T13. Az alábbi életszakaszaiban jellemzően hol élt?

		1 – jellemzően falun 2 – jellemzően városban	3 – jellemzően megyeszékhelyen 4 – jellemzően külterületen
T13.1	0 – 18 év		
T13.2	19 – 30 év		
T13.3	30 év fölött		

T14. Mobilitás iránya – jellemzően, az életút összességében

1 – faluról városra

2 – városról falura

3 – néhány település között ugrál (mindenhol számottevőbb időt töltött)

4 – el sem mozdult ugyanarról a településről

5 – élt rövidebb idő(ke)t máshol, de alapvetően ugyanaz a település

0 – nem besorolható

Munkaéletút – Összegző táblák, kérdések:

Időtartam-összegzések (munkával töltött időre és inaktivitásra)

(A jegyzettáblában hónapban rögzített időtartamokat számoljátok át évre! Nem baj, ha tört számok lesznek a 12-vel való osztás után.)

		A	B
		Időtartam (év)	Alkalmak száma
T15.	Munkával töltött idő:		
T15.1	Összes, munkavégzéssel eltöltött idő: (Az átfedésses időszakokat egyszer számoljuk!) (Az inaktivitás alatt végzett feketemunka nem számít bele!)		
T15.2	• Ebből összesen bejelentett munkával eltöltött idő: (Ha volt olyan időszak, amikor több bejelentett munkája volt egy időpontban, akkor az egyszer számít!)		
T15.3	• Amikor <u>kizárólag feketemunkája</u> volt: <i>Átfedésses munka-időszakok:</i>		
T15.4	• Amikor <u>egymást átfedve több bejelentett</u> munkahelye / munkája volt egyszerre:		
T15.5	• Amikor a <u>bejelentett munka mellett, azzal átfedésben feketemunkája is</u> volt:		
T15.6	• Amikor a <u>hivatalos inaktivitás mellett, azzal átfedésben feketemunkája is</u> volt:		
T16.	Inaktivitás		
T16.1	Összes inaktivitás:		
T16.2	Összes, munkaéletutat megszakító inaktivitás: (Ebben nincs benne a munkaéletút előtti, de iskolaköteles kor utáni nappali képzés.)		
T16.3	• gyermekgondozás (tgyás, gyet, gyes, gyed)		
T16.4	• tanulás, képzés (nappali tagozaton) – munkaéletút megkezdése előtt		
T16.5	• tanulás, képzés (nappali tagozaton) – munkaéletút közben		
T16.6	• munkanélküliség (regisztrált és nem regisztrált összesen)		
T16.7	- regisztrált munkanélküliség		
T16.8	- nem regisztrált munkanélküliség		
T16.9	• betegség miatt hosszabb táppénz		
T16.10	• „leszállékolás”, „rokkantosság”		
T16.11	• katonaság		
T16.12	• nyugdíj (korhatárnál hamarabb)		

Innentől a munkatapasztalatba, munkaéletútba beleszámít a feketemunka is!!! Akkor is, ha azt hivatalos munkával vagy inaktivitással párhuzamosan végezte!

Munkahelyek

		db
T18.	Eddigi munkahelyek száma: (Itt ha elment majd visszament ugyanoda, egynek számít! Ha több volt, mint 12, akkor annyit írj ide!)	
T19.	Munkahelyváltások száma: (Itt ha elment majd visszament ugyanoda, az kettőnek számít! Ha több volt, mint 12, akkor annyit írj ide!)	

T20. Munkahelyek sokfélesége (szubjektív):

(Egy válasz jelölhető! Gyerek miatti megszakítás nem számít, csak a munkanélküliség)

1 - egyféle, teljesen vagy közel folyamatosan

- 2 - egyféle, nagyobb megszakítás(ok)
- 3 - néhány (1-4) munkahely teljesen vagy közel folyamatosan
- 4 - néhány (1-4) munkahely, nagyobb megszakítás(ok)
- 5 - több, mint 5-féle munkahely, teljesen vagy közel folyamatosan
- 6 - több, mint 5-féle munkahely, nagyobb megszakítás(ok)
- 7 - teljesen hektikus, ahogy esik úgy puffan

T21. Munkahelyek átfedettsége: *(Egy válasz jelölhető!)*

- 1 - egyszerre csak egyféle munka
- 2 - a „fő” munka mellett alkalmanként más bejelentett munka
- 3 - a „fő” munka mellett alkalmanként más feketemunka munka
- 4 - a fő munka mellett rendszerint / mindig van másik munka (bej és fekete ketté?)
- 5 - a hosszabb távú és az alkalmi munka váltja egymást, esetleg kicsi átfedések
- 6 - kizárólag alkalmi munkák

T22. Ágazatbéli tapasztalatok *(Amennyiben egy ágazatban nem dolgozott, úgy 0-t kell írni!)*

	<i>Mennyit dolgozott...?</i>	<i>év</i>
T22.1	gyáripar, bányászat, energia	
T22.2	mezőgazdaság, erdő-, és vízgazdálkodás, halászat	
T22.3	építészet, építőipar	
T22.4	elektrotechnika, elektronika	
T22.5	könnyűipar, vegyipar (bútor, textil, kézmű, gyógyszer)	
T22.6	élelmiszeripar	
T22.7	hírközlés, távközlés, számítástechnika	
T22.8	kereskedelem	
T22.9	közlekedés, szállítás	
T22.10	vendéglátás, idegenforgalom	
T22.11	közüzemi szolgáltatás	
T22.12	pénzügyi szolgáltatás, biztosítás	
T22.13	egyéb szolgáltatás	
T22.14	közigazgatás, védelem, politika	
T22.15	egészségügy	
T22.16	szociális ellátás	
T22.17	oktatás	
T22.18	kultúra, tudomány, egyház	
T22.19	egyéb, éspedig (T22.19b)	

T22.20 Összesen ennyi ágazatban van tapasztalata: ... db

T23. Szektorbéli tapasztalatok *(Ha egy szektorban nem dolgozott, úgy 0-t kell írni!)*

		<i>év</i>
T23.1	Mennyit dolgozott mikrovállalkozásnál?	
T23.2	Mennyit dolgozott kisvállalkozásnál?	
T23.3	Mennyit dolgozott középvállalkozásnál?	
T23.4	Mennyit dolgozott piaci nagyvállalatnál?	
T23.5	Mennyit dolgozott állami nagyvállalatnál?	
T23.6	Mennyit dolgozott önkormányzatnál, közigazgatásban?	
T23.7	Mennyit dolgozott önkormányzati vagy állami vállalkozásban?	
T23.8	Mennyit dolgozott önkormányzati vagy állami nonprofit szervezetnél?	
T23.9	Mennyit dolgozott független nonprofit szervezetnél?	
T23.10	Mennyit dolgozott konkrét munkaadó nélkül, „összevissza”?	

T23.11 Összesen ennyi szektorban van tapasztalata: ... db

Végzett tevékenységek

T24. Végzett tevékenységek fajtája szakmával rendelkező válaszadók esetében:

(Egy válasz jelölhető!)

- 1 - kizárólag szakmában
- 2 - jellemzően szakmában, kisebb részben mást
- 3 - ritkán szakmában, nagyobb részt mást
- 4 - soha nem dolgozott még szakmájában
- 9 - nem releváns (nincs szakmája)

T25. Végzett tevékenységek fajtája többféle szakmával rendelkező válaszadó esetében:

(Egy válasz jelölhető!)

- 1 - csak egy szakmát használ, a többit nem
- 2 - több szakmáját is használja, nem mindet
- 3 - minden szakmáját használja
- 9 - nem releváns (csak egy szakmája van, vagy nincs szakmája)

T26. Végzett tevékenységek sokfélesége: *(Egy válasz jelölhető!)*

- 1 - kizárólag egyféle tevékenység
- 2 - jellemzően egy tevékenység, ritkábban, alkalmasszerűen más
- 3 - 1-4-féle tevékenység
- 4 - 5 vagy többféle tevékenység
- 5 - teljesen hektikus, ami épp akad

T27. Végzett tevékenységek – „karrier” *(Egy válasz jelölhető!)*

- 1 - hozzávetőleg ugyanabban a tevékenységben/pozícióban/polcon dolgozik, nincs karrier
- 2 - elindult, de megtört a karrier
- 3 - van hajszálnyi emelkedés
- 4 - határozottan látható a karrier
- 5 - egyre rosszabb munkái voltak, folyamatos süllyedés

T28. Beosztások *(Amennyiben egy beosztásban nem dolgozott, úgy 0-t kell írni!)*

		év
T28.1	Mennyit dolgozott önállóan, vállalkozóként?	
T28.2	Mennyit dolgozott vezetőként, főnökként?	
T28.3	Mennyit dolgozott kisértőként?	
T28.4	Mennyit dolgozott beosztott szellemi munkásként?	
T28.5	Mennyit dolgozott beosztott fizikai munkásként?	

Összesen ennyiféle beosztásban van tapasztalata: ... db

T29. Munkavégzés helye *(Amennyiben egy helyszín-formában nem dolgozott, úgy 0-t kell írni!)*

		év
T29.1	Mennyit dolgozott helyben?	
T29.2	Mennyit dolgozott napi ingázásban?	
T29.3	Mennyit dolgozott heti ingázásban?	
T29.4	Mennyit dolgozott havi ingázásban?	
T29.5	Mennyit dolgozott változó munkahelyszíneken?	
T29.6	Mennyit dolgozott időszakos költözéssel?	

T29.7 Összesen ennyiféle „helyszínen” van tapasztalata: ... db

T30. Munkaidő *(Amennyiben egy munkaidő-formában nem dolgozott, úgy 0-t kell írni!)*

		év
T30.1	Mennyit dolgozott napi 8 órában, hivatali munkarendben?	

T30.2	Mennyit dolgozott napi rendszeres munkaidőben, de 8 óránál többet?	
T30.3	Mennyit dolgozott műszakolva?	
T30.4	Mennyit dolgozott 12-24; 2x16 munkaidő beosztásban?	
T30.5	Mennyit dolgozott rugalmas munkaidőben?	
T30.6	Mennyit dolgozott részmunkaidőben?	
T30.7	Mennyit dolgozott alkalmi munkarendben – rendszeres, heti 20 óra alatt?	
T30.8	Mennyit dolgozott alkalmi munkarendben – rendszeres, de heti 20 óra felett?	
T30.9	Mennyit dolgozott alkalmi munkarendben - rapszodikusán?	

T30.10 Összesen ennyiféle munkaidő-formában van tapasztalata: ... db

T31. Munkaszerződés formátuma (Ha egy munkaszerződés-formában nem dolgozott, írj 0-t!)

		év
T31.1	Mennyit dolgozott főállásban?	
T31.2	Mennyit dolgozott mellékállásban?	
T31.3	Mennyit dolgozott megbízási szerződéssel?	
T31.4	Mennyit dolgozott vállalkozóként?	
T31.5	Mennyit dolgozott saját tulajdonú cégben?	
T31.6	Mennyit dolgozott közfoglalkoztatásban?	
T31.7	Mennyit dolgozott alkalmi munkavállalói kiskönyvvvel?	
T31.8	Mennyit dolgozott feketemunkában, „biztonságosan”?	
T31.9	Mennyit dolgozott feketemunkában, bizonytalanul?	

T31.10 Összesen ennyiféle munkaszerződés-formában van tapasztalata: ... db

T32. Fizetés szubjektív megítélése alapján: (Egy válasz jelölhető!)

- 1 - volt kiugróan magas fizetésű korszak
- 2 - volt kiugróan alacsony fizetésű korszak
- 3 - ingadozott, ilyen is, olyan is
- 4 - mindig hasonló volt.

T33. Megszűnés oka (Ha egy megszűnés-formátum nem fordult elő veled, úgy 0-t kell írni!)

		db
T33.1	Hányszor végződött a munkaviszonya úgy, hogy lejárt a szerződése?	
T33.2	Hányszor végződött a munkaviszonya úgy, hogy elköltözött?	
T33.3	Hányszor végződött a munkaviszonya úgy, hogy felmondott, eljött?	
T33.4	Hányszor végződött a munkaviszonya úgy, hogy kirúgták, elküldték?	
T33.5	Hányszor végződött a munkaviszonya úgy, hogy inaktív lett?	
T33.6	Hányszor végződött a munkaviszonya úgy, hogy megszűnt a munkahely?	
T33.7	Hányszor végződött a munkaviszonya közös megegyezéssel?	

T34. INAKTIVITÁS

Mely életszakaszban következett be (egyszer vagy többször) az adott inaktivitási forma?

1 – fiatal felnőttként (25 alatt)	5 – fiatalon és idősebbként
2 – 26 és 50 éves kor között	6 – 25 fölött
3 – 51 vagy fölött	7 – mindhárom szakaszban
4 – 50 és alatta	8 – egyszer sem

		Mely életszakaszban következett be?
T34.1	• gyermekgondozás (tgyás, gyet, gyés, gyed)	
T34.2	• tanulás, képzés (nappali tagozaton) – munkaéletút megkezdése előtt	
T34.3	• tanulás, képzés (nappali tagozaton) – munkaéletút közben	

T34.4	• munkanélküliség (regisztrált és nem regisztrált összesen)	
T34.5	- regisztrált munkanélküliség	
T34.6	- nem regisztrált munkanélküliség	
T34.7	• betegség miatt hosszabb táppénz	
T34.8	• „leszállékolás”, „rokkantosítás”	
T34.9	• katonaság	
T34.10	• nyugdíj (korhatárnál hamarabb)	

MEGFIGYELÉSEK

T35. Milyen településrész?

- 1 – belváros
- 2 – külváros
- 3 – szuburbán városrész (településrészek közt több km van)
- 4 – község központi része
- 5 – község egyéb részei
- 6 – település (város vagy község) legszéle
- 7 – tanya
- 8 – nem tudom eldönteni

T36. Milyen minőségű környék?

- 1 – lakótelep, belvárosias, rendezett, emeletes
- 2 – „rozsdá” – ipari, kereskedelmi, raktáros, vasút melletti
- 3 – lakópark
- 4 – kisvárosias, zárt építésű, földszintes, rendezett
- 5 – városias „slum”
- 6 – falusias „slum”
- 7 – cigánysor/telep
- 8 – nem tudom eldönteni

T37. Milyen az otthona típusa?

- 1 – családi ház (önálló vagy ikerház)
- 2 – többlakásos villában, sorházban, társasházban (nem lakótelepi)
- 3 – régi típusú városi (bér) ház
- 4 – új típusú városi (bér) ház, maximum 5 emeletes (tégla vagy panel) lakótelep
- 5 – új típusú városi (bér) ház, minimum 6 emeletes (panel) lakótelep
- 6 – parasztház
- 7 – nem lakhatásra épült egyéb épület
- 8 – putri/kunyhó
- 9 – nem tudom eldönteni

T38. Kié a ház/lakás ahol él/élnek?

- 1 – saját tulajdon egészben
- 2 – saját tulajdonú házrész
- 3 – teljes albérlet
- 4 – főbérlős lakásban szoba/házrész
- 5 – önkormányzati bérlemény
- 6 – nem saját, de ingyen használja rokonoknál
- 7 – nem saját, de ingyen használja barátnál, ismerősnél
- 8 – nem tudom eldönteni

T39. Megítélésed szerint roma volt a válaszadó?

- 1 – roma
- 2 – nem roma
- 3 – nem tudom eldönteni

12.2. Melléklet: Elvégzett képzések megnevezése

1. Képzés / végzettség megnevezése

képzés, végzettség megnevezése	%		%
.gépkezelő	,1	fűtő	,1
ABC eladó	,3	gátőr	,1
ács-állványozó	,1	gázkezelő	,1
alapfokú számítógépes tanfolyam	,1	gázvezeték-szerelő	,1
alapismeret	,1	generátor és önindító tanfolyam	,1
állami horgászvizsga	,1	gépész	,1
állattartó telepi gépkarbantartó szerelő	,1	gépíró	,2
angol nyelvtanfolyam	,1	gépkezelő	,1
ápolási asszisztens	,1	géplakatos	,2
aranykalászos gazda	,2	gépszerelő lakatos	,1
asztalos	,2	gondozónő	,1
átképzés	,1	gyermekfelügyelői	,1
betanított munka	,1	gyors- és gépíró	,5
betegszállító	,1	gyorsítkeztetési eladó	,1
biztonsági őr	,3	házi beteg ápoló	,1
bolti eladó	,6	hegesztő	1,2
boltvezető	,9	hegesztő minősített	,1
bölcsődei gondozó	,1	hentes	,1
burkolás	,1	hentes és mészáros	,1
cipőfelsőrész készítő	,3	hidegburkoló	,1
cipőipari	,1	hidraulika javító	,1
cipőkészítő	,1	hidraulikaszerelő	,1
dajkatanfolyam	,2	higiéniai ismeretek	,1
darukezelő	,5	hivatásos gépkocsivezető	,1
dohánytermelő	,1	hivatásos jog	,1
ECDL	,6	hivatásos növényvédő	,1
egészségügyi szakiskola	,1	húsipari betanított	,1
egészségügyi tanfolyam	,1	hűtőgép kez.	,1
eladó	,4	igazgatási előadó	,1
eladó és pénztárgépkezelő	,1	írógépszerelő	,1
elektronikus	,1	ív-és lánghegesztő	,1
élelmiszer- és vegyiáru eladó	,2	járműtechnikus	,1
élelmiszer eladó	,1	jogosítvány	6,1
elsősegélynyújtó	,1	jogosítvány A	,2
épületburkoló	,1	jogosítvány B	5,2
erdőművelő	,3	jogosítvány C+E	,1
érettségi	,1	jogosítvány D	,1
ezüstkalászos gazda	,2	jogosítvány hivatásos	,2
falemezgyártó	,1	jogosítvány motor	,1
famegmunkáló	,1	jogosítvány T	,1
felszolgáló	,1	kazán- és fűtéstechnika	,1
fodrász	,2	kazánfűtő	,2
fűtéstechnikai karbantartó	,1	kereskedő-boltvezető	,4
		kereskedő - bolti eladó	,1
		kereskedő - vállalkozó	,1
		kereskedő	,5
		kereskedő, pénztáros	,1
		kertész	,2

kertészeti iskola	,1	síküvegcsiszoló	,1
kerti bútor készítő	,1	sofőr	,1
kézbesítő	,1	szabó-varró	,3
konyhai kisegítő	,1	szakács	,7
konyhalányi	,1	szakmán belüli termékek	,1
kőműves	,5	továbbfejlesztése	,1
könnyűgépkezelő	,5	szalagvezető	,1
köszörús	,1	számítógépes tanfolyam	,4
középfokú boltvezető	,1	számítógép-kezelő	,6
KPE csőhegesztő	,1	számviteli ügy.	,1
láncfűrész	,1	személy- és vagyonőr	,9
lánghegesztő	,1	személypénztári	,1
lenfonó és szövő	,1	személyügyi	,1
marós	,2	szerkezetlakatos	,1
marxista egyetem	,1	szobafestő, mázoló és tapétázó	,1
melegburkoló	,1	szociális gondozó	,1
mélyfúró	,1	szociális gondozó és ápoló	,3
meós iskola	,1	szőnyegszövő	,1
mestervizsga	,2	takarító	,3
mezőgazdasági gépkezelő	,1	targoncakezelői	,2
mezőgazdasági vontatóvezető	,1	targoncás	,2
mozdonyvezető	,2	targoncavezető	,6
munkaügyi továbbképzés	,1	távírás	,1
munkavédelmi minimumvizsga	,1	TB ügyintéző	,1
nehézgép	,1	teherforg és közl.	,1
nehézgép hegesztő	,1	telefonkezelői	,1
nehézgépkezelő	1,6	terményszállító	,1
nehézgép-szerelő	,1	terminálvezetői	,1
nevelőszülő	,1	traktor	,1
női ruhakészítő	,1	tűkészítő	,1
női szabó	,1	tűzvédelmi	,1
növény term. gépk.	,1	ügykezelői	,1
növényberakó	,1	üzletvezető	,2
növénytermesztő	,2	vagyonőr	,5
növényvédő	,1	vályogvető	,1
növényvédő kargondozó	,1	varró	,1
olajbányász	,1	varrónő	,2
ökonet egyetem	,1	vegyesbolti eladó	,1
önálló szerelő	,1	vegyszer szállító és kezelő	,1
papírfeldolgozó	,1	vegyszeres	,1
parkgondozó	,2	vendéglátó-üzletvezetői	,1
PÁV	,1	vendéglátó	1,0
pék	,1	vendéglátóipari	,1
pénztárgépkezelő	,2	vízvezeték szerelő	,2
pénztáros	,1	zöldségfeldolgozó	,2
pénzügyi tanfolyam	,1	zöldségtermesztő	,1
présgépkezelő	,1	nem vett részt felnőttképzésben	55,1
pultos	,1	Total	100,0
ruházati eladó	,2		
sajtkezelő	,1		

2. Képzés / végzettség megnevezése

képzés, végzettség megnevezése	%
ABC eladó	,1
anyagmérő	,1
arany- és ezüstkalászos gazda	,1
aranykalászos gazda	,1
árupénztáros	,1
átképzés2	,1
AVI (hegesztő dróttal)	,1
biztonsági szervező	,1
bolti eladó	,2
boltvezető	,8
családsegítő	,1
dajkaképző	,2
darukötöző	,1
edző	,1
egészségügyi	,1
eladó	,1
elsősegély	,3
érettségi	,1
festő és gipszkartonszerelő	,1
gázkazánkezelő	,1
gázkút kezelő	,1
gépjármű ügyintéző	,1
gyermek és ifjúságvédelmi	,1
gyógypedagógiai asszisztens	,1
háztartási hűtőgépszerelő	,1
hegesztő	,3
hivatásos sofőr	,1
inszeminátor	,1
járművillamossági szerelő	,1
jogosítvány	1,6
jogosítvány A	,2
jogosítvány B	1,9
jogosítvány C	1,2
jogosítvány C+E	,2
jogosítvány D+E	,2
jogosítvány hivatásos	,1
kamion vezetés	,1
kazánfűtő	,1
kereskedelmi	,3
kereskedő-vállalkozó	,1
kéz- és lábápoló	,1
kézbesítő	,1
kisgépkészítő	,1
kisteljesítményű kazánfűtő	,1
kompresszorkezelő	,1
konyhai kisegítő	,1

kőműves	,2
könnyűgépkészítő	,2
kötő-horgoló	,1
légkondicionáló javító	,1
logisztikai ügyintéző	,1
lottókezelő	,1
marós	,2
masszőr	,1
mestervizsga	,1
mestervizsga gázvezeték-szerelőként	,1
mezőőr	,1
minőségellenőr	,1
minőségügyi folyamatellenőr	,1
molnár	,1
motorfűrész-kezelő	,1
mozdonyvezető	,1
műszaki kereskedelmi	,1
nehézkészítő	,6
nehézkészítő jogosítvány	,1
német alapfok	,1
nevelőszülői	,1
női ruhakészítő	,1
pék	,1
raktárgazd	,1
raktárvezető	,1
riselő	,1
ropikészítő	,1
segédápolónő	,1
sport oktató	,1
szakács	,3
számítógép-kezelő	,3
személy- és vagyonőr	,4
szociális gondozó, ápoló	,1
szögbelövő	,1
targoncavezető	,7
technikus	,1
traktoros	,1
tűzoltó	,2
üzletvezető	,1
vagyonőr	,2
vendéglátó-üzletvezető	,2
vendéglátó-vállalkozó	,1
vendéglátó	,1
vezető jegyvizsgáló	,1
villamossági szerelő	,1
virágkötő	,1
vonali tolatásvezető	,1
nincs 2. felnőttképzése	81,9
Total	100,0

3. Képzés / végzettség megnevezése

képzés, végzettség megnevezése	%
angol nyelvtanfolyam	,1
biztonságszervező	,1
biztosítási ügynök	,1
édesipari gyártó	,1
ELO német	,1
emelőgépes	,1
fűrész	,1
gyakorlati oktató	,1
házvezető	,1
hegesztő	,1
hentes	,1
hűtőgépszerelő	,1
ív- és lánghegesztő	,1
jogosítvány	,7
jogosítvány A	,1
jogosítvány B	,8
jogosítvány C	,4
jogosítvány C,E	,2
jogosítvány D	,5
jogosítvány D,E	,2
jogosítvány hivatásos	,1
jogosítvány segédmotor	,1
kazánkezelő	,1
kereskedő-boltvezető	,1
kézbesítő	,1
KP hegesztő	,1
marós	,1
méregkeverő	,1
műszaki folyamatellenőr	,1
nehézgépkezelő	,3
stbil-tanfolyam	,1
számítógép-és internethasználat	,1
számítógép-kezelő	,2
személy- és vagyonőr	,1
szociális munkás	,1
targoncás	,1
targoncavezető	,1
vagyonőr	,1
vendéglátó és kereskedelmi	,1
veszélyes anyag ADR	,1
W és lánghegesztő	,1
nincs 3. felnőttképzése	93,3
Total	100,0

4. Képzés / végzettség megnevezése

képzés, végzettség megnevezése	%
agykontroll	,1
autódaru-vezető	,1
biztonsági őr	,1
darukötöző	,1
jogosítvány	,1
jogosítvány A	,1
jogosítvány C	,1
jogosítvány D	,2
jogosítvány D,E	,1
kazánfűtő	,1
könnyűgép szerelő	,1
kötöző	,1
műanyag-feldolgozó	,1
nehézgépkezelő	,3
oriflame szépségakadémia	,1
sportvadász	,1
számítógép-kezelő	,2
személy- és vagyonőr	,1
talpmasszírozás	,1
nincs 4. felnőttképzése	97,7
Total	100,0

5. Képzés / végzettség megnevezése

képzés, végzettség megnevezése	%
aranykalászos gazda	,1
favágó	,1
harckocsi jogosítvány	,1
jogosítvány B	,2
nemzetközi teher- és személyszállító	,1
reiki	,1
sprinkler szerelés	,1
szárítógép-kezelő	,1
nincs 5. felnőttképzése	99,1
Total	100,0

6. Képzés / végzettség megnevezése

képzés, végzettség megnevezése	%
ADL veszélyes anyag szállító	,1
jogosítvány C	,1
könnyű- és nehézgépkezelő	,1
nincs 6. felnőttképzése	99,7
Total	100,0

7. Képzés / végzettség megnevezése

képzés, végzettség megnevezése	%
vitórlázórepülő	,1
nincs 7. felnőttképzése	99,9
Total	100,0

12.3. Melléklet: Logisztikus regresszió

12.3.1. Felnőttképzésben való részvételt önállóan meghatározó tényezők

	B	Sig.	Exp(B)
Település nagysága lélekszáma alapján		,000	
(2000 alatt)			
2001-5000	,002	,995	1,002
5001-10000	,601	,206	1,824
10001-20000	,829	,095	2,292
20001-100000	,898	,156	2,455
100001 felett	2,808	,000	16,579
Nem (Férfi) – Nő	-,895	,000	,409
Korcsoport (29 év alatt)		,027	
30-49 év között	,613	,023	1,846
50 év felett	,820	,007	2,270
Iskolai végzettség és próbálkozás		,000	
(Kevesebb, mint 8 osztály)			
8 általános	1,408	,080	4,087
8 általános és elkezdett középiskola	2,179	,009	8,836
Szakmunkás/ szakiskola	,630	,449	1,878
Szakmunkás/ szakiskola és elkezdett érettségig adó képzés	2,107	,041	8,227
Milyen környéknek számított, ahol 14 éves korában éltek? (Jómódú)		,055	
Átlagos	-,556	,174	,574
Roszbabb helyzetűek által lakott	-1,229	,013	,293
Vegyes	-,826	,118	,438
Általános kompetenciák átlagos értéke	,142	,180	1,153
Szakmai kompetenciák összességében	,254	,000	1,289
Gyakorlati kompetenciák átlagos értéke	,307	,122	1,360
Aktív koron belül az összes munkavégzéssel töltött idő aránya (0%)		,094	
0,1-49,9%	-,504	,406	,604
50-74,9%	-1,461	,035	,232
75% felett	-,532	,469	,587

Aktív koron belül összes inaktivitás aránya (0%)		,013	
0,1-49,9%	-,691	,049	,501
50-99,9%	-1,486	,001	,226
100%	-1,300	,090	,273
Aktív koron belül az összes bejelentett munka aránya (0%)		,024	
0,1-49,9%	1,386	,017	3,999
50-74,9%	1,853	,005	6,381
75% felett	,998	,158	2,712
Aktív koron belül az összes munkanélküliség aránya (0%)		,015	
0,1-49,9%	,192	,310	1,211
50-99,9%	1,125	,001	3,079
100%	,969	,320	2,635
Constant	-7,365	,000	,001

Forrás: INNOTÁRS kutatás adatai alapján saját számítás és szerkesztés.

12.3.2.: A felnőttképzésben szerzett végzettséggel való elhelyezkedést önállóan meghatározó tényezők

	B	Sig.	Exp(B)
Kistérség fejlettségi szintje		,010	
(2. fejlettségű kistérségek)			
3. fejlettségű kistérségek	-1,255	,176	,285
4. fejlettségű (fejletlen) kistérségek	,968	,330	2,632
5. Leghátrányosabb helyzetű kistérségek	,178	,859	1,194
Településtípus		,687	
(Megyeszékhely, megyei jogú város)			
Egyéb város	-,196	,864	,822
Község	,452	,749	1,572
Általános kompetenciák átlagos értéke	-,237	,292	,789
Szakmai kompetenciák összességében	,075	,209	1,078
Gyakorlati kompetenciák átlagos értéke	-,197	,605	,821

Milyen környéknek számított, ahol 14 éves korában éltek? (Jómódú)		,034	
Átlagos	-,374	,588	,688
Rosszabb helyzetűek által lakott	-,211	,836	,810
Vegyes	2,252	,043	9,503
Milyen szintű az édesanyja (nevelőanyja) legmagasabb iskolai végzettsége? (Nem járt iskolába)		,179	
Kevesebb, mint 8 osztály	1,789	,243	5,981
8 általános	2,118	,169	8,317
Szaktunókásképző, szakiskola	2,710	,093	15,031
Szakközépiskola	4,259	,076	70,764
Gimnázium	2,038	,243	7,676
Felsőfokú technikum/ főiskola/ egyetem	-,624	,775	,536
Milyen szintű az édesapja (nevelőapja) legmagasabb iskolai végzettsége? (Nem járt iskolába)		,082	
Kevesebb, mint 8 osztály	-,451	,767	,637
8 általános	-,104	,946	,901
Szaktunókásképző, szakiskola	,234	,880	1,264
Szakközépiskola	-1,235	,525	,291
Gimnázium	-3,053	,099	,047
Felsőfokú technikum/ főiskola/ egyetem	,776	,678	2,172
Település nagysága lélekszáma alapján (2000 alatt)		,766	
2001-5000	,093	,904	1,098
5001-10000	,747	,473	2,111
10001-20000	,054	,958	1,055
20001-100000	,687	,587	1,988
100001 felett	-,250	,869	,779
Nem (Férő) – Nő	-,331	,385	,718
Képzés iránya (Általános, közismereti) – Szakmai, munkaköri	1,240	,002	3,454
Aktív koron belül összes inaktivitás arányából képzett csoport (0%)		,171	
0,1-49,9%	,361	,506	1,435
50-99,9%	-,481	,431	,618
100%	-,856	,464	,425
Korcsoprt (29 év alatt)		,110	

30-49 év között	,478	,315	1,612
50 év felett	1,128	,047	3,089
Hogyan került a képzésbe? (Munkaügyi központon keresztül)		,000	
Munkaadó által	2,484	,001	11,984
Saját, privát szervezés	-,580	,328	,560
Egyéb módon	-1,727	,100	,178
Ki kezdeményezte a képzésbe kerülést? (Küldték)		,515	
Kereste, saját kezdeményezés	,513	,425	1,670
Véletlenül alakult	1,142	,255	3,133
Képzésen való részvétel oka (Pénzt kapott érte)		,009	
Elhelyezkedéshez szükséges / előnyös	1,261	,061	3,528
Kötelezte a munkaadó	-,351	,702	,704
Hobbi, érdeklődés	-,574	,466	,563
Családi javaslat	-,076	,949	,927
Élethez kell	,807	,293	2,241
Egyéb	,626	,645	1,870
Constant	-2,515	,322	,081

Forrás: INNOTARS kutatás adatai alapján saját számítás és szerkesztés.

12.4. Melléklet: Klaszterelemzés

12.4.1. A felnőttképzésben résztvevő személyek összetétele (%), 2010. (N=436)⁷²

		1 (150 fő)	2 (34 fő)	3 (252 fő)
Nem*	Férfi	44	70,6	71,4
	Nő	56	29,4	28,6
Korcsoportok*	20-29	34	20,6	1,6
	30-39	34	35,3	17,9
	40-49	21,3	29,4	25,8
	50-59	9,3	11,8	39,3
	60-64	1,3	2,9	15,5
Iskolai végzettség*	8 általános alatt	0	0	1,2
	8 általános	55,3	20,6	25,4
	szakiskola, szakmunkásképző	44,7	79,4	73,4
Megye*	Hajdú-Bihar	30,7	55,9	52
	Jász-Nagykun-Szolnok	24	14,7	23
	Szabolcs-Szatmár-Bereg	45,3	29,4	25
Településméret*	- 2 000	11,3	11,8	6,3
	2 001 - 5 000	26,7	17,6	12,7
	5 001 - 10 000	15,3	11,8	13,5
	10 001 - 20 000	22,7	26,5	28,6
	20 001 - 100 000	4	11,8	12,7
	100 001 -	20	20,6	26,2
Aktív korban belül az összes elvileg munkavégzéssel töltött idő aránya*	0	18	0	0
	0,1 - 49,9	48,7	29,4	4,8
	50 - 74,9	30	38,2	23
	75 -	3,3	32,4	72,2

⁷² *: Sig<0,05

Aktív koron belül összes munkanélküliség aránya*	0	12,7	32,4	56
	0,1-49,9	58	58,8	44
	50-99,9	27,3	8,8	0
	100	2	0	0
Képzésben való részvétel oka*	pénzt kapott érte	11,3	5,9	4,4
	elhelyezkedéshez előnyös, szükséges	49,3	32,4	39,3
	kötelezte a munkaadó	9,3	17,6	23,8
	hobby, érdeklődés	14	2,9	8,7
	családi javaslat	4,7	2,9	0,4
	élethez kell	10,7	32,4	22,6
	egyéb	0,7	5,9	0,8
Barátok száma*	0	12	0	15,5
	1-2	14,7	0	14,7
	3-5	29,3	0	27,8
	6-10	26	0	28,6
	11-19	16,7	0	10,3
	20-	1,3	100	3,2

Forrás: INNOTÁRS kutatás adatai alapján saját számítás és szerkesztés.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Mindenekelőtt szeretném megköszönni témavezetőim, Prof. Dr. Baranyi Béla és Dr. habil. Csoba Judit hasznos tanácsait, elkötelezett hozzáállásukat a dolgozat elkészültéhez. Köszönettel tartozom továbbá Dr. habil. Csoba Juditnak, hogy motivált a doktori (PhD) fokozat megszerzésére, illetve Prof. Dr. Baranyi Bélának, hogy iránymutatásul szolgált a fokozat megszerzésének folyamatában.

Hálás vagyok a Debreceni Egyetem Humán Tudományok Doktori Iskola Neveléstudományi Doktori Program egykori és jelenlegi vezetőinek és oktatóinak, hogy hozzájárultak a szakmai fejlődésemhez, befolyásolták tudományos gondolkodásom formálódását.

Köszönöm a Debreceni Egyetem Kerpely Kálmán Növénytermesztési, Kertészeti és Regionális Tudományok Doktori Iskola vezetőségének és munkatársainak, hogy befogadták a témámat, és támogattak a fokozatszerzés során.

Szeretném megköszönni az opponensek, Dr. Fónai Mihály CSc és Dr. Szarvák Tibor PhD értékelését, építő jellegű javaslatait, kritikáit, melyekkel elősegítették a dolgozat magasabb szakmai színvonalon történő véglegesítését.

A dolgozat nem készülhetett volna el Dr. Krémer Balázs támogatása nélkül, aki a *Munkavállalási és munkakeresési hajlandóság az alacsony foglalkoztatási szegmensekben* című kutatás vezetőjeként biztosította a kutatásban való részvételemet és az adatok felhasználását, továbbá a disszertáció elméleti kereteinek kialakítását is segítette szakmai tanácsaival.

Köszönettel tartozom Nagy Zita Évának, aki készséggel állt rendelkezésemre a módszertani kérdéseim kapcsán, és véleményezte a disszertáció empirikus részét.

Köszönöm további kollégáim, a Debreceni Egyetem Szociológia és Szociálpolitika Tanszék munkatársainak – különösen Prof. Dr. Kovách Imre, Dr. Szekeres Melinda CSc és Szabó Fanni – támogatását, motiválását.

Köszönöm párom, Kelemen Richárd türelmét és lelki támogatását.

Köszönettel tartozom továbbá mindazoknak, akik ezen túl hozzájárultak – például a kutatásban közreműködő megkerdezettként és kérdezőbiztosként – a disszertációt megalapozó kutatás megvalósításához, illetve a dolgozat elkészítéséhez.